

60

K r i m i n o l ó g i a i T a n u l m á n y o k

JUBILEUMI KÖTET

KRIMINOLÓGIAI TANULMÁNYOK

60.

Országos Kriminológiai Intézet

**KRIMINOLÓGIAI
TANULMÁNYOK**

60.

BUDAPEST, 2023

Közzéteszi
az Országos Kriminológiai Intézet

A sorozatot 1962-ben alapította dr. Gödöny József

Szerkesztő:

Prof. Dr. Barabás Andrea Tünde
az Országos Kriminológiai Intézet igazgatója

Olvasószerkesztő:

Dr. Tamási Erzsébet PhD

Szakmai lektorok:

Prof. Dr. Domokos Andrea
Dr. Farkas Krisztina PhD
Dr. Gárdonyi Gergely rendőr ezredes
Dr. Hegedűs Judit PhD
Prof. em. Dr. Irk Ferenc DSc
Prof. em. Dr. Korinek László DSc
Dr. Nagy-Tóth Nikolett Ágnes PhD rendőr alezredes
Dr. Parti Katalin PhD
Dr. Tamási Erzsébet PhD
Prof. Dr. Tóth J. Zoltán

© Országos Kriminológiai Intézet, 2023

ISSN 1586-4596 (Nyomtatott)

ISSN 2939-7030 (Online)

TARTALOM

Előszó

7

BARABÁS A. TÜNDE

Alkalmazható kriminológia?

12

KORINEK LÁSZLÓ

Kérdezze meg kriminológusát!

A büntetőjog mellékhatásai

25

IRK FERENC

Baleset-kriminológiától klímaválság-kriminológiáig

A gondatlan bűnelkövetések új formái,

a „gondos modell” transzformációja

43

DERES PETRONELLA

Bűnüldözési prioritások az Európai Unióban

62

KISS ANNA – TÖRŐ ANDREA

Büntetőeljárás ember jogi védelem Európában,

különös tekintettel az Európa Tanács és az Európai Unió kapcsolatára

83

BŐCZNÉ NEPARÁCZKI ANNA

A digitális eszközök szélesebb körű büntetőeljárás alkalmazását

lehetővé tevő járványügyi szabályok magyarországi gyakorlata

103

SOLT ÁGNES

A kiskorú veszélyeztetése büntett szociológiai háttere

121

VIRÁG GYÖRGY – SZABÓ JUDIT

Pedofília és bűnözés

140

HUSZÁR JULIANNA – WINDT SZANDRA

Áldozatból elkövető – egy eset bemutatása

158

BOLYKY ORSOLYA – SÁRIK ESZTER

Sorstalanság?! Erőszakos bűncselekményeket elkövető fiatalok –
egy aktavizsgálat eredményei

183

GARAI RENÁTA

Félidős revízió: a nemzeti dohányboltokat érintő bűncselekmények
(2013–2023)

212

KÓ JÓZSEF

Mi alakítja hazánkban az emberölések trendjét?

233

NAGY LÁSZLÓ TIBOR

A sportrendezvények néhány biztonsági kérdéséről

256

Kriminológiai Tanulmányok és szerzők jegyzéke:
Repertórium 2013–2022

275

Előszó

Aligha lehetne szebb hírrel ünnepelni a *Kriminológiai Tanulmányok* megjelenésének 60. évfordulóját, mint azzal, hogy az MTA IX. Gazdaság- és Jogtudományok Osztályának Állam- és Jogtudományi Bizottsága 2023. június 1-jétől kiadványunkat a B kategóriás folyóiratok közé sorolta.

Az elmúlt évtizedben a *Kriminológiai Tanulmányok*ban megjelent írások mutatják, hogy a kriminológia és a büntetőjog kutatói milyen gyorsan reagálnak a változó társadalmi folyamatokra.

A kriminológiai kutatásoknak vannak állandó területeik, kiadványainkban ezek a témák – mint például a klasszikus bűncselekmények, a szexuális cselekmények, a garázdaság, a börtön világa, az alkohol és a közlekedés kapcsolata – állandó kutatási és publikálási területet jelentenek. Vannak olyan elkövetési formák, amelyek szorosan kapcsolódnak egy-egy aktuális társadalmi helyzethez. Ilyen például az embercsempészet, a migráció és azzal összefüggésben elkövetett bűncselekmények, az emberkereskedelem vagy korrupció. Természetesen vannak új vizsgálandó területek a kriminológiában, mint például a kiberbűnözés vagy a mesterséges intelligencia és a kriminalitás összefüggései.

A *Kriminológiai Tanulmányok* 60. száma tükrözi az elmúlt időszak kutatásainak. A kötetet nagy lélegzetű, tudományokon átívelő, összegző elméleti írások indítják. A büntetőjog és a büntetőeljárás jog hazai és európai kérdéseit elemző, ismertető írásokból is válogathat az érdeklődő. Nem változott a kiadvány azon koncepciója, hogy az empirikus kutatások megjelenésének nagyobb teret adjon. Ebben a számban a többlépcsős, éveken át tartó intézeti kutatások összegzései szintén helyet kaptak, legyen szó sportról, vagy emberölésről. A fiatalkorúakkal, a gyerekekkel kapcsolatos kriminalitás mindig központi kutatási téma volt, így a gyermekbántalmazás, a pedofília, az áldozattá és egyben elkövetővé válás különféle módoszatairól olvasható elemzés. A kriminálstatisztikai kutatások ígéretes, nemzetközi szinten is ritka eredményeiről ugyancsak tájékozódhatunk a kötetben.

Barabás A. Tünde Alkalmazható kriminológia? című munkája egy fiatal tudományág – az alkalmazott kriminológia – helyéről, szerepéről és alkalmazásának lehetőségeiről szól. A tudományág a kriminalitás jelenségeit a gyakorlat oldaláról mutatja be, így szorosan kapcsolódik az aránylag ugyancsak új területnek számító rendszertudományhoz. A tanulmány rávilágít az alkalmazott kriminológia és az elméleti kriminológia kapcsolatára, különbségeire, egymást kiegészítő voltára. A modern kriminológia egyik elismert, magyar származású kutatója, *Szabó Dénes* elméleti megközelítési módszere határozza meg az alkalmazott kriminológia fő támpontjait. Ezt alapul véve

a szerző az alkalmazott kriminológia vizsgálódási körét négy nagyobb kutatási területre osztja. Az első fontos vizsgálódási pont a bűnmegelőzés, amelyhez a helyi közbiztonsági stratégiák és a szituációs stratégiák is hozzátartoznak. Az áldozattá válás okai és a megelőzés, a viktimológia és a látenciakutatások alkotják a következő csoportot. Ezek eredményei alapján határozható meg a harmadik nagy terület, a bűnözési félelem és bizonytalanságérzet vizsgálata. A büntetésben rejlő reszocializációs és reintegrációs lehetőségek alkotják a negyedik vizsgálati kategóriát. A szerző végül meghatározza a kriminológia kutatásának további olyan új területeit, amelyek a modern kor technikai és ipari fejlődésének nem várt káros következményeként jelennek meg a modern kori társadalmak életében.

A Kérdezze meg kriminológusát! A büntetőjog mellékhatásai című írásában Korinek László a büntetőjogot és annak alkalmazását átvitt értelemben a gyógyításhoz, míg a kriminalitást a betegséghez hasonlítja. A szerző a jogalkalmazás és -szabályozás „mellékhatásainak” nevezett jelenségeket gyűjti össze és elemzi tanulmányában, mondván, a látszatra semleges szabályozás is hátrányosan érinthet embereket, csoportokat. A mellékhatások zömét nem tartja elkerülhetetlennek, úgy véli, azok enyhíthetők. Felhívja a figyelmet arra, hogy az ismert, de nem kiszámítható mellékhatásokat és azok következményeit meg kell különböztetni a büntetőjog, a bűnüldözés, valamint a büntető igazságszolgáltatás működése során. A tanulmányban sorra veszi a büntetőjog-alkalmazásban, a viktimizáció során, a megfigyelések alatt jelentkező mellékhatásokat, ahogy a prizonizációs ártalmak következményeit is. Foglalkozik továbbá a jogalkalmazás kívülállóakra gyakorolt hatásával, a szankciók hátrányt okozó jellegével, az egyéni felelősség és a közösségi bűnhődés kérdésével.

A közlekedéssel kapcsolatos kriminológiai és büntetőjogi kutatásokat több évtizede meghatározó szerző, *Irk Ferenc* tanulmánya (*Baleset-kriminológiától klímaválság-kriminológiáig. A gondatlan bűnelkövetések új formái, a „gondos modell” transzformációja*) nagy ívű, merész írás. Nemcsak esszenciája és összegző eredménye a kutató több évtizedes munkájának, de meglepő és új megvilágításba helyezi a közlekedési balesetekkel és a klímaválsággal foglalkozó kriminológiai gondolkodást. Bemutatja, hogy miként kapcsolódik a hosszabb múltú baleseti kutatás a jelen környezetkrimi-nológiájához, és milyen eredménnyel számolhatunk a jövőbeli bűnüldözés és bűnmegelőzés gyakorlatában. A balesetokozás és a klímakárokozás összehasonlító elemzése során számos és fontos hasonlóságot állapít meg a tettek és a következmények folyamatában. A szerző a jeles büntetőjogász, *Békés Imre* nevéhez kapcsolódó úgynevezett „gondos modellt” gondolja tovább, amely szerint a gondosan, körültekintően viselkedő ember bizonyos káros következmények elkerülésére törekszik.

Bűnüldözési prioritások az Európai Unióban című dolgozatában *Deres Petronella* ismerteti az Európai Unió 2021-es, a szervezett bűnözés ellen irányuló új stratégiáját. A dokumentum modern eszközöket ígér a bűnüldözési és igazságügyi együttműködés erősítésére, a bűnözői szervezetek és a kiemelten kezelendő bűncselekmények

felderítésére, ahogy a bűncselekményekből származó jövedelmekkel kapcsolatos *vagyonvisszaszerzés* intézményére és a technológiai fejlesztésre is. Mindennek megvalósítása 2022–2025 között történik, mégpedig a *European Multidisciplinary Platform Against Criminal Threats* (Bűnügyi fenyegetettség elleni európai multidiszciplináris platform – EMPACT) vezetésével. A szerző ismerteti továbbá az EU 2022–2025 közötti időszakra tervezett tíz bűnüldözési prioritását.

A Kiss Anna – Törő Andrea szerzőpáros *Büntetőeljárás ember jogi védelem Európában, különös tekintettel az Európa Tanács és az Európai Unió kapcsolatára* címen olvasható tanulmánya két fontos európai uniós szervezet, az Emberi Jogok Európai Bírósága (EJEB) és az Európai Unió Bírósága (EUB) feladatkörének, működésének vizsgálatával foglalkozik. A szerzők részletesen mutatják be a két szervezet működését, kitérve a magyar igazságszolgáltatásra gyakorolt közvetlen és közvetett hatásokra. Tájékoztatást adnak az alapvető emberi jogok védelmének európai történetéről, példákkal illusztrálva a működés gyakorlatát. A két szervezet párhuzamos és kiegészítő jogeseteiből készített összeállításban megtalálhatók a bírósághoz fordulás jogát érintő esetek, a bíróság függetlenségének és pártatlanságának példái, a fellebbezéshez való jog problémái és az alapjogok korlátozásának feltételei. A tanulmány a kutatási eredmények hasznosításának lehetőségeit is vizsgálja.

A *digitális eszközök szélesebb körű büntetőeljárás alkalmazását lehetővé tevő járványügyi szabályok magyarországi gyakorlata* című írás szerzője, Bócné Neparáczki Anna a koronavírus időszakának ügyési munkavégzési körülményeiről, valamint a büntetőeljárásra vonatkozó járványügyi szabályok alkalmazásának tapasztalatairól ír. A tanulmány megállapítja, hogy a telekommunikációs eszközök alkalmazására irányuló ügyési döntések száma ebben az időszakban látványosan megnőtt; 2019-ben 350, míg 2021-ben már 1879 ilyen ügyési döntés született. A kutatás során – az ország teljes területét érintve – 24 ügyéssel készült mélyinterjú arról, hogy az ebben az időszakban használt telekommunikációs eszközök milyen hatással voltak az eljárás menetére, segítették vagy éppen csorbították a résztvevők jogait, kötelezettségeik betartását.

A gyermekbántalmazást kutató Solt Ágnes *A kiskorú veszélyeztetése büntett szociológiai háttere* címen közölt írása a kiskorú veszélyeztetésének ítélkezési gyakorlatát és annak eljárásbeli megvalósulását kritikai megközelítéssel elemzi. Arra keresi a választ, „*vajon hogyan nyúl a hatóság ezen kényes ügyekhez, mit kezd a négy fal közötti bűnökkel*”. A szerző két, 2015-ben és 2020-ban lefolytatott kutatásának a tanulságait összegzi, amelyekben a kiskorú veszélyeztetésének valamennyi jogerőre emelkedett ítéletét és teljes bűnügyi aktáit vizsgálta és hasonlítja össze. Az elemzés két szempontból mutatja be a gyerekbántalmazást, egyrészt az iratelemzés tanulságain, másrészt egy konkrét eset ismertetésén keresztül, egy család hét gyermekének történetével illusztrálva. A szerző úgy véli, hogy a büntetőjog nem képes az otthon

elkövetett erőszak orvoslására, jelentős visszaszorítására. A gyerekbántalmazási ügyek elhúzódnak és a büntetéskiszabás szigorodása nem érzékelhető a kiskorú veszélyeztetése eseteiben.

Virág György és Szabó Judit Pedofília és bűnözés című tanulmányának aktualitása különösen jelentős. A kutatás a pedofília és a gyerek elleni szexuális bűncselekmények kockázati tényezőinek és gyakoriságának feltárására irányul. A szerzők tisztázzák a szakszövegekben is gyakran tévesen alkalmazott pedofília fogalmat. Részletes szakirodalmi áttekintést adnak a jelenség bűnözéssel való kapcsolatának különféle szempontjairól. Beszámolnak azokról a kutatásokról, amelyek a pedofil elkövetők és a nem pedofil szexuális bűnelkövetők közötti különbségekről szólnak, bemutatják a pedofília áldozatainak jellemzőit, és ismertetik a háttérben fellelhető rizikófaktorokat. Tanulmányuk több nemzetközi kutatás megállapításait ismerteti.

Áldozatból elkövető – egy eset bemutatása című írásukban *Huszár Julianna* és *Windt Szandra* a 14 éves M. történetén keresztül mutatják be a gyermekvédelem hiányosságait. A tanulmányban sorra veszik a gyermekkereskedelem elleni nemzetközi jogi szabályozás főbb állomásait, valamint az emberkereskedelem statisztikai adatait. Rávilágítanak arra, hogy bár nem az igazságszolgáltatás feladata a gyermekvédelem rendszerszintű problémáinak megoldása, a jogalkalmazóknak azonban minden esetben a gyerekek érdekeit szem előtt tartva kell eljárniuk.

Bolyky Orsolya és Sárík Eszter Sorstalanság?! Erőszakos bűncselekményeket elkövető fiatalkorúak – egy aktavizsgálat eredményei című tanulmánya az erőszakot elkövető – 14–18 év közötti – fiatalok kriminális cselekményeinek 2022-ben végzett aktavizsgálata alapján készült. 248 bűnügyi aktát dolgoztak fel a szerzők, ezekben 321 fiatalkorú bűnelkövető és 247 sértett szerepel. A cél a bűnelkövetés indítékainak feltárása volt. A kutatás az aktaelemzés alapvető adataira (nem, életkor, családi háttér, a bűncselekmény körülményei stb.) épített és ezek alapján, valamint a szerzők korábbi elemzéseinek tanulságait felhasználva, figyelemre méltó új megállapításokra is jut. A dolgozat újdonsága az elkövető fiatalkorúak mentális állapotának feltárása és jellemzőinek leírása, valamint a szerhasználat elterjedtségének bemutatása. Hasonlóképpen novum a gyermekotthonok lakóinak veszélyeztetettségéről írt rész, illetve a fiatal lányok bűnelkövetésben való részvételének leírása is.

Garai Renáta Félidős revízió: a nemzeti dohányboltokat érintő bűncselekmények (2013–2023) címen megjelenő tanulmánya a dohányzás visszaszorítása és a fiatalkorúak egészségének védelme érdekében tett intézkedések tízéves tapasztalatainak felmérésére irányuló kutatás eredményeit összegzi. Anonim online felmérés során 1412 válasz érkezett. A kutatás szerint a dohányboltokat leginkább veszélyeztető bűncselekmények a lopás, garázdaság, rongálás, testi sértés és a rablás. A legnagyobb kárt a lopás okozza, ezt követi a rablás, majd a rongálás. Ugyanakkor a vizsgálat szerint a jelentős kárösszeg ellenére igen alacsony a megszerzett pénz összege; így például a 189 rablás esetében, egy-egy alkalommal, átlagosan 100 ezer forintért

kockáztatnak. A kutatás két szálon fut, egyrészt a dohányboltban dolgozókat érő sérelmek vonalán, másrészt a 18 év alattiak védelmére hozott intézkedések hatásának felmérése érdekében.

A *Mi alakítja hazánkban az emberölések trendjét?* című tanulmány szerzője, Kó József, az 1965–2021 közötti időszakban szándékosan elkövetett magyarországi emberölések statisztikáját dolgozza fel. Az elemzés arra keresi a választ, hogy milyen társadalmi háttértényezők hatnak az emberölés elkövetésére, és ezek közül melyek a legdominánsabbak. A szerző az emberölések gyakoriságára ható társadalmi tényezőket úgynevezett többváltozós lineáris regressziós modell segítségével vizsgálja. Számításai szerint az emberölést három változó jellemzi: az infláció és az alkoholfogyasztás növekedése az emberölések gyakoriságát növeli, míg a halálozások emelkedése az emberölések számának csökkenését hozza magával.

A sportesemények népszerűsége és látogatottságuk növekedése világszerte maga után vonta a rendezvények szurkolói körében megjelenő agresszivitást. Nagy László Tibor *A sportrendezvények néhány biztonsági kérdéséről* című írása szerint különösen igaz ez a labdarúgásra. A tanulmány szerzője a labdarúgó sportrendezvények megrendezésének és biztonságos lebonyolításának lehetőségeit vizsgálva arra a következtetésre jut, hogy három fontos szempont határozható meg. Először is a biztonsági kockázat szerinti minősítés rendszere alapján a kiemelt kockázati fokozatú klubokra egyben a legagresszívabb szurkológárda jellemző, ugyanakkor a legnagyobb bevételű mérkőzéseket rendezik, amelyek rendjét a rendőrség díjtalanul biztosítja. Második szempont a beléptetés, különösen a ruházatátvizsgálás, amelynek részletes végrehajtását a jogszabályok nem határozzák meg pontosan. A harmadik gondot okozó terület a pirotechnikai eszközök használata, amely a leggyakoribb jogsértő magatartás, és egyben konfliktus tárgya a szurkolók és a labdarúgószövetségek között.

Az intézetünk munkája iránt érdeklődő olvasó kötetünk végén megtalálja az elmúlt 10 évben a *Kriminológiai Tanulmányokban* megjelent cikkek listáját is.

Dr. Barabás A. Tünde

BARABÁS A. TÜNDE*

Alkalmazható kriminológia?

Absztrakt

Növekszik a bűn iránti érdeklődés életünkben, ezzel felértékelődik mindazon tudományág jelentősége, amely a bűnözés csökkentésével foglalkozik. Ezért egyre inkább szükségessé válik azoknak a tudományos eredményeknek a beépülése a szakmai gondolkodásba és a gyakorlatba, amelyek a bűnözés kezelése és megelőzése kapcsán – a kriminológia művelőinek elméleti munkáiból, valamint az ezeket a megállapításokat vizsgáló empirikus kutatások következtetéseiből – a jogalkotói, valamint a mindennapi jogalkalmazói tevékenység során alkalmazhatók. Az alábbi tanulmány azt vizsgálja, melyek azok a kiemelt területek, ahol a kriminológiai ismeretek a leginkább hasznosulhatnak.

Kulcsszavak: *alkalmazott kriminológia, viktimológia, látencia, bűnözéstől való félelem, büntetés*

Abstract

Applicable Criminology?

There is a growing interest in the concept of sin, which increases the importance of any discipline that deals with the reduction of criminality. There is therefore an increasing need to incorporate the knowledge that can be drawn from the theoretical work of criminologists into scientific thinking and practice in the fields of legislation, law enforcement work and crime prevention, and from the empirical research that has been carried out to test these findings. The following paper examines the main areas of applicability of criminological knowledge.

Keywords: *applied criminology, victimology, latency, fear of crime, sanction*

* Prof. Dr. Barabás A. Tünde CSc, igazgató, főtanácsos, OKRI; tanszékvezető egyetemi tanár, Nemzeti Közszolgálati Egyetem Rendészettudományi Kar Kriminológiai Tanszék. ORCID: 0000-0002-9024-6543.

Tudomány–alkalmazott tudomány viszonya és a valóság

A társadalomtudományok körében gyakran merül fel szkeptikus megközelítésben, vajon mi célt szolgálnak az egyes kutatások, és az azok eredményeiből levonható tanulságok mennyiben viszik előre a világot, és viszik-e egyáltalán, mennyire segítik a társadalmi és az egyéni érdekek egészséges összhangjának megteremtését. Maguk a kutatók is tapasztalhatják, hogy kellő érdekérvényesítő képesség, meggyőző erő hiányában eredményeik az „íróasztal fiókjában” maradnak, és nem hasznosulnak sokszor még a „megrendelők” – hatóságok, intézmények, jogalkotás és jogalkalmazás szervei – számára sem, nemhogy a közösség szempontjából.

A tudásalapon szerveződő társadalom korszakában aligha vitatható a tudományok gyakorlati jelentősége, a szó legszorosabb értelmében vett alkalmazott kutatások szükségessége. Tárnya és annak társadalmi érzékenysége miatt különösen igaz ez a kriminológia tudományára (KORINEK, 2010: 62; KORINEK, 2002: 59).

Ahogy Szilágyi Péter írja, jelentős különbség van az elméleti és az alkalmazott tudományok között. *„A probléma mindig valamilyen ismerethiányt fejez ki, közelebbről adott egy problémaszituáció, amelynek alapvető jellemzője valamilyen szükséglet kielégítése szempontjából fontosnak tűnő ismereteknek a hiánya; adott egy problémaháttér, amely a rendelkezésre álló, relevánsnak tűnő ismeretek halmazát valamint kritikai elemzésüket és rendszerezésüket tartalmazza, és végül a szigorú értelemben vett probléma, ami a jelzett ismerethiány megfogalmazását tartalmazza, röviden annak tudatosítását, hogy mit nem tudunk. Elméleti tudományok esetében ez az ismerethiány valamilyen tény, jelenség kielégítő elméleti magyarázatának a hiánya, és ez a kuhni értelemben vett anomália; az alkalmazott tudományos kutatások esetében viszont valamilyen gyakorlati, társadalmi szükséglet kielégítéséhez szükséges ismeretek hiánya. Az elméleti tudományokban az új problémamegoldás példamutató jellegét a többé-kevésbé sikeres magyarázat igazolja, addig az alkalmazott tudományok esetében a nóvum egy gyakorlati probléma megoldására vonatkozó javaslat, vagyis hipotetikus és prognózis jellegű”* (SZILÁGYI, 2010).

Jakab András és szerzőtársa a jogtudomány szerepének vizsgálata során jegyzi meg, hogy *„[az] utóbbi években megfigyelhető az a tendencia, hogy a jogtudomány befolyása egyre csökken a jogalkotásra, ellenben egyre növekszik a jogalkalmazásra. A jogtudományi munkák egyik tipikus problémája, hogy nem döntenek el, kinek is szólnak: a jogtudomány képviselőinek (alapkutatás), vagy pedig a jogalkotásnak, illetve a jogalkalmazásnak (alkalmazott kutatás)”* (JAKAB – MENYHÁRD, 2015: 23).

Ezzel szemben a kriminológia szerepének elemzésekor Korinek László arra jut, hogy a tudomány és a napi tevékenység közötti kapcsolatot nem szabad leegy-

szerúsítve értelmezni, Kurt Lewint idézve (1951) „nincs gyakorlatiasabb egy jó elméletnél”. A teória ugyanis viszonyítási alapokat, támpontokat ad azokban a helyzetekben, amelyek többféle értelmezési és/vagy megoldási lehetőséget kínálnak. Márpedig a büntető igazságszolgáltatás és a megelőzés körében szinte csak ilyenek vannak (KORINEK, 2020: 33).

A kriminológia „valójában egy vitatott, ellentmondásos és interdiszciplináris diskurzus [...] nincs egyetlen definíciója, hanem sokrétű, zajos, vitatkozó kriminológiai nézőpontok sokasága” (McLAUGHLIN – MUNCIE, 2006: xiii; idézi CANTON – YATES, 2008: 2) – szemben a jogtudomány szigorú fogalomrendszerével. Bár ez kétségtelenül formabontó definíció, de jó kiindulási alapul szolgál a Jakab–Menyhárd-féle problémafelvetés (2015: 23) megjelenítésére a társadalomtudományok viszonylatában.

Kriminológusként az alábbiakban azt vizsgálom, melyek azok a tudományos eredmények, amelyek a gyakorlatba beépülve azt kézzelfoghatóan támogatják.

A kriminológia tudományában is megkülönböztethető az *elméleti (akadémiai)* és az *alkalmazott tudományterület*. Az elméleti terület nem szorul különösebb magyarázatra. Ez tartalmazza mindazon alapvetéseket, ismereteket, amelyek a bűnözéssel kapcsolatos tudásanyagot felölelik. A kriminológia önálló tudományá válásában jelentős tényező volt a bűnözésmagyarázatok megjelenése, azoknak az alapvető elméleteknek a kimunkálása, amelyek a mai napig hatással vannak a kriminológia eszmerendszerére. Ilyenek például a bűnözővé válással, annak okaival kapcsolatos elméletek, amelyek az évszázadok során folyamatosan bővültek, fejlődtek a kriminológia és a kapcsolódó társadalomtudományok ismeretanyagának szélesedésével. A kriminológia ugyanis multidiszciplináris tudomány, amely számos más tudományág ismeretanyagára támaszkodik saját diszciplinája kialakítása során. Ezen elméletek alkotják azt az elméleti tudásanyagot, amely a bűnözés, a bűnelkövetővé, illetve áldozattá válás és a bűnözés kezeléséhez kapcsolódó alapvető elképzeléseket foglalja magában.

Ez az állandóan bővülő ismeretanyag kínál alapot az *alkalmazott kriminológia* számára, amely mindezen ismereteket összefüggéseiben vizsgálva eredményeit a mindennapi kriminalitás kezelésének és megelőzésének megfelelő eszközszer kidolgozásában hasznosítja, segítve ezzel a bűnözés társadalmi szintű és individuális tényezőire adott reakciók alkalmazását a bűnözéskontroll, illetve a kriminálpolitika területén (BORBÍRÓ, 2016: 50).

Az alkalmazott kriminológia tehát a bűnözésről és okairól, illetve kezeléséről kialakult nézetrendszerben a kriminalitás egyes jelenségeit magyarázó, gyakorlatban hasznosuló ismereteket nyújtó tudomány, amely nagyban támaszkodik

más tudományok eredményeire is. Korinek véleménye szerint a tudomány által felhalmozott ismeretek jobb hasznosítása a bűnözés elleni gyakorlati fellépés terén is sikerrel kecsegtet (KORINEK, 2020: 38).

Brian Stout és Kerry Clamp szerint (2015: 832) az alkalmazott kriminológia a kriminológiai diszciplínák felhasználásával foglalkozik a „valódi világ” bűnözési és büntető igazságszolgáltatási problémáival. Mindezt kritikus szemlélettel és elkötelezetten teszi, megkeresve a problémákat és a lehetséges megoldásokat. Alapja a kutatás. Fő területei a bűnözés elleni küzdelem, az elkövetőkkel való bánásmód és az áldozatok kezelése. Az alkalmazott kriminológia arra törekszik, hogy megtalálja és kiegészítse az elméleti kriminológiai megközelítések hiányosságait. Az akadémiai vagy elméleti kriminológia sebezhető a kritikával szemben, és elválik a mindennapoktól, a büntető igazságszolgáltatás szerveitől és a szakemberektől, míg az alkalmazott kriminológia mindezekhez szorosan kapcsolódik. Az alkalmazott kriminológia nem választható külön a kriminológiától, azaz nem önálló tudományág, sokkal inkább egy megközelítési mód.

Borbíró Andrea megfogalmazásában (BORBÍRÓ, 2016: 50) alkalmazott tudományként a kriminológia eredményei a kriminálpolitikát és a bűnözéskontrollt orientálják. Ehhez először elméleti tudományként létrehozta azt az összefüggésrendszert, amely a bűnözés kialakulására és kezelésére vonatkozó nézeteket felöleli, és empirikus módszerekkel vizsgálja állításainak helyességét. Alkalmazott tudományként pedig mindezen ismereteket a gyakorlat számára felhasználhatóvá teszi. Szemléltetésként *Lawrence W. Sherman*-re hivatkozva (2005: 115) idézi a kriminológia szerepét és a kriminálpolitikához fűződő viszonyában mutatja be (BORBÍRÓ, 2016: 50).

Míg az alkalmazott kriminológia feladata, hogy a kriminálpolitikát a kriminalitással összefüggő jelenségekre vonatkozó ismeretek alkalmazásával szolgálja, vagyis tudásanyagát a gyakorlat számára használhatóvá tegye, addig analitikusként nem kiszolgál, éppen ellenkezőleg, nem az egyes kriminológiai tényezőket, hanem a bűnözéskontroll egészét, a kriminálpolitika folyamatát és következményeit elemzi és értékeli.

Az elméleti kriminológia tehát a bűn mint köznapi jelenség keletkezésének, forrásainak, egyes formáinak közvetlen (mikrokörnyezeti) és közvetett (makrokörnyezeti) okait vizsgálja, tárja fel, alkalmazott tudományként pedig elemzi és értékeli az azokra adott, illetve lehetséges válaszokat, és mindezek alapján javaslatokat fogalmaz meg a gyakorlat számára.

Rob Canton és Joe Yates szerint a három fő kérdés, amelyekkel az alkalmazott kriminológiának foglalkoznia kell: a) Mit kell tenni az elkövetőkkel szemben?

b) Mit kell tenni a bűnözéssel? c) Mit kell tenni a bűncselekmények áldozatainak segítségére? (CANTON – YATES, 2008: 16; idézi BARABÁS, 2020: 30).

Ezek az egyszerűnek tűnő kérdések komplexebbek, mint elsőre látszanak. Fontos, hogy ez a három kérdés nem olvadhat egybe. A válaszok politikai döntéseket és hatékonysági elemzéseket igényelnek. Ezzel szemben a büntetőpolitika sokszor egy kérdésként értékeli a fentieket, és egyedüli megoldásként a büntetést kínálja fel.

Szabó Dénes a kriminológiai vizsgálódásoknak alapvetően négy fő irányzatát különbözteti meg, nevezetesen a) a bűnöző személyiségét; b) a társadalom bűnkeltő hatásait; c) a rejtett bűnözést a középpontba állító; valamint d) az áldozatszempontrú megközelítést. E négy irányzat mindegyikének fontos gyakorlati következményei vannak (SZABÓ, 1995: 3–4; idézi BARABÁS, 2020: 30).

A kriminológia alkalmazásának főbb területei

Ha szeretnénk leszűkíteni, vajon melyek azok a legfontosabb területek, ahol a kriminológia a legközvetlenebb hatást fejtheti ki ismereteinek átadásával, akkor az előbbiekben vázolt Szabó Dénes-féle négy megközelítési pont figyelembevételével a következőket emelem ki az alkalmazott kriminológia fő területeiként napjainkban (BARABÁS, 2020).

Bűnmegelőzés

Az alkalmazott kriminológia vizsgálódási körébe tartozik a bűnmegelőzés. *Kerezsi Klára* álláspontja szerint e tudományterület elméleti elvei folyamatosan alakulnak, s bár a folyamat még távolról sem befejezett, annyi bizonyos, hogy a jól működő prevenció a bűnözés leghatékonyabb kontrollja. A kormányzati elkötelezettség hangsúlyozása mellett kiemeli az együttműködésre kész és alkalmas szervezetek bevonásának szükségességét. Rámutat arra is, hogy „[egy] kriminológus, szociológus, közgazdász, szociálpolitikus kutatói team által felállított diagnózis hozzásegítheti a helyi politikusokat és lakosokat; a helyi szakembereket és a laikusokat; a tulajdonosokat és a bérlőket; vendégeket és szolgáltatókat, egyszóval valamennyi érintettet ahhoz, hogy felismerje: a bűnmegelőzés mindannyiunk érdeke és közös felelőssége” (KEREZSI, 2001: 946).

Ezzel összhangban Korinek László szerint a kriminológia egyik legfontosabb alkalmazási területe a *helyi közbiztonsági és bűnmegelőzési stratégiák* megalkotása. A prevenció kezdeményezések kidolgozása és a tervek megvalósítása szükségessé teszi olyan szakemberek bevonását, akik segíteni tudnak az

elérhető célok kitűzésében, a projektek megvalósításában, nem utolsósorban pedig az ellenőrzés, a mérési módszerek kialakításában. Ebből adódóan arra lehet számítani, hogy a már ma is elterjedt alkalmazott kutatások jelentősége növekedni fog (KORINEK, 2010: 69).

A bűnmegelőzés kérdésköréhez tartozik a környezet „bűnkeltő” hatásának számbavétele. Ez leginkább a *situációs bűnmegelőzés* teóriájában érhető tetten, amely elmélet a városi bűnözés leküzdésében játszik kiemelt szerepet, ezért körünkben az urbanizáció szinte már abszurd mértékű felgyorsulásával (amelynek mértéke egyes álláspontok szerint már 2015-ben elérte a 85 százalékot¹), a megapoliszok kialakulásával egyre inkább előtérbe kerülő prevenciók módszer.

Viktimológia – az áldozati szempontok erősítése

Az alkalmazott kriminológia kiemelt vizsgálódási területe az áldozattá válás okainak és megelőzésének feltárása. A XX. század közepére tehető annak a felismerése, hogy a bűncselekmény és az elkövető vizsgálata mellett arra a személyre is figyelmet kell fordítani, akit a bűncselekmény közvetlenül érint, vagyis az áldozatra. Ebben az időszakban, amelyet *Bárd Károly* a sértett újrafelfedezéseként értékel, nemcsak a kutatások irányultak a sértettekre, de egyre inkább hangsúlyossá váltak az áldozatok igényei, és megfogalmazódott a követelés egy áldozatcentrikus eljárási rend kialakítására is (BÁRD, 2019: 121; BÁRD, 2021). Ennek köszönhető a kriminológiai alapokból kifejlődő, önálló tudományterületté váló áldozattan, avagy a *viktimológia* létrejötte. A viktimológiai alapok megteremtését követően hamarosan megindultak az alkalmazott viktimológiai kutatások, amelyek célja az áldozattá válás jelenségének folyamatos vizsgálata. Ez világított rá a *látens*, azaz *rejtett bűnözés* jelenségére.

Az áldozattá válással és a rejtett bűnözéssel kapcsolatos kutatások az 1960-as években kezdődtek, és napjainkra a bűnözéskutatás szerves részévé váltak, számos fontos kérdést vetve fel a sértett, a rendőrség és a társadalom viszonya szempontjából. Az állampolgári feljelentési hajlandóság hiánya és a látens, azaz rejtve maradó bűnözés jelensége között szoros az összefüggés a kutatások szerint (KORINEK, 1998: 102–119). Ahogyan *Finszter Géza* írja, a látenciát keresők példának okáért jól ismerték fel a rendőrségi tevékenység minősége, a rendőr társadalmi elfogadottsága és a lakosság feljelentési készsége közötti összefüggéseket (FINSZTER, 2014: 19). Hazánkban a kétezres évek elején az Országos Kriminológiai Intézet által 10 ezer fő megkérdezésével zajlott áldozatkutatás eredményei azt mutatták, hogy igen jelentős a látenciában maradó bűncselek-

¹ <https://greenfo.hu/hir/hatarok-nelkul-merre-tovabb-megapoliszok/>.

mények száma, és a fel nem jelentés egyik jellemző oka, hogy a lakosság elégedetlen a rendőrség és más hatóságok munkájával (BARABÁS, 2004: 157–199). Ezeket az eredményeket egy újabb, 2018-as – hasonlóan nagymintás – kutatás eredményei is megerősítették.² A látencia csökkentésének kérdése szorosan kapcsolódik a rendőrség és az igazságszolgáltatás résztvevői iránti bizalom kérdéséhez, vagyis az alkalmazott kriminológia egyik kiemelt vizsgálódási pontja. Emellett itt kell vizsgálni a sértettel való „bánásmód” javításának és a másodlagos viktimizáció elkerülésének követelményét, amely kiemelt célterülete a 2012-es Áldozatvédelmi Irányelv előírásainak³.

A bűnözéstől való félelem csökkentése

A látenciakutatások és a viktimológia eredményei azután újabb, napjainkban egyre terjedő jelenségre hívták fel a figyelmet, nevezetesen a *bűnözéstől való félelemre, illetve a bizonytalanságérzetre*, amelynek különös jelentősége van a prevenció és a rendőrség, valamint az igazságszolgáltatás résztvevőinek tevékenysége szempontjából.

Az egyén *szubjektív biztonságérzetére* – vagyis arra a személyes érzésére, hogy az objektív, számban kimutatott bűnözési helyzettől függetlenül mennyire tart a bűnözéstől, illetve attól, hogy saját maga áldozattá válik – kihat, hogy milyenek érzékeli a bűnüldöző hatóságok munkáját, elégedett-e vele, vagy úgy érzi, nem képesek őt a bűnözőktől megvédeni. A rendőrség és a nyomozó hatóságok munkájuk eredményességét ehhez képest úgy mérik, hogy nagy súlyt fektetnek az úgynevezett felderítés- vagy nyomozáseredményességi mutatókra. Ezek a számok gyakorlatilag a bűnözéskontroll hatékonyságát minősítik azáltal, hogy megmutatják, az ismertté vált bűncselekmények elkövetői közül hányan kerülnek kézre. Ez azonban statisztikai mutató, és sokszor nem esik egybe az állampolgári érzékeléssel, azzal, hogyan értékelik veszélyeztetettségüket a polgárok. Az így mért eredményesség ráadásul konfliktust teremthet a hatóságok és a sértettek érdekei között, nevezetesen a sértett érdekében történő mielőbbi eljárás, valamint a statisztikailag kimutatható eredményesen lezárt ügyek mint elérendő cél között. Előfordulhat ugyanis, hogy a már előreláthatóan felderíthetetlen ügyek

² Ezekről lásd a 2018-ban, a Nemzeti Bűnmegelőzési Tanács által az NBS 8.5.A. „Látenciában maradt bűncselekmények feltérképezése” projekt keretében, az IPSOS Zrt. által végzett kutatás eredményeit.

³ Az Európai Parlament és a Tanács 2012/29/EU irányelve (2012. október 25.) a bűncselekmények áldozatainak jogaira, támogatására és védelmére vonatkozó minimumszabályok megállapításáról és a 2001/220/IB tanácsi kerethatározat felváltásáról. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:32012L0029&from=NL>.

feljelentőit a hatóságok egy vélt felsőbb elvárás miatt igyekeznek „elhessegetni”, azaz az ügyeket feltárhatósági szempontból szelektálni, hogy azok ne rontsák a mutatókat (KORINEK, 1988: 115–117).

A felderítési hatékonyság/eredménytelenség a sértetteket közvetlenül érinti, és „rossz esetben” a hatóságok iránti bizalom megingásához és ezzel együtt a bűnözéstől való félelem növekedéséhez vezethet. Emellett a sikertelen eljárás a legközelebbi alkalommal csökkentheti a feljelentési kedvet, növelve a látenciában maradó esetek számát. A hatóság munkájának értékelését ronthatja a nem jogszerű, szakszerűtlen vagy érzéketlen magatartás, ami szintén erősítheti a bizalmatlanságot, csökkentheti a rendőrséggel, hatósággal való együttműködési kedvet.

Sok esetben azonban a sértettel való megfelelő bánásmód, a korrekt tájékoztatás akkor is javítja az érintett közérzetét, ha esetleg mégsem lenne meg az „eltűnt dolga”, vagy nem kerül kézre az elkövető.

Ezeknek a kérdéseknek a megoldása szintén sarokköve a megfelelő gyakorlatnak. Szem előtt kell tartani, hogy a közösségeket és egyéneket érintő, bűnözést (is) generáló problémák távlati megoldása nem rendészeti, hanem elsősorban társadalompolitikai feladat.

Büntetés-kiszabás – reszocializáció, reintegráció

Az alkalmazott kriminológia foglalkozik a *büntetéssel* mint a bűncselekmények elkövetésétől való *visszatartás eszközével*, valamint a *reszocializáció*, a *reintegráció*, a bűnelkövető társadalomba történő visszavezetésének kérdésével. Ez a terület a bűnözés elleni küzdelmet nem büntetőjogi kérdésnek tekinti – amely szerint az elkövetők felelősségre vonásának alapja a szabad akarat, és a büntetés-kiszabás kizárólag a bűncselekmény súlyához és körülményeihez igazodva a jogellenes cselekmény megtorlásául szolgál. Ez a XIX. század vége, a XX. század eleje óta a kriminológiai gondolkodás egyik központi kérdése. Ekkor került előtérbe ugyanis a tettes személyének és az esetleges megelőzési céloknak is megfelelő *tettesszempontú büntetés*. A XX. század második felének felismerése, hogy a büntetés nem egyedül és mindenható módon alkalmas eszköze a bűnözők megváltoztatásának és a prevenciónak. Ez a szemlélet eredményezte a diverziós megoldások elterjedését, amelyek az elkövető büntető felelősségre vonásának a hatósági útról való mielőbbi elterelését célozzák. Azzal, hogy a kisebb súlyú bűncselekmények elkövetőit minél korábban vonják ki a hagyományos eljárásból, kikerülve annak negatív hatásait (például a stigmatizációt) és szembesítve az elkövetőt tettének súlyával és következményeivel, elérve esetleg a sértett vagy a közösség részére történő jóvátételét, a visszaesés kocká-

zata jelentősen csökkenhet. Az arra alkalmas elkövetők esetében ez tehát hasznos prevenciós eszköz is, alkalmazása során az eddigiektől eltérő, új szerepet kapnak az eljárás résztvevői. Hazánkban az új büntetőeljárás törvény⁴ a büntetőeljárás időszerűsége, illetve gyorsítása érdekében számos új rendelkezést vezetett be, ahol is az eljárás résztvevői változó szerepben tűnnek fel. Ilyen például az *egyezség intézménye*, amelynek létrejötte érdekében az ügyész, a terhelt és a védő a bűnösség beismeréséről, valamint az egyezség tartalmi elemeiről egyeztetést folytathat (BELOVICS, 2020: 20–22) – ami az ügyész részéről nem tekinthető a klasszikus vádlói szerepkör részének. Annak feltérképezése, hogy ezek a rendelkezések valójában mennyire válnak be a gyakorlatban; eredményesebbnek vagy éppenséggel eredménytelenebbnek bizonyulnak, mint a korábbi megoldások; illetve milyen hatást gyakorolnak a felekre és a sértettekre, szintén a kriminológia, és ezen belül az alkalmazott kriminológia feladatai közé tartozik.

A vizsgálódás új területei

Az alkalmazott kriminológia vizsgálódásának tárgyai nem kőbe vésettek, hiszen ahogyan a világ és a tudomány, úgy a bűnözés egyes formái is folyamatosan változnak, „fejlődnek”, alkalmazkodva az új kihívásokhoz, rést ütve a legbiztonságosabbnak vélt rendszerek biztonsági pajzsain is. Ilyen napjainkban a kiberbűnözés, amelynek vizsgálatára és megelőzésére mára már önálló alterületté vált az úgynevezett kiberkriminológia. A darknethez és ezzel a szervezett bűnözés és a terrorizmus finanszírozásához szorosan kapcsolódik a kriptovaluták használatának és a bűnözéshez kapcsolódásának vizsgálata: *„[a] kriptovalutának – amely képes nagyfokú anonimitást biztosítani a felhasználónak – nincs kibocsátója, és a rendszer felett semmilyen szervezet nem rendelkezik prudenciális felügyelettel”* (POLT, 2022: 2392), amely így könnyen előidézheti a rendszerhasználó viktimizációját is. Már most foglalkozni kell a mesterséges intelligencia fejlődésével kialakuló új bűnözési formákkal is, egyebek között az önvezető gépjárművek okozta balesetek megelőzésének és felelősségének kérdéseivel is (MISKOLCZI – SZATHMÁRY, 2018; HERKE, 2021).

Előre tekintve, a kiberkriminológiához hasonlóan egyre újabb és speciálisabb szaktudást igényelnek e kérdéskörök vizsgálatai, rámutatva a kriminológia multidiszciplináris jellegére.

Viszonylag új terület a fiatal, de gyorsan növekvő „zöldkriminológia”, ahol a tudományág angolszász dominanciája néhány évvel ezelőtti abszolút és totális

⁴ A büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény.

fölényt jelentett. A zöldkriminológusok bolygónk élővilágát, a természetet érintő kriminális jelenségeket vizsgálják (ZAITCH – VAN SWAANINGEN, 2022; IRK, 2016). Ezek hatásai ugyanis – megelőző intézkedések hiányában – életünket és jövőnket rövid és hosszú távon egyaránt helyrehozhatatlanul megváltoztathatják (IRK, 2021: 248).

Összegzés

Látható tehát, hogy az alkalmazott kriminológiai kutatások eredményei a gyakorlati jogalkalmazói munkát közvetlenül segítik. *Lévay Miklós* a kriminológia feladatainak meghatározása során úgy fogalmaz, hogy míg e tudomány elméleti funkciója a kriminalitással összefüggő tényezők, valamint a törvényszerűségek feltárása és elemzése, addig alapvető gyakorlati szerepe az, hogy kutatási eredményeivel segítse, orientálja a bűnmegelőzést szolgáló döntéseket (LÉVAY, 1999: 9–11). *Korinek László* kiemeli, hogy a kriminalisztika egyes területei szintén kapcsolódnak a kriminológiához, annak eredményeit felhasználják. Példaképpen említi a viktimológiának a tettes és a sértett közötti különbség relativizálására vonatkozó tételét (KORINEK, 2020; TÓTH, 2003), vagy az elkövetők személyiségének a tanulmányozását (BENDZSÁK – BENKE, 1994). Az előbbi lehetővé teszi a keresett személy (akár a sértett) gyorsabb és könnyebb megtalálását, az utóbbi pedig a profilalkotás alapjaként segíti a gyanúsított azonosításában a felderítést.

A XXI. század elején – a korábbi hitekkel, tévhitekkel ellentétesen – egyértelmű, hogy a bűnözés állandó, meg nem szűnő velejárója a társadalom átalakulásának, formái a fejlődéssel párhuzamosan haladva folyamatosan idomulnak a változó körülményekhez. A kriminológia feladata ezeknek a változásoknak a megismerése, a kiváltó okok feltérképezése és mindezzel a megelőzés állami és társadalmi eszközrendszerének kidolgozása, segítve ezzel a rendőrség munkáját, erősítve a lakosság biztonságát és bizalmát. Mindezekhez az alkalmazott kriminológia nyújtja az elméleteket megalapozó kutatásokat, a konkrét intézményi javaslatokat, valamint a bűnözéskontroll működésének átvilágítását.

Korinek László szerint a politikusok és a kriminalitás kezelésével foglalkozó intézmények képviselői gyakran keltik azt a – hamis – látszatot, hogy a törvényszegések egyszerű megoldásokkal (például több rendőr szolgálatba állításával) visszaszoríthatók (KORINEK, 2010: 62). A valóban látványos, ámde alapvetően drága eszközök csak rövid távon képesek hatást kifejteni, és elsősorban a lakosság megnyugtatását szolgálják a helyzet végleges megoldása helyett.

Hosszú távon a tudományosan megalapozott – a pillanatnyi helyzetre és a jövőre való kihatást is figyelembe vevő – stratégiára és reakciókra van szükség. Ezek kialakításához szintén adalékot nyújthatnak a kriminológiai kutatások eredményei.

Összegzésként megállapítható, hogy az alkalmazott kriminológia előbbiekben vázolt főbb irányainak mindegyike – így a bűnmegelőzés; az áldozati szempontok érvényre juttatásának erősítése; a bűnözéstől való félelem vizsgálata; valamint a reszocializáció- és reintegrációorientált szankciórendszer kialakítása – hosszú távon alkalmas lehet arra, hogy a bűnözést csökkentse, míg rövidebb távon közvetlenül támogatja a jogalkalmazói munkát. A kutatások eredményei azonban nem csak a jogalkotói és jogalkalmazói munkát szolgálják, de az azokon alapuló intézkedések hatással lehetnek a lakosság elégedettségére, megnyugvására is. *Fergus McNeill* megfogalmazásában (2011): a „gyakorlati” kriminológia ötleteket ad, beépül más tudomány ismeretanyagába, ezzel segítve a büntető igazságszolgáltatás közreműködőit, különösen azokat, akik közvetlenül a bűnelkövetőkkel és az áldozatokkal foglalkoznak (STOUT et al., 2008). Szabó Dénes ezt úgy írja le (1995), hogy a kriminológia (valamint az igazságszolgáltatás) funkciója egyetemes, amely alapvetően két irányultságon nyugszik. Az első a tudás gyűjtése, akkumulálása és fejlesztése, a második pedig az érintettek, a potenciális áldozatok és tettesek, azaz a társadalom tagjai szabadsága és felelőssége tényleges gyakorlásának garantálása. Utóbbi volta-képpen a tudományos ismereteken alapuló prevenciót jelenti, amely a gyakorlatban a jogalkalmazói munka rutintevékenységeként jelenik meg, ám összességében egy egységes bűnmegelőzési koncepció alapján a társadalom tagjainak védelmét, a közösség érdekeit szolgálja.

Felhasznált irodalom

- BARABÁS A. T. (2004): Általános viktimológia, latencia. In: IRK F. (szerk.): *Áldozatok és vélemények I.* Budapest: Országos Kriminológiai Intézet, 157–199.
- BARABÁS A. T. (2020): *Alkalmazott kriminológia és rendészettudomány. Magyar Rendészet*, 3. szám, 27–35. <http://doi.org/10.32577/mr.2020.3.2>.
- BÁRD K. (2019): *Az áldozatok méltósága és a vádlottak jogai – Összehasonlító jogi tanulmány.* Akadémiai nyakdoktori értekezés, Budapest.
- BÁRD K. (2021): *Az áldozatok méltósága és a vádlottak jogai. Összehasonlító jogi tanulmány.* Budapest: HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó.

- BELOVICS E. (2020): Az ügyészség szerepe és feladatai az új büntetőeljárás törvény kapcsán. In: HOLLÁN M. – MEZEI K. (szerk.): *A büntetőjog hazai rendszere megújításának koncepcionális céljai és hatásai*. Budapest: MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézet, 17–28.
- BENDZSÁK K. – BENKE M. (1994): Profilalkotás mint nyomozási módszer. *Rendészeti Szemle*, 5. szám, 21–37.
- BORBÍRÓ A. (2016): Problémafelvetés: mivel foglalkozik a kriminológia? In: BORBÍRÓ A. – GÖNCZÖL K. – KEREZSI K. – LÉVAY M. (szerk.): *Kriminológia*. Budapest: Wolters Kluwer, 29–56.
- CANTON, R. – YATES, J. (2008): Applied criminology. In: STOUT, B. – YATES, J. – WILLIAMS, B. (eds.): *Applied Criminology*. London: SAGE, 1–17.
https://uk.sagepub.com/sites/default/files/upm-assets/19310_book_item_19310.pdf.
- FINSZTER G. (2014): A társadalomtudományok és a rendészet. In: GAÁL Gy. – HAUTZINGER Z. (szerk.): *Rendészettudományi gondolatok. Írások a Magyar Rendészettudományi Társaság megalapításának egy évtizedes jubileuma alkalmából*. Budapest: Magyar Rendészettudományi Társaság, 15–32.
- HERKE Cs. (2021): A kriminalisztika alapkérdései és az önvezető járművek. *Belügyi Szemle*, 69. évf., 1. szám, 87–105. <https://doi.org/10.38146/BSZ.2021.1.1>.
- IRK F. (2016): Zöldkriminológia: szemlélet, súlypontok, irányzatok. *Kriminológiai Tanulmányok*, 53. szám, 9–24.
- IRK F. (2021): *Megbüntethetetlen bűnök II. Az ember és környezete kizsákmányolásának metamorfózisa*. Miskolc: Bíbor Kiadó.
- JAKAB A. – MENYHÁRD A. (2015): A magyar jogtudomány helyzete és kilátásai. In: JAKAB A. – MENYHÁRD A. (szerk.): *A jog tudománya. Tudománytörténeti és -elméleti írások, gyakorlati tanácsokkal*. Budapest: HVG-ORAC, 5–25.
http://real.mtak.hu/32954/7/JAkab_Andras_A_jog_tudomanya_.pdf.
- KEREZSI K. (2001): Közösség és bűnmegelőzés: közösségi bűnmegelőzés. *Magyar Tudomány*, 8. szám, 921–929.
- KORINEK L. (1988): *Rejtett bűnözés*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- KORINEK L. (2002): A kriminológia fogalma, feladata, helye a társadalomban és a bűnügyi tudományokban. *Jura*, 9. évf., 2. szám, 59–67.
- KORINEK L. (2010): Mire jó a kriminológia? *Kriminológiai Tanulmányok*, 47. szám, 61–71.
https://www.okri.hu/images/stories/KT/kt47_2010_sec.pdf.
- KORINEK L. (2020): Ment-e a kriminológia által a világ elébb? *Kriminológiai Tanulmányok*, 57. szám, 20–38.
https://www.okri.hu/images/stories/KT/KT57_2020/KT57_web_sec.pdf.
- LÉVAY M. (1999): A magyar kriminológiai gondolkodás fejlődése a kialakulástól a XX. század nyolcvanas éveinek végéig. In: GÖNCZÖL K. – KORINEK L. – LÉVAY M. (szerk.): *Kriminológiai ismeretek – Bűnözés – Bűnözéskontroll*. Budapest: Corvina, 9–11.

- LEWIN, K. (1951): *Field Theory in Social Science*. New York: Harper.
- MCLAUGHLIN, E. – MUNCIE, J. (2006): *The Sage Dictionary of Criminology*. 2nd edition. London: SAGE.
- MCNEILL, F. (2011): Review: public criminology? Ian Loader and Richard Sparks. *Probation Journal*, 58(1) 84–87. <https://doi.org/10.1177/02645505110580010803>.
- MISKOLCZI B. – SZATHMÁRY Z. (2018): *Büntetőjogi kérdések az információk korában. Mesterséges intelligencia, Big Data, Profilozás*. Budapest: HVG-ORAC.
- POLT P. (2022): Digitális fejlődés és büntetőjog – akkor és most. *Belügyi Szemle*, 70. évf., 11. szám, 2389–2393. <https://doi.org/10.38146/BSZ.2022.11.47>.
- SHERMAN, L. W. (2002): The Use and Usefulness of Criminology 1751–2005: Enlightened Justice and Its Failures. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 600(1), 115–135. <https://doi.org/10.1177/0002716205278103>.
- STOUT, B. – CLAMP, K. (2015): Applied Criminology and Criminal Justice. In: WRIGHT, J. D. (ed.): *International Encyclopedia of the Social and Behavioural Sciences*. 2nd edition. Elsevier, 832–838. <https://doi.org/10.1016/B978-0-08-097086-8.10512-4>.
- STOUT, B. – YATES, J. – WILLIAMS, B. (eds.) (2008): *Applied Criminology*. London: SAGE.
- SZABÓ D. (1995): Kriminológia tegnap és ma. *Magyar Tudomány*, 40. évf., 1. szám, 3–12.
- SZILÁGYI P. (2010): A jogösszehasonlítás és a paradigmák. Opponensi vélemény Fekete Balázs Kísérlet a jogösszehasonlítás tudománytörténetének új értelmezésére című doktori (PhD) értekezéséről. *Jogelméleti Szemle*, 4. szám. <http://jesz.ajk.elte.hu/szilagyii44.html>.
- TÓTH T. (2003): *A viktimológia ismeretelmélete. A viktimológia története és vizsgálódásának tárgya*. <http://mek.niif.hu/04100/04169/html/index.htm>.
- ZAITCH, D. – VAN SWAANINGEN, R. (2022): The cultural biases of green criminology. An interview with David Rodríguez Goyes on southern green criminology. *Tijdschrift over Cultuur & Criminaliteit*, 12(3). <https://doi.org/10.5553/TCC/221195072022012003006>.

Kérdezze meg kriminológusát!

A büntetőjog mellékhatásai

Absztrakt

A büntető igazságszolgáltatást gyakran hasonlítják az egészségvédelemhez. Néhány elmélet egyenesen amellel érvel, hogy az ember fizikai állapota meghatározza, de legalábbis erősen befolyásolja a kriminalitást. A büntető igazságszolgáltatás ettől eltekintve is komoly nem kívánt hatásokkal jár az elkövetőre, de társadalmi környezetére is. Példa erre az Amerikai Egyesült Államok Volstead (szesztilalmi) törvénye 1919-ből, amely sokkal nagyobb kárt okozott (például a szervezett bűnözés elterjedésével), mint amennyi hasznot hozott. Súlyos mellékhatások jelentkeznek azon személyek másodlagos vagy éppen harmadlagos – eljárási – viktimizációjában akik eredetileg is a bűncselekmények elszedői voltak. A megfigyelések is káros következményekkel járhatnak a bizalmatlanság légkörének a kialakításával. A büntetés-végrehajtás kontraproduktív eredményei szintén jól ismertek. Különösen igazságtalan azon családok helyzete, amelyekben az apa vagy az anya hiányzik a gyermekek életéből. A lehetséges, vagy éppen szükségszerű mellékhatások számításba vétele a jogalkotásban és a jogalkalmazásban is különösen fontos.

Kulcsszavak: büntető igazságszolgáltatás, mellékhatások, egészségügy és bűnözés, másodlagos és harmadlagos viktimizáció, börtönrendszerek, jogalkalmazás

Abstract

Ask Your Criminologist! – Side Effects of Criminal Law

Criminal justice has frequently been compared with health care. Some theories even take the convergence to argue that the physical state of the population determines or at least heavily influences criminal activities. Apart from that, criminal justice has its side-effects in terms of unwanted consequences for the perpetrator or even for their social environment. An example of that is the Volstead Act (1919) in the United States, which resulted in much more damage (e.g. because of the extension of organised crime) than gain. Serious side effects can be identified by second and even third – procedural – victimisation of the persons originally suffering as a result of the crime committed against them. Surveillance

* Prof. em. Dr. Korinek László, akadémikus, tudományos tanácsadó, OKRI. ORCID: 0000-0002-7037-3908.

can also contribute to creating an atmosphere of distrust. The counterproductive outcomes of the prison system are also well known, and the impact on children in families deprived of a father or mother (or both) as can be especially unfair. Taking possible or even necessary side effects into account the needs to be very important, not only during the legislative process but also in the course of implementation of law.

Keywords: *criminal justice, side effects, health and crime, secondary and third victimization, prison systems, implementation of law*

A bűn és a betegség összefüggései

A kriminalitás és az egészségügy kapcsolatának vizsgálata végigkísérte mind a bűnözés, mind pedig a gyógyítás tudományának a történetét. A szimbolikus megfogalmazásoktól kezdve a mély összefüggéseket feltáró, vagy legalábbis feltárni vélő tudományos munkákig igen sok forrás tanúskodik arról, hogy a kétfajta problémakört érintő kérdések és válaszok párhuzamos, néha egymást átfedő módon fogalmazódnak meg.

Tanulmányunkban a büntetőjogot és annak alkalmazását átvitt értelemben hasonlítjuk a gyógyításhoz. Az ilyen megközelítés meglehetősen népszerű, különösen a törvényalkotást és a felderítést, valamint az igazságszolgáltatást „eladni” kívánó politikusok körében. A kriminális magatartás egyfajta betegségként való beállítása metafora, amit a vele szemben fellépni kívánó hatalom használ a befolyásolni kívánt személyek és csoportok, végső soron az egész társadalom meggyőzése érdekében (POTTER, 2018).

Érdeemes megemlíteni mindamellet, hogy egyes nézetek hirdetői egészen közvetlen módon kapcsolják össze az abnormális testi állapotot a társadalomra veszélyes megnyilvánulásokkal. Ismert, hogy *Cesare Lombroso* alapvetően testi eredetűnek, sőt öröklött tulajdonságnak tartotta a bűnözésre való hajlamot, bár elismerte a társadalmi hatások – kevésbé meghatározó – szerepét is (LOMBROSO, 1911: 137). Tétélei nem váltak általánosan elfogadottá, a kriminalitás és a testi fejlődés jelenségeinek az összekötése azonban a magukat tudománynak, de legalábbis széles magyarázó erővel bíró irányzatnak felfogó gondolatrendszerekben jelentkezett Lombrosónak a „bűnös emberről” írt műve (1876) megjelenését jóval megelőzően is. *Franz Gall* már a XVIII. században a koponya méreteiből vont le következtetéseket az agyi működésre, így a kriminális karakterre vonatkozóan is. Módszerét kranioszkópiának nevezte el, a későbbiekben ez a felfogás és metódus

a frenológia nevet kapta. Számos követője volt ennek a felfogásnak, például *Benedikt Mór*, akiről *Lenhossék József* – szintén koponyakutató – megjegyezte: „a tudós világ előtt nem a legjobb hírben áll”. A kranioszkópia és a frenológia nem kizárólag a bűnözés szempontjából vizsgálta tárgyát, de mégis nagy terjedelemben foglalkozott ezzel a kérdéskörrel, mert a koponyákat igen gyakran fegyintézetektől lehetett beszerezni (LENHOSSÉK, 1878). Mai tudásunkkal nyilvánvalóan tévesnek lehet nevezni a testi tulajdonságok bűnözést meghatározó tényezőként való felfogását, miközben természetesen az összefüggéseket nem lehet teljesen kizárni. Különösen akkor nem, ha a bűnözés megnyilvánulásait nem egyszerűen fizikai mérésekkel, hanem az agyműködés vizsgálatával kapcsolják össze. A kriminálpatológia elnevezéssel ismertté vált irányzat figyelmet érdemlő eredményeket produkált a testi állapot és a kriminális magatartás kapcsolatára vonatkozóan. A tudományos alapossággal, kellő kritikával levont következtetések hozzájárulnak a kriminológia fejlődéséhez (PONTIUS – YUDOWITZ, 1980).

A jogi szabályozás mellékhatásai

Amint arról szó volt, a bűnözést gyakran hasonlítják a betegségekhez. Az is előfordul azonban, hogy magát a büntetőjogot ábrázolják ezzel a metaforával. *William J. Stuntz* például az amerikai szabályozás patológiájáról beszélt. Állítása szerint beteg a rendszer, egyebek mellett a túl széles kört felölelő – így szükségképpen a jogalkalmazók gyakorlatának mint tényleges jognak utat nyitó – kriminalizálás miatt (STUNTZ, 2001). Ez persze inkább a törvények hatástalanságát, nem a mellékkövetkezmények beállítását jelenti. Tény mindenesetre, hogy a büntető igazságszolgáltatás negatívumai számos esetben visszavezethetők a jogalkotás melléfogásaira, esetenként annak direkt politikai célú felhasználására.

Formálisan mellékhatásként értelmezhetők azok a társadalmi problémák, amelyek túlmutatnak a társadalomra veszélyes magatartások bűncselekménnyé minősítésének és büntetéssel fenyegetésének a kérdéskörén. Azért csak formálisan, mert a jogalkotó gyakran tudatában van az elfogadott normák érvényesítéséből adódó következményeknek. Ha a látszólag semleges szabályozás nyilvánvalóan hátrányosan érint egyes társadalmi csoportokat, akkor a feszültség fokozása egyértelműen visszavezethető a törvényhozásra. Ha például a szociális ellátórendszer egyes elemeit, juttatásait érintő visszaéléseket kriminalizálja a jog, akkor egyértelmű, hogy a büntetőhatalom azokra fókuszál, akik egyébként ilyen szolgáltatásokra vannak rászorulva (GUSTAFSON, 2009). Ebből nem az következik, hogy az adott jogszegéseket büntetés nélkül lehet hagyni, de létezik olyan megoldás, amely legalább a nyílt diszkriminációt nem engedi érvényesülni.

Az adott példánál maradva: a csalás tényállása vagy más hasonló deliktum-meghatározások (például sikkasztás) elég jól illeszthetők a szociális rendszerrel való visszaélés megnyilvánulásaira anélkül, hogy a hátrányos megkülönböztetés gyanúja felmerülne. A fogalmi megszorítások könnyebbé tehetik a jogalkalmazói munkát, de ennek a társadalmi ára nem feltétlenül elfogadható.

A hazai törvényalkotásból példaképpen lehet említeni a szabálysértésekről szóló 2012. évi II. törvény 178/B. §-ának (1) bekezdésében írt tilalmat: „*Aki életvitelszerűen közterületen tartózkodik, az szabálysértést követ el.*” Ez a szabályozás tipikus példája a szociális problémák rendészeti eszközökkel történő megoldására irányuló kísérleteknek. Helyesen mutatott rá az Alkotmánybíróság, hogy ez így még az általános igazságossági követelményeknek sem felel meg, hiszen a hajléktalan csak akkor lehet felelős a helyzetéért (elvileg), ha lett volna más reális választási lehetősége. Logikusan mondta ki tehát a testület, hogy alkotmányos követelmény: „...szabálysértési szankció alkalmazására csak akkor kerüljön sor, ha a hajléktalan személy ellátórendszerben való elhelyezése a cselekmény elkövetésekor igazolhatóan biztosított volt” [19/2019. (VI. 18.) AB határozat]. Mondani sem kell, hogy így az „átok” csupán enyhült, de a jogilag megerősített kirekesztettség nem szűnt meg. Maga a szabály általános, de az *Anatole France*-nak tulajdonított mondást parafrázálva azt mondhatjuk, hogy gazdagnak és szegénynek egyaránt tilos a Duna hídja alatt aludni.

Tipikus jogalkotási mellékhatás a nemzetiségek, etnikai kisebbségek hátrányba kerülése. Természetesen ebben az esetben is a végrehajtás során jelentkeznek a valóban éles konfliktusok, de ezek annyiban visszavezethetők a törvényhozásra, amennyiben az értékpreferencia előrevetíti a következményeket.

Példaképpen említhető az Egyesült Államok alkotmányának eredeti szövege, amely a 9. §-ban kimondta: „*Olyan személyek bevándorlását vagy behozatalát (importation – K. L.), akiket a jelenlegi tagállamok alkalmasnak találnak a bebocsátásra, a Kongresszus az 1808. év előtt nem tiltja el, azonban az ilyen behozatalra személyenként legfeljebb tíz dollárt kitevő adót vagy illetéket lehet megállapítani.*” Nem szorul bővebb magyarázatra, hogy a rabszolga-kereskedelem engedélyezéséről van szó, egybemosva a bevándorlással, semlegesség látszatát keltve.

Hátrányos megkülönböztetést jelenthet számos társadalmi csoport részére a jogi szabályozás, valamint a hivatalos eljárások nyelve. *Jakab András* mutatott rá, hogy a francia forradalom idején az ország népességének a fele egyáltalában nem beszélt franciául, másutt még nagyobb volt ez a probléma (JAKAB, 2016: 209). Kétségtelen tény, hogy a fogalmi rendszerek, a szóhasználat egységéhez is alkotmányos érdek fűződik, azonban többnemzetiségű társadalmakban ez is olyan mellékhatást okozhat, amely az eredeti cél szolgálata mellett is jelentős problé-

mákhöz vezethet akár a büntetőjog alkalmazásában a nyelvi kisebbségek számára. A hatályos magyar büntetőeljárás kódex (2007. évi XC. törvény) többoldalúan rögzíti, hogy mindenki jogosult az anyanyelvét használni, a hivatalos nyelv nem tudása miatt senkit hátrány nem érhet (8. §). Az elvvel egyet lehet érteni, de nyilvánvaló, hogy a nemzeti nyelven közzétett jogszabályok, döntvények és más anyagok többnyire nem érthetők az idegenek többsége számára. Ma már az esetenként elfogadható szinten működő fordítóprogramok segítenek, azonban a precíz jogi dogmatika átadásának a képességétől még messze vannak.

Mellékhatásként értékelhetők azok a változások is, amelyeket a törvényhozás idéz elő a bűnözés szervezettségében és a szolgáltatásszerűen megvalósított cselekmények (például embercsempészés) áraiban (JAROS, 2012). Példaképpen említhető az Egyesült Államok szesztilalmi rendelkezése (Volstead Act, 1919) és az annak nyomán kifejlődött szervezett bűnözés. Ez egyébként azt is jelzi, ami a gyógyászatban sem ismeretlen, hogy a mellékhatások még az eredetileg leküzdendő betegségnél is súlyosabbak. Nem egyszerűen a szabályozás hatástalanságáról van szó, hanem arról, hogy a nyilvánvaló betarthatatlanság egyik következménye az a képmutatás, amely áthatotta a társadalmat. Az alkoholtilalommal foglalkozó egyik szerző – *Clarence J. Ruddy* – megemlítette például, hogy a józanságot szolgálni kívánó szabályozás élharcosának (*Herbert Hoover*nek) a meggyőző többséggel elnökké történt megválasztása után ország-szerte nagy dárídókat csaptak, „természetesen” jelentős mennyiségű alkohol fogyasztásával egybekötve (RUDDY, 1929).

Sajátos helyzetet okoz a jogalkotásban a diszkrécionális, vagy legalábbis széles és kellően meg nem határozott keretek közé szorított hatáskörök megadása a végrehajtásban részt vevő szervek és személyek számára. Mivel – ahogyan látni fogjuk – az előítéletes, gyakran téves felfogásoktól a jogalkalmazók sem mentesek, a szubjektív tényezők beengedése a normák érvényesítésének a folyamatába szükségképpen vezet olyan hatásokhoz, amelyek az eredeti törvényhozói szándéktól messze esnek.

Mellékhatások a jogalkalmazásban

Nyilvánvaló, hogy a közvetlen szándéktól független, illetőleg azon túli hatások – a gyógyszerekéhez hasonlóan – a gyakorlatban mutatkoznak meg. A törvényalkotás előkészítése során elvárás ugyan a lehetséges következmények anyagi és nemzetközi (Magyarországon: európai uniós) szempontból történő felmérése, azonban a társadalmi fogadtatás minden részlete nem tárható fel teljes pontossággal.

Visszatérve a bírói vagy tisztségviselői mérlegelési szabadság kérdéséhez, az általános indokolási kötelezettségre is tekintettel igen sok példa hozható fel az ítéletekben és határozatokban felbukkanó, a törvényhozói akarattól eltérő megnyilvánulásokra. Ezek mellékhatásokat okozhatnak – gyakran okoznak is – az érintettekben. Ilyen az egyes csoportokhoz, általában a kisebbségekhez kapcsolódó negatív megnyilvánulások térnyerése. Sajnálatos módon ezek a rendőri túlkapások és diszkrimináció mellett még a büntetőbírói ítéletek indokolásában is tetten érhetők. Mélyebb elemzések azt is kimutatták, hogy – főleg az utóbbi esetben – nem is direkt módon, hanem a fogalmak gyakran tudat alatti összekapcsolásával (például a „fekete” szóhoz például általában a rosszat asszociálják az emberek, ezért nem mindegy, hogy hányszor és milyen összefüggésben jelenik meg a jogi szövegekben) jelen van a rejtett rasszizmus, de legalábbis előítéletesség az igazságszolgáltatásban (RICE et al., 2019: 1).

Kutatási eredmények támasztják alá, hogy nem szándékosan előidézett, de szükségszerű negatív következmények kapcsolódnak a büntető igazságszolgáltatással való érintkezés több olyan formájához, amelyek nem járnak – legalábbis tartós – szabadságelvonással. Ilyen például magának az elítélésnek a ténye, az előállítás és a bűnügyi őrizet. Mindezek kimutatható negatív hatást gyakorolnak a mentális egészségre (SUGIE – TURNEY, 2017).

Másodlagos és harmadlagos viktimizáció

Tipikus mellékhatás a sértettek akár többszöri lelki gyötrelemnek, megaláztatásnak való kitétele a büntetőeljárás során. Az eljárás, az állam büntetőigényének érvényesítése érdekében szükségszerű, hogy a bűncselekmények áldozatai beszámoljanak az őket ért támadásról, a megkárosításukhoz vezető magatartásról. Ennek során természetesen fel kell idézni a történeteket, mintegy újból átélni a bűncselekmény elszენvedését. Az igazság feltárása érdekében az is szükségessé válhat, hogy a nyomozás keretében vagy a bírósági tárgyalásokon szembesüljön az elkövetővel, ami kiválthatja a sértett félelmét, fájdalmát. Ez tehát a bűnüldözés és büntető igazságszolgáltatás természetes velejárója. A másodlagos viktimizáció körébe sorolják azokat az egyéb hátrányokat, sérelmeket, amelyeket a bűncselekmény áldozata azért szenved el, mert nem foglalkoznak a problémáival, nem kap megfelelő segítséget a trauma feldolgozásához (GARAI, 2019: 22–23). Ez már nem tekinthető egyszerűen a büntetőjog érvényesítése mellékhatásának.

Az viszont igen, amit a sértett a cselekmény felidézésével járó fájdalomon túl is tapasztalhat. Az eljárás lefolytatásának módjától vagy eredményétől függően negatív módon változhat az önértékelése, a jövőbe vetett hite, az eljáró szervek

iránti bizalma, egyáltalában: az igazság érvényesülési lehetőségének a tudata (ORTH, 2002). Meg kell jegyezni, hogy ezek a mellékhatások nem kizárólag a tényállás felderítésében és tisztázásában segítő sértettet érhetik, hanem az eljárás valamennyi résztvevőjét. A nem megfelelő bánásmód az ügy kimenetelétől függetlenül is kiválthat olyan reakciókat, amelyek az érintett személyek részvételi hajlandóságát, a hatóságokkal és a bíróságokkal való későbbi együttműködés esélyeit rombolják.

A harmadlagos viktimizáció nem illeszkedik a büntetőjog alkalmazásának vagy a sértetti jogok érvényesítésének a folyamatába. Az mindenekelőtt a sajtó produktuma. A bűnüldözés vagy a büntető igazságszolgáltatás mellékhatásának annyiban nevezhető, amennyiben a bűncselekmény elszenvedőjére valamilyen – tipikusan negatív – hatást gyakorol. Ez lehet bármely, a nyilvánosság számára feltárni nem kívánt tény (például a sértett szexuális orientációja, amit akár célzások útján is közölhetnek az olvasókkal, nézőkkel, hallgatókkal), de megnyilvánulhat durvább formában: az áldozat hibáztatásában is. Ez különösen érzékenyen érinti a szexuális támadások elszenvedőit, az egyébként is előítéllettel sújtott kisebbségekhez tartozó sértetteket (BÁRD – SZONTAGH, 2021).

A megfigyelések mellékhatásai

Ma már általánosan elfogadott módszer a bűncselekmények elkövetésével gyanúsított, sőt a jövőbeni kriminális magatartást előrevetítő személyek megfigyelése, ami az esetek jelentős részében titkosan történik.

Általánosan jellemző, hogy az emberekről történő, de általuk jórészt ellenőrizhetetlen adatgyűjtés egyben a megóvottság szintjét is növeli, amellet a biztonság érdekében kifejtett tevékenységet a társadalom tagjai akár önkéntes jogkorlátozással is elfogadják, sőt jellemzően támogatják. Tudni kell azonban, hogy a proaktív működés szükségképpen érinti, vagy legalábbis érintheti az egyének és a szervezetek lehetőségeit, mozgásterét. Üzleti döntések befolyásolása mások által nem ellenőrizhető biztonsági megfontolások alapján, információk átadása bűnüldözési célokból, de minden más érdeket elnyomva nem feltétlenül állja ki minden esetben az alkotmányosság próbáját, miközben alig van olyan – nyílt vagy titkos – rendőri tevékenység, amely ne érintene alapvető jogokat. Mi több: ezen a területen már a bűnüldözés és maga a kriminalitás is összemosódik, hiszen a bűnszervezetbe beépült fedett nyomozók például nyilvánvalóan nem vonhatják ki magukat a többiek ügyködéséből a lelepleződés veszélye nélkül. Mindez a dolog természetéből adódik, tehát mellékhatásként értékelhető (KORINEK, 2014: 123).

A nem szándékolt következmények közé tartozik az is, hogy a büntető igazságszolgáltatással kapcsolatba került embereknél tapasztalható a megfigyelést, adatgyűjtést alkalmazó intézmények elkerülésére irányuló törekvés. Ez kiterjed olyan szervezetekre is, amelyek vitathatatlanul az érintettek javát szolgáló tevékenységet folytatnak (például szociális ellátó-, egészségügyi szolgáltató rendszerek) (BRAYNE, 2014).

Prizonizáció, a szabadságvesztéshez fűződő következmények

A mellékhatás klasszikus példája a prizonizációs ártalom. A büntetőjog érvényesülésének egyik fő területe a szabadságelvonás. A séma világos, bár vannak felfogásbeli, sőt a gyakorlatban is érvényesülő eltérések a végrehajtásban. Az elkövetett cselekmény miatt elzárják a terheltet a külvilágtól annak érdekében, hogy védjék a társadalmat, neki pedig lehetőséget adjanak a magatartása ártértékelésére, a társadalmi normák elfogadására. Ennek során azonban az elítéltet olyan hatások érik, amelyek teljesen kívül esnek ezeken a büntetési célokon: a fogva tartott személy a börtön kultúráját fogadja el, ami számos alapvető kérdésben eltér egy demokratikus társadalom értékrendjétől.

Papp Gábor Donald Clemmerre hivatkozva rögzítette, hogy az elítélt „elveszíti a szabad világban birtokolt státuszát, és egy alárendelt csoport névtelen figurájává válik, ruhájától és nevétől megfosztják, megtanulja a formális és informális rend szabályait, a börtönszlang aktív vagy passzív használójává válik, és kialakul benne a formális renddel való szembenállás” (CLEMMER, 1958: 340). Papp egyéb kutatásokra is utalva kifejtette, hogy a prizonizáció nem feltétlenül, nem minden körülmények között negatív változásokat jelent (PAPP, 2009: 29). Azt azonban nem cáfolta, hogy a jogalkotó által elképzelt és normában is rögzített céljaihoz képest egyéb változások is végbemennek a börtönlakók személyiségében, ami mindenféleképpen mellékhatásnak tekinthető. Azt is meg kell jegyezni, hogy ugyanez a befolyás nem jelentkezik – természetesen – a más büntetési nemek esetében, ami alátámasztja a következtetést: a prizonizáció, bárhogyan értékeljük, a büntetőjog alkalmazásában kísérőjelenség. Olyan, ami nem hagyható figyelmen kívül. A kutatásoknak és a törvény-előkészítés szakembereinek is nagy figyelmet kell fordítaniuk arra, nehogy a mellékhatások többet ártsanak, mint amit az egész hatásmechanizmussal a közhatalom el akar érni.

A büntetés-végrehajtás totális intézmények rendszere. Az ott manifesztálódó értékek és normák forrása a külvilágban keresendő, az érvényesítésük azonban sajátos, önkényes értelmezés eredménye is lehet. A rasszizmus például jelen van az egész társadalomban, de a börtönön belül elviselhetetlen mértéket ölthet, és megnyilvánulási módokat mutathat (VIETS, 2008: 74).

Maga a szabadságvesztés igen jelentős hátrány az elítélre nézve. A jogalkotónak nem állt szándékában, hogy olyan következmények is kapcsolódjanak hozzá, amelyek nem a büntetés célját szolgálják. Ilyenek az egészségre gyakorolt negatív hatások, a szexuális élet hiánya (erről a családot érintő mellékhatásoknál szólunk), de a közigazgatás is hozzátehet az elítélt vagy volt elítélt helyzetéhez olyan joghatásokat, amelyek nem igazolhatók a bűncselekmény elkövetésére való hivatkozással. Korlátozások vannak például a szabadulás után a munkához jutás terén, a migráció körében (DE LA CUESTA, 2021). Spanyolország Alkotmánybírósága semmisítette meg azt a rendelkezést, amely az öregségi nyugdíjak kifizetését tiltotta meg az elítélés miatt.¹

Megjegyezendő, hogy olyan megszorításokról van szó, amelyek éppen abban gátolják a szabadult rabokat, hogy a társadalom teljes értékű, annak normáit követő tagjaivá váljanak. Általánosságban azt lehet mondani, hogy a szabadságvesztésnek jogi és társadalmi következményei vannak. Az előbbiek kapcsolódnak a letöltött vagy letöltendő büntetéshez (például nyilvántartás, esetenként időszakos jelentkezési kötelezettség), stigmatizáló hatásuk miatt azonban gondosan vizsgálандó a létjogosultságuk. Egyéb, nem közvetlenül a büntetőjog érvényesüléséhez kötődő korlátozásokkal kell szembenéznie a terheltnek a munka világában és a családi életben, a gyerekneveléshez való jogban. Az ilyen, kapcsolódó hátrányok egy része jogilag szabályozott, más része a társadalmi reagálásból (fogadtatásból) következik (DESSECKER, 2021).

Egyéni felelősség–közösségi bűnhődés?

A büntetőjog alkalmazásának hatásai kívülállókra

Ember és társadalom a büntetőjogban

Amint arról szó volt, a szabályozás jogkövetkezmények kilátásba helyezésével, a büntető igazságszolgáltatás pedig azok alkalmazásával célozza meg a társadalmat (általános megelőzés), valamint a terheltet (speciális megelőzés) annak érdekében, hogy a jövőben mindenki tartózkodjék bűncselekmények elkövetésétől. A szankciók hátrányt okoznak az elkövetőnek. Másnak nem, legalábbis a törvény szerint. Csakhogy az egyént nem lehet kiszakítani a társadalomból. A Német Szövetségi Alkotmánybíróság szerint a (német) Alaptörvény emberképe nem az elszigetelt, szuverén egyént jeleníti meg, hanem őt a közösséghez való viszonyában ragadja meg anélkül, hogy individuális értékét érintené (BVerfGE 4, 7, Investitionshilfe). Hasonló érték fejeződik ki Magyarországi Alaptörvényének

¹ 114/1987. Hivatkozza DE LA CUESTA, 2021: 1103.

O) cikkében: „Mindenki felelős önmagáért, képességei és lehetőségei szerint köteles az állami és közösségi feladatok ellátásához hozzájárulni.” A közösségbe ágyazottság miatt egy ember sorsának lényeges változása szükségképpen érinti egyben a személy társadalmi környezetét is. Mivel azonban a rajta kívülállók tipikus esetben ártatlanok a bűncselekmény elkövetésében, az őket érő hátrány a büntetőjog egyik leg súlyosabb mellékhatása.

Az egyéni felelősség–közösségi bűnhődés ellentmondását a jelenlegi felfogás mellett teljesen feloldani nem lehet, a szélsőséges igazságtalanságok azonban mérsékelhetők. Az egyik elmozdulási irány a felelősség kiszélesítése, hiszen az említett beágyazottság folytán nem lehet kijelenteni, hogy senki nem hibás, csupán maga az elítélt. A neveltetése, a munkahelyi kontroll, a baráti társaság és még sok más tényező játszik szerepet abban, hogy az elkövető eljut a törvényszegés gondolatáig, és annak megfelelően cselekszik is. A felelősség kiszélesítése azonban nem egyszerű, nem is feltétlenül kívánatos. Az említett faktorok hozzájárulása a delikvens tudatának az alakulásához gyakorlatilag nem feltárható egy magatartás értékelésének a folyamatában. Mégis megindult az a változás, ami a modern jogrendszerek kialakulásának időszakában elképzelhetetlen volt: az egyént körülvevő társadalmi közeg egyes elemeinek a lehetséges elkövetők közé való beiktatása, de legalábbis a jogkövetkezmények felelősségi alapon történő alkalmazása.

A jogi személyek büntetőjogi felelősségéről

Természetesen a jogi személyekről van szó. Az ő magatartásuk közvetlen vagy áttételes kriminalizálása tulajdonképpen egy mellékhatás beemelése a „gyógyítás” folyamatának egészébe. Különböző jogi megoldások születtek a személyegyesülésekre kiróható szankciók megalapozására (FANTOLY, 2007: 26). A magyar törvényhozás megtartotta az egyéni felelősség elvét, a hagyományos értelemben vett deliktum elkövetése, de legalábbis a tényállásszerű magatartás az alapja az érintett (például vezető tisztségviselő) elítélésének, ehhez kapcsolhatók a jogi személyeket sújtó hátrányos jogkövetkezmények. Ezek mindig intézkedések, tehát a „büntetés” szó mellőzésével is kifejezte a jogalkotás, hogy nem a cselekvőség és bűnösség egyénekre megállapítható formájáról van szó. A jogi személlyel szemben alkalmazható büntetőjogi intézkedésekről szóló 2001. évi CIV. törvény annyiban lép túl az egyéni felelősséghez kapcsolt kollektív szankció felfogásán, hogy konkrét személy elítélésének hiányában is lehetővé teszi a jogkövetkezmények alkalmazását, például akkor, ha megállapították: nem a gyanúsított követte el a bűncselekményt, de a jogi személy szerepe egyértelmű [3. § (2) bek.].

A fogva tartás hatása a családra

Igazi mellékhatás a feleség vagy élettárs büntetése a családfenntartó, tipikusan férfi szabadságának elvonása miatt. Előfordul természetesen fordítva is, de ez a gyakoribb eset, ezért a továbbiakban az ilyen helyzetekből indulunk ki. Nem szorul bővebb kifejtésre, hogy ezzel minden teher a nő nyakába szakad. Neki kell a gyerekneveléstől a források megteremtéséig mindent elvégeznie, ráadásul úgy, hogy közben a társát is segítse csomagküldéssel, telefonfeltöltéssel, pénzáttalalással és egyéb módokon. A közös otthontól távolabbi bv. intézetben történő elhelyezés esetén ehhez jön még az utazás, vagy az elektronikus kapcsolathoz szükséges feltételek megteremtése. Emberfeletti erőfeszítéseket igényel egy többgyermekes édesanya részéről a saját magáról és a családról való gondoskodás szükségessége.

Hasonlóképpen, sőt érzelmi fejlődésükben még súlyosabban éri a kiskorúakat az édesapa vagy édesanya – akár csak ideiglenes – elvesztése. A gyermek² jogairól szóló egyezmény³ (a továbbiakban: gyermekjogi egyezmény) 3. cikkének 1. bekezdése szerint: „A szociális védelem köz- és magánintézményei, a bíróságok, a közigazgatási hatóságok és a törvényhozó szervek minden, a gyermeket érintő döntésükben a gyermek mindenek felett álló érdekét veszik figyelembe elsősorban.” Kiemelendő a „mindenek felett” kifejezés, ami a jogalkotásban és a jogalkalmazásban is igen gyakran előforduló konfliktusfeloldásokhoz ad egyértelmű iránymutatást. A gyermeket érintő döntések körébe pedig vitathatatlanul beletartozik az a bírósági határozat, amely az apa (vagy anya) szabadságáról rendelkezik. A szülőkkel élés joga kiemelkedően fontos, védendő érték és norma [gyermekjogi egyezmény 9. cikk (1) bek.].

Kontinensünkön a párizsi központú *Children of Prisoners Europe (COPE)* mozgalom gyűjti és terjeszti a témával kapcsolatos adatokat, emellett erőfeszítéseket tesz a helyzet javítása érdekében. A szervezet mottója: „Nem az én bűnöm, mégis az én büntetésem” (*Not my crime, still my sentence*)⁴.

A közzétett jogesetekből is az derül ki, hogy a család annyiban szempont a szabadságelvonásról szóló döntésekben, amennyiben az befolyásolhatja a terhelt esetleges szökési, elrejtőzési szándékát. Ezen túlmenően enyhítő körül-

² Jelen munkában gyereken az egyezménnyel összhangban azt a személyt kell érteni, aki a 18. életévét nem töltötte be, kivéve, ha házasságkötéssel nagykorúságot szerzett. Ugyanez a meghatározás vonatkozik a kiskorú személyekre a Ptk. 2:10 §-ának (1) bekezdése alapján.

³ 1991. évi LXIV. törvény a Gyermek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt Egyezmény kihirdetéséről. https://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=99100064.TV.

⁴ <http://childrenofprisoners.eu/>.

mény a kiskorúakról való gondoskodás kötelezettsége. Mindez a terhelt pozíciójának a mérlegelésére utal. Nem érvényesül azonban az a már említett követelmény, hogy a gyerek érdekeit mindenek felett értékelni kell az őt érintő döntések meghozatala során, ahogyan azt az Európai Bíróság is hangsúlyozta például a C-540/03. számú ügyben. Pénzbüntetés alkalmazásánál már inkább előfordul, hogy megjelenik a család, a gyerekek megélhetésének a szempontja, bár megjegyezendő, hogy a következő határozatot is a Kúriának kellett meghoznia két ellenkező tartalmú ítélet rendelkezésének a megváltoztatásával: „A pénzmellékbüntetés alkalmazhatóságának a feltételei nem állapíthatók meg, ha a vagyonosan, havi 15 ezer Ft banki tartozás törlesztésére köteles, két kiskorú gyermeket a saját havi 60 ezer Ft és a házastársa havi 60 ezer Ft jövedelméből nevelő terhelt az idős hozzátartozóját is anyagilag támogatja” (BH 2009.5.193).

Egy letartóztatott édesapa védője nyújtotta be szabadlábra helyezés érdekében azt az iratot, amelyet a Bajai Szent Rókus Kórház állított ki 2021. december 10-én. A fogvatartott gyereke többszörös, súlyos fejlődési anomáliákkal született, állandó gondoskodást igényel. *„A gyermek szerteágazó problémái ellenére a gondos szülői attitűd és folyamatos figyelem mellett szépen fejlődött, normál iskolába jár, átmenetileg sportolni is tudott. A szülők [...] gyermekük gyógyításában példamutató módon együttműködőek voltak.”* Ez az apa egészen biztosan nem fog elszökni, elrejtőzni. A bíróság azonban másképp látta. A védői érvelést felidézte ugyan, de azzal érdemben nem foglalkozott. A következtetés szerint *„...az állapítható meg, hogy a gyanúsított letartóztatása valódi közérdek, mely nagyobb súllyal esik latba, mint a személyi szabadsága sértetlenségének követelménye.”* A bűncselekmény (költéségetési csalás) súlya mellett ezt igazolja a terhelt gyanú szerinti szerepe, valamint az a lehetőség, hogy kapcsolatot tartani otthonról is tud [ami persze ellenőrizhető – K. L.]. A súlyosan fogyatékos gyerek érdekei az érdemi döntésben és annak indokolásában egyáltalán nem jelentek meg.⁵

Az Európa Tanács már hosszabb ideje foglalkozik a fogva tartott szülők és gyerekeik ügyével. A Miniszteri Bizottság 2018-ban ajánlást⁶ fogadott el a probléma közhatalmi kezelésére vonatkozóan. Ez a dokumentum a nemzetközi és alkotmányos elvárásokkal összhangban követelményként fogalmazza meg (II/2), hogy a szabadságtól való megfosztásról szóló döntés mérlegelése során az érintett gyerekek jogai és érdekei szerepet kell hogy játsszanak. Ha lehetséges, akkor alternatív kényszerintézkedéseket kell alkalmazni, különösen akkor, ha

⁵ Szolnoki Járásbíróság, 40.Bny.686/2021/4.

⁶ Recommendation CM/Rec(2018)5 of the Committee of Ministers to member States concerning children with imprisoned parents. <https://rm.coe.int/cm-recommendation-2018-5-concerning-children-with-imprisoned-parents-e/16807b3438>.

az érintett szülő az, aki elsődlegesen gondoskodik a gyerekről. Mindebből logikusan következik, hogy lehetőséget kell adni a kiskorú közvetlenül vagy közvetve (például pszichológus segítségével) történő meghallgatására az ilyen határozatok meghozatala előtt (II/1).

Magyarországon ma sajnálatos módon a gyakorlat nem tükrözi ennek a gyermekjogi egyezményből egyébként levezethető követelménynek az érvényesülését, de még látható törekvés sem tapasztalható arra, hogy ennek a büntetőjogi mellékhatásnak a csökkentésére a közhatalom bármilyen erőfeszítést tenne.

Ezeknek az erőfeszítéseknek akkor is érvényesülniük kellene, ha a szabadságvesztés végrehajtása már folyamatban van. Az is – az egyik oldalról mindenképpen igazságtalan – mellékhatás, hogy az ártatlan partnert megfosztják a szexuális élet lehetőségétől akkor, ha a közerkölcsnek megfelelően ragaszkodik a bebörtönzött társához. Ha nem is megoldást, de a hiány enyhítését jelentheti, ha a fegyintézetben belül erre a célra kialakított helyiségekben („intimszoba”) találkozhatnak a párok. Az Emberi Jogok Európai Bírósága kimondta, hogy az emberi jogok európai egyezménye nem értelmezhető úgy, hogy az kötelezővé tenné az ilyen együttlétek lehetővé tételét, mindemellett a magánélethez, a családi kapcsolatok fenntartásához való jog azt sem teszi lehetővé, hogy hosszú ideig megvonják a fogvatartottól és társától a közvetlen érintkezés lehetőségét. Amellett ebből a szempontból törvényesen nem tehető különbség az elítéltek és a letartóztatottak között.⁷

Elsősorban a házastársak és élettársak szenvedik el a „másodlagos prizonizációt”, ami azt jelenti, hogy egyes – nem jelentéktelen – börtönhatások őket is éri direkt módon (például a feltétlen engedelmisség követelménye a látogatások alkalmával és a kapcsolattartásban) és a társuk közvetítésével is (COMFORT, 2003).

A már hivatkozott ajánlás részletesen megfogalmazza azokat az alapvető követelményeket, amelyek a börtönben lévő szülőnek a gyerekével való kapcsolattartását érintik. Az a felfogás érvényesül az anyagban, amely szerint a büntetés-végrehajtási intézetnek a kiskorú szempontjából is elfogadható feltételeket kell teremtenie ahhoz, hogy a szabadságától megfosztott szülő normális módon jelen legyen a kicsi életében. A helyzetet lehetőleg el kell fogadtatni. Úgy is lehet fogalmazni, hogy a gyerek tudja, milyen körülmények között él a szülő – a távollétet érintő kegyes hazugság legfeljebb csak rövid ideig tartható –, és a legfontosabb: megértse, hogy nem hagyták el. Ebből következően magától

⁷ *Varnas kontra Litvánia*, 42615/06 számú kérelem, 2013. július 9-i ítélet, 121. pont.

értetődik például, hogy a kis látogató megnézhesse az anya vagy apa zárkáját (legalább képen), hogy el tudja helyezni képzeletben, amikor rá gondol (ajánlás 29. pont). Teljesen természetes, hogy a látogatások számát, időtartamát, valamint a tárgyi körülményeket is úgy kell megszervezni, hogy a gyerek abból is érezze: rá is figyeltek a tervezésnél. Jó példaként lehet említeni az anya-gyerek részleg létrehozását, vagyis a kisgyerek és édesanyja együttes elhelyezését a büntetés-végrehajtási intézetben, legalább a szülést közvetlenül követő időszakra (Magyarországon egy évre) (KOZMÁNÉ, 2018).

Diszkrimináció

Már a jogalkotásnál is szó volt arról, hogy még a látszólag – vagy ténylegesen – semleges módon megfogalmazott szabályok eltérő hatást gyakorolnak az egyes társadalmi csoportokra, például attól függően, mennyire vesznek részt a normák által érintett tevékenységben, mennyire és milyen módon érintettek a törvényhozás részéről befolyásolni kívánt társadalmi viszonyokban. A közterületen érvényesíteni kívánt rendelkezések például szükségképpen kevésbé relevánsak a „felső tízezer” mindennapi életében, mint azokéban, akik az utcán töltik az idejük legnagyobb részét.

A büntetőjog szabályainak teljes körű érvényesítése lehetetlen. A bűnüldözés erőinek a feladatok szerinti elosztása tervezést igényel. Helyeselhető, hogy a kriminalitás elleni küzdelemben bizonyos súlypontokat teremt a rendőrség, illetve az ügyészség. Ennek során a célszerűség dominál. A fókusz kiválasztása azonban szükségképpen eltereli a figyelmet egyes, nem lényegtelen szempontokról. Ilyen például valamely csoport kirekesztettségének fokozása, igazságosság iránti igényének a semmibevétele.

Példaképpen említhető az amerikai eredetű zéró tolerancia felfogása és gyakorlata. A *William J. Bratton* New York-i rendőrfőnök által a XX. század utolsó évtizedében kidolgozott koncepció abból indult ki, hogy a kisebb jogsértések elleni következetes fellépés elejét veheti a társadalomra magasabb fokban veszélyes magatartások kialakulásának. Ez a gyakorlatban az önmagában véve kisebb súlyú, de látványos, a lakosság biztonságérzetét zavaró megnyilvánulások (utcai szélvédőmosás, graffiti stb.) visszaszorítását jelentette (BRATTON, 1998).

A feltétlen eredményre törekvés könnyen vezethet a bűnüldözés korlátjaként felfogott alkotmányos követelmények sérelméhez. A zéró tolerancia intézményesen sérti a diszkrimináció tilalmát, ami szükségszerű mellékhatás. Amennyiben ugyanis a rendőrség a marginális rétegek által elkövetett cselekményekre koncentrálna, úgy szükségképpen elvonja energiáit a nagyobb bűnök

felderítéséről (WADHAM, 1998). Ezek közé tartozik az Amerikában és másutt egyáltalában nem elhanyagolható kábítószer-kriminalitás, amelybe ráadásul a 90-es években számos New York-i rendőr is aktívan bekapcsolódott (BAER – ARMAO, 1995). A mellékhatás tehát igen súlyosnak nevezhető.

Nem csupán ennél a modellnél kell diszkriminációs hatással számolni. Azt lehet mondani, logikus gondolat, hogy a kisebbségekhez tartozó személyek az átlagnál gyakrabban kerülnek szembe a törvénnyel, hiszen kultúrájuk is eltér a többségi társadalométól. Márpedig a jogszabályok, így a büntetőtörvények is az utóbbira épülnek. Elvileg tehát nem ördögtől való az a gondolat, hogy a tapasztalatok szerint több deviáns magatartást kitermelő közösségek ellenőrzése több sikerrel kecsegtet, mint az egyenletesen elosztott rendőri figyelem. Az Európai Parlament megfelelő garanciák érvényesülése esetén messzemenően elismerte a bűnüldöző hatóságok jogát meghatározott tulajdonságokkal jellemezhető emberek profilalkotás révén történő azonosítására és ellenőrzésére, valamint az ugyancsak meghatározott szempontok szerinti tömeges adatgyűjtés (adatbányászat) legitimitását. Felhívta azonban a figyelmet a mellékhatások lehetőség szerinti elkerülésének a szükségességére is: a sztereotip feltételezéseken alapuló profilalkotás kiélezheti az egyes etnikai, nemzeti vagy vallási háttérű személyekkel szemben táplált ellenséges érzéseket vagy az idegengyűlöletet.⁸

Ha a közbiztonság védelméért felelős szervezetek a mondottak szerint nem teljesen alaptalanul abból indulnak ki, hogy az egyes kisebbségi csoportokban relatíve nagyobb valószínűséggel találnak deviáns jelenségeket, mint másutt, a kapacitásuk jelentős részét e közösségek ellenőrzése fogja lekötni, amiből következően – a zero tolerancia rendszetéhez hasonlóan – mások elkerülik a felderítés érdeklődését. Ennek hatására a kiemelten kezelt közösségek megítélése tovább torzul, hiszen köztudomású tény, hogy a hivatalos statisztika nem közvetlenül a valóság jelenségeit, hanem közvetlenül az adott jelenséggel foglalkozó szervezetek tevékenységét tükrözi vissza. Arra viszont alkalmas, hogy a nagyobb mértékű deviancia tényét immár adatokkal alátámasztva is megerősítse, amiből az a következtetés adódhat, hogy még nagyobb figyelmet kell fordítani a „bűnös” csoportra. Ez egy ördögi kör, aminek a mellékhatása a társadalmi előítéletek, sőt akár a rasszizmus fokozott elterjedése.

⁸ Európai Parlament, P6_TA(2009)0314, X. pont.

https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-6-2009-0314_EN.pdf?redirect.

A mellékhatások kezelése

Az orvostudományban és a gyógyszeriparban általános az egyes készítmények mellékhatásainak ismerete, a fogyasztók erről szóló tájékoztatása. Előfordulnak azonban ezen a téren is váratlan következmények, előre nem kalkulált hatások.⁹

A büntetőjog, a bűnüldözés, valamint a büntető igazságszolgáltatás körében is meg kell különböztetni az ismert és a nem kiszámítható módon jelentkező, a jogalkotó által elképzelt és elvárt hatásmechanizmusba illeszkedő, illetve attól eltérő következményeket. A váratlan reakciók, történések és változások a kriminalitás és az ellene való fellépés világában viszonylag gyakoriak, mert a gyógyászzal szemben a megcélzott életviszonyok rendkívül szerteágazók, nyitottak, továbbá ki vannak téve a gyakori változásoknak (KUNZ, 2021). Vannak ismert mellékhatások is, jellemzően a kriminológia által felfedezve. Ilyenek például a másodlagos és harmadlagos viktimizáció, a prizonizációs ártalmak. A súlyos következmények csökkentésére a jogalkotás, valamint a végrehajtás körében szabályok, illetve intézkedések is születtek. A büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény XIV. fejezete például különleges bánásmódot enged azon természetes személy sértettek és tanúk számára, akik a megértésben vagy megértetésben, jogaik gyakorlásában vagy kötelezettségeik teljesítésében, az eljárásban való hatékony részvételükben akadályokba ütköznek. Az ilyen intézkedések az ügyben közreműködő, sérülékeny emberek kíméletét és védelmét célozzák meg, vagyis a lehetőségekhez képest gátolják az említett mellékhatás fellépését.

A büntetőtörvény-hozás, a bűncselekmények megelőzése, megakadályozása, felderítése és üldözése szükségképpen együtt jár olyan következményekkel, amelyek nem az állam büntetőigényének a közvetlen elősegítését valósítják meg. A mellékhatások zöme azonban nem elkerülhetetlen, de legalábbis enyhíthető. A bűnügyi tudományok, mindenekelőtt a kriminológia feladata, hogy feltárja azokat a társadalmi összefüggéseket, amelyek árnyalhatják a törvényhozás és a mögötte álló politikai erők leegyszerűsítő, de rutinszerűen alkalmazott válaszát az új vagy a közvéleményt jelentősen megmozgató kriminális jelenségekre (KUNZ, 2021: 287). Az pedig nem más, mint súlyosabb büntetések kilátásba helyezése a visszaszorítani kívánt megnyilvánulásokkal szemben. A jogalkotóknak és a végrehajtás irányítóinak, vezetőinek csak egyet ajánlhatunk: kérdezze meg kriminológusát!

⁹ Lásd például a vakcinák biztonságával foglalkozó globális tanácsadó bizottság (GACVS) jelentését: [https://www.who.int/news/item/16-04-2021-global-advisory-committee-on-vaccine-safety-\(gacvs\)-review-of-latest-evidence-of-rare-adverse-blood-coagulation-events-with-astrazeneca-covid-19-vaccine-\(vaxzevria-and-covishield\)](https://www.who.int/news/item/16-04-2021-global-advisory-committee-on-vaccine-safety-(gacvs)-review-of-latest-evidence-of-rare-adverse-blood-coagulation-events-with-astrazeneca-covid-19-vaccine-(vaxzevria-and-covishield)).

Felhasznált irodalom

- BAER, H. – ARMAO, J. P. (1995): The Mollen Commission Report: An Overview. *New York Law School Law Review*, 40(1), 73–85.
- BÁRD P. – SZONTAGH V. A. (2021): Áldozathibáztatás kisebbségi csoportok sértettjeivel szemben. *Szociológiai Szemle*, 31. évf., 1. szám, 29–56.
<https://doi.org/10.51624/SzocSzemle.2021.1.2>.
- BRATTON, W. J. (1998): Crime is Down in New York City: Blame the Police. In: GRIFFITHS, W. – MALLON, R. – ORR, J. – POLLARD, CH. (eds.): *Zero Tolerance: Policing a Free Society*. London: IEA Health and Welfare Unit, 29–43. <https://civitas.org.uk/pdf/cw35ol.pdf>.
- BRAYNE, S. (2014): Surveillance and System Avoidance: Criminal Justice Contact and Institutional Attachment. *American Sociological Review*, 79(3), 367–391.
<https://doi.org/10.1177/0003122414530398>.
- CLEMMER, D. (1958): *The Prison Community*. 2nd ed. New York: Holt, Rinehart and Winston.
- COMFORT, M. L. (2003): In The Tube At San Quentin: The “Secondary Prisonization” of Women Visiting Inmates. *Journal of Contemporary Ethnography*, 32(1), 77–107.
<https://doi.org/10.1177/0891241602238939>.
- DE LA CUESTA, J. L. (2021): Hidden and Less Visible Consequences of Conviction in the Spanish Criminal Justice System. In: HAVERKAMP, R. et al. (Hrsg.): *Unterwegs in Kriminologie und Strafrecht – Exploring the World of Crime and Criminology. Festschrift für Hans-Jörg Albrecht zum 70. Geburtstag*. Berlin: Duncker & Humblot, 1095–1107.
- DESSECKER, A. (2021): Rechtliche und soziale Folgen von Strafen. In: HAVERKAMP, R. et al. (Hrsg.): *Unterwegs in Kriminologie und Strafrecht – Exploring the World of Crime and Criminology. Festschrift für Hans-Jörg Albrecht zum 70. Geburtstag*. Berlin: Duncker & Humblot, 1109–1120.
- FANTOLY ZS. (2007): *A jogi személyek büntetőjogi felelőssége európai kitekintéssel*. Doktori értekezés. Szeged: Szegedi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola. https://doktori.bibl.u-szeged.hu/id/eprint/5375/1/2007_fantoly_zsanett.pdf.
- GARAI N. (2019): Ismételt és másodlagos viktimizációs kutatások a kriminológia területén, *Themis*, május, 22–55.
http://epa.niif.hu/02300/02363/00031/pdf/EPA02363_themis_2019_maj_022-055.pdf.
- GUSTAFSON, K. (2009): The Criminalization of Poverty. *Journal of Criminal Law and Criminology*, 99(3), 643–717.
- JAKAB A. (2016): *Az európai alkotmányjog nyelve*. Budapest: Nemzeti Közszerzői Egyetem.
- JAROS, D. (2012): Perfecting Criminal Markets. *Columbia Law Review*, 112(8), 1947–1991.
- KORINEK L. (2014): Tendenciák korunk bűnözésében és bűnüldözésében. *JURA*, 20. évf., 1. szám, 119–141. https://jura.ajk.pte.hu/JURA_2014_1.pdf.
- KOZMÁNÉ BÁN E. (2018): Merre tovább? Anya-gyermek részleg a büntetés-végrehajtásban. *Börtönügyi Szemle*, 37. évf., 2. szám, 41–64.

- KUNZ, K.-L. (2021): Über unbeabsichtigte Folgen des Strafrecht und der Strafverfolgung. In: HAVERKAMP, R. et al. (Hrsg.): *Unterwegs in Kriminologie und Strafrecht – Exploring the World of Crime and Criminology. Festschrift für Hans-Jörg Albrecht zum 70. Geburtstag*. Berlin: Duncker & Humblot, 279–288.
- LENHOSSÉK J. (1878): Tizenhat súlyos büntettes koponyái. *Közegészségügy és Törvényszéki Orvostan, melléklet az Orvosi Hetilap* 26. számához, 33–46.
- LOMBROSO, C. (1911): *Criminal Man*. New York–London: G. P. Putnam’s Sons.
- ORTH, U. (2002): Secondary Victimization of Crime Victims by Criminal Proceedings. *Social Justice Research*, 15(4), 313–325. <https://doi.org/10.1023/A:1021210323461>.
- PAPP G. (2009): A prizonizációs jelenség elméleti háttere – kritikai megközelítésben. *Börtönügyi Szemle*, 28. évf., 2. szám, 29–60.
- PONTIUS, A. A. – YUDOWITZ, B. S. (1980): Frontal Lobe System Dysfunction in Some Criminal Actions as Shown in the Narratives Test. *Journal of Nervous and Mental Disease*, 168(2), 111–117.
- POTTER, R. H. (2018): The ‘Crime as a Disease’ Metaphor: Issues in Generative Metaphors and Intended Social Action. In: HANNE, M. – WEISBERG, R. (eds.): *Narrative and Metaphor in Law*. Cambridge: Cambridge University Press, 200–219.
- RICE, D. – RHODES, J. H. – NTETA, T. (2019): Racial Bias in Legal Language. *Research and Politics*, 6(2), 1–7. <https://doi.org/10.1177/2053168019848930>.
- RUDDY, C. J. (1929): Hypocrisy – A By-Product of Paternalism. *Notre Dame Law Review*, 4(6), 374–381.
- STUNTZ, W. J. (2001): The Pathological Politics of Criminal Law. *Michigan Law Review*, 100(3), 505–600.
- SUGIE, N. F. – TURNEY, K. (2017): Beyond Incarceration: Criminal Justice Contact and Mental Health. *American Sociological Review*, 82(4), 719–743. <https://doi.org/10.1177/0003122417713188>.
- VIETS, D. (2008): The Political Reality of Prisons, *Contributions in Black Studies*, 2(Art5), 67–84.
- WADHAM, J. (1998): Zero Tolerance Policing: Striking the Balance, Rights and Liberties. In: BURKE, R. H. (ed.): *Zero Tolerance Policing*. Leicester: Perpetuity Press, 49–56.

Baleset-kriminológiától klímaválság-kriminológiáig

A gondatlan bűnelkövetések új formái, a „gondos modell” transzformációja

Absztrakt

Ebben a dolgozatban azt tekintjük át, hogy milyen tanulságok és következtetések vonhatók le, ha a múlt század hatvanas–hetvenes éveiben a társadalmakra rászakadó nagy veszélyek közül a közlekedési baleseteket összehasonlítjuk a nyolcvanas–kilencvenes évektől egyre nyilvánvalóbban új veszélyeket jelentő, mára már klímaválságként jellemzett környezetkárosításokkal. A termeléstől a termékmegsemmisítésig terjedő hálózatban sok tevékenység nem kívánt következményeiért a folyamatban részt vevők tehetők felelőssé. A hálózati kapcsolatok tisztázása elősegíti a részfelelőségek pontosabb megállapítását. Konkrét esetekben a „tőle elvárhatóság” megállapítása a gondatlan bűncselekmények hagyományos fajtáira kidolgozott „gondos modell” elmélet transzformációjával lehetséges. Ehhez az ártatlanság és a bűnösség elhatárolásához és a bűnösség súlyosságának megállapításához van szükség.

Kulcsszavak: *kockázatok, klímaválság, kriminológia, gondatlanság, hálózat*

Abstract

From accident criminology till climate crisis criminology

New forms of negligent offences, transformation of the ‘careful model’

In this paper, we look at the lessons and conclusions that can be drawn by comparing traffic accidents, one of the major hazards facing societies in the 1960s and 1970s, with the environmental damage that has become increasingly evident since the 1980s and 1990s, and which is now characterised as a climate crisis. In a network from production to product destruction, many of the unintended consequences of activities can be attributed to those involved in the process. Clarifying the network connections will help to identify more precisely the responsibilities of each actor. In specific cases, establishing their ‘expectability’ is possible by transforming the ‘careful model’ theory developed for traditional types of careless crimes. This is necessary to distinguish between innocence and guilt and to determine the seriousness of that guilt.

Keywords: *risks, climate crisis, criminology, negligence, network*

* Dr. Irk Ferenc, emeritus kutató, OKRI. ORCID: 0009-0000-9845-2344.

Bevezetés

A második világháború után meginduló gazdasági fellendülés, az ezzel együtt járó gazdasági és társadalmi változások a társadalmakat korábban nem ismert helyzetek elé állították. A megoldandó feladatok egyik része már korábban kitaposott utakra terelhetette a politikai és gazdasági döntéshozókat; másik része azonban addig még nem ismert környezetben kényszerítette helytállásra nemcsak az előbbi csoportba tartozókat, hanem velük együtt a lakosságot. E változásban meghatározó szerep jut a műszaki haladásnak, amelynek vívmányai a termelést, a kereskedelmet és a fogyasztást mind mennyiségi, mind minőségi szempontból korábban elképzelhetetlennek tartott tempóra gyorsították.

Az évtizedek előrehaladtával azonban kiderült: e változás negatív következményei emberek millióit érintik. Ezek között tartjuk számon az egyre nagyobb területekre kiterjedő olyan (sok esetben globális) változásokat, amelyek már nem maradnak egy-egy ország többé-kevésbé elszigetelt jelenségei, hanem rövid időn belül mindinkább behálózzák a földet. A továbbiakban – ezúttal a *gondatlanság* körében – a baleseti és a környezeti károk vizsgálata során összegyűjtött tapasztalatok összehasonlító elemzésének végtermékeiről lesz szó. Azt mutatjuk be, hogy a balesetiok-kutatás múltban szerzett megállapításai miként termékenyíthetik meg közvetlenül a környezetkriminológiai kutatásokat, közvetve a jelenlegi, de még inkább a jövőbeli bűnüldöző és bűnmegelőző gyakorlati munkát. Kérdésként merülhet fel: vajon miért épp, és miért csak a gondatlanságra fókuszálunk? Amint ezt a későbbiekben még látni fogjuk: a társadalmilag jelentős mértékben veszélyes tettek devianciajellege sok esetben elhalványul. Ez azt jelenti, hogy a kárt okozó cselekmények, azok elkövetőivel együtt, a normalitás tartományába sorolt tömegjelenségek között foglalnak helyet, vagy eltömegesedésük miatt oda kerülnek át. Ezek exponenciálisan növekvő száma miatt *társadalmi veszélyességük* súlya is nagy változásokon mehet át. Ennek következménye pedig egyfajta megítélésbeli kettősség lehet. Amíg az új típusú bűncselekmények – miközben gyakran az effajta kategóriába sorolásuk is vitatott (ilyen lehet például a természet vagy az emberek kizsákmányolásával megtermelt árucikkek forgalmazása) – viszonylag kisszámú megjelenése a politikai és társadalmi figyelem középpontjában helyezkedik el, addig az előbbiekhöz kapcsolódó, azokkal szoros szimbiózisban levő gondatlan (bűn)cselekmények (például az árucikkek alapanyagait termelő vállalatok környezetszennyezése) nem lépik át az előbbi csoportok ingerküszöbét.

Gazdasági-műszaki fejlődés nem kívánt következményekkel

Közlekedési és környezeti kockázatok

A *baleset-kriminológiai kutatások* (részletesen lásd IRK, 1979: 67–79) kezdetektől fogva a közúti közlekedési balesetekre összpontosították a figyelmüket. Ennek során kitűnt: a balesetek megelőzését jól szolgálja, ha a környezetet sikerül olyanná varázsolni, hogy minél több ember képes legyen a vele szemben támasztott elvárásoknak megfelelni. Ez a munka már a *környezeti biztonság* megteremtésére irányuló olyan erőfeszítés volt, amely egyre összetettebb és folyton megújuló tartalommal azóta is tart.

A *környezetkriminológiai kutatások* szükségessége felismerését a *Római Klub* által feltárt veszélyforrások bemutatása alapozta meg. *Aurelio Peccei*, a Római Klub elnöke 1981-ben tette közzé e társaság kritikus megállapításait a második világháború utáni rohamos iparosodás és globalizáció várható súlyos környezeti következményeiről, jelezve a társadalmi hanyatlás rendszerszintű oksági összefüggéseit (PECCEI, 1984). Azonban már ez előtt az ugyancsak a Római Klubban tevékenykedő *Donella Meadows és kutatótársai* 1972-ben feltárták és közreadták véleményüket a növekedés határaitól (MEADOWS et al., 1972). Ennek a beszámolónak számos megállapítását Peccei idézett művében felhasználta. *Donella Meadows és társai* korábbi prognosztikus megállapításait 2005-ben kontrollálva hozták a világ tudomására, hogy a növekedés erőforrásai kimerülőben vannak. Csaknem két évtizeddel ezelőtt felhívták a figyelmet arra, hogy a globalizáció által kiváltott következmények jelentős része mára visszafordíthatatlan folyamatokat indított el az élővilágban (MEADOWS et al., 2005).

Az okokat kutatva *Allan Schnaiberg* több mint négy évtizede arra jutott, hogy ez a rohamos változás a kapitalista társadalom lényegének következménye, mert a fogyasztás állandó növelésének kényszerét csak a természeti erőforrások és a termelőerők egyre fokozódó kizsákmányolásával lehet fenntartani. Ezzel kapcsolatos úttörő munkája 1980-ban jelent meg (SCHNAIBERG, 1980). A *Treadmill of Production (ToP) Theory* részletes kidolgozása munkatársaival, majd tudós követőivel együtt a kétezres évek kezdetétől számítható (IRK, 2021: 67–87). Erre a szemléletre alapozva, véleményünk szerint a környezetkriminológiai kutatások (fogalmát lásd IRK, 2016) fő elemzési területei a termelés, a szállítás, a fogyasztás, valamint a termék megsemmisítése, illetve újrahasznosítása.

Számszerűsített kockázatok

A XX. század elejétől datálható az a felgyorsult iparosodás, amelynek *nem kívánt (negatív) következményei* számokban mérhetők. Az eltelt évtizedek során a nemzetközi összehasonlító statisztikai elemzésekből és a különböző országok kutatási beszámolóból kiderült, hogy a világ földrajzi-kulturális-gazdasági-politikai szempontokból megkülönböztethető régiói (így az országai is) eltérően reagálnak a közlekedési kockázatokra. Ezt a megállapítást a különböző országok (részint egészségügyi halálozási, részint baleseti halálozási) statisztikái hosszú időtávon keresztül mindmáig egyértelműen alátámasztják. Ennek alapján azt mondhatjuk, hogy a *világ egyes régióiban az emberi élet értéke nagyon, sőt egyes változók alapján szignifikánsan különbözik egymástól.*¹

A klímaváltozás oksági összefüggéseinek vizsgálatakor felhívjuk a figyelmet, hogy a környezetszennyezés eloszlása a világon nem egyenletes, ezért célszerű a súlypontokat megjelölni. Tudósok szerint az *ipari forradalom vége óta mindössze 90 cég szennyezőanyag-kibocsátása felel a földfelszíni átlaghőmérséklet emelkedésének csaknem feléért.* Ezek a vállalatok jelentősen hozzájárultak a légkörben lévő, a globális felmelegedést okozó szén-dioxid mennyiségének növekedéséhez és a tengerszint emelkedéséhez is. A 90 közül 83 cég szenet, olajat és földgázt állít elő, a fennmaradó 7 pedig cementgyár. Azt is kimutatták, hogy hét magán- és hét, többségében állami tulajdonú nagyvállalat folyamatosan szerepel a 20 *legszenyezőbb* üzem között (EKWURZEL et al., 2017; idézi EURONEWS, 2018). A Világbank felmérése szerint a *legnagyobb légszenyezők* 2020-ban Szaúd-Arábia és az Egyesült Államok voltak, őket követte Kanada, Ausztrália, Dél-Korea, Japán, Németország, Oroszország, Irán, Nagy-Britannia, Lengyelország, Olaszország, Malajzia, Franciaország, Kína (HVG, 2022: 10). A *világon a legtöbb üvegházhatású gázt kibocsátó országok* rangsorát Kína vezeti, amelyet nagy távolságból az Egyesült Államok, majd az EU összes tagállama együtt követett, a sort India és Oroszország zárta (2015-ös adat). Az *Európai Unióban* (2019-es adat) az üvegházhatású gázt kibocsátó országok között első helyen áll Németország, amelyet Franciaország, Olaszország, Lengyelország és Spanyolország követ (EURÓPAI PARLAMENT, 2021). Itt szükséges felhívni a figyelmet arra, hogy a szén-dioxid-kibocsátás hatása nem

¹ Erre példaként lásd egyrészt az EU baleseti és az OECD egészségügyi adatainak összehasonlító elemzését (előbbi az egymillió lakosra jutó meghaltak, utóbbi az egy főre jutó egészségügyi befektetések amerikai dollárban, illetve a GDP százalékában mért értékének rangsorát), valamint a gazdaságilag eltérő fejlettségű országok válogatásából kiválasztott országok, előbbi kategóriák szerinti WHO- és OECD-számadatsorait (IRK, 2021: 50–51). A táblázatokat és azok matematikai statisztikai összehasonlításával előállított elemzésének olykor szignifikánsan eltérő eredményeit, következtetéseikkel együtt lásd ugyanitt.

korlátozódik a kibocsátó országokra és annak közvetlen környezetére, hanem a nagy távolságra elterülő térségek klímáját is jelentősen befolyásolhatja. Így például azáltal, hogy az amazóniai esőerdők elpusztításával jelentős mértékben megváltozott e térség klímája, ez a kétmilliárd ember vízellátását biztosító, az előbbtől több ezer kilométerre fekvő tibeti fennsíkot is veszélybe sodorja (LIU et al., 2023; idézi TÓTH, 2023).

A termelés szoros összefüggésben van a fogyasztással, illetve annak végtermékével: a *szeméttel és hulladékkal*. A termelésnek és a fogyasztásnak nemcsak a helyszíne, s nem is csupán a célközönsége, hanem a fogyasztás racionalizálásával kapcsolatos szempontok is jelentősen eltérnek egymástól.² Általánosan ismert az olajtermékek előállításának növelését célzó, ám a braziliai őserdők kipusztításával járó globális környezetkárosítás. Kevesebb szó esik arról, hogy egyes haszonnövények termesztésének fokozását az egyik kontinensen nemcsak azért támogatják a kormányok, hogy a helyi bevételek növelését szolgálják. E szempont azért érvényesíthető, mert egy másik földrészen ezeknek a növényeknek a fogyasztása főként a fiatalok körében az utóbbi időben egyre szélesebb körben befogadott *egészséges étrend egyik alapanyaga*. Ilyen például az avokádóexport, aminek tömegtermesztése több ország (elsősorban az államilag dotált termelők miatt jelenleg Chile és Peru) vízkészletét oly mértékben megcsappantja, hogy nagy területen megszűnik a mezőgazdaság biodiverzitása, és a korábbi termőterületek elsivatagosodnak.³

A fogyasztás eloszlásával összefüggésben érdemes felhívni a figyelmet arra, hogy már a korábban hivatkozott, a *Növekedés határai* cím alatt nyilvánosságra hozott, a Római Klub 1972-es jelentése szerint a lakosság 10 százaléka fogyasztásával a károsanyag-kibocsátás 48 százalékáért felelős. Ehhez kapcsolható a jelen évtizedből származó németországi adat: e szerint a lakosság felső 10 százaléka birtokolja a vagyon 67,3 százalékát, de az adózásban csak 40 százalékos részt képvisel. A felső 800 ezer kezében van az összes vagyon 35,3 százaléka, a lakosság alsó 50 százaléka vagyon 1,3 százalékát tulajdonolja (ARD, 2022).

² Egy korábbi munkánkban (IRK, 2021) részletesen beszámoltunk az embereket kizsákmányoló termelési mód és a túlfogyasztás ellentmondásairól.

³ Lásd erről bővebben elméleti oldalról SOMMARUGA – ELDRIDGE, 2020; UN, 2020; ANTICOLI, 2022; gyakorlati megközelítésből FACCHINI – LAVILLE, 2018; BARTLETT, 2022; HALLER – REGATAO, 2022.

Összehasonlítható ismeretek

Statisztikai trendek

Jelen elemzésben azt feltételezzük, hogy a közlekedési balesetek dinamikája hasonlít a környezeti katasztrófákéhoz. Amennyiben ez igaznak bizonyul, azt a következtetést vonhatjuk le, hogy amely jelenségek a *baleset-kriminológiai* kutatások során törvényszerű kapcsolatoknak, tendenciáknak bizonyultak, azok egy vagy több része (elméleti szinten legalábbis) adaptálhatók lesznek a *környezetkriminológia* ismeretlen összefüggéseire. Ennek abból a szempontból van jelentősége, mert mindkét csoportban egy (tömeg)jelenség *nem kívánt következményeinek* (mellékhatásainak) háritására, megelőzésére van szükség. Ezért a sort a korábbi közlekedéskriminológiai kutatásokra építkező néhány hipotézis és az ezeken alapuló következtetés bemutatásával kezdjük. Ezek a kutatások a balesetekre, ezeken belül is előbb a munka-, majd a közúti közlekedési balesetekre koncentráltak. E *tapasztalatok* összegyűjtése és rendszerezése ezért ebben a dolgozatban a korábbi, baleset-kriminológiai kutatások tapasztalataiból származnak. Kiindulási alapnak a baleset-, valamint a környezetkriminológiai *jelenségek egymástól eltérő dinamikáját* tekintjük.

A *közlekedési balesetek elemzése* során megfigyelhető volt, hogy a statisztikai adatokban bekövetkezett változások öt részre oszthatók. A még feltűnésmentes állapotot (első fázis) egy gyors és jelentős felfutás követte (második fázis), amelyik viszonylag magas szinten stabilizálódott (harmadik fázis). Ezt egy „lecsengésnek” nevezhető csökkenés (negyedik fázis), végül ismét egy alacsony szinten stabilizálódás követte (ötödik fázis). E legutolsó állapot már a legkülönbözőbb új technikai eszközök tömeges elterjedésével nagyon lassan, de tovább javítható. Mindegyik fázishoz hozzárendelhetők az alkalmazkodás és a helyzet javításának igyekezetét mutató személyes, közösségi, állami és vállalati érdekeken alapuló beavatkozások, amelyek a korábbi eredmények és kudarcok tanulságain alapultak (IRK, 2003: 18–43).

A *környezetkriminológiai kutatások tapasztalatainak* összegyűjtését célzó kutatások az előbbieken bemutatott témakörhöz képest időben sokkal később kezdődtek el, ám hasonló utat jártak-járnak be. Amint korábban láttuk: ezúttal nem a XX. század elejétől, hanem csak az utolsó harmadától kísérhetjük figyelemmel az egyes szakaszok jellemzőit. Ez egyúttal azt is megérthetővé teszi, hogy miért reagáltak a formálisan azonos csoportba tartozó érintettek másképp az egyik jelenségre, mint a másokra. A károkozások és azok következményei iránti egyéni, társadalmi, kormányzati és gazdasági érdeklődés csakúgy, mint a következmények kezelésére (megakadályozására, vagy ha nem, akkor legalább

az enyhítésére) vonatkozó erőfeszítések mindeddig időrendi sorrendben is ugyanazokat a fázisokat tartalmazzák, mint amelyeket a közlekedési baleseteknél már bemutattunk. Azzal a megjegyzéssel, hogy a környezeti kockázatok ma még csak az előbbieken meghatározott második fázis jellemzőit produkálják.

Következtetések

A két vizsgált terület összehasonlítása során elsőként a feltűnő *különbségeket* vesszük számba. Ebből a megközelítésből kiindulva megállapítható, hogy a *baleseteknek* mind a megvalósulása, mind a következményei alapvetően lokális vagy regionális hatásokban jelentkeznek. Ezért kapcsolhatók össze a (gyakran megélt) események azok következményeivel. Ezek a következmények bár olykor súlyosak (voltak), ám egyediségük okán az emberek egyenként véleményt formálhatnak a történekről. Valamilyen norma megszegése és annak következménye között szoros a hely- és időbeli kapcsolat. Évtizedek óta a világ minden részén nagyjából azonos módon egyrészt a szemtanúk, hozzátartozók egyéni ismereteik, másrészt az erre felhatalmazott közjogi hatóságok (rendőrség, bíróság, ügyészség, szakértők) jogszabályok által körülbástyázott véleménye áll rendelkezésre. A véleményalkotáshoz felhasznált különféle álláspontok egymással egybevetethetők, megvitathatók. A *tér-idő dimenzióban (többnyire) szorosan egymást követő tett és következmény okozati összefüggései* magától értetődően részei ennek az ítéletalkotási procedúrának. Így például konkrét esemény–következmény viszonylatban döntés születik (mind közvéleményi, mind szakmai-szakértői környezetben) az *elvárható gondosság* minőségéről is, s szükség esetén ez a minőség számszerűsíthető formában szintén megjeleníthető.

A *klímakárosítás* esetében nem ez a helyzet. Ezek a jelenségek korábban alapvetően regionális jelenségek voltak, amelyek azonban ma már globális jellemzőkkel bírnak. A normasértő tettek gyakran nemcsak a morális, illetve jogi (büntetőjogi) relevanciái nem tisztázottak, hanem a *tett és a következmény térben és időben is jelentősen elválhat egymástól*. Az összefüggések jó része anonim és átláthatatlan, egyidejűleg mégis planetáris következmények hordozói lehetnek. Az *okási kapcsolatok* hasonló *hálózatot alkotnak*, mint például a nemzetközi szervezett bűnözés. Alapvető eltérés a példabeli és a témánkban szereplő történések között – egyebek mellett – az, hogy amíg a szervezett bűnözés körében a cselekmény, az elkövetési mód és az eredmény többé-kevésbé tisztázott, addig a klímakárosítás esetében gyakran már magáról a cselekmény súlyáról, a tett és a következmény közötti okási összefüggésről sincs általános közmegegyezés nemhogy a szereplők, de az ő tetteiket megítélni hivatottak között sem. Egyazon jelenség jelen-, még inkább jövőbeli következményeiről, a közöt-

tük lévő oksági összefüggésekről gyakran másként vélekednek a tudósok, az aktivisták, az „átlagemberek”, a jogalkotásra és -alkalmazásra felhatalmazott nemzeti és nemzetközi szervezetek, hatóságok, intézmények. Olykor vita tárgya az *elvárható gondosság* tartalma is. Mindennek következtében azonban a büntetőjog – a most tárgyalt témakörben – jelenleg többnyire még nem képes hatékonyan betölteni értékvédő és biztonságot szolgáló szerepét.

A balesetokozás és a klímakárokozás összehasonlító elemzése során a tettek és a következményekhez vezető folyamatok azonban jelentős *hasonlóságokat* is mutatnak. Amennyiben a termék-előállítás folyamatából indulunk ki, feltűnhet, hogy mind az Egyesült Államok (hadi) ipari termelésének, mind az autógyártásnak kezdeti szakaszát a *munkaerő kizsákmányolása* jellemezte, ami – racionális megfontolásokból korlátozott mértékben és formában ugyan, de – máig sem szűnt meg teljesen. A nyers fizikai erőt és az egészségkárosítás egy évszázaddal ezelőtti formáit (futószalag mellett, veszélyes körülmények között végzett munka) felváltották ugyan a „lágyabb” termelési módok, azonban ezek a változások nem morális, emberbaráti megfontolásból születtek. Az *eredeti, anyagi érdek vezérelte cél*, nevezetesen: *minél olcsóbban minél nagyobb profit realizálása*, változatlan maradt. Csak a racionális megfontolások (például a munkabetanítás költségeinek csökkentése) hozták el a *módszerbeli* változásokat. A nyersanyag-előállítás módjában (például bányászat, nyersanyagtisztítás, hulladékkezelés) ugyanúgy megmaradtak az egészségkárosítással járó munkavégzési formák, mint az „ősi időkben”, csupán a munka elvégzését „delegálták” a vállalatok a számukra földrajzi és társadalomirányítási szempontokból kedvezőbb térségekbe. Olyan helyekre, ahol a munkáltatói és a fogyasztói érdekek elsőbbséget élveztek a munkavállalói és baleseti kockázatokkal szemben. Ez a szemlélet terjedt el a globalizált világban, s ez határozza meg nemcsak a fogyasztáskultuszt, a reklámtevékenységet, de számos országban és régióban a kormányzati és a tőkeérdekek képviselőinek látásmódját is. Ennek a változatlan beállítottságnak következményei pedig – egyre erősödő és egyértelmű formában – immár több mint fél évszázada a klímaváltozás folyamatában nyomon követhető. (Ennek részletesebb összefüggés-elemzését lásd a korábban hivatkozott írásokban.)

Kockázatok és a „gondos modell” szerepe

Kockázatok, szabályozás és felelősség

Evidensnek tekintjük, hogy az élet legtöbb területén vannak olyan feladatok, amelyek elvégzése csak kockázatok vállalásával valósítható meg. Ugyanígy azt is, hogy a termelés és a fogyasztás között – különböző szinteken – olyan viszonyok is

lehetségek, amelyek közvetve vagy közvetlenül kapcsolatban vannak a társadalmakra kockázatot jelentő olyan emberi tevékenységekkel, amelyek a társadalmakra veszélyes következményekkel is járhatnak. Ilyen a *klímabűnözés*, amely nem független a bűnözés más alakzataitól. A vele összefüggésben álló kockázatos tevékenységek mégis sokak számára természetesnek tűnnek. Ez jórészt abból adódik, mert a károkozó tettek és következményeik közötti oksági kapcsolatot nem ismerték fel, sőt olykor a *tőlük elvárható gondosság* esetén sem ismerhették (volna) meg. A klímabűnözés egyes részterületein a támogatott, túrt és tiltott kockázatvállalások határai, e tettek és következményeik közötti kapcsolatok ismerete gyakorta hiányos. Ennek folytán a *tilalmak morális támogatottsága* azokban az esetekben sem nyújt segítséget a helyes döntéshez, amelyekben a jogi szabályozás lehetősége megvolna. A szükséges tudás megszerzése érdekében ugyanis a különféle *kockázatok hálózatos egymásra hatásának, kölcsönös befolyásolásának rendszerét* is meg kellene ismernünk. Ennek részletes bemutatására itt nincs lehetőség. Ezért most csupán megemlítjük: az ilyen tárgykörben mozgó kutatók egyidejűleg tanulmányozzák a jelen világunk alakulását befolyásoló gazdasági, környezeti, geopolitikai, szociális és technológiai kockázatait, ezek sokoldalú egymásra hatását, az e hatásokból adódó járulékos kockázatokat, továbbá azok nagyságrendjét. A Világgazdasági Fórum éves kockázatjelentéseiben például összesen 30 változó szerepel abból a szempontból, hogy rövid, közép- és hosszú távon ezek kölcsönös egymásra hatása mekkora kockázatokat jelent.⁴

Szabályozáselméleti⁵ megközelítésben kiindulási alapnak tekintjük azt a megállapítást, amely szerint valamennyi bűncselekmény valamilyen szükséglet kielégítését, probléma megoldását szolgálja (SZABÓ, 1979: 319–329). Az emberi *gondatlanság felelősségi kérdéseinek* elemzésekor azokat a cselekményeket vizsgáljuk, amelyek elkövetése során az emberek amiatt válnak a társadalomra veszélyessé, mert a tett olyan nemkívánt következménnyel járt, aminek bekövetkezését a tett végrehajtójának a *tőle elvárható gondosságot* tanúsítva *vagy* előre látnia kellett volna, vagy bekövetkezésének lehetőségét látta ugyan, de könnyelműen bízott annak elmaradásában.⁶

A *makroszinten érvényesülő környezeti bűncselekmények* analizálása során a büntetőjog-tudományra – a hagyományos bűnelkövetés-elemzésekhez képest – legalább három fontos feladat vár.

⁴ Lásd erről részletesen WEF, 2020; ugyanitt Global Risks Perception Survey 2019–2020, Figure IV és The Global Risks Interconnections Map 2020; továbbá WEF, 2021: 12; illetve WEF, 2022; és WEF, 2023.

⁵ A fogalom lényegéről lásd például VARJU, 2015: 266, és az ott idézett irodalmat.

⁶ Ennek kísérletes gyakorlati bemutatását lásd IRK – DESTEK, 1987; IRK, 1996.

Ezek a következők:

- el kell érni a ma még a normalitás határain belüli társadalomra nagymértékben veszélyes tettek előbb deviáncsá, majd büntetendővé nyilvánítását;
- meg kell ismerni és bizonyítani kell tudni, hogy valamely cselekmény az oksági hálózatban annak működése szempontjából mekkora és milyen szerepet játszik; amelynek során
- a múltbeli és jelen cselekmények elkövetése esetén a jövőben milyen mértékű kárkövetkezmények prognosztizálhatók.

Ahhoz, hogy a *Korinek László* által bemutatott *jogi paradoxonok* (KORINEK, 2022: 13, 14, 16) elkerülhetők legyenek, szükséges a (bármifajta) felelősség megállapíthatóságát megelőzően a (tőle) *elvárhatóság* vizsgálata. Enélkül bármilyen potenciálisan súlyos következményhez vezető, kárt okozó tett elkövetőjének akár morális, akár jogi szempont szerint értékelhető bűne nem állapítható meg. Amennyiben nem ez történik: „a bűn nem maradhat büntetlenül” elv nem működik. Ez pedig tévútra viszi a társadalomra veszélyes tettek lehetséges megelőzésének személyi vonatkozásait is. A helyes álláspont megalapozásához újult segítséget a gondos modell elmélete és gyakorlati alkalmazása.

A „gondos modell” korábbi tartalmának transzformációja⁷

A magyar jogdogmatikában *Békés Imre* nevéhez fűződik az úgynevezett „gondos modell” teória. Ennek keretében nyílik mód arra, hogy valamely társadalomra veszélyes vagy káros cselekmény elkövetésével összefüggésben, a kárt okozó felelősségének vizsgálata során, az objektív gondossági kötelesség határait meg lehessen vonni. E felfogás tömör summázata a következő: „*nem várható el a tettéstől olyan eredmény elkerülése, amelyet helyében más (a gondos modell) sem tudott volna elkerülni*” (BÉKÉS, 1974: 229). Ezt az embercsoportot az alábbi konstrukcióban az azonos társadalmi tevékenységet kifejtőkről mintázott »modell« személyesíti meg. Az objektív gondossági kötelesség határait tehát a »modell« előrelátási és elkerülési lehetőségei szabják meg” (BÉKÉS, 1974: 259–260). Lényegében ugyanezt a fogalmat takarja a megfelelően körültekintő, okosan óvatos egyén mérceként való használata.⁸ *Tokaji Géza* ehhez hozzáteszi: igen lényeges annak deklarálása, hogy az „objektív elkerülhetőség és az objektív előre láthatóság nem az egyetemes emberiség tudására, illetőleg a kor színvonalának megfelelő tudományra épített lehetőség, hanem »az a lehetőség, amellyel az adott történelmi korszakban a tettel azonos társadalmi tevékeny-

⁷ A transzformáció jelentése: átalakítás, átalakulás, átváltozás. Jogi környezetben értelmezését lásd MOLNÁR, 2019.

⁸ Az *Ordinary prudent individual* fogalmát lásd Williams, 1981; de hasonló álláspontra jut Tokaji Géza is (1984: 232).

séget kifejtő embercsoport rendelkezik» (kiemelés: Tokaji Gézától) (TOKAJI, 1984: 227–228). „Az a tevékenység vagy mulasztás, amely e viselkedési standardon alul marad, megsérti az objektív gondossági kötelességet, amelyik pedig teljesíti, nem gondosságellenes, s következésképp akkor sem jogellenes, ha valamely jogilag nemkívánatos eredmény okává vált” (BÉKÉS, 1974: 260). Egyetértünk Békéssel, aki a fenti elméleti alapon látja célszerűnek a konkrét kockázatvállalás értékelését a gondos modellével egybevetve vizsgálni (vö. BÉKÉS, 1974: 299–300).

Az előbb bemutatott szemléletet követve azt állítjuk tehát, hogy *valamely magatartás akkor tekinthető gondosnak*, ha a tanúsított magatartásból elvileg soha, vagy gyakorlatilag, a nagy számok törvénye alapján reális valószínűséggel az adott tevékenységet gyakorlók körében nem lehet káros következményekre számítani. A *gondos modell szerint viselkedő ember* bizonyos károkötvetkezmények *globális* elkerülésére törekszik, arra tehát, hogy tevékenységének semmiféle káros következménye ne legyen. A felróhatóság megléte vagy hiánya, a következmény súlyossági foka nem a következmény súlyosságának mértékén, hanem a kockázatvállalás súlyosságának fokán mérhető le. Mindezekből levonható az a megállapítás, hogy a „gondos modell” szerinti döntés és cselekvés két szempont egyidejű vizsgálatával kapcsolható valamely konkrét eseményhez. Az egyiket a *tudás* determinálja, a másikat az a konkrét kockázatos *situáció*, amelyben helyes döntést kell hoznia. A tudás olyan ismeretanyagot fed le, amely az egyén birtokában kell hogy legyen a helyes döntés meghozatala érdekében. (Az elvi lehetőségek spektrumát tehát jelentős mértékben a társadalmi munkamegosztásban elfoglalt helye határozza meg.) Ebben a körben vizsgálható, hogy *elvárható-e a konkrét embertől* ennek a tudásnak megléte, és ha igen, *elvárható-e e tudás* situációadekvát alkalmazása. Utóbbira akkor adható válasz, ha az elméletileg elvárható magatartás tanúsítását egybevetjük azzal a konkrét helyzettel, amelyben döntést kell hoznia, majd cselekednie kell. Ez a vizsgálati szakasz pedig azzal indul, hogy megismerjük és felmérjük annak a spektrumnak az összetevő részelemeit, amelyeket – elvileg – át kellene látnia ahhoz, hogy jó döntést hozzon. Mint láthatjuk: mindkettő a „*tőle elvárhatóság*” tartalmát fogalmazza meg. Ez nyilvánul meg akkor, amikor olyan helyzetbe kerül, amelyikben alternatív döntést kell hoznia: vagy vállalja a kockázatot, vagy elutasítja. Mind-egyik döntése olyan következményt hordoz, amelyért felelősséget kell vállalnia.⁹

A *gondos magatartás szerinti tevékenység* megvalósítása és elbírálása viszonylag egyszerű az „egymozzanatos”, két- vagy háromszereplős társadalomra veszélyes cselekedetek esetében. A tett és következménye közötti többszörös

⁹ A gondos modell jellemzőinek további részletezését lásd IRK, 1990: 198–204.

áttételeken át bekövetkező cselekményekben – miként ezt sok, főként a szervezett bűnözés keretei között megtörténő bűncselekmény elemzéséből is jól ismerjük – azonban viszonylag számosak azok a „szürke zónák”, amelyek bár evidensen részei a teljes, a kezdeti (elkövetési) ponttól a legutolsó (következmény) pontig tartó eseménysornak, azonban a két végpont közötti rész-cselekmények során lezajló pontos (rész)történések ok-okozati kapcsolatai nem vagy nem teljesen tisztázottak.

A gondatlanságból környezeti kárt okozó emberi tevékenységek sorából álljon itt a két lehetséges végpontról egy-egy példa. Az egyik: valaki hulladékkal szennyezi az erdőt, aminek folytán az állatok egy része elpusztul. A másik egy multinacionális nagyvállalat termelésének (nem kívánt) mellékkövetkezménye az, hogy a károkozás kezdeti helyétől több ezer kilométerre és esetleg csak sok-sok év múlva az élővilágban visszafordíthatatlan pusztulást okoz. Kérdés: a gondos modell szerint tevékenykedő embertől (egyik vagy másik esetben) az ok-okozati összefüggésekről milyen részletekig terjedő ismereteket kell elvárni (azaz milyen mélységig kell az oksági kapcsolatokat ismernie) ahhoz, hogy tette morálisan és jogilag elfogadható vagy ellenkezőleg: elítélendő kategóriába legyen sorolható? Ilyen és hasonló kérdések megválaszolása elengedhetetlen ahhoz, hogy – ha az okozók ismertek – felelősségükről dönteni lehessen.

A *gondos modell* elméletének megismerése és *jelenségadekvát transzformációja* e helyütt azért fontos, mert fix pontként kezelhető egy olyan bonyolult hálózatban közreműködő személyek felelősségének megállapításában, mint a *környezeti/klimabűnözés*. Ez ugyanis – eltérően a hagyományos bűncselekmények viszonylag alacsony számú, térben-időben szűk korlátok között előforduló, és ezekből fakadóan többnyire jól megismerhető összefüggéseitől – nemcsak térben és időben, hanem oksági összefüggéseiben is szerteágazó. Ennek egyes elemei részben a tudományos ismeretek bővülésével a szakértők számára ma már ismertek, részben még ismeretlenek. A *szakértői tudást* azonban – számos tényező által befolyásoltan – különböző sebességgel, de előbb-utóbb befogadja a *jogalkalmazói köztudat*. Ennek időtartamát azért szükséges a lehetőségek határain belül minél rövidebbre vonni, mert a *gondos modell* alkalmazására csak akkor kerülhet sor, ha a kárkövetkezményekkel járó, de ilyen következményeket nem kívánó viselkedések oksági összefüggései átmennek (a korábban definiált módon) a *közfelfogásba*. Azért senkit nem lehet felelősségre vonni, mert olyat tesz, ami kárt okoz, azonban e tettének következményeiről kellően gondos (a „*gondos modell*” szerinti) magatartás tanúsítása esetén sem kell hogy tudomása legyen. Abban az esetben azonban, ha a konkrét személy a tette és annak lehetséges (valószínű, biztos) következményével a „*gondos modell*” követése esetén a döntésekor bir-

tokában lehet(ne), s mégsem eszerint cselekszik, a rossz döntésért már felelősség terhelheti. Ennek mértéke pedig attól függ, hogy a kárkövetkezményhez vezető hálózatban milyen minőségű és súlyú hibát követett el.

A *környezeti devianciák* (bűncselekmények) cselekvés (mulasztás) és az előbbivel összefüggésben álló következmény (eredmény) mint két végpont közötti oksági kapcsolatai többé-kevésbé megállapíthatók. Azonban ezeknek a következményeknek az eléréséhez vezető út során szerepet játszó eseményekben közreműködő *szereplők* csakúgy, mint az ő hozzájárulásuk a bekövetkezett káreseményben ma még gyakran *homályban maradnak*. A végeredmény szempontjából adekvát véleményalkotás céljából szükséges megismerni ezeket a rendszerösszefüggéseket, a hálózatban részt vevő személyeknek és intézményeknek az eredmény bekövetkezésében játszott szerepét, valamint a szóban forgó személyek, intézmények felelősségének mértékét és minőségét.

A gondos modell szemléletét alkalmazó feltáró munkák nemcsak az esetleges felelősség megállapítása folyamatában az igazságos döntést tudnák biztosítani, hanem a prevenció erőfeszítésekhez is hozzájárulhatnak. A globalizációval összefüggő, a *klímakárokat előidéző oksági folyamathálózat/lánc elején elhelyezkedő tettek és azok elkövetői* – épp a korlátozott rendszerszintű kutatások hiányossága miatt is – ma még gyakran kívül maradnak a tettek káros következményeit vizsgáló folyamatokon.

Már csak emiatt is a viszonyítási alapul szolgáló modell tartalmi kitöltéséhez fel kell tennünk legalább a következő kérdéseket:

- Vajon a *gondos modell szerinti* cselekvés megállapításához elegendő-e, ha a hálózati formában károkat okozó láncolat első láncszemének saját „üzemkörén” belül maradván csupán azt vizsgáljuk, hogy az ő termelési folyamatán belül megállapítható-e a társadalmi veszélyesség jogkövetkezményekkel is járó mértéke?
- Vajon elfogadható-e az a felfogás, hogy – felelősségi szempontból – a károkozási láncolatot elindító első szereplő tevékenységétől (legtöbbször már az előbbitől térben és időben elkülönült tevékenység során) nem választhatók el a járulékos károkozások és azok súlyos következményei?

Utóbbi kérdésfeltevés egyrészt azért indokolt, mert a kizárólag profitorientált kapitalista termelést folytató nagy szennyezők nemcsak hogy nem működnek közre szerepük és felelősségük tisztázásában, de fontos ténymegállapítások elhallgatásával, számos esetben azok meghamisításával évtizedeken keresztül nagy hatékonysággal tudják egyszerre produkálni a partikuláris érdek érvé-

nyesülését és hozzájárulni a globális klímapusztításhoz.¹⁰ Másrészt növekvő eltökéltség mutatkozik arra, hogy az államok és államközösségek számos területen a klímacélokat szolgáló és a klímásértők hasznának leförlözésével járó intézkedéseket vezessenek be.¹¹

Összegzés

E dolgozatban a klímaválságot elősegítő környezetpusztítás nagyságrendjeinek bemutatásakor olvashattuk, hogy mely termelő ágazatok és mely országok a leginkább szennyezők. Ezek az adatok jól érzékeltetik a felelősség (és a felelősök) *egyik dimenziójának* súlyát, ami azonban nem több, mint valamilyen *jelenség társadalmi veszélyessége felszínének* bemutatása. Sokkal ritkábban esik szó arról, hogy ezek a *legnagyobb szennyező országok, vállalatok miért teszik mindezt*. A kérdés megválaszolatlansága folytán a tett és annak következménye közötti (sok esetben hálózatot alkotó) oksági lánc közbülső szemei rejtve maradnak. Emiatt úgy tűnhet, mintha a kezdet (folyamatindító szennyezés) és a vég (klímapusztulás) között a folyamatot elindító szennyezők pusztítása valamiféle, a tettet és annak következményét passzívan végigszenvedő, a folyamatba való beavatkozásra alkalmatlan és képtelen, tehetetlen közegben zajlana. A *másik dimenzió* bemutatása előtt ismétljük meg a bűnelkövetés legsúlyosabb igazságát: a bűnözés szükségletet elégít ki, problémát old meg. A klímapusztítás legfőbb felelőseinek tartott vállalatok és országok döntéshozatalra feljogosított és erre képes vezetői azért tehetik és teszik mindezt, mert a *pusztítás alapjául szolgáló termékre (tömeges méreteken) igény van*. A termékfogyasztás és az ezt megelőző termelés, majd a fogyasztás utáni megsemmisítés és/vagy szemétté válás egyazon ok-okozati folyamat része. Arról csak érintőlegesen esik szó, hogy a termékek fogyasztóit mekkora és milyen felelősség terheli, amit *társadalompolitikai hibának* tartunk. A szükséglet kielégítéséhez az igény a fogyasztóktól érkezik, a termelés célja az ő kiszolgálásuk. A *termelők, a szállítványozók, kereskedők gazdasági érdekei így kerülnek közös platformra a fogyasztók sokféle okra visszavezethető érdekeivel*. A reklám pedig ennek a termelőtől a fogyasztóig tartó részhálózatnak sok esetben a korrekt tájékoztatást mellőző fontos eleme. Az egész, eddig bemu-

¹⁰ Erre példaként lásd a Globális Gazdasági és Klímabizottság 2018-as jelentését (értékelését lásd IRK, 2021: 189–190), legújabban a klímaváltozás folyamatával kapcsolatosan az ExxonMobil évtizedekkel ezelőtti kutatási megállapításainak eltítkolását (DOBSI, 2019; SUPRAN et al., 2023; NAGY, 2023). A nyilvánosságra hozatala nem rendítette meg a céget abban, hogy beperelje az Európai Uniót a cégre kivetett extraprofitadó miatt azzal az indoklással, hogy „az unió döntése elriasztja a befektetőket és sérti a piaci szabályokat” (VALLE, 2022; MOLNAR, 2022).

¹¹ Ilyenek például a ruházati termékekre, műanyagokra kivetendő karbonvámok (BALLAI, 2023).

tatott hálózati rész együttesen befolyásolja a szükséglet kielégítése után fennmaradó *hulladék* környezeti hatásait. Ebben már a termelőtől kiinduló láncolat további résztvevőinek együttes befolyása jut érvényre.

Az említett hálózat számos elemének vizsgálata során valószínűsíthető, hogy a szereplők nem képesek vagy nem akarják felismerni saját tetteik és annak (gyakran csak) közvetett következményei közötti, társadalmakra veszélyes oksági láncolat összefüggéseit. Ez azért súlyos hiba, mert a közeli jövőben a klímaváltozás elér egy olyan szintet, amikor a jelenleginél szélesebb embertömegek számára válik élehetlenné a korábban megszokott környezet. Ez az állapot ki fogja alakítani a bűnbakkeresést, ami a felelősség tisztázásának és a károkozásért felelősök megtalálásának régről ismert, ám torz módszere. A fogyasztói társadalmak „hétköznapi” részesei (sem a kormányzók, sem a kormányzottak) ma még nem érzékelik ennek a veszélyét. Azonban a társadalmi zavarok (mint például a szegény országokban már ma is fenyegető éhhalál tovább terjedése, vagy az ott lakók életben maradásához szükséges segélyek olyan mértékű megnövelése, ami már tömeges méretekben vált ki elégedetlenséget a segélyező országok lakosaiból) elérhetik azt a szintet, amikor a ma *túlfogyasztó országok* polgárainak jelentős része megpróbálja erőszaktól sem visszariadva megkeresni és megtalálni saját köreiből azokat, akik hozzájárultak jóllétük megroppan(t)ásához. Ekkor következik el a válaszkeresés a „kinek mit kellett volna tennie” kérdésre, majd a *felelősök felkutatásának és megbüntetésének igénye*. Ebben az igazságkereső folyamatban lesz szükség egyrészt a szándékos és a gondatlan vétkek elkülönítésére, másrészt a gondatlan tettek esetében annak bizonyítására, hogy valamely tett elkülöníthető attól a magatartástól, amelyet a többség tanúsítana adott helyzetben. Felmerülnek majd olyan kérdések is, hogy a többség viselkedése adekvát-e azokhoz az elvárásokhoz képest, amelyeket a közösségi és a jogi normák betartása esetén tanúsítania kellene, egyáltalán van-e lehetősége ezeket a normákat megismerni és interiorizálva befogadni. A *gondos modell alkalmazása* a most feltett – egyesek számára talán még futurisztikus negatív jóslatok körébe tartozó – jövőképhez való társadalmi-politikai (és jogi) alkalmazkodás egyik segítője lesz.

Ebben a dolgozatban csak említés szintjén szólhatunk olyan járulékos következményekről, mint az élehetlenné váló környezet okozta népvándorlás, a klímaváltozással összefüggő háborúk és más hasonló események. Ezek kedvezőtlen hatásai – mint például a bűnözés új és régi formáinak társadalomformáló ereje és következményei – a következő évtizedekben új minőségben jelentkezve messze meg fogják haladni azt a mértéket, amelynek megakadályozására bármiféle jelen-

leg elképzelt és alkalmazott módszer – így például egyes jelenlegi politikusok menekülteket kirekesztő, el- és bezárkózási igyekezete – alkalmas lehetne.

A hálózat valamennyi részegységének, ezek szereplőinek felelőssége van abban, hogy az élő- és élettelen világ kizsákmányolása, elpusztítása milyen mértékű. A prevenció elsődleges feladata, hogy ezek az összefüggések tudatosuljanak. Ezt követheti annak vizsgálata, hogy az ismerethalmaz birtokában megállapítható-e szándékos vagy gondatlan bűncselekmény elkövetése. A megelőzés iránya akkor tekinthető megfelelőnek, ha alkalmas az összefüggésekből eredő következmények megismertetésére, a hibás döntésekkel és cselekvésekkel szemben olyan reális lehetőségek bemutatására, amelyek az érintettek körében többségi támogatást élveznek. (Ilyen lehet például a fogyasztói igények kultúrafüggő és célirányos összehangolása.) Csak vagy elsődlegesen jogi korlátozásokkal, a társadalmi veszélyesség mértékéhez igazodó egyre szigorúbb büntetésekkel önmagában ez a cél nem érhető el. Különösen akkor nem, ha csupán a folyamatlanc legvégén helyet foglalókat próbálja meg tetten érni és megbüntetni. Ebben a folyamatban a különböző felhatalmazásokkal bíró, ám az elképzeléseik végrehajtásához hatáskörökkel ma még gyakran nem felruházott szervezeteknek a lokális vagy regionális államigazgatási és állampolgári szervezetekkel való kooperációja fontos hozzájárulás a közérdekű célok eléréséhez.

Felhasznált irodalom

- ANTICOLI, A. (2022): *Exploring power dynamics in the water sector in Chile: a focus on avocado plantations and water resources in three municipalities*. Master thesis. Uppsala: Uppsala University. <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1671030/FULLTEXT01.pdf>.
- BÉKÉS I. (1974): *A gondatlanság a büntetőjogban*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- EKWURZEL, B. – BONEHAM, J. – DALTON, M. W. – HEEDE, R. – MERA, R. J. – ALLEN, M. R. – FRUMHOFF, P. C. (2017): The rise in global atmospheric CO₂, surface temperature, and sea level from emissions traced to major carbon producers. *Climatic Change*, 144, 579–590. <https://doi.org/10.1007/s10584-017-1978-0>.
- IRK F. (1979): *Közúti balesetek*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- IRK F. (1991): *Társadalom – Gondatlan bűnözés – Megelőzés*. Budapest: BM Könyvkiadó.
- IRK F. (1996): Az elvárhatóság határai a közlekedésben. *Magyar Jog*, 43. évf., 5. szám, 257–262.
- IRK F. (2003): *Közlekedésbiztonság és bűnözéskontroll*. Budapest: KJK-Kerszöv.
- IRK F. (2016): Zöldkriminológia: szemlélet, súlypontok, irányzatok. *Kriminológiai Tanulmányok*, 53. szám, 9–24.

- IRK F. (2021): *Megbüntethetetlen bűnök II. Az ember és környezete kizsákmányolásának metamorfózisa*. Miskolc: Bíbor Kiadó.
- IRK F. – DESTEK M. (1987): Közlekedésbiztonság tompított fényszóróval. *Belügyi Szemle*, 25. évf., 4. szám, 12–18.
- KORINEK L. (2022): Paradoxonok a kriminológiában és a büntető igazságszolgáltatásban. *Kriminológiai Tanulmányok*, 59. szám, 11–28.
https://www.okri.hu/images/stories/KT/KT59_2022/002_Korinek_11-28.pdf.
- LIU, T. – CHEN, D. – YANG, L. – MENG, J. – WANG, Z. – LUDESCHER, J. – FAN, J. – YANG, S. – CHEN, D. – CHEN, X. – HAVLIN, S. – SCHELLNHUBER, H.-J. (2023): Teleconnections among tipping elements in the Earth system. *Nature Climate Change*, 13, 67–74.
<https://doi.org/10.1038/s41558-022-01558-4>.
- MEADOWS, D. H. – MEADOWS, D. L. – RANDERS, J. – BEHRENS, W. W. III (1972): *The Limits to Growth. A Report for the Club of Rome's Project on the Predicament of Mankind*. Universe Books. <http://www.donellameadows.org/wp-content/userfiles/Limits-to-Growth-digital-scan-version.pdf>.
- MEADOWS, D. H. – RANDERS, J. – MEADOWS, D. (2005): *Limits To Growth: The 30-Year Update*. Chelsea Green Publishing–White River Junction.
- MOLNÁR T. (2019): A nemzetközi jog és a belső jog viszonya. In: JAKAB A. – FEKETE B. (szerk.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia* (Nemzetközi jog rovat, rovatszerkesztő: SÜLYÖK G.) <http://ijoten.hu/szocikk/a-nemzetkozi-jog-es-a-belső-jog-viszonya>.
- PECCEI A. (1984): *Kezünkben a jövő. A Római Klub elnöke világproblémákról*. Budapest: Gondolat Kiadó.
- SCHNAIBERG, A. (1980): *The Environment, from Surplus to Scarcity*. Oxford: Oxford University Press.
- SUPRAN, G. – RAHMSTORF, S. – ORESKES, N. (2023): Assessing ExxonMobil's global warming projections. *Science*, 379(6628). <https://www.science.org/doi/10.1126/science.abk0063>.
- SZABÓ A. (1979): *A büntett és büntetése*. Budapest: Gondolat Kiadó.
- TOKAJI G. (1984): *A bűncselekménytől alapjai a magyar büntetőjogban*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- VARJU M. (2015): Az európai jog tudománya Magyarországon. In: JAKAB A. – MENYHÁRD A. (szerk.): *A jog tudománya. Tudománytörténeti és -elméleti írások, gyakorlati tanácsokkal*. Budapest: HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó.
http://real.mtak.hu/32954/7/JAkab_Andras_A_jog_tudomanya_.pdf.
- WILLIAMS, G. (1981): Recklessness Redefined. *Cambridge Law Journal*, 40(2), 252–283.

További források

ARD (2022): Wer bezahlt die Zukunft? *Ardmedia*, 23 Oktober.

<https://www.ardmediathek.de/video/wer-bezahlt-die-zukunft/folge-1-der-preis-der-ungleichheit-s01-e01-mit-gebaerdensprache/mdr-fernsehen/Y3JpZDovL21kci5kZS9iZW10cmFnL2Ntcy8wM2NmZDNjOC1iYzVILTQ1MWYtYmY0Zi0zNmEwOTc2NDM3MjgvZ2ViYWVyZGVuc3ByYWN0ZQ>.

BALLAI V. (2023): Az élelmiszereket, autókat és építőanyagokat is megdrágíthatja az uniós karbonvám. *HVG.hu*, január 5.

https://hvg.hu/kkv/20230105_karbonvam_bevezetese_hatasai_a_vallalkozasokra_na_nasi_nikolett_ey#utm_source=hvg_daily&utm_medium=email&utm_campaign=newsletter2023_01_05&type-id=HvgDaily&user-id=715AFACC%23utm_content=top.

BARTLETT, J. (2022): ‘Consequences will be dire’: Chile’s water crisis is reaching breaking point. *The Guardian*, 1 June. <https://www.theguardian.com/world/2022/jun/01/chile-water-crisis-megadrought-reaching-breaking-point>.

DOBSI V. (2019): 8 év alatt legalább 251 millió eurót költött az öt vezető olajcég, hogy kilúgozzák az EU klímavédelmi politikáit. *Átlátszó.hu*, október 30.

<https://vilagterkep.atlatszo.hu/2019/10/29/8-ev-alatt-legalabb-251-millio-eurot-koltott-az-ot-vezeto-olajceg-hogy-kilugozzak-az-eu-klimavedelmi-politikait/>.

EURONEWS (2018): Ezek a legszennyezőbb cégek a világon. *Euronews.com*, augusztus 6.

<https://hu.euronews.com/2018/08/02/ezek-a-legszennyezobb-cegek-a-vilagon>.

EURÓPAI PARLAMENT (2018/2021): Üvegházhatású gázok kibocsátása az EU-ban (infografika). *Europarl.europa.eu*.

<https://www.europarl.europa.eu/news/hu/headlines/society/20180301STO98928/uveghazhatasu-gazok-kibocsatas-a-eu-ban-infografika>.

FACCHINI, A. – LAVILLE, S. (2018): Chilean villagers claim British appetite for avocados is draining region dry. *The Guardian*, 17 May.

<https://www.theguardian.com/environment/2018/may/17/chilean-villagers-claim-british-appetite-for-avocados-is-draining-region-dry>.

HALLER, V. – REGATAO, G. (2022): Peru’s avocado ‘green-gold’ rush loses some shine. *The World*, 12 July 12, 2022. <https://theworld.org/stories/2022-07-12/peru-s-avocado-green-gold-rush-loses-some-shine>.

HVG (2022): *Fenntartható fejlődés Plusz 2020*. Budapest: HVG.

MOLNAR K. (2022): Az Exxon Mobil megpróbálja blokkolni az uniós különadót. *Euronews.com*, december 29. <https://hu.euronews.com/2022/12/29/az-exxon-mobil-megprobalja-blokkolni-az-unios-kulonadot>.

NAGY N. (2023): Pontosabban jósolták meg a globális felmelegedést az Exxon tudósai az 1970-es években, mint a NASA. *Telex.hu*, január 22.

<https://telex.hu/tudomany/2023/01/12/exxonmobil-olajcegek-klimavaltozas-globalis-felmelegedes-fosszilis-energiahordozok-elorejelzes-pontosság>.

- SOMMARUGA, R. – ELDRIDGE, H. M. (2020): Avocado production: water footprint and socio-economic implications. *EuroChoices*, 20, 48–53. <https://doi.org/10.1111/1746-692X.12289>.
- TÓTH A. (2023): Az amazóniai esőerdő pusztulása a 2 milliárd ember vízellátását biztosító Tibeti-fennsíkot is veszélybe sodorja. *Qubit.hu*, január 5. <https://qubit.hu/2023/01/05/az-amazoniai-esoerdo-pusztulasa-a-2-milliard-ember-vizellatasat-biztosito-tibeti-fennsikot-is-veszelybe-sodorja>.
- UN (2020): *Chile must prioritise water and health rights over economic interests, says UN expert*. United Nations Human Rights Office of the High Commissioner. <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2020/08/chile-must-prioritise-water-and-health-rights-over-economic-interests-says>.
- VALLE, S. (2022): Exxon sues EU in move to bloc new windfall tax on oil companies. *Reuters*, 29 December. <https://www.reuters.com/markets/commodities/exxon-sues-eu-move-block-new-windfall-tax-oil-companies-ft-2022-12-28/>.
- WEF (2020): *The Global Risks Report 2020*. World Economic Forum. https://www3.weforum.org/docs/WEF_Global_Risk_Report_2020.pdf.
- WEF (2021): *The Global Risks Report 2021*. World Economic Forum. http://www3.weforum.org/docs/WEF_The_Global_Risks_Report_2021.pdf.
- WEF (2022): *The Global Risks Report 2022*. World Economic Forum. https://www3.weforum.org/docs/WEF_The_Global_Risks_Report_2022.pdf.
- WEF (2023): *The Global Risks Report 2023*. World Economic Forum. <https://www.weforum.org/reports/global-risks-report-2023/>.

DERES PETRONELLA*

Bűnüldözési prioritások az Európai Unióban

Absztrakt

Az Európai Unió 2021-ben elfogadta a súlyos és szervezett bűnözés elleni küzdelemre vonatkozó, következő négy évre szóló prioritásait, amelyek megvalósítására 2022 és 2025 között kerül sor az EMPACT (*European Multidisciplinary Platform Against Criminal Threats*) keretén belül. A tanulmány az EMPACT feladatrendszerének vázlatán túl áttekinti a szervezett bűnözés elleni uniós küzdelem 2018–2021 között elért főbb eredményeit. Ez követően a tanulmány gerincét képező, az EU 2022–2025. évi, a súlyos és szervezett bűnözés elleni küzdelemmel kapcsolatos tíz bűnüldözési prioritását értékeli – kiemelve az időközi aktuális eseményeket, az operatív, illetve jogalkotási eredményeket –, különös figyelemmel néhány prioritás (a nagy kockázatot jelentő bűnözői hálózatok, a kibertámadások, a gyerekek szexuális kizsákmányolása) témakörére, tekintettel az Országos Kriminológiai Intézet vagyonvisszaszerzéssel kapcsolatos empirikus kutatásának észrevételeire is.

Kulcsszavak: *EMPACT, szervezett bűnözés, kiberbűnözés, gyerekek szexuális kizsákmányolása, vagyonvisszaszerzés*

Abstract

Criminal priorities in European Union

In 2021, the European Union adopted its priorities in the fight against serious and organised crime for the next four years, to be implemented between 2022 and 2025 under the EMPACT (European Multidisciplinary Platform Against Criminal Threats). In addition to an outline of EMPACT's terms of reference, the study reviews the main achievements of the EU's fight against organised crime in 2018–2021. It then assesses the ten EU law enforcement priorities for the fight against serious and organised crime 2022–2025, which form the backbone of the study, highlighting interim current events and operational and legislative achievements, with a particular focus on the themes of some of the priorities (high-risk criminal networks, cyber-attacks, sexual exploitation of children), taking into account the findings of the empirical research on asset recovery conducted by the Hungarian National Institute of Criminology too.

Keywords: *EMPACT, organised crime, cybercrime, sexual exploitation of children, asset recovery*

* Dr. Deres Petronella PhD, tudományos főmunkatárs, OKRI. ORCID: 0000-0001-9357-4350.

Alapvetések

Az EMPACT

Az Európai Bizottság 2021. április 14-én előterjesztette a szervezett bűnözés elleni küzdelemre irányuló új uniós stratégiát, amely a bűnüldözési és igazságügyi együttműködés szorosabbá tételére, a szervezett bűnözői struktúrák és a kiemelten kezelendő bűncselekmények üldözésére, a bűncselekményekből származó jövedelmek felszámolására és a technológiai fejlődésre adandó aktuális válaszokra összpontosít.¹ A biztonságra vonatkozó uniós stratégiában (DERES, 2022: 29–30) vázoltak célja, hogy mindenki biztonságban élhessen Európában.

Ezt követően 2021 májusában az EU elfogadta a súlyos és szervezett bűnözés elleni küzdelemre vonatkozó, a következő négy évre szóló prioritásokat. Ezek megvalósítására 2022 és 2025 között kerül sor egy uniós kezdeményezés, a Bűnügyi fenyegetettség elleni európai multidiszciplináris platform (a továbbiakban: EMPACT) keretén belül.

Az EMPACT-program az Európai Unió hatálya alatt, a nemzetközi szervezett bűnözés elleni hatékony fellépés sürgetése érdekében létrehozott olyan feladatrendszer, amelynek keretében számos eltérő prioritáshoz kapcsolódóan közös munkát végeznek az erre kijelölt EMPACT nemzeti szakértők az Europollal együtt (lásd részletesen HEGYALJAI, 2014; SZONGOTH – VETTER, 2018; GYARAKI, 2019).

Az EMPACT célja az EU-t érintő legfontosabb bűnügyi fenyegetések kezelése. Irányítói a tagállamok, keretében pedig számos ügynökség és partner működik együtt, többek között:

- bűnüldöző hatóságok;
- az EU intézményei, ügynökségei és szervei;
- köz- és magánjogi szervezetek;
- érintett nem uniós országok.

A multidiszciplinaritás keretében a rendőrségen, ügyészségen túl együttműködési lehetőséget kínál a bűnüldözésen, a büntető igazságszolgáltatáson kívüli szervezeteknek is. Az EMPACT a bűnözés kezelésének teljes spektrumát kínálja: kiterjed megelőző és megtorló intézkedésekre, valamint operatív és stratégiai intézkedésekre is. A bűnözői hálózatoknak, ezek struktúráinak és üzleti modell-

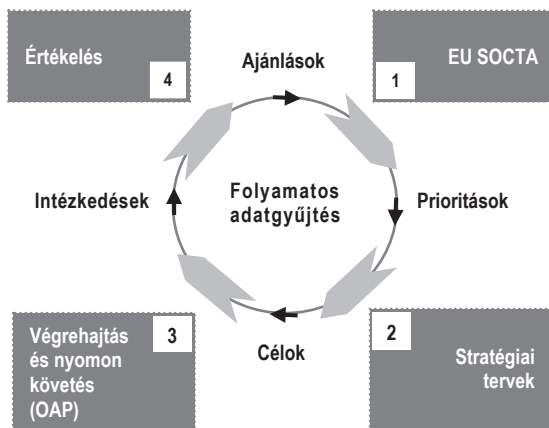
¹ A stratégia az Europol által 2021. április 12-én közzétett, a súlyos és szervezett bűnözés általi fenyegetettségre vonatkozó legutóbbi négyéves értékelésen alapul. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52021DC0170&qid=1632306192409>.

jeinek felszámolására irányuló közös operatív fellépéseket hajt végre. A leggyakoribb az összehangolt, közös akciók, akciónapok, végrehajtások megszervezése, amely valamennyi részt vevő tagországtól konkrét operatív felderítések és/vagy nyomozások lefolytatását, összehangolt házkutatásokat, elfogások végrehajtását várja.

Az EMPACT végrehajtására először 2012–2013-ban került sor. Ezt az időszakot két teljes négyéves ciklus követte 2014 és 2017, illetve 2018 és 2021 között.

2021 februárjában az uniós országok úgy döntöttek, hogy az EMPACT-ot a súlyos és a szervezett bűnözés elleni küzdelem állandó eszközévé teszik.

Az EMPACT tevékenysége továbbra is négyéves ciklusokra tagolódik, ezek a bűnügyi fenyegetések értékelésével és az uniós bűnüldözési prioritások elfogadásával veszik kezdetüket. Ezután minden egyes prioritáshoz éves operatív cselekvési terv készül, amelyet végrehajtanak és nyomon követnek. A négyéves ciklusok végén az operatív cselekvési tervek végrehajtását és eredményeit független értékelésnek vetik alá, és az értékelés megállapításait figyelembe veszik a következő ciklus kidolgozása során (1. számú ábra).

1. számú ábra: Az EU szakpolitikai ciklusai

A szervezett bűnözés elleni uniós küzdelem eredményeinek vázlata (2018–2021)²

Az EMPACT-nak köszönhetően 2018 és 2021 között jelentős eredmények születtek,³ ezt az 1. számú táblázatban foglaljuk össze.

1. számú táblázat
Főbb eredmények 2018–2021

Letartóztatások	31 584	
⇒ Okmányokkal való visszaélés	11 341	lefoglalt okmány
⇒ Migránsokat érintő embercsempészés	9 862	letartóztatott személy
⇒ Lopás és betörés	69 426	lefoglalt kulturális tárgy
⇒ Kábítószer-kereskedelem	171	tonna lefoglalt kábítószer
⇒ Környezeti bűnözés	167 452	tonna lefoglalt hulladék
⇒ Bűncselekményből származó jövedelmek	69 800 000	euró lefoglalása
⇒ Jövedéki adóval kapcsolatos csalás	2 200 000 000	szál lefoglalt cigaretta
⇒ Tűzfegyverek tiltott kereskedelme	16 607	lefoglalt tűzfegyver és fegyver
⇒ Kézpénz-helyettesítő fizetési eszközökkel való visszaélés	≈ 73 500 000	euró megelőzőt veszteség
⇒ Emberkereskedelem	17 688	potenciális áldozat azonosítása

Az EU 2022–2025. évi, a súlyos és szervezett bűnözés elleni küzdelemmel kapcsolatos bűnüldözési prioritásai

Az Európai Tanács (a továbbiakban: tanács) által elfogadott 10 uniós bűnüldözési prioritás az Europol által készített, az EU súlyos és szervezett bűnözés általi fenyegettségének értékelésében (SOCTA) szereplő ajánlásokon alapul, de egyéb stratégiai dokumentumokat, értékeléseket és szakpolitikákat is figyelembe vesz.⁴

A tíz prioritáson túl *horizontális célként* jelenik meg a *megettévesztő és hamis okmányok előállítására és rendelkezésre bocsátására elleni küzdelem*, mivel az okmányokkal való visszaélés számos bűncselekmény nélkülözhetetlen előfeltétele.

²Lásd részletesen: <https://www.consilium.europa.eu/hu/policies/eu-fight-against-organised-crime-2018-2021/>; <https://www.europol.europa.eu/media-press/newsroom?type=209>.

³https://www.consilium.europa.eu/media/58310/2022_291_empact-factsheets-2021_web_final.pdf.

⁴<https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-8665-2021-INIT/hu/pdf>;

<https://www.consilium.europa.eu/hu/press/press-releases/2021/05/26/fight-against-organised-crime-council-sets-out-10-priorities-for-the-next-4-years/>.

1. prioritás: a nagy kockázatot jelentő bűnözői hálózatok

Az Európai Unióban működő szervezett bűnözői csoportok⁵ közel fele egy központi csoport köré szerveződik, 40 százalékuk hierarchikusan épül fel, 17 százalékuk pedig lazán szerveződő hálózat. Ezért kulcsfontosságú a szervezett bűnözői struktúrák felszámolásának fokozása (BOLYKY – SÁRIK, 2021). Ennek keretében egyrészt azokat a csoportokat kell megcélózni, amelyek magasabb kockázatot jelentenek Európa biztonságára, másrészt pedig a bűnszervezetek ranglétráinak magasabb fokán álló személyeket (VIRÁG, 2022).

Az EU különleges figyelmet fordít a korrupció⁶ (KÓ, 2021), erőszak, tűzfegyverek, pénzmosás (BARABÁS – IRK, 2001) területén tevékenykedő csoportokra.

Ide kapcsolódóan három fontos témakört emelnék ki.

- I. A legutóbbi SOCTA-becslés szerint az összes bűnszervezet 65 százaléka áll különböző állampolgárságú tagokból, harmadukban a tagok ugyanazon ország állampolgárai; a bűnszervezetek több mint 70 százaléka háromnál több országban aktív (tehát majd 30 százaléka csak egy vagy két országban folytatja tevékenységét).

Az utcai bandák és a fiatalokból álló bandák esetében például a bűnszervezet tevékenysége egy országra vagy ennél kisebb területekre korlátozódik, jellemző továbbá, hogy az unióban a bűnszervezetek fragmentáltak, és ez a csoportok számának növekedéséhez vezet.

Ezek a kisebb csoportok egyre gyakrabban utcai bandákként működnek és egy adott, viszonylag kis (kül)városi környéket tartanak „felügyeletük alatt”, és onnan szervezik be új tagjaikat (RICCARDI, 2018). Természetesen kapcsolódnak a nemzetközi bűnözéshez, de profiljuk elsősorban helyi jellegű; az utcai bandák jellemzően részt vesznek a kábítószer-kereskedelemben és ellenőrzik a helyi drogpiacon, de a nagykereskedelmi ellátás más bűnszervezetek feladata⁷ (MCLEAN et al., 2018). Olyan vélemény is van, amely szerint a szervezett bűnözés minden esetben alapvetően helyi jellegű, abban az értelemben, hogy a közös helyi érdekek által meghatározott helyi kereskedelmi kapcsolatokból fejlődik (HOBBS, 1998).

⁵ A témáról lásd többek között KORINEK, 2018.

⁶ Lásd aktuálisan az Országos Kriminológiai Intézet által vezetett, *Korrupciós kockázat, kockázatos korrupció? A csekély súlyú és nagy volumenű korrupció elhatárolási szempontjai* című, a 2021–2022-ben megvalósult CRITCOR nemzetközi projektet: <https://www.okri.hu/index.php/kutatas/projektek>.

⁷ <https://www.gov.uk/government/publications/help-young-people-avoid-involvement-in-serious-and-organised-crime>.

Ha a helyi szervezett bűnözésre kellő figyelmet fordítunk, annak megvan az az előnye, hogy segít áthelyezni a hangsúlyt a nehezen azonosítható nemzetközi szereplők üldözéséről a helyi szinten zajló toborzás megelőzésére, valamint az áldozatok és a környékbeliek védelmére (CROCKER et al., 2019: 443; AERTS, 2021).

II. 2022 őszén az Európai Unió rendőrségi együttműködési szervezetei, a Célkörözési Egységek Európai Hálózata (ENFAST) és az Europol a lakosság segítségét is kérte a tagországok által körözött legveszélyesebb bűnözők felkutatásában. Ekkortájt közel száz – különböző bűnszervezetekhez köthető – ember szerepelt a szervezet honlapján, a „*Ledontheted őket – #GameOver*” szlogenű akció a bűnszervezetek „megdöntését” célozza. Kiemelték, hogy a bűnözői hálózatokon belül főszerepet játszó elkövetők elfogásával az illetékes uniós hatóságok a bandák teljes felszámolására törekednek.

III. Oroszország Ukrajna elleni katonai agressziója: az uniós tagállamok belügyminiszterei 2022. március 28-án támogatták az EMPACT annak érdekében történő mozgósítását, hogy a tagállamok segítséget kapjanak az olyan bűnözők elleni fellépéshez, akik visszaélnak az ukrajnai háborús helyzettel. Az uniós bűnüldözési prioritások – mint például az emberkereskedelem, a bűncselekményből származó jövedelem, pénzmosás és vagyonvisszaszerzés, az új pszichoaktív anyagok és a szintetikus kábítószeres, valamint a nagy kockázatot jelentő bűnözői hálózatok – közé néhány veszélyeztetési intézkedés is bekerült.

Jellemző bűncselekmények konfliktus-/krízishelyzetekben:

- emberkereskedelem;
- online csalás;
- kibertámadások;
- a menekültek támogatását szolgáló pénzeszközökkel való visszaélés;
- fegyverkereskedelem.

2. prioritás: kibertámadások

A kibertámadások és a kiberbűncselekmények Európa-szerte egyre gyakoribbá és kifinomultabbá válnak, ez a tendencia a jövőben várhatóan tovább erősödik.

Az EU azon dolgozik, hogy erősebb eszközökkel küzdjön a kiberbűnözés ellen, és ennek keretében a 2022–2025 közötti időszakban különösen az interneten speciális bűnözői szolgáltatásokat kínáló kiberbűnözőket állítja célkeresztbe.

- 2019-ben a *Maze ransomware* zsarolóvírus mögött álló kiberbűnözői csoport egy weboldalon közzétette a nem vagy túl későn fizető áldozatai adatait. Az első szivárogtató oldal után újabbak jöttek, a kettős zsarolás gyakorlata pedig széles körben elterjedt, felívelt a ransomware eszközök iránti kereslet, erre a kiberávilág új modell bevezetésével válaszolt. A támadások technológiai összetettségét elfedő *cybercrime-as-a-service* (CaaS) használatra kész eszközöket, például trójai és zsarolóvírusokat, robothálokat kínál szolgáltatásként a kiberbűnözőknek, akik így sokkal könnyebben indíthatnak támadásokat, ráadásul az azonosításukat is megnehezíti.⁸
- 2022 novemberében egy a Semmelweis Egyetemen tartott tudományos előadáson a Nemzeti Kibervédelmi Intézet igazgatója elmondta, hogy az egészségügyi szektor, a kiberbiztonság szempontjából kritikus infrastruktúrájának minősülő kórházak kifejezetten elsődleges célpontjai a zsarolóvírus-támadásoknak. Számuk az elmúlt egy évben 60-70 százalékkal ugrott meg világszerte (az Egyesült Államokban kiemelten, de magyarországi szervezetet is ért ilyen támadás) (SZABÓ, 2022).

Az eset IT-biztonsági szakemberek elemzése szerint „a kártevőkhöz kapcsolódó iparág már nem egy új, innovatív trend, hanem inkább a szoftvergyártókhöz hasonlít. Ez azt jelenti, hogy a kiberbűnözők által kínált szoftverek, termékek és szolgáltatások leginkább az értékesítés, a marketing és a terjesztés révén válnak nyereségessé. Pénzügyi adatok, egészségügyi társadalombiztosítási információikkal a csalók jelentős károkat okozhatnak nekünk, de családi, munkahelyi adataink ellopásával is megzsarolhatnak bennünket, illetve ezeket az információkat egy későbbi testre szabott célzott támadásban is felhasználhatják ellenünk.”⁹

Visszaulva az EMPACT-ra, a korábbi évekből a konkrét műveleti munka és a bűnmegelőzés összekapcsolására jó példa „az EMPACT-CYBER AAIS együttműködés keretében végrehajtott egyik közös akció, amelynek célja a közepesen felkészült, információs rendszerek elleni támadásokat végrehajtó, fiatalabb bűnelkövetők felderítésére és elfogására irányuló nyomozások lefolytatása és az elkövetők elszámoltatása mellett egy olyan bűnmegelőzési kampány indítása volt, amely az informatikában jártas fiatalokat célozta. Az akció keretében több olyan, jellemzően fiatalkorú vagy fiatal felnőtt elkövető beazonosítása és elfogása történt meg, akik weblapok elleni túlterheléses, vagy különböző, adatlopásokat megvalósító támadásokat hajtottak végre. Az akcióhoz kapcsolódó, Cyber Crime vs. Cyber Security: What will you choose? (Kiberbűnözés vagy kiberbizton-

⁸ <https://www.bluevoyant.com/resources/unintended-consequences-of-ransomware>.

⁹ <https://www.digitalhungary.hu/e-volution/Penzben-alig-kifejezhető-esszel-alig-felfogható-nagyságu-karokat-okoznak-a-kiberbunozok/8237/>. Lásd továbbá BÖRÖCZ, 2021.

ság: Mit választasz?) elnevezésű kampány arra biztatta a fiatalokat, hogy a kiberbűnözői életmód helyett a civil szférában, informatikai vállalatoknál vagy akár a kiberbűnözés ellen küzdő rendvédelmi szerveknél kamatoztassák a számítástechnikai tudásukat” (SZONGOTH – VETTER, 2018).

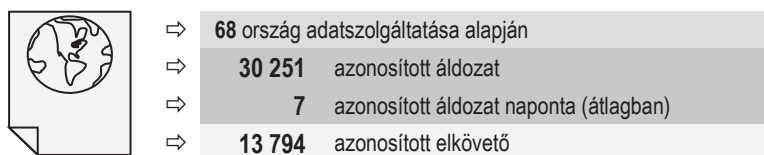
3. prioritás: emberkereskedelem

Az Európai Unió számos intézkedést hozott ugyan az emberkereskedelem megakadályozása és az áldozatok védelme érdekében, azonban az elkövetkező időszakban még többet kell tenni az emberkereskedelmet folytató bűnelkövetői hálózatok felszámolása és különösen azon elkövetők kézre kerítése érdekében, akik

- kiskorúakat zsákmányolnak ki;
- erőszakot alkalmaznak az áldozatokkal és családjikkal szemben, vagy erőszakkal fenyegetik őket;
- az interneten cserkészik be áldozataikat és ott hirdetik szolgáltatásaikat (WINDT, 2021).

Csak 2021-ben 3108 elkövetőt tartóztattak le, és 35 millió eurót foglaltak le az uniós fellépésnek köszönhetően.

4. prioritás: gyerekek szexuális kizsákmányolása

2. számú ábra: Gyerekek szexuális kizsákmányolására vonatkozó nemzetközi adatok

Forrás: Interpol–International Child Sexual Exploitation (ICSE) adatbázis (2022. július)

Annak ellenére, hogy a 2011-ben elfogadott irányelv uniószerre büntetendővé teszi a gyerekek szexuális bántalmazását és kizsákmányolását, valamint a gyerekek szexuális bántalmazását ábrázoló anyagokat, egyértelmű, hogy az EU továbbra sem tudja megvédeni a gyerekeket attól, hogy ilyen cselekmények áldozatává váljanak, az *online dimenzió e tekintetben különös nehézséget okoz*.¹⁰

Az Európai Bizottság 2020. július 24-én elfogadta a gyerekek szexuális bántalmazása elleni hatékonyabb küzdelmet célzó uniós stratégiát, amely átfogó választ ad a gyerekek online és offline szexuális bántalmazásának növekvő ve-

¹⁰ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:52022PC0209&from=EN>.

szélyére, a megelőzés, a nyomozás és az áldozatoknak nyújtott segítség javítása révén. Ezt a célzott stratégiát más, kiegészítő erőfeszítések is kísérik.

2021. március 24-én az Európai Bizottság elfogadta az átfogó uniós gyermekjogi stratégiát, amely megerősített intézkedéseket javasol a gyerekeknek az erőszak minden formájával, többek között az online bántalmazással szembeni védelme érdekében. Emellett felkéri a vállalatokat, hogy folytassák a jogellenes online tartalmak felderítésére, bejelentésére és eltávolítására irányuló erőfeszítéseiket.

Egyes szolgáltatók önkéntesen már használnak erre szolgáló technológiákat. A szolgáltatók által hozott intézkedések azonban igen eltérők: a bejelentések túlnyomó többsége csupán néhány szolgáltatótól származik, a szolgáltatók jelentős része nem tesz lépéseket. Az uniós bűnüldöző hatóságokhoz a szolgáltatóktól érkező bejelentések minősége és relevanciája szintén jelentős eltéréseket mutat.

Ugyanakkor például az Egyesült Államokban az amerikai szolgáltatók az El-tűnt és kizsákmányolt gyerekekkel foglalkozó nemzeti központnak (NCMEC) kötelesek bejelenteni, ha az általuk nyújtott szolgáltatásokon keresztül gyerekek szexuális bántalmazásáról szereznek tudomást.

Közben az EU az elektronikus hírközlési adatvédelmi irányelv egyes rendelkezéseitől eltérve ideiglenes szabályokat¹¹ fogadott el, amelyek lehetővé teszik a webmail-szolgáltatásokat és üzenetküldési szolgáltatásokat nyújtóknak, hogy továbbra is a) felderíthessék a gyerekek online szexuális bántalmazásának eseteit; b) valamint folytathassák a *grooming*ot megakadályozó technológiák alkalmazását (a *grooming* gyerekek behálózása, [online] megkönyéke-

¹¹ 2020 decemberében hatályba lépett az átfogó Európai Elektronikus Hírközlési Kódex (EEHK), amely új fogalom meghatározást vezetett be az elektronikus hírközlési szolgáltatásokra vonatkozóan. Ez a meghatározás magában foglalja az üzenetküldési szolgáltatásokat is tartalmazó „számfüggetlen személyközi hírközlési szolgáltatásokat” (NI-ICS). Egyes NI-ICS-szolgáltatók speciális technológiákat használnak a gyerekek szexuális zaklatását ábrázoló anyagok felderítéséhez, hogy azokat szolgáltatásaikból eltávolítsák és büntetőeljárás lefolytatása céljából bejentsék a bűnüldöző hatóságoknak. Mivel a kommunikációnak és a személyes adatoknak az elektronikus hírközlési ágazatban való titkosságát biztosító 2002. évi elektronikus hírközlési adatvédelmi irányelv az elektronikus hírközlési szolgáltatásoknak a kódexben szereplő fogalom meghatározására támaszkodik, az NI-ICS-szolgáltatás jelenleg az elektronikus hírközlési adatvédelmi irányelv titoktartási szabályai, nem pedig az általános adatvédelmi rendelet (GDPR) hatálya alá tartozik. Az elektronikus hírközlési adatvédelmi irányelv azonban – ellentétben az általános adatvédelmi rendelettel – nem nyújt jogalapot a tartalom és a forgalmi adatok *önkéntes alapon* történő kezelésére a gyerekek szexuális zaklatásának felderítése céljából. Ezért az elektronikus hírközlési adatvédelmi irányelv hatálya alá tartozó szolgáltatások esetében külön eltérésre volt szükség ahhoz, hogy ezek a tevékenységek folytatódhassanak. <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-8468-2021-REV-1/en/pdf>.

zése¹²: a szexuális ragadozók bizalmi és érzelmi kapcsolatot alakítanak ki a gyerekekkel annak érdekében, hogy manipulálhassák, kihasználhassák és bántalmazhassák őket).

Az Európai Bizottság ezen kívül 2022 májusában javaslatot tett egy a gyerekek online szexuális bántalmazása és kizsákmányolása elleni küzdelmet célzó új jogszabályra: az úgynevezett *chatkontroll javaslat* az emberek magánbeszélgetéseibe való betekintésre jogositana fel uniós szervezetet. A javasolt jogszabály kiegészíti a gyerekbántalmazás internetre vonatkozó új európai stratégiát, amelynek célja, hogy biztonságos digitális élményeket teremtsen a gyerekek számára, és elősegítse a digitális önrendelkezést.

Ez a rendeletjavaslat¹³ többek között

- a szolgáltatók számára *kötelezővé teszi* – egy automatizált eljárásrend alkalmazása révén – a gyerekek szexuális bántalmazását ábrázoló anyagok, továbbá a *grooming* felderítését, bejelentését, letiltását és a szolgáltatásaikból történő eltávolítását (az érintett szolgáltatók különösen a Google, az Apple, a Meta által üzemeltetett WhatsApp és az Instagram);
- ezen kívül létrehozza a gyerekek szexuális bántalmazásával foglalkozó uniós központot (EU Centre on Child Sexual Abuse), amely lehetővé teszi az új rendelet végrehajtását (feladata a gyermekek szexuális zaklatásának, bántalmazásának megelőzése és az ellene folytatott küzdelem, valamint az áldozatok támogatása) (BARABÁS et al., 2021). A központ adatbázist tervez vezetni az ilyen anyagok és a *grooming* esetek mutatóiról, tartja a kapcsolatot a szolgáltatókkal, tárolja, kezeli és elemzi a megszerzett bizalmas információkat, hogy az uniós adatvédelmi szabályokkal összhangban segítse a vállalatokat a gyerekbántalmazás felderítésében. Támogatást nyújt továbbá a nemzeti bűnüldözésnek és az Europolnak azáltal, hogy felülvizsgálja a szolgáltatóktól érkező bejelentéseket, és gyorsan eljuttatja azokat a bűnüldöző hatóságokhoz.¹⁴ Segíti az áldozatokat abban, hogy a magánéletük védelme érdekében eltávolíttassák a róluk készült képeket és videókat.

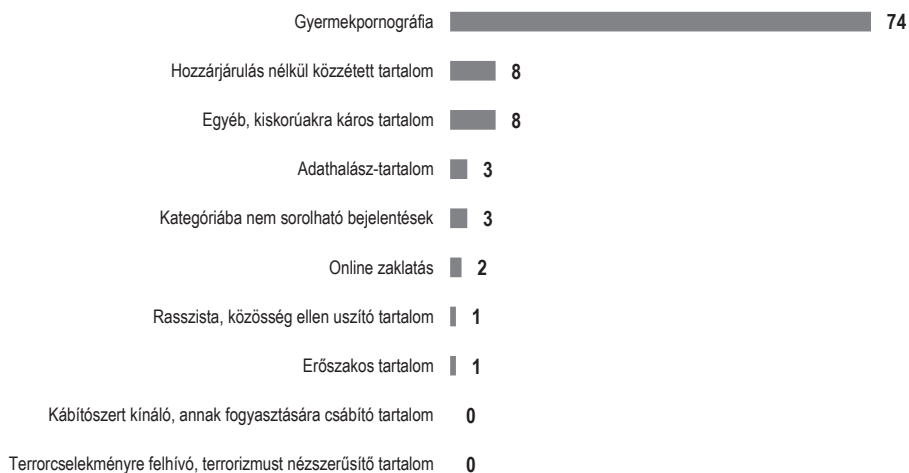
¹² A fogalom – hivatalos instrumentumokban is előforduló – „elcsábítás” megnevezésű magyarra fordítását nem tartom szerencsésnek, álláspontom szerint sem a cselekmény tárgyi oldali elemei, sem az elkövető célzata, s különösen az áldozat kiskorúsága, kiszolgáltatottsága nem indokolja ennek a kifejezésnek a használatát.

¹³ https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:13e33abf-d209-11ec-a95f-01aa75ed71a1.002-3.02/DOC_1&format=PDF.

¹⁴ A központ a téves felderítés és bejelentés kockázatának minimalizálása érdekében fogja ellenőrizni a szolgáltatók által a gyerekek potenciális online szexuális bántalmazásával kapcsolatban tett bejelentéseket, mielőtt azokat megosztaná a bűnüldöző hatóságokkal és az Europolal.

Az Európai Bizottság (a továbbiakban: bizottság) javaslata elismeri, hogy a privát kommunikáció megfigyelése „több szinten is beavatkozást jelent a felhasználók alapjogaiba”. Vannak olyan álláspontok, melyek szerint az EU Alapjogi Chartájával és az irányadó bírói gyakorlattal kerülne konfliktusba az a szabályozási megoldás, amely általánosságban, különbségtétel nélkül engedélyezné a magánszféra tartományába eső tartalmak monitorozását (COLNERIC, 2021). Egyes szervezetek véleménye szerint a monitorozás csak abban az esetben megfelelő, ha az érintett személy eleve gyanúba keveredett.

A bizottság álláspontja szerint a közösségi platformok mára mintegy „virtuális közösségi terekké” váltak, ezeken a felületeken a magánélethez való jog érvényesülése csekélyebb. Az Európai Parlament és az Európai Tanács hozza meg majd a végső döntést arról, hogy a jogszabály mely tartalommal válik érvényessé és alkalmazandóvá.

3. számú ábra: A 2021-ben beérkezett bejelentések megoszlása (%)

Forrás: Nemzeti Média és Hírközlési Hatóság

A Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság (NMHH) internetes tájékoztató és segítségnyújtó szolgálata, az Internet Hotline adatai szerint is megdöbbentők a számok: a 2021-es bejelentések több mint 70 százaléka gyermekpornográfia (SZABÓ – CSAPUCHA, 2020a; 2020b) kategóriában érkezett, de megháromszorozódott a kiskorúak védelmében érkező bejelentések száma is¹⁵ (3. számú ábra).

¹⁵ <https://nmhh.hu/internet hotline/>.

A gyermekpornográf tartalmak többségét továbbra is amerikai, valamint holland szervereken tárolják. Kizárólag Európát vizsgálva, a korábbi években elenyésző volt a Magyarországon tárolt tartalmak aránya. 2021-ben azonban Magyarország is felkerült a térképre, és 0,55 százalékkal a 11. helyen szerepel az európai hosztoló országok listáján.¹⁶

Az INHOPE (International Association of Internet Hotlines) 2021-re vonatkozó jelentése¹⁷ szerint a gyerekek által saját magukról készített intim képekhez kapcsolódó visszaélések száma nemcsak 2021-ben volt magas, de a növekvő tendencia várhatóan 2022-ben is folytatódni fog. Az NMHH Internet Hotline elemzői szerint 2022 első félévében már egyértelműen észlelhető volt, hogy a „trend” itthon is elterjedt. Az Internet Hotline bevett gyakorlata szerint minden, a vizsgálata szerint feltételezetten gyermekpornográfiának minősülő tartalmat a Készenléti Rendőrség Nemzeti Nyomozó Iroda Kiberbűnözés Elleni Főosztályához továbbít. Az elemzők 2021-ben kifejezetten gyermekpornográfia miatt 1122 esetben fordultak a rendőrség munkatársaihoz.

5. prioritás: Migránsokat érintő embercsempészet

A 2015-ben kibontakozott menekültválság (BOLYKY et al., 2019) jelentős hatást gyakorol Európa bűnügyi helyzetére, mivel a bűnözői hálózatok egyre nagyobb mértékben vesznek részt a migránsok csempészésében (PÓCZIK, 2021).

A migránsok fizetnek azért, hogy eljuthassanak Európába, az őket érintő embercsempészés tehát igen jövedelmező és ráadásul alacsony lebukási kockázattal járó üzletágnak számít a bűnszervezetek világában. Becslések szerint ez a tevékenység 2015-ben 3-6 milliárd euró forgalmat generált világszerte, 2019-ben pedig az Európai Unióba vezető tengeri útvonalakon a forgalom meghaladta a 200 millió eurót.¹⁸

Az EU a következő időszakban különösképpen azokat az elkövetőket célozza, akik a fő migrációs útvonalakon segítő szolgáltatásokat nyújtanak.

A digitális technológiák elterjedése, valamint a közösségi média és a titkosított kommunikáció széles körű használata lehetőséget teremt az embercsempészek számára is.

¹⁶ https://nmhh.hu/cikk/231488/A_pandemia_alatt_itthon_is_megnott_a_gyermekek_online_-_szexualis_kizsakmanyolasa.

¹⁷ <https://inhope.org/media/pages/articles/annual-reports/8fd77f3014-1652348841/inhope-annual-report-2021.pdf>.

¹⁸ https://www.europol.europa.eu/cms/sites/default/files/documents/emsc_the_profits_of_smugglers_-_infographic.pdf.

Számtalan módon használják a rendelkezésre álló technológiákat elsősorban a szolgáltatások promotálására, másodsorban a hatóságok figyelmének kijátszására.

A rendelkezésre álló mobilalkalmazásokat toborzásra, kommunikációra, pénzáttalásra, az útvonalak tervezésére, dokumentumok és jegyek megosztására, valamint a bűnüldöző szervek nyomon követésére is igénybe veszik. Továbbá a kriptovaluták csempészhalozatok általi használatáról a közelmúltban egyre nagyobb mértékben számoltak be (GERRY – SHAW, 2019).

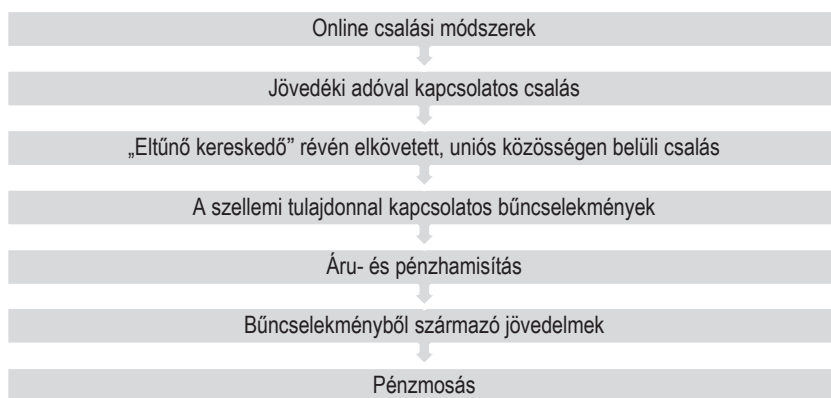
6. prioritás: kábítószer-kereskedelem

Az Európai Unióban a bűncselekmények 38 százaléka a kábítószer-kereskedelemhez kapcsolódik. A tiltott kábítószeres piac az Európai Unióban tevékeny szervezett bűnözői csoportok egyik legfőbb bevételi forrása, becsült éves kiskereskedelmi értéke legalább 30 milliárd euró. Az európai drogpiacon jellemző tendenciák a Covid-19-válság során tovább erősödtek (RITTER, 2020: 42).

Az EU fő célja e területen a kábítószer-kereskedelemben, ezen belül a cannabis, a kokain, a heroin, a szintetikus kábítószeres és az új pszichoaktív anyagok tiltott kereskedelmében és terjesztésében részt vevő bűnözői hálózatok felderítése és az ellenük való fellépés.

7. prioritás: csalás, gazdasági és pénzügyi bűncselekmények

A csalók a Covid-19-világjárvány alatt tőkét kovácsoltak a bizonytalanságból és a válság nyomán egyes termékek iránti növekvő keresletből. Az uniós közös nyomozó csoportok különleges figyelmet fordítanak a gazdasági bűnözés egyes területeire (4. számú ábra).

4. számú ábra: A gazdasági bűnözés kiemelt területei

A bűncselekményből származó jövedelmekkel kapcsolatban ki kell emelnünk a *vagyonvisszaszerzés* (DERES et al., 2022) intézményét.

Az *Országos Kriminológiai Intézetben* 2020–2021-ben a Legfőbb Ügyészség kezdeményezésére elvégzett kutatásunk (DERES, 2021) empirikus része egy országos kérdőíves vizsgálat eredményét összegzi a vagyon biztosításának kérdéskörét a vagyonvisszaszerzés kontextusában értékelve (a jó gyakorlatok, illetve esetleges anomáliák feltárása érdekében az ország valamennyi fő-ügyészségének, illetve járási ügyészségének részvételével), célja annak feltérképezése volt, hogy a jogalkalmazó ügyész hogyan értékeli a vizsgált kérdéskört a büntetőeljárásban, és milyen konkrét tapasztalata, véleménye van erről. Ezen a területen többéves gyakorlattal felvértezett eljáró ügyészek által kitöltött, a vizsgált témakörre kidolgozott kérdőívek értékelését végeztük el az empirikus vizsgálat keretében (összesen 159 kitöltött kérdőív alapulvételével).

Néhány észrevétel az empirikus kutatás eredményei alapján:

- A hazai jogalkalmazásban problémaként jelentkezik több esetben az egyes országokból történő nehézkes és időigényes adatszerzés, olykor az országok közötti együttműködés hiánya, a pénz útjának feltérképezése, az igazságügyi hatóságok erőforrásainak korlátozottsága.
- Több, főként költségvetési csalások miatt folyamatban lévő büntetőeljárásban a vagyonvisszaszerzést akadályozó tényező, hogy a gazdagodás a bűncselekmény jellegéből adódóan a gazdasági társaságnál jelentkezik, így csak a társaságnál jöhet szóba vagyonelkobzás.¹⁹ Ha a Bkv. 95. alapján vagyonelkobzásnak lenne helye, de a társaság a büntetőeljárás időszakában már megszűnt, e helyzet további problémát generál (a bűncselekmény – a költségvetés kárára [nem bizonyítottan] gazdagodó – elkövetőivel szemben a NAV nem élhet polgári jogi igényrel, vagyonelkobzás alkalmazására nincs lehetőség).
- Problémát jelentenek a külföldi székhelyen (például Kazahsztán, Új-Zéland) bejegyzett, elérhetetlen befektetési szolgáltatók.
- A vagyonvisszaszerzést gyakran hátrányosan befolyásolja, hogy a bűncselekmény elkövetéséből származó hasznot az elkövető és családja feléli.
- Felmerül egyes lefoglalt vagyontárgyak, így például gépkocsik tárolási költségének, illetve a kisebb értékű gépjárművek biztosításának problematikája is.

¹⁹ Megjegyzés: ennek korlátja a Bkv. 95. számú kollégiumi véleményben megfogalmazott álláspont, ugyanakkor az adóhatósági marasztalást gyakran nem követi tényleges vagyonelvonás.

- A válaszadók általában hangsúlyozták az időtényező szerepének, az egyes hatóságok közötti hatékony kommunikáció fontosságát.
- Korábban problémás volt a sértettnek visszajáró számlapénz biztosítása, mivel sem a *freezing order*, sem az egyezmény nem nyújtott egyértelmű megoldást, az egyes országok gyakorlata is eltérő volt; az új befagyasz-tási rendelet orvosolja ezt a problémát, de erről még nincs számottevő tapasztalat.
- Az eljárás során nemcsak a SWIFT-kódos, hanem az egyéb utalások eredetét is ki kell vizsgálni további sértettek felkutatása érdekében.

Az empirikus kutatás eredményéből kitűnik, hogy a válaszadók kiemelten jó gyakorlatnak értékelik azt, hogy a nyomozó hatóság – az esetek túlnyomó részében – a jogszabályi keretekkel általában tisztában van, és – legalábbis a válaszok többségéből kitűnően – elvégzi a vagyonbiztosítást, továbbá hogy jellemzően a korábnál nagyobb figyelmet fordít a vagyonvisszaszerzés lehetőségére különösen az ügyészi utasításoknak, valamint a nyomozó hatóságok belső utasításainak, a módszertani segédleteknek, feladatterveknek köszönhetően.

Kiemelt észrevétel, hogy a kábítószer-kereskedelem büntette, illetve a pénzmosás miatt folyamatban lévő bűnügyekben általában már az eljárás elején megtörténnek a vagyonvisszaszerzéssel kapcsolatos intézkedések, így azok többnyire nagyobb eredményességgel járnak, mint azokban az ügyekben, amelyekben a fenti intézkedésekre csak az eljárás későbbi szakaszában kerül sor. Pozitív változásként érzékelhető az is, hogy az új Be. által bevezetett előkészítő eljárás során lehetőség nyílt a felderítési tevékenység (leplezett eszközök) mielőbbi alkalmazására, ekként a vagyonelemek felkutatására és a nyomozás elrendelésével egyidejűleg azok haladéktalan biztosítására.²⁰

A jogalkalmazók többsége jó gyakorlatként említi az Eurojust segítségét, támogatását és közvetítő szerepét a társhatósággal történő kapcsolatfelvétel és együttműködés során, továbbá a társhatósággal e-mailek formájában folytatott közvetlen és gyors kommunikációt. Előfordult olyan eset is, hogy a rendeletet

²⁰ Ehhez kapcsolódóan lásd a bűncselekménnyel okozott kár biztosításával és a bűncselekményből származó vagyon visszaszerzésével összefüggő 2020. évi feladatok meghatározására vonatkozó országos rendőr-főkapitánysági feladattervnek a bűncselekményekből származó jövedelmek és a bűncselekményekhez kapcsolódó egyéb javak felkutatása, azonosítása és a vagyonbiztosítás érdekében teendő feladatokról szóló 20/2018. (V. 31.) ORFK utasításból (ORFK-utasítás) fakadó elsődleges feladatokról szóló I/1–2., illetve 4. pontjait. Megjegyzés: időközben hatályba lépett egy új instrumentum, a 32/2022. (X. 25.) ORFK utasítás a vagyonvisszaszerzéssel kapcsolatos feladatokról.

a belső jogába még át nem ültető tagállam az itthon kibocsátott befagyasztási határozatot hagyományos jogsegélyként hajtotta végre.

A jogalkalmazók általában méltatják a Készenléti Rendőrség Nemzeti Nyomozó Iroda Vagyon-visszaszerzési Hivatal és a NAV szerveinek tapasztalatát, szakértelmét, a velük történő együttműködést, jó szakmai kapcsolatot, amely szintén elősegíti az eljárások hatékonyságát. Pozitív fejleményként értékelhető a vagyonfelderítés kiterjesztése családkutatás után a közeli hozzátartozókra.

A kutatás empirikus része érinti az új információs technológiák kérdését is: a kiberbűnözés elterjedésével megszorodtak a határon átnyúló elkövetési formák, amelyek magukkal hozták az alapcselekménytől különböző országokban megvalósuló pénzmosásokat (gyakran harmadik országok bevonásával), több bankszámlát felhasználva, a vagyon felderítését és visszaszerzését igen megnehezítve. Konkrét probléma az online szolgáltatóktól az adatok beszerzésének nehézsége, időigényessége, különös tekintettel a külföldi szervezetekre.

A kriptovalutákban tartott bűnös vagyon azonosítása és biztosítása a szóban forgó vagyonelem „tárolásának” sajátosságaiból adódóan rendkívül nehéz, e vagyonelemek felkutatása olyan speciális szakértelmet kíván mind a nyomozó hatóságoktól, mind az igazságszolgáltatás egyéb résztvevőitől, amely széles körű informatikai ismereteket feltételez. Mivel a jövőben egyre több olyan bűncselekmény várható, amelyben valamilyen módon előtérbe kerül a virtuális fizetőeszközökkel kapcsolatos nyomozás, az igazságszolgáltatás résztvevői birtokában kell hogy legyenek a szükséges háttérnek és szakértelemnek. A kriptovaluták felderítéséhez, biztosításához a jelenleg rendelkezésre álló jogi eszközrendszer sem feltétlenül elegendő. A kriptoeszközök a pénzügyi tranzakciók népszerű eszközei, teljes piaci értékük csak 2020-ban és 2021-ben a tízszeresére nőtt, az IMF szerint meghaladja a kétbillió dollárt. Az (EU) 2015/847 rendelet átdolgozására irányuló javaslat – amely kiterjeszti a nyomon követhetőségi követelményeket a kriptoeszközökre – a pénzmosás és a terrorizmusfinanszírozás elleni küzdelmet célzó négy jogalkotási javaslatból álló csomag része.²¹

²¹ A javaslat a pénztátalásokra vonatkozó jelenlegi rendelkezések mellett kiterjeszti a rendelet hatályát a kriptoeszköz-szolgáltatók által végrehajtott kriptoeszköz-átutalásokra is. 2021 decemberében az uniós tagállamok állandó képviselői megállapodtak az Európai Parlamenttel azon javaslattal kapcsolatban folytatandó tárgyalások céljából, amely a pénztátalásokat kísérő adatokra vonatkozó meglévő szabályok aktualizálására irányul. A tanács által az álláspontjában bevezetett módosítások követelményeket vezetnek be a kriptoeszköz-szolgáltatók és az önállóan kezelt tárcák közötti kriptoeszköz-átutalásokra vonatkozóan. Az álláspontban a tanács előírja továbbá, hogy a kezdeményezőre vonatkozó információk teljes körének a kriptoeszköz-átutalással együtt kell utaznia, függetlenül az ügylet összetételtől.

8. prioritás: a magántulajdon elleni szervezett bűncselekmények

A magántulajdon elleni szervezett bűncselekmények a szervezett bűnözők által elkövetett cselekmények legszembetűnőbb formái, amelyek közvetlen hatást gyakorolnak az emberekre és a szervezetekre. Az EU-ban évente több mint egymillió betöréses esetről érkezik bejelentés.²²

2020-ban a lakásbetörések és a közönséges lopások száma általánosságban csökkent, mivel a Covid-19 nyomán hozott korlátozások következtében az emberek több időt töltöttek az otthonukban. Az EU célja felszámolni a magántulajdon elleni szervezett bűncselekményeket elkövető bűnszervezeteket, és különleges figyelmet fordít az alábbiakra:

- szervezett betörések;
- lopások és rablások (NAGY, 2021);
- gépjárművekkel kapcsolatos bűncselekmények;
- a kulturális javak tiltott kereskedelme (KÁRMÁN, 2018: 9; KÁRMÁN et al., 2019).

9. prioritás: környezeti bűnözés

A környezeti bűnözés a szervezett bűnözés egyik legnagyobb haszonnal kecsegtető válfaja a világon, amely nem csupán a környezetre, hanem az emberek egészségére is jelentős hatást gyakorol (TILKI, 2022a; 2022b). Az EU mindenképp előtt azon bűnözői csoportok ellen szándékozik fellépni, amelyek képesek magas szinten beszivárogni jogszerű üzleti struktúrákba, vagy saját vállalkozásokat alapítanak bűncselekményeik elősegítése érdekében.

A hazai álláspontok közül a vadvilági bűnözés elleni harccal kapcsolatban felmerült azon megállapítást emelném ki, amelyben a szerzők pontosan körülhatárolják, hogy mi biztosítaná az ilyen típusú bűnözői magatartások elleni hatékony fellépést; jelezve, hogy ennek megvalósításához jogalkotói aktivitásra feltétlenül szükség van. E speciális joganyag megalkotása során a vadvilági bűnözés jellemzőire, a bűncselekmény helyszínének jellegzetességeire kell fókuszálni: „A jövőben elengedhetetlennek tűnik a kompetenciahatárok kimunkálása; a bűnügyi helyszínelők speciális kiképzése; a forenzikus non-humán (genetikai) adatbázisok adattartalmának bővítése; a non-humán (genetikai) vizsgálatokat végző laboratóriumok olyan irányú fejlesztése, amely azokat a szakmai megfelelés mellett a (genetikai) vizsgálatokkal szemben felállított kriminalisztikai standardok teljesítésére is alkalmassá teszi

²² https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Crime_statistics#burglaries_and_3_929_300_thefts_in_the_EU_in_2020.2C_the_lowest_numbers_since_2010.

(például akkreditáció). A genetikai vizsgálatok mellett a bűncselekmény helyszínén talált egyéb nyomok és anyagmaradványok vizsgálata, a begyűjtött információk, az érintett állatok állatorvosi vizsgálata alapján nyert adatok feldolgozása során a mesterséges intelligencia, a számítógépes modellezés lehetőségei is kiaknázzhatók. A cél, hogy a vadvilággal összefüggő kriminális cselekmények elleni küzdelem minősége és eredményessége ne maradjon alul az egyéb bűncselekmények üldözéséhez képest” (PÁDÁR et al., 2022: 1743–1744).

10. prioritás: tűzfegyverek tiltott kereskedelme

Az uniós tűzfegyverpiac továbbra is szerény méretű, 2019–2020-ban az uniós bűnüldöző hatóságok több mint 11 ezer tűz- és egyéb fegyvert foglaltak le. Az EU további lépéseket tesz annak érdekében, hogy felléphessen a tűzfegyverek tiltott kereskedelmében, terjesztésében és használatában részt vevő bűnözők ellen.

Összegzés

„A jövő bűncselekményeinek alakítását befolyásoló tényezők és ezek következményei közül néhányat már ma is ismerünk, néhányat pedig képesek vagyunk előre jelezni. Az Europol és más intézmények, szervezetek az általuk közreadott jelentésekben fontosnak tartják hangsúlyozni ezeknek a tendenciáknak a tudatosítását és a felkészülést a kezelésükre” (FELMÉRY, 2021: 13.).

Bízunk abban, hogy az EMPACT platformja a 2022–2025 közötti időszakban ezeket a törekvéseket érvényesíteni tudja.

Felhasznált irodalom

- AERTS, S. (2021): *Mythbuster: The fight against serious and organised crime: international cooperation or local approaches?* Brussels: EUCPN.
https://eucpn.org/sites/default/files/document/files/2109_Mythbuster_3_LR_0.pdf.
- BARABÁS T. – IRK F. (2001): Gazdaság, bűnözés, gazdasági bűnözés, szervezett gazdasági bűnözés. I. rész. *Kriminológiai Tanulmányok*, 38. szám, 60–87.
- BARABÁS A. T. – FARKAS K. – KISS A. (2021): Az új Be. egyes meghatározó jogintézményei. A sértetti pozíció erősödése, eljárásgyorsítás, -egyszerűsítés. *Kriminológiai Tanulmányok*, 58. szám, 157–184.
https://www.okri.hu/images/stories/KT/KT58_2021/KT58_honlap.pdf.

- BENDZSEL M. – EMŐD P. – KÁRMÁN G. (szerk.) (2019): *Műtárgyhamisítás magyar szemmel: Ocsút a búzától*. Budapest: Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala, Országos Kriminológiai Intézet–Kieselbach Galéria.
- BOLYKY O. – PÓCZIK SZ. – SÁRIK E. (2019): Külföldi bűnelkövetők Magyarországon és a 2015-ben kezdődött migrációs válság. *Ügyészek Lapja*, 1. szám, 67–86.
<http://ugyeszeklapja.hu/?p=790>.
- BOLYKY O. – SÁRIK E. (2021): A bűnszervezet büntetőjogi szabályozása és a bizonyítás nehézségei a jogszabály-módosítás előtt. *Kriminológiai Tanulmányok*, 58. szám, 68–91.
https://www.okri.hu/images/stories/KT/KT58_2021/KT58_honlap.pdf.
- BÖRÖCZ M. (2021): Az európai IT-biztonság jelenlegi kihívásai. *Belügyi Szemle*, 69. évf., 12. szám, 2227–2243. <https://doi.org/10.38146/BSZ.2021.12.10>.
- COLNERIC, N. (2021): *Legal opinion commissioned by MEP Patrick Breyer, The Greens/EFA Group in the European Parliament. Legal Opinion Screening for Child Pornography*.
<https://www.patrick-breyer.de/wp-content/uploads/2021/03/Legal-Opinion-Screening-for-child-pornography-2021-03-04.pdf>.
- CROCKER, R. – WEBB, S. – SKIDMORE, M. – GARBER, S. – GILL, M. – GRAHAM, J. (2019): Tackling Local Organised Crime Groups: lessons from research in two UK cities. *Trends in Organized Crime*, 22(4), 433–449. <https://dx.doi.org/10.1007/s12117-018-9335-x>.
- DERES P. (2021): *Az elkobzás vagy a vagyoneklobzás alá eső vagyon, valamint a polgári jogi igény fedezetét képező, külföldön fellelhető vagyon biztosítása*. Kutatási jelentés. Budapest: Országos Kriminológiai Intézet.
- DERES P. (2022): Kiberbiztonság, kiberbűnözés – Helyzetkép a Covid-19-pandémia időszakából. *Kriminológiai Tanulmányok*, 59. szám, 29–46.
https://www.okri.hu/images/stories/KT/KT59_2022/003_Deres_29-46.pdf.
- DERES, P. – FARKAS, K. – KÁRMÁN, G. (2022): Asset Recovery: Theory, International and Hungarian Standards. In: VIRÁG, GY. (ed.): *Combating cybercrime, corruption and money laundering: Training for Judicial Academies of Visegrad 'V4' Countries (BBA-5.3.3/10-2019-00007 Fight Against Serious and Organised Crime in the Prosecution Service)*. *Studies on Criminology*, 59, Special Issue 2, 290–309.
- FELMÉRY Z. (2021): *A szervezett bűnözés hatása az európai gazdasági és társadalmi helyzetre. A súlyos és szervezett bűnözés általi fenyegetettség értékeléséről szóló 2021. évi Europol jelentés ismertetése*. Elemzések, 2021/20. Budapest: NKE Stratégiai Védelmi Kutatóintézet.
<https://tinyurl.hu/0xEo>.
- GERRY, F. – SHAW, P. (2019): Emerging and Future Technology Trends in the Links between Cybercrime, Trafficking in Persons and Smuggling of Migrants. In: *First International Conference on Transdisciplinary AI (TransAI)*. Laguna Hills: Institute of Electrical and Electronics Engineers, 1–9.
<https://doi.org/10.1109/TransAI46475.2019.00009>.

- GYARAKI R. (2019): A kiberbűncselekmények megjelenése és helyzete napjainkban. In: MEZEI K. (szerk.): *A bűnügyi tudományok és az informatika*. Budapest–Pécs: MTA TK Jogtudományi Intézet–Pécsi Tudományegyetem ÁJK, 83–103.
https://jog.tk.hu/uploads/files/05_buntetojog_informatika_GYARAKIR.pdf.
- HEGYALJAI M. (2014): Az EMPACT mint rendészeti válasz az európai bűnözésre. In: GAÁL GY. – HAUTZINGER Z. (szerk.): *Tanulmányok a „Biztonsági kockázatok – rendészeti válaszok” című tudományos konferenciáról*. Pécs: Magyar Hadtudományi Társaság Határőr Szakosztály Pécsi Szakcsoportja, 127–134. [Pécsi Határőr Tudományos Közlemények XV.] <http://www.pecshor.hu/periodika/XV/hegyaljai.pdf>.
- HOBBS, D. (1998): Going Down the Glocal: The Local Context of Organised Crime. *The Howard Journal of Criminal Justice*, 37(4), 407–422.
- KÁRMÁN, G. (2018): Experiences of the Hungarian Criminal Jurisdiction Concerning the Illicit Trafficking of Cultural Property. *Criminal Justice Issues*, 18(5–6), 159–167.
<https://krimteme.fkn.unsa.ba/index.php/kt/article/view/251/248>.
- KORINEK L. (2018): A szervezett bűnözés kriminológiája. In: FINSZTER G. – KORINEK L. – VÉGH ZS. (szerk.): *Ünnepi kötet a 70 éves Dános Valér tiszteletére*. Budapest: Belügyminisztérium, 64–75.
- KÓ, J. (2021): Results of the second analysis. Corruption offences in Hungary. In: BARABÁS, A. T. (ed.): *Distinguishing criteria between petty and high-ranking corruption. Countries' case studies*. Budapest: National Institute of Criminology, 260–278.
https://www.okri.hu/images/stories/CRITCORPROJECT/CaseStudies_2021.pdf.
- MCLEAN, J. – DENSLEY, A. – DEUCHAR, R. (2018): Situating Gangs within Scotland's illegal Drugsmarket(S). *Trends in Organized Crime*, 21, 147–171.
- NAGY L. T. (2021): A rablás néhány büntetőjogi kérdéséről egy empirikus kutatás kapcsán. *Kriminológiai Tanulmányok*, 58. szám, 185–202.
https://www.okri.hu/images/stories/KT/KT58_2021/KT58_honlap.pdf.
- PÁDÁR ZS. – NOGEL M. – KOVÁCS G. – GÁRDONYI G. – ZENKE P. (2022): A vadvilági bűnözés sajátos kriminalisztikai kihívásai Magyarországon. *Belügyi Szemle*, 70. évf., 9. szám, 1727–1748. <https://doi.org/10.38146/BSZ.2022.9.1>.
- PÓCZIK SZ. (2021): Embercsempészás, nemzetközi bűnügyi együttműködés, ítélethozatal. *Belügyi Szemle*, 69. évf., 10. szám, 1851–1868. <https://doi.org/10.38146/BSZ.2021.10.12>.
- RICCARDI, M. (2018): Soc Infiltration in Europe: An Overview. In: SAVONA, E. U. – RICCARDI, M. (eds.): *Mapping the Risk of Serious and Organised Crime Infiltration in Europe*. Milan: Transcrime – Università Cattolica del Sacro Cuore, 35–54.
https://www.transcrime.it/wp-content/uploads/2018/12/MORE_FinalReport.pdf.
- RITTER I. (2020): Karanténban a drogpia? A COVID 19 pandémia hatásai a globális drogpiacon. *Ügyészek Lapja*, 27. évf., 4–5. szám, 35–49.
<http://ugyeszeklapja.hu/?p=2973>.

- SZABÓ J. – CSAPUCHA B. (2020a): A gyermekpornográfia tényállása a jogerős bírósági ítéletek tükrében, különös tekintettel a fiatalokú elkövetőkre. 1. rész. *Ügyészeti Szemle*, 2. szám, 22–37. <https://ugyeszsegiszemle.hu/pdf/2020-02.pdf>.
- SZABÓ J. – CSAPUCHA B. (2020b): A gyermekpornográfia tényállása a jogerős bírósági ítéletek tükrében, különös tekintettel a fiatalokú elkövetőkre. 2. rész. *Ügyészeti Szemle*, 3. szám, 6–21. <https://ugyeszsegiszemle.hu/pdf/2020-03.pdf>.
- SZABÓ L. (2022): *Kiberbiztonság – a jövő kihívása. A „Tudomány és Művészet Kóréletana” című kurzus XIV. szemeszterének 335. nyilvános előadása*. Semmelweis Egyetem, Budapest, 2022. november 10.
- SZONGOTH R. – VETTER D. (2018): Nemzetközi bűnügyi együttműködés a kiberbűnözés területén. *Belügyi Szemle*, 7–8. szám, 7–21. <https://doi.org/10.38146/BSZ.2018.7-8.1>.
- TILKI K. (2022a): XVIII. Fejezet. A környezet büntetőjogi védelme. In: BÁNDI GY. (szerk.): *Környezetjog*. Budapest: Szent István Társulat, 409–424.
- TILKI K. (2022b): A természetkárosítás bűncselekménye felderítésének és vizsgálatának kérdései. In: TILKI K. (szerk.): *Természetkárosítás a jogalkalmazók aspektusából*. Budapest: OKRI, 49–59.
https://www.okri.hu/images/stories/konyvajanlo/2022/Tilki/TK_websec.pdf.
- VIRÁG GY. (szerk.) (2022): A számítógépes bűnözés, a korrupció és a pénzmosás elleni küzdelem. Képzés a visegrádi „V4” országok igazságügyi akadémiai számára. *Kriminológiai Tanulmányok*, 59/1. különszám.
- WINDT SZ. (2021): Emberkereskedelem és a (közösségi) rendőrség. In: BARABÁS A. T. – CHRISTIÁN L. (szerk.): *Navigare necesse est. Ünnepi tanulmányok a 75 éves Németh Zsolt tiszteletére*. Budapest: Ludovika Egyetemi Kiadó, 519–526.

Büntetőeljárás ember jogi védelem Európában, különös tekintettel az Európa Tanács és az Európai Unió kapcsolatára

Absztrakt

Az Emberi jogok európai egyezménye és az Európai Unió Alapjogi Chartája párhuzamosan szabályozza az alapjogokat. Ezek elemzése mellett a tanulmány kitér arra is, hogy az egyes jogok magukban foglalnak-e más jogokat: például az igazságszolgáltatáshoz való jog több jogosítványt felölel, így nemcsak egy önmagában álló jog, hanem más jogok megvalósulását is elősegíti, többek között a tisztességes eljáráshoz és a jogorvoslathoz való jogot. Az egymást átfedő vagy kiegészítő részekről is szó esik a tanulmányban, és ezen túlmenően, a két nemzetközi szervezet viszonyára is rámutatnak a szerzők, a közös európai emberijog-védelem kapcsán, különös tekintettel a büntetőeljárás jogokra.

Kulcsszavak: *EJEE; EJEB; EU; EUB; Alapjogi Charta*

Abstract

The protection of human rights in Europe, in particular the relationship between the Council of Europe and the European Union

The European Convention on Human Rights and the Charter of Fundamental Rights of the European Union regulate fundamental rights in parallel. In addition to analysing these rights, the study also takes into account whether each right also includes other rights: for example, the right to access to justice includes several rights and is therefore not only a right in itself, but also contributes to the realisation of other rights, including the right to a fair trial and the right to remedy. The paper also discusses the overlaps and complementarities between the two international organisations in the context of common European human rights protection, in particular with regard to criminal procedural rights.

Keywords: *ECHR, EU, CJEU, EU Charter of Fundamental Rights*

* Dr. Kiss Anna PhD, tudományos főmunkatárs, OKRI, strasbourgi tutor, ORCID: 0000-0002-3379-763X; dr. Törő Andrea PhD, legfőbb ügyészszégi ügyész, strasbourgi tutor.

Bevezetés

Az Emberi jogok európai egyezménye (EJEE) és az Európai Unió Alapjogi Chartája (charta) párhuzamosan szabályozza az alapjogokat. Ezek elemzése mellett tanulmányunkban kitérünk arra is, hogy az egyes jogok magukban foglalnak-e más jogokat: például az igazságszolgáltatáshoz való jog több jogosítványt felölel, így nemcsak egy önmagában álló jog, hanem más jogok megvalósulását is elősegíti, többek között a tisztességes eljáráshoz és a jogorvoslathoz való jogot (FRA, 2016). Kitérünk továbbá arra is, hogy melyek az egymást átfedő vagy kiegészítő részek a jogforrásokban. Ezen túlmenően a két nemzetközi szervezet viszonyára is szeretnénk rámutatni, éppen a közös európai emberijog-védelem kapcsán.

Az Emberi Jogok Európai Bíróságának (EJEB) és az Európai Unió Bíróságának (EUB) esetjogából kirajzolódik egy úgynevezett *közös európai mérce*, amelyet a részes, illetve a tagállamok (többnyire) alkalmaznak is.

Magyarországon például az EJEB ítéletei *közvetlen* és *közvetett* hatást gyakorolnak az igazságszolgáltatásra. Előbbi esetében egy hazai jogszabály vagy annak elfogadott értelmezése megváltozik, közvetett hatásról pedig akkor beszélhetünk, ha az EJEB ítéleteiben kimondottak az Alkotmánybíróság (AB) határozataiban vagy a (rendes) bíróságok jogalkalmazásában megjelennek (KLEMENCICS, 2015). A közvetlen hatás például a többször módosított 2017. évi XC. tv. (Be.) felülvizsgálatra vonatkozó rendelkezéseinél érhető tetten. A Be. kimondja, hogy felülvizsgálatnak a bíróság jogerős, a vádról rendelkező ügydöntő határozata ellen – többek között – nemzetközi szerződéssel létrehozott emberi jogi szerv határozata alapján van helye [Be. 648. § c) pont]. Ebben az esetben a felülvizsgálati indítvány akkor terjeszthető elő, ha a nemzetközi szerződéssel létrehozott emberi jogi szerv megállapította, hogy az eljárás lefolytatása vagy a bíróság jogerős, a vádról rendelkező ügydöntő határozata megsértette a törvényben kihirdetett nemzetközi szerződés valamely rendelkezését, feltéve, hogy a nemzetközi emberi jogi szerv joghatóságának Magyarország alávetette magát [Be. 649. § (4) bek.]. Akkor is helye van felülvizsgálatnak, ha a nemzetközi szerződéssel létrehozott emberi jogi szerv a nemzetközi szerződés olyan rendelkezésének megsértését állapította meg, amely nálunk eljárási szabálysértés, és csak fellebbezéssel támadható meg [Be. 649. § (5) bek.]. Ugyanakkor korlátozza a felülvizsgálatot a Be. abban az esetben, ha a nemzetközi emberi jogi szerv határozata kizárólag az ügy észszerű időn belül történő elbírálása követelményének megsértését állapította meg [Be. 650. § (4) bek.].

A közvetett hatásra konkrét példa lehet az EJEE 6. kiegészítő jegyzőkönyv 1. cikke alapján a 23/1990. (X. 31.) AB határozat által eltörölt halálbüntetés, ami

– véleményünk szerint – közvetlen hatást is kiváltott hazánkban. Tóth J. Zoltán szerint ez nincs így, mert a hatodik kiegészítő jegyzőkönyvet valójában csak az 1993. évi XXXI. törvény iktatta be a magyar jogrendszerbe, ezért annak közvetlen hatása nem lehetett. Ha az AB határozat szövegéből indulunk ki, akkor a közvetett hatása sem így jelentkezik, ugyanis az AB érvelésében csak *obiter* (az indokolás V. részében) jelent meg a nemzetközi jog. Az érvelés maga, vagyis a határozat indokolása (az érdemi okfejtést jelentő IV. rész) kizárólag a magyar Alkotmányból, az élethez és emberi méltósághoz való jog értelmezéséből, illetve az erre az értelmezésre épülőben lévő alapjogi dogmatikából vezette le a döntést: így az kizárólag alkotmányos és nem nemzetközi jogi szempontokon alapult (TÓTH, 2008).

Magyarországon az EJEB határozatainak figyelembevétele kapcsán sokáig érvényesült a *Pacta sunt servanda* elv, ami azt jelenti, hogy az AB-nek akkor is figyelembe kell vennie és be kell tartania az EJEB ítéleteit, követnie kell az ezek által meghatározott alapjogvédelmi szintet, ha a korábbi AB határozatokból ez nem következik (MOLNÁR, 2018). Ennek ellenére az elmúlt években a magyar AB kifejezetten tartózkodóan áll hozzá az EJEB ítéleteihez. Ha szerepel is az AB határozatában az EJEB gyakorlata, az AB a döntését többnyire érdemben nem ebből vezeti le. Ezzel az AB „lerontja” az EJEB jogvédelmi szintjét (TÓTH, 2017).

A bírói jogalkalmazásnál viszont tényleg megfigyelhetjük az EJEB és az EUB közvetett hatását, ugyanis egyre több hazai döntésnél hivatkoznak az említett nemzetközi jogi szervek döntéseire.

A Kúrián működő joggyakorlat-elemző csoportok is az adott jogterületen, az adott témában (nem csak a büntetőügyek tekintetében) vizsgálódva, mindig összegyűjtik a releváns EJEB és az EUB ítéleteit, és ezek ismertetése megjelenik az összefoglaló véleményükben. A Kúria hangsúlyozza, hogy az EJEB és az EUB ítéleteit a bírók folyamatosan követik, ítélezésük során alkalmazzák, ezeket kiemelt jelentőségűnek tartják, hiszen a jogvita eldöntésére irányadó nemzeti jogszabálynak is összhangban kell állnia a strasbourgi és az uniós joggal.¹

Az alapvető emberi jogok védelmének kezdete Európában

Az EJEB volt az alapvető jogok szupranacionális szintű védelmének első és legtovább fennmaradó eszköze Európában, amit az Európai Gazdasági Közösség (EGK) létrehozását pár évvel megelőzően írtak alá. Bár a részes államok tekintetében mindig jelentős átfedések voltak, a két jogrend eleinte ténylegesen nem

¹ <https://www.lb.hu/hu/joggyakorlat-elemzo-csoportok-osszefoglalo?page=3>.

„kommunikált” egymással. Az EGK kizárólag a szabad mozgás és a gazdasági szabadság köré épült közösség volt; nem foglalkozott azzal, hogy egyéni biztosítékok diffúz rendszerét alakítsa ki a tagállamaiban. Az évtizedek során azonban az EUB kidolgozta a saját doktrínáját, amely szerint az alapvető jogok védelme a közösségi jog általános (íratlan) alapelveinek része. Ezeknek az alapelveknek a forrásait a tagállamok közös alkotmányos hagyományában kell keresni, valamint azokban a nemzetközi szerződésekből, amelyeknél a tagállamok legalább többsége érdekelt. Itt különösen az 1950-ben aláírt EJEE-re gondolunk.

Az Európai Közösségek (EK) alapszerződésai az alapjogokról átfogóan nem rendelkeztek. Egy-két szerződéshely a hátrányos megkülönböztetés tilalmáról szólt, a gazdasági területeken pedig megjelent a tulajdon védelme.

Történetileg az alábbi ügyek már érintik az alapjogokat:

1969	Stauder-ügy	29/69 <i>Erich Stauder v Ulm – Sozialamt</i> (1969) EBHT 0419 ² , 7. pont Az EUB először állapítja meg, hogy az alapjogok az EK-ban az általános jogelvek részei. Ezeket az EUB védelemben részesíti.
1970	Internationale Handelsgesellschaft-ügy	11/70 <i>Internationale Handelsgesellschaft mbH v Einfuhr- und Vorratsstelle für Getreide und Futtermittel</i> (1970) EBHT 1125 ³ , 4. pont Az EUB az alapjogok tartalmára utalva kijelenti, hogy azt a közös alkotmányos hagyományok ihlették.
1974	Nold-ügy	4/73 <i>J. Nold, Kohlen- und Baustoffgrosshandlung v Bizottság</i> (1974) EBHT 0491 ⁴ , 13. pont Az első általános, nem nevesített utalás a nemzetközi emberi jogi egyezményekre, amelyeknek a tagállamok az aláírói, és amelyek követendő iránymutatást adnak a közösségi jogban is.
1975	Rutili-ügy	36/75 <i>Roland Rutili v Ministre de l'intérieur</i> (1975) EBHT 1219 ⁵ , 32. pont Először nevesíti az EUB az EJEE-t, hivatkozva egyes emberi jogok korlátozására vonatkozó rendelkezéseire.
1976	Prais-ügy	130/75 <i>Vivien Prais v Tanács</i> (1976) EBHT 1589 ⁶ , 8., 10., 18. pontok A bíróság az indokok mérlegelésénél, elemzés nélkül, közvetetten figyelembe vesz egy, az EJEE-ben konkrétan biztosított jogot (vallásszabadság).
1979	Hauer-ügy	44/79 <i>Liselotte Hauer v Land Rheinland-Pfalz</i> (1979) EBHT 3727 ⁷ , 17–19. pontok Az EUB először elemzi az EJEE egy cikkét, megállapítandóan egy alapjog tartalmára (tulajdonhoz való jog).

² <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A61969CJ0029>.

³ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A61970CJ0011>.

⁴ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX%3A61973CJ0004>.

⁵ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A61975CJ0036>.

⁶ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/?uri=CELEX:61975CJ0130>.

⁷ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/GA/TXT/?uri=CELEX:61979CJ0044>.

1987	Demirel-ügy	12/86 <i>Meryem Demirel v Stadt Schwäbisch Gmünd</i> (1987) EBHT 3719 ⁸ , 28. pont Az EUB megfogalmazza azt a hatásköri korlátot, miszerint nincs hatásköre összevetni az EJEE rendelkezését egy, nem a közösségi jog rendelkezéseit végrehajtó tagállami jogszabállyal.
1989	Wachauf-ügy	5/88 <i>Hubert Wachauf v Bundesamt für Ernährung und Forstwirtschaft</i> (1989) EBHT 2609 ⁹ , 19. pont Az EUB megállapítja, hogy az alapjogok tiszteletben tartásának kötelezettsége – a közösségi jognál fogva – a tagállami jogszabályokra és egyéb intézkedésekre is kötelező, amennyiben azok közösségi jogszabályt hajtanak végre.
1989	Orkem-ügy	374/87 <i>Orkem v Bizottság</i> (1989) EBHT 3283 ¹⁰ , 31. pont Az EUB először támaszkodik az ENSZ emberi jogi egyezményére, a Polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmányára (New York, 1966), a hallgatáshoz való joggal összefüggésben, amelyet kifejezetten nem szabályoz az EJEE.

Az alapjogok szabályozása tekintetében a változást éppen az hozta meg, hogy mivel az EUB elé kerülő ügyek többször érintették az emberi jogokat, ezért a bíróságnak új megközelítést kellett kialakítania, így azokat az alapvető jogokat is felvette az európai jog általános elvei közé, amelyek a nemzeti alkotmányokban és az emberi jogi szerződésekben, különösen az EJEE-ben foglalt emberijog-védelmi tartalmat tükrözik. Az EUB ezt követően már figyelt az uniós jog ezen elveknek való megfeleltetésére. Példa erre az alábbi eset:

Liselotte Hauer kontra Land Rheinland-Pfalz ügy: EBHT 1979., 3727. o., 1979. december 13., 15. pont

Az EUB hangsúlyozta, hogy „az alapvető jogok azon általános jogelvek szerves részét képezik, amelyek tiszteletben tartását a Bíróság biztosítja”¹¹. E jogok védelmének biztosítása során a Bíróságnak a tagállamok közös alkotmányos hagyományából kell merítenie, és ezáltal a Közösségben nem engedhetőek meg az ezen államok alkotmányai által elismert alapvető jogokkal össze nem egyeztethető intézkedések. Az emberi jogok védelmére vonatkozó nemzetközi szerződések, amelyek kidolgozásában a tagállamok együttműködtek, illetve amelyekhez csatlakoztak, szintén tartalmazhatnak olyan iránymutatásokat, amelyeket a közösségi jog keretében figyelembe kell venni. Ezt a tételt később az Európai Parlament, az Európai Tanács és az Európai Bizottság 1977. április 5-i együttes nyilatkozatával elismerte, és az EUB ítélezési gyakorlatára történő hivatkozást követően egyrészt a tagállamok alkotmányai által biztosított jogokat, másrészt pedig az EJEE-t említi (EUB, 1979: 15. pont).

⁸ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A61986CJ0012>.

⁹ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A61988CJ0005>.

¹⁰ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX%3A61987CJ0374>.

¹¹ <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/hu/sheet/12/az-europai-unio-birosaganak-hataskorei>.

Az Európai Unió Alapjogi Chartája 2000-ben született meg, annak is köszönhetően, hogy az EU felismerte a szakpolitika és az emberi jogok kapcsolatát. A charta katalógusát adja azon alapjogoknak, amelyeknek a védelmét biztosítani kell az EU-n belül.

A charta a jogok felsorolásánál figyelembe vette a tagállamok alkotmányait, az EJEE-t és más nemzetközi jogi szerződésekben megjelent jogokat, így a charta szorosan kapcsolódik az EJEE-hez.

A charta a jelenleg létező nemzetközi dokumentumok közül az egyik leghosszabb felsorolását adja az emberi jogoknak, összesen 50 cikkben keresztül. Szokatlan jogokat is találunk itt, mint például a művészetek és a tudományos kutatás szabadsága (13. cikk), a tisztességes közigazgatáshoz való jog (41. cikk), jog a diplomáciai és konzuli védelemhez (46. cikk) stb. A charta nem kötelező jogszabályként született, nem a tagállamok fogadták el, hanem az Európai Tanács, az Európai Bizottság és az Európai Parlament elnökei írták alá. A szövegét az Európai Tanács kezdeményezésére és határozata alapján egy erre létrehozott testület fogadta el (BLUTMAN, 2010).

A tagállamokra nézve 9 évvel később, a lisszaboni szerződés hatálybalépésével vált kötelezővé a charta, az 51. cikkének megfelelően. Az Európai Unióról szóló szerződésbe (maastrichti szerződés) tételesen is bekerült az utalás. Az amszterdami és a nizzai szerződés fontos állomása ennek a tanulmányunkban tárgyalt témának, hiszen a hatályos EU-szerződés 6. cikke kinyilvánítja, hogy az EU a szabadság, a demokrácia, az emberi jogok és az alapvető szabadságok tiszteletben tartásán és a jogállamiság elvein alapul. Így ezt a tételt tehát a 6. cikk (1) bekezdése szerződéses rangra emelte.

Az alapelvek közösek a tagállamokban; az EU pedig általános elvként tartja tiszteletben az alapvető jogokat, ahogyan azt az EJEE biztosítja, és ahogyan azok a tagállamok közös alkotmányos hagyományaiból erednek.

Bár az EU összes tagállama aláírta az EJEE-t, az EU – mint entitás – ezzel még adós maradt, pedig a lisszaboni szerződés 6. cikk (2) bekezdése kimondja, hogy *„az Unió csatlakozik az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló európai egyezményhez”*.

Az adósság mögött nagyon is valós okok állnak. A valós csatlakozás ugyanis nagyon fontos belső változásokat indítana el az EU szervezetében és a közösségi jogrendben, mert az EJEE aláírásával az autonóm uniós jogrend részévé válna *„egy másik különálló nemzetközi szervezeti rendszernek”* (BLUTMAN, 2010: 483).

A csatlakozást követően teljessé vált európai jogi térben az EU teljes jogú taggá válna, ami azt is jelenti, hogy az egyének az EU-val szemben is felléphetnének Strasbourgban az EJEB előtt. Az EU-t elmarasztaló döntés esetében pedig az EU-val szemben is végre lehetne hajtani az EJEB ítéletét (DAKA, 2021).

Bár a csatlakozás a mai napig nem történt meg, a lisszaboni szerződés óta a két emberi jogi forrás mégis szorosan kapcsolódik egymáshoz. Kettőjük viszonyát tekintve az EJEE primátusa figyelhető meg. Egyrésztől abban, hogy a charta is az EJEE-ből merít, ha nem korlátozódik is kizárólag csak ezekre a jogokra, másrésztől pedig az EUB a döntéseiben is figyelembe veszi az EJEE által kinyilvánított emberi jogi védelemre vonatkozó rendelkezéseket, továbbá az EJEB esetjogát. Harmadrésztől pedig abban is megfigyelhető ez a szoros kapcsolat, hogy a European Union Agency for Fundamental Rights (az Európai Unió Alapjogi Ügynöksége; *FRA*) és a Council of Europe, az Európa Tanács (ET) közösen adják ki kézikönyvsorozatukat.

Az említett alapjogi ügynökséget (*FRA*) a 168/2007/EK rendelettel 2007-ben hozták létre; székhelye Bécs. A Rasszizmus és Idegengyűlölet Európai Megfigyelőközpontja helyébe lépett és egyben annak jogutódja is; jogi személyiséggel rendelkezik. Szervezete a többi EU-ügynökség szervezeti sémájának megfelelően épül fel. Feladata az emberi jogok betartásának előmozdításán túl a megvalósult jogsértések, panaszok kivizsgálása.

Az *FRA* az EU döntéshozó szerveinek – a döntéshozataluk során, az alapjogok tekintetében, egy egységes uniós alapjogi mérce kialakítása és érvényesítése érdekében – támogatást és szakértelmet nyújt, továbbá az alapjogokkal kapcsolatos adatokat, információkat összegyűjti, feldolgozza és közzéteszi. Különböző információs hálózatokat hoz létre. Feladata még az alapjogokra vonatkozó adatok szabványosítása, azok objektív feldolgozásának és összehasonlíthatóságának javítása érdekében, továbbá tudományos kutatások, felmérések végzése, tanulmányok készítése.

Visszatérve a korábbi szálra, az EU tehát még nem aláírta az EJEE-nek. Ez azzal a következménnyel jár, hogy a magánszemélyek nem indíthatnak keresetet az EJEB előtt az EU-val szemben amiatt, hogy az EU megsértette az egyéneknek az EJEE által biztosított jogait. Lehetőség van ugyanakkor az EU elleni közvetett panaszra, ha a magánszemély az EJEB előtt egy vagy több uniós tagállam ellen lép fel.

Az EU EJEE-hez történő tényleges csatlakozása, bár úgy tűnik, hogy ez még várat magára, viszont hozzájárulna az egységes európai jogtér kialakulásához, ezen belül is az emberi jogok teljesebb védelméhez.

Mindenesetre elmondható, hogy bár mára kettős nemzetközi emberi jogi ítélkezési rendszer alakult ki Európában, egyrésztől Strasbourgban az EJEB, másrésztől pedig Luxemburgban az EUB előtt, de utóbbi igazodott az EJEB esetjogához, és figyelembe veszi az ott kibontakozó joggyakorlatot. Az alábbi eset is ezt mutatja.

EUB

*Roquette Frères-ügy (2002) C-94/00*¹²

Ebben az ügyben az EJEB által a Funke- vagy a Saunders-döntésekben (Funke v Franciaország, Series A 256, 44., Saunders v Egyesült Királyság, Reports 1996-VI, 68-69.) tett megállapításokat elemezte az EUB és vonatkoztatta az előtte lévő versenyjogi ügyekben mutatkozó kérdésekre.

Az EUB tehát elismeri és követi az EJEB gyakorlatát az EJEE értelmezésében. Egyfajta kölcsönhatás is megfigyelhető a két bíróság között, az úgynevezett *Bosphorus-vélelemnek* köszönhetően. A Bosphorus-ügyben mondta ki az EJEB, hogy feltételezhetően az uniós jogrend az EJEE-nek megfelelő, vagy azzal legalább egyenértékű, hiszen hasonló védelemben részesíti az alapvető jogokat. Ez a vélelem csak abban az esetben dől meg, ha kiderül, hogy egy adott ügyben az alapjogi védelem mégis hiányzott. Ugyanakkor, ha mégis hiányzott az alapjogi védelem, az EU-t ebben az esetben sem lehet közvetlenül felelőssé tenni, mivel nem részese az EJEE-nek (BÁRD P., 2015).

EJEB

*Bosphorus Hava Yollari Turizm Ve Ticaret AS kontra Írország (2005) C-84/95*¹³

Az ír hatóságok 1993-ban zár alá vették a kérelmező által lízingbe adott repülőgépet, a közösségi joganyagra hivatkozva. Mivel Írország az európai közösségi tagságából eredő törvényi kötelezettségeinek tett eleget, amikor eljár, ezért az EJEB nem fogadta be a kérelmező ügyét, arra hivatkozva, hogy a közösségi jogban az alapjogok védelme megegyezik az egyezmény rendszerében foglalt védelemmel. Ebben az ügyben született meg tehát a fent már említett egyenértékű jogvédelem vélelmének az elve.

¹² <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A62000CJ0094>.

¹³ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A61995CJ0084>.

Szemelvények az EJEB, valamint az EUB párhuzamos és kiegészítő esetjából

A bírósági eljáráshoz való jog

A tisztességes eljárás önálló értéket képvisel (BÁRD K., 2007), és mint jog, egyszerre több követelményt is jelent: generális és speciális garanciákat foglal magában. Utóbbiak csak a büntetőeljárásban jelennek meg, előbbieket pedig a többi bírósági eljárást (polgári bírósági eljárás, közigazgatási bírósági eljárás stb.) is jellemzik, úgymint a bírósághoz fordulás, a független és a pártatlan bírósághoz, a nyilvános eljáráshoz és a jogorvoslathoz való jog. A speciális büntetőeljárás garanciái pedig az ártatlanság vétele, a kontradiktórium eljárási módja, a fegyverek egyenlősége, a vád és a bizonyítékok megismeréséhez, a védelemhez, a tájékoztatáshoz, a tolmácsoláshoz való jog.

Az EJEE 6. cikkének 1. bekezdése a tisztességes tárgyaláshoz való jogon belül kinyilvánítja a bírósághoz fordulás jogát:

EJEE

Mindenkinek joga van arra, hogy ügyét a törvény által létrehozott független és pártatlan bíróság tisztességesen, nyilvánosan és észszerű időn belül tárgyalja, és hozzon határozatot polgári jogi jogai és kötelezettségei tárgyában, illetőleg az ellene felhozott büntetőjogi vádak megalapozottságát illetően.

A charta 47. cikke szól erről a jogról:

Charta

Mindenkinek, akinek az unió joga által biztosított jogait és szabadságait megsértették, az e cikkben megállapított feltételek mellett joga van a bíróság előtti hatékony jogorvoslathoz.

Mindkettő a tisztességes eljáráshoz kapcsolja a bírósághoz fordulás jogát, de az előbbi szerint ez a nemzeti jogban elismert büntetőjogi vádakra és polgári jogi jogokat, illetve kötelezettségeket érintő vitákra vonatkozik, az utóbbi szerint pedig ez nem csak kizárólag ezekre az eljárásokra értendő. Egy feltételt is hozzátesz: akkor alkalmazandó, ha az érintett tagállam végrehajtja az uniós jogot (vagy éppen eltér attól).

EJEB

*Golder kontra Egyesült Királyság (1975) 4451/70. számú kereset*¹⁴

¹⁴ <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-57496&filename=001-57496.pdf>.

Az ügyben a kérvényező elítélt, aki becsületsértési eljárást akart indítani a börtön egyik tisztviselője ellen, mert megvádolta, hogy részt vett egy börtönlázadásban. Mivel megtagadták tőle az engedélyt, hogy ügyvéddel beszéljen, ezért a kérvényező szerint ez akadályozta abban, hogy bírósági eljárást indítson. Az EJEB álláspontja: a 6. cikk rögzíti az eljárásban részt vevő felek számára elérhető eljárási garanciákat, ami a bírósághoz fordulás joga nélkül értelmetlen lenne. Ezért a bírósághoz fordulás joga benne foglaltatik az EJEE 6. cikkének (1) bekezdésében rögzített tisztességes eljáráshoz való jogban.

EUB

Boxus és társai kontra Walloni Régió (2011) C-128/09, C-131/09, C-134/09 és C-135/09 egyesített ügyek¹⁵, 49–57. bekezdések

Az ügyben a belga bíróság a környezeti hatásvizsgálatról szóló irányelvvel kapcsolatban vetett fel egy kérdést, miután a vallon parlament egy jogi aktusa (rendelete) engedélyezte azt a projektet, amely ellen a nemzeti törvények értelmében nem állt rendelkezésre érdemi felülvizsgálati eljárás. Az EUB megerősítette, hogy szükséges volt felülvizsgálati hatáskör gyakorlása a jogi aktus felett az egyes eljárás jogok hatékony bírói jogvédelmének biztosítása érdekében, még akkor is, ha azt a nemzeti jog nem írja elő.

A bíróságok függetlensége és pártatlansága

Az ET és az EU szerint a bíróságokkal kapcsolatban három követelmény érvényesül a tisztességes eljáráshoz kapcsolódóan: a *törvény által felállított* bíróságnak *függetlennek* és *pártatlannak* kell lennie. E három követelmény szorosan összekapcsolódik.

Az EJEB a döntéseiben részletesen kibontja a függetlenség összes elemét, amely a bírósági tagok kiválasztásának módját, hivatali megbízásuk időtartamát és a külső nyomás elleni garanciák meglétét jelenti. A függetlenséget garantáló jogintézmények instrumentálisak, ezek megléte esetén elérhető, hogy a bíró befolyástól mentesen ítélkezzen, legalábbis nő az esély erre (BÁRD K., 2007).

Az uniós jog szerint a bíróság függetlensége a közigazgatási hatóságoktól és a pártoktól való függetlenségére vonatkozik.

Függetlenség

EJEB

Maktouf és Damjanović kontra Bosznia és Hercegovina ügy (2013) 2312/08. és 34179/08. számú kereset¹⁶, 48–53. bekezdések

¹⁵ <https://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?num=C-128/09&language=en>.

Az esetből kiderül, hogy Bosznia és Hercegovina Bírósága mindkét kérelmezőt elítélte háborús bűnök elkövetéséért. Az állami bíróság nemzetközi, illetve nemzeti bíróból állt, és rendelkezett hatáskörrel ahhoz, hogy döntsön háborús bűnöket érintő ügyekben. Az első kérelmező szerint az állami bíróság nem volt független, mivel két tagját a bosznia-hercegovinai Főképviseelő Hivatala nevezte ki kétéves, megújítható időtartamra. Az EJEB elutasította ezt az érvelést. Nem talált okot arra, hogy kételkedjen a függetlenségben. Kinevezésüket az a szándék motiválta, hogy az állami bíróság háborús bűnökkel foglalkozó kamarájának függetlenségét megerősítsék, és helyreállítsák a nyilvánosságot, valamint a polgárok bizalmát az igazságszolgáltatásban. Az, hogy a bírókat a saját országuk hivatásos bírái közül választották, plusz garanciát jelentett a külső nyomással szemben, így nem sértették meg az EJEE 6. cikkét.

EUB

Graham J. Wilson kontra Ordre des avocats du barreau de Luxembourg ügy (2006) C-506/04¹⁷, 47–53. bekezdések

Az eset alapján G. J. Wilson egy olyan ügygel fordult a nemzeti bíróságokhoz, amelyben vitatta, hogy a nyelvi kötelezettség bevezetésével Luxemburg számára tisztességtelen akadály gördült az ügyvédi hivatásnak a képesítés megszerzése országától eltérő tagállamokban történő folyamatos gyakorlásának elősegítéséről szóló 98/5/EK irányelv végrehajtása elé. Ez előírta az ügyvédek számára, hogy részt vegyenek az ügyvédi kamara tanácsának szóbeli meghallgatásán. Wilson elutasította ezt, és ennek következményeként az ügyvédi kamara tanácsa megtagadta a nyilvántartásba vételét. Wilson a kizárólag luxemburgi nemzetiségű ügyvédekkel álló Fegyelmi és Igazgatási Bizottság előtt kifogásolta a döntést. A közigazgatási bíróság előzetes döntéshozatalt kért az EUB-tól, hogy az olyan fellebbezéseket elbíráló testületek, mint a Fegyelmi és Igazgatási Bizottság, bíróság vagy törvényszék előtti jogorvoslatot nyújtanak-e a nemzeti törvényekkel összhangban az irányelv 9. cikkének értelmében. Az EUB szerint az elbírálás feladatában rejlő függetlenség azt jelenti, hogy a bíróságnak a vitatott döntést hozó hatósággal szemben harmadik félként kell eljárnia. A függetlenségnek van két másik szempontja is:

- a bíróság mentes a külső beavatkozástól vagy nyomástól; és
- az eljárásban részes felek számára egyenlő feltételeket biztosít („belső függetlenség”).

¹⁶ <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-122716%22%5D%7D>.

¹⁷ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:62004CJ0506>.

Pártatlanság

Az EJEB szerint a pártatlanságnak két eleme van. Szubjektív elem: az egyéni bíró személyes előítéleteihez vagy elfogultságához kapcsolódik. Objektív elem: olyan kérdésekre vonatkozik, mint az elfogultság megjelenése. Az uniós jog itt is kapcsolódik az EJEB álláspontjához, és elfogadja azt.

EJEB

Ibrahim Gürkan kontra Törökország (2012) 10987/10 számú kereset,¹⁸ 19. bekezdés

Egy katonai büntetőbíróóság a kérelmezőt két és fél hónap szabadságvesztésre ítélte felettese utasításainak szándékos megszegése miatt. A bíróság egy jogi végzettséggel nem rendelkező katonai tisztségviselőből és két katonai bíróból állt. Az EJEB leszögezte, hogy a bírósági ülnökök részvétele nem volt feltétlenül ellentétes a 6. cikkel, és a katonai tisztségviselő jogi végzettségének hiánya nem gátolta a függetlenségét vagy pártatlanságát. Azonban a katonai tisztségviselő a hadsereg szolgálatában maradt, és a katonai fegyelem alá tartozott. Felettesei nevezték ki, és nem élvezte ugyanazokat az alkotmányos biztosítékokat, mint a két katonai bíró. A katonai büntetőbíróóság ezért nem tekinthető függetlennek és pártatlannak.

EUB

Chronopost SA és La Poste kontra Union française de l'express (UFEX) és társai (2008) C-341/06 P és C-342/06 P számú egyesített ügyek,¹⁹ 54. bekezdés

Az ügy tárgya, vajon az infrastrukturális támogatás állami támogatásnak minősül-e. A megismételt eljárásban, amelyben a bíróság összetétele különböző volt, de az előadó bíró személye nem változott, helybenhagyták a korábbi ítéletet, mégpedig azt, hogy állami támogatásról volt szó. A fellebbező felek szerint a megismételt eljárásban a bíróság nem volt pártatlan, mert ugyanaz volt az előadó bíró. Az EUB szerint a bíróság tagjainak szubjektív és objektív módon is pártatlannak kell lenniük, vagyis egyrészt senki nem mutathat elfogultságot vagy személyes előítéletet (ellenkező bizonyítékok hiányában feltételezni kell a személyes pártatlanságot), másrészt pedig a bíróságnak objektíve is pártatlannak kell lennie. Mivel a tények nem igazolták, hogy a kamara ne törvényes módon lett volna felállítva, a panaszos kérelmét elutasította.

Nyilvános és szóbeli eljárás

Az EJEE 6. cikke szerinti tisztességes eljáráshoz való jogon belül kinyilvánítja a nyilvános eljáráshoz való jogot is, ami a büntető- és a polgári eljárások vonatkozásában is kötelezettségeket állapít meg.

¹⁸ [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-111840%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-111840%22]}).

¹⁹ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX:62006CJ0341>.

A charta 47. cikke alapján ez a jog tágabb körre vonatkozik, más típusú eljárásokra is kiterjed, így a közigazgatási perekre is.

Az ET és az EU joga értelmében is a nyilvános eljáráshoz való jog segít előmozdítani a bíróságokkal szembeni bizalmat az igazságszolgáltatás láthatóvá és átláthatóvá tétele révén. A charta 47. cikke ebben a kérdésben megfelel az EJEE 6. cikkének.

A nyilvános eljáráshoz kapcsolódik a szóbeli tárgyaláshoz való jog, ami azért fontos, mert az EJEE 6. cikk (3) bekezdés d) pontjában megfogalmazott jog másképpen nem is gyakorolható, csak úgy, ha a terhelt személyesen van jelen.

EJEE

Minden bűncselekménnyel gyanúsított személynek joga van – legalább – arra, hogy [...] kérdéseket intézzen vagy intéztessen a vád tanúhoz [...].

EJEB

*Khrabrova kontra Oroszország (2012) 18498/04. számú kereset*²⁰

Az ügyben a kérelmező moszkvai volt tanárt 2002 februárjában elbocsátották állásából azt követően, hogy tanóra alatt az egyik tanulóval vitába bocsátkozott. Az iskola ellen polgári jogi eljárást indított kártérítést és állásába történő visszahelyezést kérve, majd később az EJEB-hez panaszt nyújtott be arra hivatkozva, hogy az eljárás tisztességtelen volt. Különösen azt kifogásolta, hogy az érintett fiatalok érdekében hivatkozva a nemzeti bíróság nem tartott nyilvános tárgyalást. Az EJEB a nemzeti bíróság által a zárt ajtó mögötti tárgyalás melletti döntésére adott indoklást homályosnak tartotta. Az indoklásban az állt, hogy a nyilvános tárgyalás hátrányosan érintené a fiatalok nem meghatározott csoportjának az oktatását. A bíróság leszögezte, hogy a nemzeti bíróságoknak kielégítő indokot kell szolgáltatniuk az igazságszolgáltatás nyilvános ellenőrzéstől – az önkényesség elleni alapvető biztosítéktól – való megvédésének indoklására. Ezt azonban nem tették meg megfelelően. A később, a fellebbviteli bíróság előtt megtartott nyilvános tárgyalás nem orvosolta a jogsértést, mert nem rendelkezett a megkívánt hatókörrel, nevezetesen, a fellebbviteli bíróság nem hallgatta meg ismételten a tanúkat. A bíróság megállapította, hogy megsértették az EJEE 6. cikke szerinti nyilvános tárgyaláshoz való jogot.

EUB

*Stefano Melloni kontra Ministerio Fiscal (2013) C-399/11. számú ügy*²¹

A Tribunal Constitucional (Spanyolország) előzetes döntéshozatal iránti kérelmet nyújtott be. Az ügy jogi háttere: az olasz hatóságok Melloni távollétében

²⁰ <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-113632&filename=001-113632.pdf>.

²¹ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX%3A62011CJ0399>.

szabadságvesztést szabtak ki, és ennek végrehajtása érdekében európai elfogatóparancsot bocsátottak ki. Az előzetes döntéshozatal iránti kérelemben arra kérték az EUB-t, vizsgálja meg, hogy a tagállam (Spanyolország) a charta 53. cikke alapján megtagadhatja-e az európai elfogatóparancs végrehajtását akkor, ha az érintett személynek a nemzeti alkotmány által biztosított alapvető jogai – ebben az esetben a nyilvános tárgyaláshoz való joga – a kiszabott szabadságvesztést megelőző eljárásban sérültek.

Ebben az ügyben született meg az úgynevezett Melloni-doktrína, ami kizárja a tagállami magasabb védelmi szint lehetőségét.

A tanácsadáshoz, a védelemhez és a képviselőhez való jog

Az EJEE 6. cikk (3) bekezdés c) pontja szerint a tisztességes eljáráshoz tartozik a védőhöz való jog is.

EJEE

Minden bűncselekménnyel gyanúsított személynek joga van arra, hogy személyesen vagy az általa választott védő segítségével védekezhessen, és ha védő díjazására nem állnak rendelkezésre eszközök, amennyiben az igazságszolgáltatás érdekei ezt követelik meg, hivatalból és ingyen rendeljenek ki számára ügyvédet. Ez a garancia kifejezetten csak a büntetőeljárásokban garantálja a védelemhez való jogot, más eljárásokra ez nem vonatkozik.

A charta 47. cikke kiterjeszti az EJEE-ben biztosított alapjogot a terhelteken kívül másokra, a büntetőeljárások mellett egyéb perekre is, mivel általánosságban garantálja a képviselőhöz való jogot.

Charta

Mindenkinek biztosítani kell a lehetőséget tanácsadás, védelem és képviselet igénybevételéhez.

Az uniós jog által biztosított lehetőségek közül a charta a terhelteknek a védelemhez való jogát külön megerősíti a 48. cikk (2) bekezdésében, a büntetőeljárások tekintetében.

Charta

Minden gyanúsított személy számára biztosítani kell a védelemhez való jogának tiszteletben tartását.

EJEB

Quaranta kontra Svájc (1995) 12744/87. számú kereset²²

Az olasz állampolgárságú kérelmező ellen a Veveyi Kerületi Büntetőbíróóság előtt kábítószerrel való visszaélés miatt indult büntetőeljárás, és a vádlottat

²² https://www.hr-dp.org/files/2013/09/11/CASE_OF_QUARANTA_v_SWITZERLAND_.pdf.

hathavi szabadságvesztésre ítélték. Az eljárás folyamán a terhelt a Be. 104. cikkére hivatkozva több esetben is kérte védő kirendelését, de ezeket az indítványait elutasították, arra hivatkozva, miszerint az eljárás nem bonyolult és nem indokolja az ingyenes jogi segítségnyújtást. A tárgyalás mindössze huszonöt percig tartott, és a terhelt védő nélkül csak egy-két mondattal védekezhetett. A fellebbezésében sérelmezte, hogy az elsőfokú bíróság elutasította a kirendelt védőre vonatkozó indítványait. A fellebbviteli eljárásban meghatalmazott védő képviselte a terheltet.

A semmitőszék és a szövetségi bíróság is elutasította a fellebbezést, és helybenhagyták az elsőfokú ítéletet.

A terhelt az EJEB-hez benyújtott kérelmében a védelemhez való jogának megsértésére hivatkozott.

Az EJEB a döntésében kimondta, hogy biztosítani kell a vádlott jogát a jogi segítségnyújtáshoz, amennyiben olyan speciális körülmények merülnek fel, amelyek a büntetőeljárás folyamán a tisztességes eljáráshoz való jog körébe tartoznak. Adott ügy kapcsán két jelentősebb körülmény fennállását vizsgálta az EJEB: elsősorban az anyagi rászorultságot – amely a kérelmező esetében nem volt vitatott körülmény –, másodsorban pedig azt, hogy az igazságszolgáltatás érdekében szükséges feltételek fennálltak-e.

Az EJEB szerint az ügy bonyolultságára és súlyos megítélésére való tekintettel ingyenes jogi segítséget kellett volna biztosítani a kérelmező számára. A terhelt személyes helyzete folytán (külföldi származású, élete kezdetén álló fiatal felnőtt, a társadalom periferiáján élő, szakmával nem rendelkező személy) védő nélkül nem volt képes eredményesen képviselni jogait, így sérült a védelem igénybevételéhez való joga.

Az ingyen igénybe vehető védő esetében három szempontot mérleget az EJEB: súlyos-e a bűncselekmény és a várható büntetés; az ügy bonyolultságát ténybeli és jogi szempontból is; a terhelt személyi körülményeit (SZEKERES, 2010: 315–318.)

EUB

*Ordre des barreaux francophones et germanophone és társai kontra Conseil des ministres (2007) C-305/05. számú ügy,*²³ 31. bekezdés

Az egyik főtanácsnoki indítványban foglaltak szerint a védőhöz való joghoz tartozik az ügyvédi titoktartás, amely közvetlenül érinti a tisztességes eljáráshoz és a magánélet tiszteletben tartásához való jogot. Ezért abba beavatkozni csak kivételes esetekben és a visszaélések elleni megfelelő és elegendő biztosíték megléte esetén lehet.

Ebben az ügyben az EUB utalt az EJEB esetjogára is, és kimondta, hogy az ügyvédek nem tudnák kielégítően elvégezni ügyfeleik tanácsadására, védelmére és képviselésére vonatkozó feladataikat, ha arra köteleznék őket, hogy működje-

²³ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/ALL/?uri=CELEX:62005CJ0305>.

nek együtt a hatóságokkal a kapcsolódó jogi tanácsadások során megszerzett információk átadásával (FRA, 2016).

Az *Ordre des barreaux francophones et germanophone és társai kontra Conseil des ministres* ügy is azt mutatja, hogy az EUB gyakran visszautal az EJEB esetjogára, és beépíti azt a saját indokolásaiba.

A hatékony jogorvoslat követelményei; a fellebbezéshez való jog

Jogorvoslat

Az EJEE 13. cikke és a charta 47. cikke szól a hatékony jogorvoslatához való jogról, ami az igazságszolgáltatáshoz való jog lényeges része. Ez teszi lehetővé a polgárok számára, hogy jogaik megsértése esetén jogorvoslatot keressenek. A fogalom meghatározása egyik dokumentumban sem szerepel, bár sok szó esik magáról a jogosultságról, de nincs előírás a jogorvoslat formájáról sem. A hatékonyságot viszont kiemelik.

A hatékony jogorvoslat alkalmazási köre szempontjából tér el egymástól a két jogforrás. Az EJEE 13. cikke azt garantálja, hogy a nemzeti hatóság előtt a jogsérelem hatékony orvoslására legyen lehetőség abban az esetben, ha az EJEE-ben biztosított jogokat megsértették.

A charta 47. cikke mondja ki az uniós jog által kinyilvánított bíróság előtti hatékony védelmet, ami bár az EJEE 13. cikkén alapul, de kiterjedtebb védelmet nyújt az egyéneknek. A 47. cikk a bíróság előtti jogorvoslatához való jogról rendelkezik, de az összes uniós jogból származó jogra és szabadságra vonatkozik. Így a jogorvoslat nem korlátozódik a charta által biztosított jogokra. Az uniós jog értelmében a jogorvoslatnak általában meg kell felelnie az úgynevezett *egyenértékűségi elv*nek, ami azt jelenti, hogy az uniós jogból eredő követelésekhez kapcsolódó feltételek nem lehetnek hátrányosabbak a tagállami jogból eredő hasonló intézkedésekhez kapcsolódó feltételeknél (FRA, 2016).

Az EJEE 13. cikke összefügg a 35. cikkel, mivel ez utóbbi teszi lehetővé az egyének számára, hogy a nemzeti hatóságok, bíróságok előtt jogorvoslatot keressenek az EJEE-ben rögzített egy vagy több joguk vitatható megsértéséért. A 13. cikk ezért az EJEE rendelkezéseinek állítólagos érdemi megsértésére is kiterjed. Ez megerősíti az EJEE 35. cikkét, amely előírja, hogy az ügyet csak akkor lehet az EJEB elé terjeszteni, ha az összes hazai jogorvoslati lehetőséget már kimerítették a nemzetközi jog általánosan elismert szabályainak megfelelően. Ez igazából egy további garanciát ad annak biztosítására, hogy a jogokat mindenekelőtt nemzeti szinten védjék (FRA, 2016).

Fellebbezés

Az EJEE Hetedik kiegészítő jegyzőkönyvében konkrétan megjelenik a fellebbezési jog, de ez csak a büntetőügyekre vonatkozik, a polgári perekre nem. Ugyanakkor az EJEB megerősítette, ha a polgári eljárásban valamely részes állam joga fellebbezést biztosít, akkor ebben az esetben az EJEE 6. cikke alapján kell eljárni. A charta bár nem említi a fellebbezési jogot (mint jogorvoslati jogszultságot), a két szerv közötti szoros kapcsolatra tekintettel a 47. cikk értelmezésekor az EJEB ítélezési gyakorlatát figyelembe kell venni (FRA, 2016).

EJEB

Rotaru kontra Románia (2000) 28341/95 számú kereset,²⁴ 67. bekezdés

Ebben az ügyben a kérelmező kifogásolta, hogy a román hírszerzési szolgálat szabályellenesen és titkosan gyűjtött, tárolt, illetve használt személyes adatokat a gyázkodó viselkedésért – a kommunista rendszer alatt diákként írt levelei alapján – történő elítélésére vonatkozóan. Nem sikerült elérnie, hogy elrendeljék az információk törlését vagy módosítását, és azt állította, hogy megsértették a 13. cikket.

Az EJEB megerősítette, hogy a 13. cikk garantálja a jogorvoslatot nemzeti szinten az EJEE-ben rögzített jogok és szabadságok érvényesítésére, és hogy ennek a jogorvoslatnak mind a jogalkotás, mind a tényleges alkalmazás terén hatékonynak kell lennie. A kérelmező sérelmével kapcsolatban ilyen jogorvoslat a tényállás időpontjában nem volt Romániában, ami előidézte az EJEE 13. cikkének megsértését.

EUB

Sofiane Fahas kontra az Európai Unió Tanácsa (2010) EUB T-49/07 számú ügy²⁵

Ebben az ügyben a kérelmező – egy Németországban élő algír állampolgár – a terrorizmus elleni küzdelmet korlátozó intézkedéseket elfogadó számos tanácsi határozat korlátozását kérte. Az EUB megismételte, hogy a hatékony bírói jogvédelem elve a közösségi jognak a tagállamok közös alkotmányos hagyományai-ból fakadó általános elve, amelyet szentesít az EJEE 6. és 13. cikke, és amelyet az Európai Unió Alapjogi Chartájának 47. cikke is megerősít.

Az alapjogok korlátozása

Az EJEB és az EUB esetjogát tanulmányozva kiderül, hogy számos jog esetében, bár elvi szinten abszolút érvényű jogokról van szó, mégsem azok, mert meghatározott feltételek és körülmények között korlátozhatók.

²⁴ <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%5B%22001-58586%22%5D%7D>].

²⁵ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1430819877387&uri=CELEX:62007TJ0049>.

A nevesített jogok, mint például a tisztességes eljáráshoz való jog abszolút jog, vele szemben más alapjog vagy érdek mérlegelését az EJEB nem engedi. De ez nem jelenti azt, hogy a 6. cikkhez tartozó valamely részjogosítvány esetében nem tesz kivételt az EJEB. Vagyis a tisztességes eljárás egyes elemei nem abszolút érvényűek (BÁRD K., 2007).

A bírósághoz fordulás joga esetében is ezt tapasztaljuk. Itt például az észszerű időre való hivatkozás egyben korlátozás is, de csak akkor, ha ez a megfelelő igazságszolgáltatás előmozdítása érdekében történik. Más esetekben pedig az eljárási illeték megfizetésének kötelezettsége nehezíti a bírósághoz jutás esélyét.

Akárcsak az EJEB gyakorlatában, az uniós jogban sem abszolút a bírósághoz fordulás joga, mert az EU megengedi, hogy a tagállamok saját eljárásaikban korlátozhassák ezt a jogot, a hatékony igazságszolgáltatás biztosítása érdekében.

A szóbeli meghallgatáshoz való jog esetében is ez történik, ugyanis néhány körülmény indokolhatja, hogy eltekintsenek ettől.

A védőhöz való jog korlátozása is adott feltételek esetében megengedett, így ez a jog sem abszolút, de az EJEB esetjogából ugyanakkor levezethető, hogy a korlátozásnak arányosnak kell lennie. Az arányosság megköveteli a tisztességes egyensúly megteremtését az elérendő cél és az alkalmazott intézkedések között (FRA, 2016).

Az uniós jog alkalmazásában a jogi segítségnyújtáshoz való jogot bár a charta kimondja, de akárcsak az EJEB, az EUB is megengedi ennek a korlátozását, vagyis ez a jog sem abszolút.

Az uniós jog az ET jogához hasonló megközelítést alkalmaz, amikor bár elismeri bizonyos jogok tekintetében a korlátozást, de azt is elvárja, hogy ezt a hatóságok és a bíróságok arányosan tegyék, és minden esetben tartsák tiszteletben a jog lényeges tartalmát. Ez utóbbi azt jelenti, hogy a korlátozások nem mutathatnak túl azon, ami arányos és szükséges ahhoz, hogy az EU által elismert mások jogainak és szabadságának a védelmét szolgálják. Így a tagállamoktól az EU elvárja, hogy intézkedéseik a lehető legkevésbé legyenek aránytalanok.

Befejezés

Európában az alapjogvédelem szempontjából is körvonalazódni látszik egy egységes jogi tér, aminek a további megerősítése azáltal lenne elérhető, ha az EU – mint entitás – is aláírná az EJEE-t. Úgy tűnik, hogy ettől egyre távolabb kerülünk,

az ismert okok miatt. Ugyanakkor, ha ez mégis megtörténik, akkor ez „növelné Európában az alapjogok védelmének következetességét és egységességét; nyomatékosítaná az EU emberi jogi elköteleződését” (BÁRD P., 2015: 18).

Persze azért az eddig elért eredményekkel is elégedettek lehetünk, amelyek az alábbiak:

- a halálbüntetés eltörlése;
- az emberi jogok megerősítése;
- a szólásszabadság érvényesítése;
- diszkriminációmentesség és a rasszizmus elleni küzdelem;
- nemek közötti egyenlőség;
- gyermekek jogainak védelme;
- kulturális sokszínűség védelme;
- választások megfigyelése;
- képzés az emberi és a szabadságjogokról;
- a gyógyszerek és az egészségügyi ellátás minősége.

A felsorolás nem teljes, és bővülése is várható.

Felhasznált irodalom

- BÁRD K. (2007): *Emberi jogok és büntető igazságszolgáltatás Európában. A tisztességes eljárás büntetőügyekben – emberijog-dogmatikai értekezés.* Budapest: Magyar Hivatalos Közlöny Kiadó.
- BÁRD P. (2015): Az EU csatlakozása az Emberi Jogok Európai Egyezményéhez. *Fundamentum*, 19. évf., 4. szám, 18–38.
<http://fundamentum.hu/sites/default/files/fundamentum-15-4-02.pdf>.
- BLUTMAN L. (2010): *Az Európai Unió joga a gyakorlatban.* Budapest: HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó.
- DAKA M. (2021): *Az Emberi Jogok Európai Egyezménye és az Európai Unió alapjogvédelmi rendszerének összefüggései – konvergencia és divergencia az európai jogi térben.* Doktori (PhD) értekezés. Pécs: Pécsi Tudományegyetem ÁJK Állam- és Jogtudományi Kar Doktori Iskola. <https://pea.lib.pte.hu/bitstream/handle/pea/24838/daka-marija-phd-2021.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
- FRA (2016): *Handbook on European law relating to access to justice.* European Union Agency for Fundamental Rights and Council of Europe.
<https://doi.org/10.2811/846864>.

- ILLISZ I. (2013): *Alapjogok érvényesülése az Európai Bíróság és az Emberi Jogok Európai Bírósága eljárásában*. Budapest: Gazdasági Versenyhivatal.
https://gvh.hu/data/cms1000472/Illisz%20Ivett_2013_1%20%20hely_tanulm%C3%A1ny.pdf.
- KLEMENCICS A. (2015): Az Emberi Jogok Európai Bírósága által előidézett változások a magyar jogrendszerben. *Pro Futuro*, 5. évf., 2. szám, 109–122.
<https://doi.org/10.26521/Profuturo/2015/2/5389>.
- MOLNÁR T. (2018): *A nemzetközi jog és a magyar jog viszonya*. In: JAKAB A. – FEKETE B. (szerk.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia. (Alkotmányjog rovat, rovat szerkesztő: BODNÁR E. – JAKAB A.)* <https://ijoten.hu/szocikk/a-nemzetkozi-jog-es-a-magyar-jog-viszonya>.
- SZEKERES D. (2010): A jogi segítségnyújtás nemzetközi kötelezettségeink rendszerében, a magyarországi jogi segítségnyújtás rendszerének kialakítása, a jövő a társadalmi és politikai változások tükrében. In: *Tudományos Évkönyv 2010: Merre tovább? Gazdaság és társadalom, realitás és esély*. Budapest: Budapesti Gazdasági Főiskola, 309–349.
http://real.mtak.hu/32434/1/tek_2010_25.pdf.
- TÓTH J. Z. (2008): *A halálbüntetés filozófiája és kortárs jogelméleti kérdései*. Budapest: Rejtjel Kiadó.
- TÓTH J. Z. (2017): Az Alkotmánybíróság alkotmányvédelmi szerepének változása 2012 után. *Glossa Iuridica*, 4. szám, 3–4. szám, 9–19.
<https://szaccikkadatbazis.hu/doc/2643321>.

A digitális eszközök szélesebb körű büntetőeljárési alkalmazását lehetővé tevő járványügyi szabályok magyarországi gyakorlata

Absztrakt

A koronavírus okozta járványhelyzet során a digitális eszközök fontos szerepet kaptak a büntetőeljárásban. A jogalkotó a személyes kontaktusok számának csökkentése érdekében lazított a telekommunikációs eszközök alkalmazásának szabályain, és lehetővé váltak a kapcsolattartás alternatív lehetőségei. A tanulmány e járványügyi szabályok gyakorlati tapasztalatait mutatja be ügyészekkel készült mélyinterjúk alapján. A két digitális eszköz büntetőeljárési használatára vonatkozóan eltérők az ügyészek tapasztalatai. Míg a telekommunikációs eszközök szélesebb körű alkalmazása országosan gyakorlattá vált, addig a kapcsolattartás alternatív lehetőségei nem lettek általánosan jellemzők, és amennyiben alkalmazták is azokat a gyakorlatban, inkább ritkán vagy megerősítéssel/megerősítésként, illetve másodlagosan használták a hitelességi, ellenőrizhetőségi problémák miatt.

Kulcsszavak: *járványügyi szabályok, büntetőeljárás, digitalizáció, telekommunikációs eszköz, egyéb elektronikus út*

Abstract

The Hungarian practice of epidemiological rules allowing wider use of digital tools in criminal procedure

Digital tools have played an important role in criminal procedure during the coronavirus epidemic. To reduce the number of interpersonal contacts, the legislator simplified the rules for using telecommunications and allowed for alternative means of contact. The study presents the practical experience of these rules, based on in-depth interviews with prosecutors. Prosecutors' experiences of the use of the two digital tools in criminal proceedings differ. While the more extended use of telecommunication devices has become a national practice, the use of other electronic means in communication has not become common and, when used in practice, it has been rather rare or used as confirmation or secondarily due to authenticity and verifiability problems.

Keywords: *epidemiological rules, criminal procedure, digitalisation, telecommunication device, other electronic way*

* Dr. Bőczné dr. Neparáczki Anna PhD, kirendelt ügyész.

Bevezető

Az Országos Kriminológiai Intézet 2022-ben a Legfőbb Ügyészség kezdeményezésére kutatást folytatott *A járványügyi szabályok hatása a büntetőeljárás résztvevőinek jogaira (A személyes megjelenés elkerülését, illetve az iratok alapján történő döntést elősegítő átmeneti szabályok hatása a büntetőeljárás résztvevőinek alapvető eljárási jogaira)* címmel. A kutatás rám jutó részének súlypontja az empirikus munka volt. A kutatás módszeréül¹ a mélyinterjú² készítését választottam. A mélyinterjú lényege a strukturált vezérfonal alapján végzett kérdezés, amely egyben lehetővé teszi azt is, hogy felmerülése esetén egy-egy problémakör kapcsán szerzett, előre nem látható tapasztalatról bővebb kifejtést kérhessen a kutatást végző. Tekintettel arra, hogy az ügyészség tevékenysége a büntetőeljárás teljes menetén átível, a kutatás során ügyészekkel készített mélyinterjúk révén került sor a nyomozást és a bírósági eljárást egyaránt érintő járványügyi szabályok alkalmazási gyakorlatának feltérképezésére. Mind a 19 megyei főügyészség, a Fővárosi Főügyészség, valamint a Központi Nyomozó Főügyészség szervezeti egységeiből sor került ügyészekkel mélyinterjúra. Az interjúban részt vettek különböző specializációjú ügyészek (így gazdasági, közlekedési és fiatalkorúak büntetőügyeivel foglalkozó ügyészek), nyomozó és katonai ügyészek, valamint főügyészségi (elsőfokú nyomozásfelügyeleti, másodfokú nyomozásfelügyeleti és másodfokú bíróság mellett működő) ügyészeket is meghallgattam. Összességében a kutatásban az ország teljes területéről 24 ügyész vett részt,³ így átfogó képet kaphattam az országos gyakorlatról. Az ügyészeket arra kértem, hogy a koronavírus-járvány miatt elrendelt *veszélyhelyzet kezdetétől nyilatkozzanak a saját gyakorlati tapasztalataikról, a büntetőeljárásra vonatkozó járványügyi szabályok alkalmazásának sajátosságairól.*

A tanulmányban elsőként röviden ismertetem a büntetőeljárást érintő járványügyi szabályok lényegét, majd az empirikus kutatás telekommunikációs eszközök szélesebb körű alkalmazására és a kapcsolattartás alternatív lehetőségeire vonatkozó eredményeit mutatom be.

¹ A kutatás módszertanához nyújtott segítségéért köszönettel tartozom Kó József tudományos munkatársnak, valamint Solt Ágnes tudományos főmunkatársnak.

² A mélyinterjú egy kvalitatív kutatási eljárás, amelyet akkor célszerű alkalmazni, amikor a vizsgálat tárgya még kevésbé ismert. Egy előre megadott téma mélyebb feltárására alkalmas, a miértekre és a hogyanokra keresi a válaszokat. A mélyinterjú egyéni interjú, amelynek célja a válaszadó adott kérdéssel kapcsolatos véleményének, nézeteinek részletekbe menő megismerése. (A mélyinterjúról mint adatgyűjtési módszerről lásd ANDORKA, 2006: 99.)

³ A kutatásban részt vevő ügyészek megoszlottak a szolgálati helyük éves ügyforgalma, valamint földrajzi elhelyezkedése szerint is.

A büntetőeljárást érintő járványügyi szabályok

A koronavírus-járvány új feladatok elé állította a jogalkotót. A veszélyes betegség terjedése, valamint a külföldi tapasztalatok egyértelművé tették, hogy az élet nem mehet tovább a megszokott rendben, az állampolgárok életének és egészségének védelme érdekében új szabályozás kialakítása szükséges. 2020. március 11-én az Egészségügyi Világszervezet világjárvánnyá minősítette a koronavírus, Magyarországon pedig a 40/2020. (III. 11.) Korm. rendelettel kihirdették a veszélyhelyzetet. Ezzel a jogalkotási folyamat nagy lendületet vett, hiszen a veszélyhelyzet kihirdetése új típusú alaptörvényi szabályozás életbelépését jelentette. A jogalkotás során a szabályozás célja kettős volt: az új szabályok egyrészt az emberek egészségének megőrzését kellett hogy szolgálják, másrészt a járvány negatív gazdasági hatásait kellett enyhíteniük. Ennek jegyében megszületett a koronavírus elleni védekezésről szóló 2020. évi XII. törvény, majd a rendelkezéseire figyelemmel speciális szabályokat hoztak a veszélyhelyzeti jogalkotás során – több más terület mellett – az igazságszolgáltatási rendszerre vonatkozóan is. Az eltérő szabályok egyik alapvető célja azon élethelyzetek minimálisra csökkentése volt, amikor az embereknek személyes kapcsolatba kell lépniük egymással (SALGÓ, 2020: 9–10). A veszélyhelyzetben alkalmazandó speciális büntetőeljárásai szabályok meghatározására a veszélyhelyzet ideje alatt érvényesülő egyes eljárásjogi intézkedésekről szóló 74/2020. (III. 31.) Korm. rendeletben (Veir.) került sor.

A Veir. szabályai tehát elsődlegesen a büntetőeljárásban részt vevő személyek egészségének és életének megóvását szolgálták. A büntetőeljárásra vonatkozó eltérő rendelkezései a 44–94. §-aiban voltak megtalálhatók. Az egyes rendelkezések megfogalmazásakor jellemzően több szempontot is figyelembe kellett venni. *Busch és Vass* (2020: 37) tanulmánya alapján a digitális eszközök szélesebb körű alkalmazására vonatkozó legfontosabb szabályozási elvek a következőképpen foglalhatók össze:

- A bűnüldözés és a büntető igazságszolgáltatás folyamatos működését a veszélyhelyzetben is fenn kell tartani, hiszen a büntetőeljárás működése az állam büntetőjogban megjelenő intézményvédelmi kötelezettségének része.
- A személyes találkozást helyettesítő eszközöket előnyben kell részesíteni. Minimalizálni kell a személyes jelenléttel járó eljárásai cselekmények számát, a kapcsolattartás és az eljárásai cselekményeken való jelenlét során a digitális eszközöket kreatívan kell használni.

- A gyakorlati szakemberek számára tág mozgásteret kell kínálni a legal-kalmasabb intézkedés megválasztására. Rugalmasan alkalmazható eljárás szabályokra van szükség.

A járványhelyzet tetőzésekor, majd javulásakor fokozatosan enyhítésekre került sor, és a jogalkotónak elő kellett készülnie a veszélyhelyzet megszüntetésére, illetve meg kellett teremtenie az átmenetet a veszélyhelyzeti különleges jogrendből a rendes jogrendbe. A veszélyhelyzet megszüntetésével a büntetőeljárást érintően (is) átmeneti szabályok meghozatalára került sor (SALGÓ, 2020: 12). Ezeket a veszélyhelyzet megszűnésével összefüggő átmeneti szabályokról és a járványügyi készültségről szóló 2020. évi LVIII. törvény (Ámt.) 188–219. §-ai tartalmazzák, amelyek lényegében – néhány eltéréssel – megegyeznek a Veir. szabályaival. (Az eltéréseket lásd BUSCH – VASS, 2020: 43; HERKE, 2021: 186–187.)

Busch és Vass tanulmányában a Veir. legfontosabb büntetőeljárás-jogot érintő járványügyi rendelkezéseit aszerint csoportosította, hogy azok a) elsődlegesen az élet- és egészségvédelmet; vagy b) a személyes kontaktusok számának csökkentését szolgálják-e (BUSCH – VASS, 2020: 38–42). Az utóbbiba tartozik a digitális eszközök szélesebb körű alkalmazása. Ide a járványügyi szabályok két körét sorolták be: a telekommunikációs eszköz használatát és a kapcsolattartás alternatív lehetőségeit (azaz az idézés, értesítés, kézbesítés speciális szabályait)⁴.

Az elmúlt években a büntetőeljárás szabályok pandémia alatti megváltoztatásával több szerző is foglalkozott, ennek során a büntetőeljárást érintő járványügyi szabályok egyes rendelkezéseinek bemutatását és elemzését elvégezték (így CZINE, 2020: 66–69; HERKE – SÁNDOR, 2020: 5–16; HERKE, 2021: 179–187; PÓCZIK et al., 2021: 381–382; OROSZ, 2021; kifejezetten a digitális eszközök szélesebb körű alkalmazásával összefüggésben lásd KRÁMER – LUKOVICS, 2021; RÓTH, 2020: 172–173; RÓTH, 2021: 276–277; továbbá az új technológiáknak a bíróságok működésére, eljárására gyakorolt hatásáról a veszélyhelyzetben lásd KÉKEDI, 2020; valamint általánosságban OSZTOVICS, 2019, 2020, 2021, 2022; ZÓDI, 2020; míg az ügyvédek technikai, műszaki életében a veszélyhelyzet okozta változásokról lásd HOMOKI, 2020). Így a tanulmányban a digitális eszközök szélesebb körű büntetőeljárás alkalmazását lehetővé tevő egyes járványügyi szabályok ismertetésére külön nem térek ki.

⁴ A tanulmányban ezt a rendszerezést veszem alapul, és az idézés, értesítés, kézbesítés speciális szabályait összefoglalóan a kapcsolattartás alternatív lehetőségeiként jelölöm meg.

A digitális eszközök szélesebb körű alkalmazása a pandémia alatt

A technikai fejlődés, a digitalizáció térhódítása a büntetőeljárást is érintette az elmúlt években (gondoljunk csak az elektronikus kapcsolattartás bevezetésére, vagy a bizonyításra, a kényszerintézkedések alkalmazására vonatkozó speciális rendelkezések beiktatására). A koronavírus okozta járványhelyzet során a személyes kontaktusok számának csökkentéséhez a büntetőeljárásban kézenfekvő eszközt jelentett a XXI. századi digitális világ kommunikációs csatornáinak alkalmazásának tágabb körben történő lehetővé tétele. Erre tekintettel a jogalkotó lazított a telekommunikációs eszközök használatának szabályain és a kapcsolattartás során alternatív lehetőséggel is sor kerülhetett idézésre, értesítésre, kézbesítésre.

A telekommunikációs eszközök szélesebb körű alkalmazása

A telekommunikációs eszközök szélesebb körű használatát lehetővé tevő járványügyi szabályok kapcsán egyrészt az alkalmazási gyakorlat feltérképezése, másrészt a tapasztalatok, vélemények feltárása képezte az empirikus kutatás kiindulópontját. Ezáltal felszínre kerültek a személyes megjelenés elkerülése érdekében – de az iratok alapján történő döntésre áttérés nélkül – igénybe vett telekommunikációs eszköz használat büntetőeljárás előnyei, hátrányai, köztük az eljárási jogokra gyakorolt esetleges hatásai. Kérdés ugyanis, hogy a telekommunikációs eszközök tágabb körben való használata jár-e valamilyen hátránnyal az eljárás résztvevői számára, csorbítja-e a jogait. Vagy éppen ellenkezőleg: elősegíti a jogaik gyakorlását, a kötelezettségeik teljesítését? Milyen bűncselekményi körben, az eljárás mely résztvevői esetén fenyeget a jogsérelem veszélye, illetve mely esetekben lehet kifejezetten előnyös a használata? Gyorsítja, vagy inkább lassítja, bonyolítja a büntetőeljárást?

Alkalmazási gyakorlat

Ahogy az alábbi táblázatból látható, *a telekommunikációs eszköz alkalmazására irányuló ügyészi döntések száma jelentősen megnőtt* a koronavírus-járvánnyal érintett években: míg 2019-ben összesen 350 ilyen eset volt, addig 2020-ban ez a szám több mint háromszorosára, 1191 esetre emelkedett, majd 2021-ben már 1879 telekommunikációs eszköz használatával kapcsolatos ügyészi döntés született. Az országban legtöbbször a Csongrád-Csanád Megyei Főügyészség szervezeti egységeiben használtak telekommunikációs eszközt, összesen 1461 esetben (ebből 1423 esetben a koronavírus-járvánnyal érintett években). Ez a szám az ország többi területén működő ügyészségi szervezeti egység esetszámához viszonyítva

kiemelkedően magas, hiszen ehhez képest a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Főügyészség szervezeti egységeiben 495, a Baranya Megyei Főügyészség szervezeti egységeiben 435 és a Pest Megyei Főügyészség szervezeti egységeiben 431 esetben került sor telekommunikációs eszköz használatára. Ugyanakkor a táblázat adataiból az is megállapítható, hogy az ország egyes részein elvétve (adott évben egyáltalán nem, vagy évente csupán 1-2 esetben) használtak az ügyészek telekommunikációs eszközöket, ezek többségében nyugat-magyarországi ügyészségek (Zala, Veszprém, Vas, Komárom-Esztergom, Győr-Moson-Sopron Megyei Főügyészség szervezeti egységei), valamint a Békés Megyei Főügyészség szervezeti egységei. Összességében azonban az állapítható meg, hogy a koronavírus-járvánnyal érintett években *országszerte sor került* telekommunikációs eszköz használatával kapcsolatos ügyészi döntések meghozatalára.

Táblázat:

A telekommunikációs eszköz használatával kapcsolatos ügyészi döntések számának alakulása⁵

	2018. 07. 01-jétől	2019	2020	2021	2022. I. félév	Összesen
Főváros	1	117	141	12	2	273
Bács-Kiskun megye	6	51	179	107	44	387
Baranya megye		10	143	172	110	435
Békés megye		1	3	1		5
Borsod-Abaúj-Zemplén megye		24	111	234	126	495
Csongrád-Csanád megye		38	352	632	439	1461
Fejér megye		1	24	67	79	171
Győr-Moson-Sopron megye		3	1	2		6
Hajdú-Bihar megye		2	6	22	7	37
Heves megye		17	22	61	23	123
Jász-Nagykun-Szolnok megye		23	25	68	72	188
Komárom-Esztergom megye			4	1		5
Nógrád megye		1		9	4	14
Pest megye		57	63	191	120	431
Szabolcs-Szatmár-Bereg megye		4	3	30	56	93
Tolna megye		1	26	104	30	161
Vas megye			1			1
Veszprém megye				1		1
Zala megye			1	2	1	4
Központi Nyomozó Főügyészség	2		86	163	97	348
Összesen	9	350	1191	1879	1210	4639

⁵ Forrás: A Legfőbb Ügyészség Informatikai Főosztálya LFIIGA//436-5/2022. számú adatszolgáltatásának 4. számú melléklete.

Az interjúban részt vevő ügyészek többségének (59 százalék) gyakorlatában már *a nyomozás során* alkalmaztak telekommunikációs eszközt. Ahol a nyomozó hatóság nem vette igénybe ezt a lehetőséget, annak oka az ügyészek szerint egyrészt a technikai feltételek hiányára vezethető vissza akár az eljárás résztvevőinél, akár a nyomozó hatóságnál. A másik ok a technikai újdonságok használatára átállás nehézsége lehetett. A telekommunikációs eszközök alkalmazása a kényszerintézkedés elrendelése, hosszabbítása tárgyában tartott ülésen, valamint a fogvatartott terheltek és tanúk büntetés-végrehajtási intézetből történő kihallgatása körében vált jellemzővé kép- és hang egyidejű továbbítására alkalmas rendszeren (a továbbiakban: online kihallgatás) keresztül. Ilyenkor a bíróság, illetve a büntetés-végrehajtási intézet rendszerét használták. Kizárólag hangkapcsolattal (a továbbiakban: telefonos kihallgatás) az ügyészek kisebb hányadának (31 százalék) gyakorlatában került sor kihallgatásra tanúk esetén. Ez azonban általánossá csak egy ügyész gyakorlatában vált. Az ő tapasztalatai szerint jól működött a tanúk telefonos kihallgatása: a tanúk a bírósági eljárásban megerősítették a nyomozás során telefonos kihallgatáskor tett vallomásukat, és elmondták, hogy elhangzottak előtte a törvényi figyelmeztetések. Azonban a telefonos tanúkihallgatást az ügyészek közül többen fenntartással kezelendőnek tartották. Véleményük szerint telefonon keresztül az információcsere nehezebb, félreértések adódhatnak, nincsen interakció, nem látni a nonverbális jelzéseket. Mindemellett a személyazonosságot is nagyon nehéz megállapítani, ezért visszaélésre adhat módot. Erre tekintettel nem is preferálták ezen eszköz alkalmazását.

A bírósági eljárásban minden, a kutatásban részt vevő ügyész találkozott a gyakorlatában a telekommunikációs eszközök alkalmazásával (vagy úgy, hogy valamely eljárási résztvevő jelenlétét; vagy úgy, hogy az ügyész jelenlétét változtatta fel). Tehát országszerte alkalmazták a büntetőeljárás e szakaszában. Az interjúalanyok túlnyomó többsége (92 százalékuk) látott el úgy vádképviselési tevékenységet, hogy a bírósági eljárásban az eljárás valamely résztvevője telekommunikációs eszköz útján vett részt.⁶ Elmondásuk alapján a fogvatartott

⁶ Az e körben kivételt jelentő egyik ügyész nyilatkozata szerint ennek oka az, hogy kevés olyan ügye van, amelyben a büntetőeljárás résztvevője büntetés-végrehajtási intézetben tartózkodik (tudomása szerint ugyanis kollégái főleg büntetés-végrehajtási intézetben elhelyezett eljárási résztvevők vonatkozásában találkoztak a gyakorlatukban a telekommunikációs eszköz alkalmazásával). Egyébként ügyészként részt vett telekommunikációs eszköz útján tárgyaláson, így a használatáról szerzett saját tapasztalatot. Míg a másik, e körben kivételt jelentő ügyész elmondta, hogy egyébként is kevés alkalommal lát el vádképviselési tevékenységet, és bár volt egy olyan ügye, amelyben a bírósági eljárásban a vádlottat a büntetés-végrehajtási intézetből telekommunikációs eszköz útján bejelentkezették, a tárgyalás megtartására nem került sor. Ő

terheltek esetén jelentősen megnőtt a telekommunikációs eszköz útján, a büntetés-végrehajtási intézetből történő bejelentkezés, lényegében automatizmussá vált. Nemcsak első-, hanem másodfokú tárgyaláson is volt rá példa. A fogvatartásban lévő tanúk is gyakran vettek részt ekként a bírósági eljárásban. Az interjúban részt vevő ügyészek 70,8 százaléka szabadlábon lévő eljárási résztvevő esetén is találkozott a telekommunikációs eszköz útján történő részvétellel. Így előfordult, hogy a távoli lakóhelyű vádlott vagy tanú másik bíróságról, vagy a polgármesteri hivatalból jelentkezett be; a védő saját irodából vagy otthonról kapcsolódott a bírósági eljárásba; de arra is volt példa, hogy a vádlott a védő irodájába ment el, és onnan vett részt az eljárásban. Skype-ot használva csatlakozott Covid-fertőzött vagy egyébként beteg vádlott, Skype-ot vagy Zoomot használt a külföldön tartózkodó vádlott, de Skype-on keresztül akár a tanú, a védő és a tolmács is részt vett az eljárásban. Telefonon keresztül tárgyalásra is volt példa védő és tolmács esetén. Fiatalkorúak büntetőügyeivel foglalkozó ügyészek gyakorlatában szakértő meghallgatására is sor került bírósági eljárásban digitális eszközt használva. Több ügyész beszámolt arról is, hogy a javítóintézetben lévő fiatalkorú terhelt Skype-ot használva csatlakozott az eljáráshoz.

Megállapítható tehát, hogy a bírósági eljárásban a telekommunikációs eszközök használata igen sokféle megoldás útján megvalósult, és országszerte alkalmazták az eljárás különböző résztvevői esetén.

Tapasztalatok, vélemények (előnyök, hátrányok, eljárási jogokra gyakorolt hatások)

Mivel a kutatásban részt vevő ügyészek túlnyomó többsége közvetlenül találkozott a gyakorlatában a telekommunikációs eszköz használatával a bírósági eljárásban,⁷ arra kértem őket, hogy részletesen számoljanak be tapasztalataikról, és mondják el véleményüket arról, hogy milyen körben látják előnyösnek, illetve hátrányosnak az alkalmazását, különös tekintettel a büntetőeljárás résztvevőinek joggyakorlására, valamint a büntetőeljárás kimenetelére.

A tapasztalatok, vélemények *fele-fele arányban* oszlottak meg a tekintetben, hogy a telekommunikációs eszköz használata kevesebbet ad-e a bírósági eljárásban (azaz inkább negatív véleményt fogalmaztak meg róla), vagy ugyanolyan-

ügyesként nem vett részt telekommunikációs eszköz útján bírósági eljárásban. Tehát ez az egy interjúalany bár találkozott a gyakorlatában a telekommunikációs eszköz alkalmazásával, közvetlen tapasztalata a bírósági eljárásban történő használatáról mégsem volt.

⁷ A kutatásban részt vevő ügyészek között egy olyan volt, akinek bár volt olyan ügye, amelyben a terhelt jelenlétét telekommunikációs eszköz útján biztosította a bíróság, mégsem tudott nyilatkozni az alkalmazás kapcsán tapasztaltokról, hiszen a tárgyalás megtartására nem került sor. Bővebben lásd az előző lábjegyzetet.

nak, a személyes jelenlét felváltására teljesen alkalmasnak ítélték meg (azaz inkább pozitív véleménnyel voltak róla) az ügyészek.

Miért volt más a telekommunikációs eszköz használatának útján történő jelenlét a bírósági eljárásban? Mik voltak a *problémák*? E körben az interjú alanyai a technikai nehézségekre, valamint a közvetlenség elvének hiányosságára mutattak rá.

A *technikai problémák* a digitális eszközök szélesebb körű alkalmazásának kezdetén voltak jellemzők. Többen kiemelték, hogy nem vagy nehezen jött létre a kapcsolat; bizonytalan volt az online kapcsolat, akár időnként meg is szakadt; a kép- és hangfelvétel lejátszásának megoldása nagyon nehezen volt megoldható, ha az eljárás valamely résztvevője telekommunikációs eszköz útján volt jelen; a tárgyalóteremben a képernyők elhelyezése, a kamera beállítása nem mindig volt megfelelő ahhoz, hogy láthassanak mindent a távról bekapcsolódók; nem hallották vagy látták jól egymást az eljárás résztvevői; nem feltétlenül lehetett megítélni, hogy az eljárás résztvevője mennyire tudja követni a büntetőeljárást, ezért folyamatosan visszajelzéseket kellett kérni. A kezdeti nehézségek után azonban „hamar belejöttek”, a negatív tapasztalatokra figyelemmel a technikai feltételeken, a rendszer működésein lehetett javítani.

Azonban a tökéletesen működő rendszer esetén is voltak a személyes jelenlét hiánya miatt „*járulékos veszteségek*”. Ezek pedig felmerülhettek a terhelt oldaláról is, az ő hátrányára. Még a hibátlanul működő digitális eszközökön keresztül is egészen *más a közvetlenség*: nincs szemkontaktus; a tekintet, a gesztusok, a testbeszéd, a metakommunikáció nem látszik ugyanúgy; a reakciók nem érzékelhetők ugyanannyira; a szöveg, a hang bizonyos fokú torzulást szenved. Nagyon fontosak a szavahihetőség megállapíthatóságánál akár a szemvillanások, a jelzések, a teljes testalkat, a mozdulatok. A vádlott és a védője között a kommunikáció szintén nehezebb fizikai távolság esetén. Az egyik ügyész megfogalmazása szerint 5 százalék vesztetett el a közvetlenségből a telekommunikációs eszköz használata miatt. Egy másodfokú bíróság mellett eljáró ügyész tapasztalata szerint vannak olyan fajsúlyosabb ügyek, amelyek kifejezetten igénylik a személyes részvételt (például bonyolult tagadás esetén), mivel fontos a mimika, a megszólalás, a reakció: a megjátszott tevékenység a tárgyalóteremben hamarabb feltárható. Ezek a „*járulékos veszteségek*” pedig kihatnak az eljárási jogok gyakorlására és akár azon keresztül a büntetőeljárás kimenetelére egyaránt. Ilyen, a gyakorlatban felmerült esetek a következők:

⇒ Több ügyész is elmondta, hogy vannak olyan típusú ügyek, amelyekben a személyes jelenléttel védekezésnek pótolhatatlan jelentősége van. Példaként említették, hogy rablásnál jellemzően szükséges látni a terhelt teljes

alkatát is. Előfordult olyan ügy a gyakorlatban, amely a vádlott telekommunikációs eszköz útján történő részvétele mellett „elítélésre állt”, de a vádlott személyes jelenlétével előadott védekezése nyomán felmentő ítélet született. A nyomozás során egy tanú fényképről felismerésre bemutatáskor ismerte fel a terheltet, ezen alapult a vádemelés. A vádlott az ártatlanságát hangoztatta, de amíg telekommunikációs eszköz útján vett részt a bírósági eljárásban, nem lehetett kétséget kizáróan megítélni azt, hogy a védekezése igaz-e. A kamerán keresztül látható terhelt ugyanis ülő helyzetben van, csak az arca és a mellkasa látszik, míg személyes jelenlét esetén a tárgyaláson az egész teste látható, így az is, hogy például izzad-e, hogyan tartja a kezét a vallomása közben. A tanú a tárgyaláson kamerán keresztül is felismerte a vádlottat. Ám felmerült, hogy a tanú a személyesen jelen lévő vádlott esetén tudná ténylegesen eldönteni, hogy az adott mozdulatot valóban a vádlott tette-e. Ezért a közvetlenség elvének hiányossága miatt, a kétségek kizárása érdekében a bíró elnapolta a tárgyalást azért, hogy a tanú (és vele együtt a bíró, ügyész is) élőben, személyesen is láthassa vádlottat; a vádlott személyesen is előadhassa a védekezését. A tanú viszont élőben nem ismerte fel a terheltet, a vádlott személyes jelenléte mellett a testtartása, a tekintete, a hangsúlyozása miatt hiteles volt a tagadása.

- ⇒ Szintén többek gyakorlatában felmerült az, hogy a bírósági eljárásban telekommunikációs eszköz útján részt vevő terhelt nem tud ugyanúgy – ugyanolyan terjedelemben, időben, ugyanolyan hatékonysággal – konzultálni a védőjével még akkor sem, ha azt lehetővé teszik. Ilyen esetekben egyébként a bíróság szünetet rendelt el, és telefonon keresztül volt mód a konzultációra. De előfordult, hogy a védő telefonon nem értette, nem hallotta jól a védencét. Volt olyan ügyész, aki egyébként is hatékonyabbnak tartja a vádlott és a védő közötti személyes konzultációt. Arra is volt példa a gyakorlatban, hogy a bíró nem akarta engedélyezni a konzultációt (véltetően azért, mert nem tudta, hogy ilyen esetben is lehetőséget kell erre adnia, vagy pusztán ezzel „leckéztette” a terheltet).
- ⇒ Többen kiemelték, hogy telekommunikációs eszközön keresztül bizonyos eljárási cselekmények – különösen a szembesítés, a felismerésre bemutatás – gyakorlatilag értelmüket veszítik, hiszen a személyes jelenlét ezeknél is pótolhatatlan jelentőségű lehet. Így szembesítés esetén a végrehajtást nehezíti az, ha az eljárás valamely résztvevője a képernyőn keresztül van jelen, míg a másik (akivel a képernyőn látható szembesítése szükséges) a tárgyalóteremben (vagy akár szintén képernyőn keresztül).

De felismerési problémák (a fent ismertetett eseten kívül) is felmerültek: ha az eljárás egyik résztvevője online van jelen, kifejezetten közelíteni kellett a kamerával, mert nem látta, nem ismerte fel enélkül a terheltet. Ilyen esetben a biztonságot is (egy rövid időre) felülíró alapvető érdek az volt, hogy az arcfelismerés megtörténjen, ezért a terheltről a maszkot is le kellett húzni. De a tapasztalatok szerint pszichológus szakértő meghallgatásának szükségessége esetén is jobb, ha személyesen jelen van és látja a vizsgált személy reakcióit a tárgyaláson. Továbbá szexuális erőszak bűncselekményének sértettje esetén a személyes jelenléttel történő vallomástételt szintén elengedhetetlennek tartották.

A „járulékos veszteséget” tapasztalók között többen is azon a véleményen voltak, hogy ezeknek a nyomozási bíró ülésein nincs nagy jelentősége. Véleményük lényege az, hogy az üléseken nem kell bizonyítást felvenni, a reakció stb. láthatósága nem annyira kulcsfontosságú, hiszen az ítélethez szükséges csak a kétséget kizáró bizonyítás.

Miben volt más a tapasztalatuk azoknak az ügyészeknek, akik pozitív véleménnyel voltak a telekommunikációs eszköz használatáról? Mikor és milyen *előnyökkel* járhat? Azok, akik a személyes jelenléttel zajló bírósági eljárással egyezőnek, ugyanolyannak ítélték meg e digitális eszköz használatát, az eljárás résztvevői részéről is kedvező fogadtatással találkoztak, az eljárási jogok sem sérültek, és a bizonyítás során sem merült fel probléma. Sőt utóbbi kapcsán előnyös is lehetett bizonyos ügyek esetében az eljárás résztvevői közötti távolság.

A büntetőeljárás résztvevőinek joggyakorlása, a büntetőeljárás menete szempontjából tapasztalt előnyök lényege, hogy elhúzódhat az eljárás amiatt, ha valaki nem jelenik meg. Azaz gyorsítja az eljárást a telekommunikációs eszköz; könnyebbséget jelentett az országon belül távol vagy akár külföldön lakó/tartózkodó vádlottnak, tanúnak, az eljárás más résztvevőjének az, ha nem kellett az eljáró bíróságra utaznia, ráadásul utazás nélkül költségük sem merült fel az eljárási cselekményen való részvétel miatt (idő- és költségtenyező). Ha pedig mégis felmerülne az eljárás során, hogy a személyes jelenlét elengedhetetlen, meg lehet ismétetni az eljárási cselekményt személyes jelenlét mellett.

Több ügyész (köztük a főügyészségi ügyészek 80 százaléka) kifejezetten kiemelte, hogy *nem érezte a közvetlenség elvének sérelmét*. Szerintük látszanak az emberi reakciók; minden érzés, minden gesztus „átjött”; megvan a szemkontaktus; látni lehet, ha valakinek takargatnivalója van, például szemlesütve adja elő a vallomását; a testi reakciók, a metakommunikáció is kiválóan észlelhető volt (akár a bonyolultabb ügyekben, vagy ha több helyszínt is összekapcsoltak).

Nyilván ennek feltétele volt a tökéletesen működő technika, a nagy és jól látható képernyők használata.

A telekommunikációs eszköz alkalmazása során az eljárási jogok gyakorlását/gyakorolhatóságát illetően *pozitív példaként* hozhatók fel a következő tapasztalatok:

- ⇒ Volt olyan büntetőeljárás, amelynek során a fogvatartott terhelthez bement a védője a büntetés-végrehajtási intézetbe vagy a fogdára, és onnan jelentkeztek be együtt távolról. Ekkor tehát szükség esetén tudtak közvetlenül is kommunikálni egymással, nem kellett telefont használniuk. Ez a megoldás kétségtelenül ugyanolyan hatékony, személyesen történő konzultációs lehetőséget kínált számukra. Szintén pozitív példa (és egyben követendő eljárás) a konzultáció kapcsán a védelmi jogok gyakorlására/gyakorolhatóságára az, hogy amikor egy eljárásban kétszer-háromszor vagy annál többször is kérte a védelem, a bíróság mindannyiszor megadta a konzultáció lehetőségét szünetet elrendelve és telefonkészüléket biztosítva.
- ⇒ Volt olyan tapasztalat, hogy a szembesítés végrehajtása még jobban is működött telekommunikációs eszköz útján, mint személyesen. Ugyanis meg tudnak zavarodni attól az eljárásban részt vevők, ha szembe kell fordulniuk egymással és sokszor egymás szavába is váganak. Amikor monitoron keresztül látták egymást, ilyen nem fordult elő.
- ⇒ Bizonyos ügytípusok esetén pedig segíti is az eljárást a telekommunikáció: így közlekedési ügyekben jobb volt a távolság, azaz az, ha a vádlott és a sértett nem egy helyiségben tartózkodott; ugyanígy kiskorú veszélyeztetésének büntette esetén a telekommunikációs eszköz használata a vádlott vonatkozásában könnyítette a sértettek kihallgatását (a vádlott nem is jelent meg a bíróság épületében, és egyszerűen lekapcsolták addig a terheltet, amíg a kiskorú sértettek vallomást tettek).

A kapcsolattartás alternatív lehetőségei

A kapcsolattartás alternatív lehetőségeinek bevezetése, azaz az idézés, értesítés, kézbesítés speciális szabályai⁸ a személyes találkozások számának csökkentését szolgáló rendelkezések közé tartoznak. De vajon az egyéb elektronikus út

⁸ Az idézésre, értesítésre, kézbesítésre vonatkozó speciális járványügyi rendelkezések lényege az egyéb elektronikus út használata. Ezért a továbbiakban elektronikus levelezési címen vagy más elektronikus elérhetőségen, hangkapcsolatot biztosító elektronikus úton idézés, értesítés; elektronikus levelezési címre vagy más elektronikus elérhetőségre kézbesítés; valamint egyéb elektronikus úton kapcsolattartásra egységesen az egyéb elektronikus út használatával történik utalás.

valóban alkalmas a „hagyományos” módok kiváltására az idézés, értesítés, kézbesítés során? Könnyíti vagy megnehezíti ennek az alternatív lehetőségnek, az egyéb elektronikus útnak a használata az eljárási jogok gyakorlását? Gyorsítja, vagy inkább lassítja, bonyolítja a büntetőeljárást?

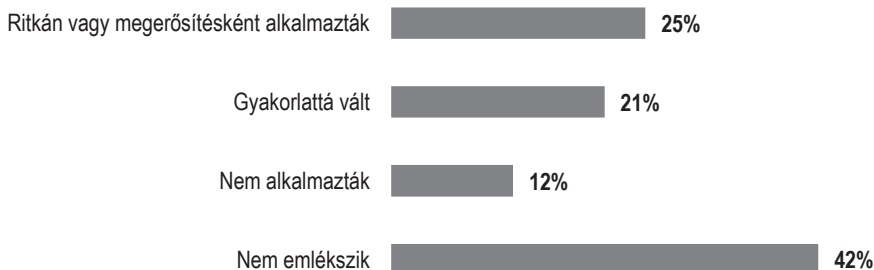
Az idézés, értesítés során az egyéb elektronikus út használatával a nyomozó hatóság részéről a kutatásban részt vevő ügyészek kisebb része (12 százalék) nem találkozott az ügyeiben; többen (42 százalék) pedig nem emlékeztek ennek alkalmazására. Összességében az ügyészek 46 százalékának a gyakorlatában fordult elő e körben az egyéb elektronikus út használata, azonban az alkalmazásra inkább ritkán vagy csak megerősítéssel/megerősítésként⁹ került sor (25 százalék); jellemzővé pedig kisebb hányaduk ügyeiben vált (21 százalék) (1. számú ábra). Az egyik olyan ügyész véleménye szerint, akinek az ügyeiben az egyéb elektronikus út használata jellemzővé, a mindennapok gyakorlatává vált, amennyiben együttműködik az eljárás résztvevője az eljáró hatósággal – tehát visszajelez, hogy megkapta egyéb elektronikus úton az idézést, értesítést, vagy eleve mondja az eljárás során, hogy melyik e-mail-címre küldjék el neki ezeket –, jól működik az egyéb elektronikus út használata. Előnyei (amellett, hogy járványügyiileg is megfelelő): gyorsabb, olcsóbb, környezetkímélő, és ellenőrizhető is rövid úton, például telefonon. Azok az ügyészek, akiknek a tapasztalata szerint ritkán, elvértve vagy megerősítéssel/megerősítésként került sor az egyéb elektronikus út használatára, ezt úgy magyarázták, hogy ha kap is visszaigazolást az eljáró hatóság, az nem jelenti azt, hogy pont a címzett személyhez érkezik meg a küldemény, ezért a hitelessége nem annyira erős, mint a hagyományos idézésnek, értesítésnek. Sok ügy szempontjából nem lehet erre állandóan ügyelni, visszaellenőrizni, hogy ténylegesen ki kapta meg az idézést, értesítést.

Az országos gyakorlatot áttekintve az állapítható meg, hogy míg a fővárosban szolgálatot teljesítő ügyészek használták az egyéb elektronikus utat az idézés, értesítés során, kétharmaduk gyakorlatában pedig jellemzővé is vált; addig vidéken csak az ügyészek 38 százaléka találkozott az egyéb elektronikus út használatával e körben, és inkább csak elvértve vagy megerősítéssel/megerősítésként.

A specializációval rendelkező ügyészek tapasztalatait összegezve is eltérések állapíthatók meg. Amíg a közlekedési ügyekben jellemzővé vált; addig a gazdasági ügyekben nem vált gyakorlattá, legfeljebb elvértve fordult elő.

⁹ A megerősítéssel alkalmazás esetén az idézés vagy az értesítés egyéb elektronikus úton történt, ezt követően rövid úton (telefonon keresztül) ellenőrizték, hogy az ténylegesen megérkezett-e a címzethez. A megerősítésként alkalmazás esetén az idézést vagy az értesítést a hagyományos úton, papíralapon kézbesítették, de emellett egyéb elektronikus úton is megküldték.

A fiatalkorúak büntetőügyei esetén a vidéki és a fővárosi tapasztalatok is megoszlanak: a vidéken szolgálatot teljesítő ügyészek ügyeiben egyáltalán nem, vagy csupán egy alkalommal került sor az egyéb elektronikus út használatára, a fővárosban szolgálatot teljesítő ügyész ügyeiben viszonylag gyakorivá vált a járványhelyzet óta. Az eltérés oka az eltérő jellegű fiatalkorú terhelti körre vezethető vissza. Az egyik, vidéken szolgálatot teljesítő, fiatalkorúak büntetőügyeivel foglalkozó ügyész elmondta, hogy a fiatalkorú terheltjeik alacsonyabb jövedelműek, periférián élnek, náluk ezért az egyéb elektronikus út nem jellemző. A fővárosban szolgálatot teljesítő, fiatalkorúak büntetőügyeivel foglalkozó ügyész viszont éppen az egyéb elektronikus út előnyösségére mutatott rá. Az ő ügyeiben ugyanis a büntetőeljárásban részt vevő fiatalkorúak nagyon mobilak, gyakran változtatnak lakcímet (sokan albérlésben laknak), telefonszámot, ezért nehéz utolérni őket a „hagyományos” módokon a figyelmeztetések ellenére. De ha a büntetőeljárásban részt vevő bejelentette az egyéb elektronikus elérhetőségét, akkor megoldhatóvá vált az idézésük, értesítésük. A nyomozó ügyészek körében pedig tipikusan megerősítéssel/megerősítésként használták az egyéb elektronikus utat a hitelességgel kapcsolatos probléma miatt.

1. számú ábra: Az egyéb elektronikus út használata az idézés, értesítés során az országos gyakorlatban

A következő kérdéskör a papíralapú kapcsolattartás esetén az egyéb elektronikus úton történő *kézbesítés* alkalmazására vonatkozott. Ez az ügyészek kisebb hányadának vált csak a gyakorlatává, használta jellemzően (18 százalék); sokan kizárólag másodlagosan¹⁰ éltek vele (36 százalék); míg a többségük – a nyilat-

¹⁰ *Másodlagosan* akkor használták az egyéb elektronikus utat kézbesítésre, amikor az eljárás résztvevőjének más elérhetősége nem állt rendelkezésre, vagy nem vette át a küldeményeket papíralapon (ekkor a kézbesítési fikcióról tájékoztatással egyidejűleg használták az egyéb

kozó ügyészek közel fele (46 százalék) – nem kézbesített egyéb elektronikus úton, hanem a járványhelyzetben is a papíralapú kapcsolattartást, postai kézbesítést használta továbbra is (2. számú ábra). Az utóbbi oka a hitelesség kérdésségével függ össze: nehezen ellenőrizhető, hogy ki az, aki az adott e-mail-címre érkező küldeményt meg tudja nyitni, ki az, aki az e-mail-címet ténylegesen használja. Ezért ha valaki e-mailben küldte meg a beadványát, az ügyészek akkor sem egyéb elektronikus úton válaszoltak neki, tartották vele a kapcsolatot. Volt olyan negatív tapasztalat kényszerintézkedéses ügyben, hogy az ügyészség bűnügyi felügyelettel kapcsolatban kapott indítványt a védelem nevében e-mailben, és arra az e-mail-címre kérték a kézbesítést, amelyről a beadvány érkezett. Az eljáró ügyész felvette a kapcsolatot a védővel, aki azonban azt mondta, hogy valóban kéri a kézbesítést a beadvánnyal kapcsolatos döntésről, de az e-mail-cím (amelyről az indítvány érkezett) nem volt a sajátja. Garzuly (2020) tanulmányában¹¹ szintén kiemeli: nem lehet biztosan tudni azt, hogy az eljáró hatóság által hivatalosan ismert elektronikus levelezési címet – amelyről a beadványok érkeznek – ténylegesen ki használja, illetve a használó ténylegesen azonos-e azzal, akinek a gépelt névalíráásával az üzenetet küldik. Tapasztalatai szerint amennyiben az eljáró hatóság egyszerű postai küldeményben felhívja az érintetteket az adatok pontosítására, és annak közlésére, hogy az elektronikus levelezési címet kizárólagosan használják-e, az elektronikus levelek küldői jellemzően nem is válaszolnak, vagy ha igen, akkor előfordult az is, hogy a korábbi üzenet nem a gépelt névalírás tulajdonosától származott. Továbbá álláspontja szerint az egyszerűsített kézbesítési lehetőség biztonsági szempontból aggályos, mivel nem biztos, hogy az az érintett, aki nyilatkozik a személyes adatokra, valóban azonos azzal, akinek az adatait ismeri és/vagy akinek a nevében az okiratot átveszi (GARZULY, 2020: 76–77). Az egyéb elektronikus úton kézbesítés másodlagos alkalmazásának okai az ügyészek negatív tapasztalatai voltak. Így például ha egyéb elektronikus úton kézbesítettek, az eljárás résztvevőitől rendszeresen nem érkezett visszaigazoló e-mail, ezért külön-külön kapcsolatba kellett lépni velük. Minden alkalommal meg kellett győződni arról, hogy élő-e az e-mail-cím, az adott eljárási résztvevőhöz tartozik-e; ez pedig telefonon keresztül vagy oda-vissza üzenetküldéssel volt megvalósítható.

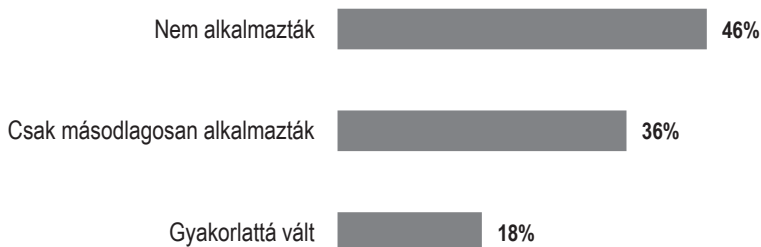
Az országos gyakorlatot áttekintve az egyéb elektronikus úton kézbesítés esetén – hasonlóképpen az egyéb elektronikus úton történő idézéshez, értesítéshez – az állapítható meg, hogy míg a fővárosban szolgálatot teljesítő ügyé-

elektronikus utat), avagy az eljárás résztvevője jelezte, hogy postai úton nem tudja átvenni a küldeményt és kérte az egyéb elektronikus úton megküldést.

¹¹ A tanulmány szerzője maga is ügyész.

szek mind használták az egyéb elektronikus utat, kétharmaduk gyakorlatában pedig jellemzővé is vált; addig vidéken az ügyészek összességében kevesebb hányada (47 százaléka) használta az egyéb elektronikus utat, a többségük (53 százalék) egyáltalán nem alkalmazta. Akik pedig vidéken használták, jellemzően csak másodlagosan (37 százalék) éltek vele.

Amennyiben a specializációval rendelkező és azzal nem rendelkező ügyészek tapasztalatait hasonlítjuk össze, az állapítható meg, hogy a specializációval rendelkező ügyészek nem vagy csak másodlagosan használták az egyéb elektronikus utat kézbesítésre. Ez a megállapítás tehető (nem vagy csak másodlagosan használták) a nyilatkozó főügyészségi ügyészek gyakorlata kapcsán is. Tehát az egyéb elektronikus út a kézbesítés során a specializációval nem rendelkező, járási szinten eljáró ügyészek gyakorlatában vált inkább jellemzővé, alkalmazták rendszeresen vagy másodlagosan.

2. számú ábra: Az egyéb elektronikus út használata a kézbesítés során az országos gyakorlatban

Összességében az mondható el, hogy az egyéb elektronikus út használata nem vált általánosan jellemzővé, amennyiben alkalmazták, inkább ritkán vagy megerősítéssel/megerősítésként, illetve másodlagosan használták a gyakorlatban. A tapasztalatok alapján az egyéb elektronikus út a „hagyományos” módok kiváltására az idézés, értesítés, kézbesítés során a hitelességi, ellenőrizhetőségi problémák miatt többnyire nehezen volt alkalmazható. Bonyolította, lassította az eljárást, az eljárási jogok gyakorlását nem könnyítette meg.

Zárógondolatok

A koronavírus okozta járványhelyzetben a jogalkotónak olyan speciális szabályokat kellett hoznia, amelyek egyszerre garantálják a büntetőeljárások folyamatosságát, az élet- és egészség védelmét, valamint az eljárások tisztességességét.

Ennek érdekében a digitális eszközök szélesebb körű alkalmazásának lehetővé tétele kézenfekvő megoldást jelentett. Az empirikus kutatás adatai alapján a telekommunikációs eszközök használata és a kapcsolattartás alternatív lehetőségei vonatkozásában az ügyészi tapasztalatok eltérő képet mutatnak. Míg a telekommunikációs eszközök szélesebb körű alkalmazása országosan gyakorlattá vált, és az interjúban részt vevő ügyészek fele annak előnyeit emelte ki inkább; addig a kapcsolattartás alternatív lehetőségei nem lettek általánosan jellemzők, és amennyiben alkalmazták is azokat a gyakorlatban, inkább ritkán vagy megerősítéssel/megerősítésként, illetve másodlagosan használták a hitelességi, ellenőrizhetőségi problémák miatt. Az interjúalanyok tapasztalatai, véleményei hasznos irányítóként szolgálhatnak a digitális eszközök büntetőeljárás során történő alkalmazásának járható útjai megtalálásához.

Felhasznált irodalom

- ANDORKA R. (2006): *Bevezetés a szociológiába*. Budapest: Osiris Kiadó.
- BUSCH B. – VASS P. (2020): Különleges jogrendhez, különleges büntetőeljárás. *Fontes Iuris*, 6. évf., 2. szám, 34–44.
<https://ojs.mtak.hu/index.php/fontesiuris/issue/view/683/2020.%20%C3%A9vi%20.%20sz%C3%A1m>.
- CZINE Á. (2020): A büntetőeljárás változásai a veszélyhelyzet idején. *Glossa Iuridica*, 7. évf., Különszám, 59–71.
https://ajk.kre.hu/images/doc2021/glossa/2020VIIksz/czine_agnes_a_buntetoeljaras_valtozasai_a_veszelyhelyzet_idejen.pdf.
- GARZULY É. (2020): A koronavírus hatása az elektronikus kapcsolattartásra. *Ügyészek Lapja*, 27. évf., 2–3. szám, 69–78. <http://ugyeszeklapja.hu/?p=2887>.
- HERKE Cs. (2021): A COVID-19 koronavírus hatása a magyar büntetőeljárásra. In: CZINE Á. – DOMOKOS A. – LUKÁCS K. (szerk.): *Studia in honorem Mihály Tóth 70*. Budapest: Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 179–190.
- HERKE Cs. – SÁNDOR B. (2020): A nyomozás egyes problémái az új koronavírus miatti veszélyhelyzet idején. *Rendőrségi Tanulmányok*, 3. évf., 2. szám, 5–22.
https://epa.oszk.hu/04000/04093/00011/pdf/EPA04093_rendorsegi_tanulmanyok_2020_2_005-022.pdf.
- HOMOKI P. (2020): Ügyvédi informatika a járványügyi veszélyhelyzet idején. *In Medias Res*, 9. évf., 2. szám, 227–251. <http://real.mtak.hu/126144/1/imr-2020-02-03.pdf>.

- KÉKEDI Sz. (2020): Hogyan tovább bírósági digitalizáció, avagy hogyan lett az elektronikus kapcsolattartás a veszélyhelyzetben az ítélkezés kulcsa? *In Medias Res*, 9. évf., 2. szám, 308–321. <http://real.mtak.hu/126141/1/imr-2020-02-07.pdf>.
- KRÁMER L. – LUKOVICS A. (2021): *Képernyőn az igazság – elektronikus kapcsolattartás a büntető igazságszolgáltatásban*. Budapest: Magyar Helsinki Bizottság. https://helsinki.hu/wp-content/uploads/2020/11/HHC_remote_justice_HUN_211130.pdf.
- OROSZ N. (2021): A COVID-19 hatása a büntető igazságszolgáltatásra. In: AMBRUS I. (szerk.): *COVID-19 és büntetőjog. Az emberi egészség, a köznyugalom és más jogtárgyak védelme járóvány idején*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó, 126–139. https://jog.tk.hu/uploads/files/Ambrus-Istvan_Covid19-es-buntetojog.pdf.
- OSZTOVICS A. (2019): Az ítélkezés jövője a digitális világban. In: BARNÁ A. (szerk.): *A bírói hatalom gyakorlásáról szóló 1869. évi IV. törvény cikk megalkotásának 150. évfordulója*. Budapest: HVG-ORAC, 141–145.
- OSZTOVICS A. (2020): Online bíróságok és az igazságszolgáltatáshoz való jog – esély vagy veszély? *Magyar Jog*, 67. évf., 11. szám, 625–632.
- OSZTOVICS A. (2021): VIII. fejezet: A tisztességes eljáráshoz való jog a digitális korban. In: TÓTH J. Z. (szerk.): *A tisztességes eljáráshoz való jog*. Budapest: Wolters Kluwer, 253–266.
- OSZTOVICS A. (2022): A tisztességes eljáráshoz való jog a digitális korban. *Ügyvédek Lapja*, 61. évf., 3. szám, 9–13.
- PÓCZIK Sz. – SÁRIK E. – VASS P. – BOLYKY O. (2021): A COVID-19 pandémia egyes kriminológiai aspektusai. *Belügyi Szemle*, 69. évf., 3. szám, 375–396. <https://doi.org/10.38146/BSZ.2021.3.2>.
- RÓTH E. (2020): A digitalizáció hatása a büntetőeljárásra. *Miskolci Jogi Szemle*, 15. évf., 3. Különszám, 165–174. https://www.mjsz.uni-miskolc.hu/files/13834/19_r%C3%B3thErika_t%C3%B6rdelt.pdf.
- RÓTH E. (2021): A digitalizáció és a terhelti jogok érvényesülése a büntetőeljárásban. *Miskolci Jogi Szemle*, 16. évf., 1. Különszám, 269–278. https://www.mjsz.uni-miskolc.hu/files/16222/32_r%C3%B3thErika_t%C3%B6rdelt.pdf.
- SALGÓ L. (2020): A hazai veszélyhelyzeti jogalkotás a kodifikátor szemével. *Fontes Iuris*, 6. évf., 2. szám, 8–18. <https://ojs3.mtak.hu/download/2020.evi.2.szam>.
- ZÓDI Zs. (2020): A bíróságok és a technológia. *Bírósági Szemle*, 1. évf., 1. szám, 4–13. https://birosag.hu/birosagiszemle/2020/1/_birosagok-es-technologia.

A kiskorú veszélyeztetése büntett szociológiai háttere

Absztrakt

A kiskorú veszélyeztetése büntett eseteiben vizsgáltam az ítélkezési gyakorlatot és a gyermekközpontú igazságszolgáltatás eljárásbeli megvalósulásának mértékét. A kutatás során emellett elemeztem mind az elkövetői kört, mind a tipikus bűncselekményekre való társadalmi reakciót. Kutattam, hol és hogyan esnek ki a szociális és gyermekvédelmi védőhálón azok a gyermekek, akik a vizsgált büntetőeljárások sértettjeként szerepeltek. A kutatáshoz a 2020-ban kiskorú veszélyeztetése tárgyában jogerőre emelkedett összes ítélet teljes bűnügyi aktáját elemeztem 40 szempont szerint. Hasonló kutatást végeztem 2015. évi bűnügyi iratanyagok felhasználásával is, így össze tudtam hasonlítani az eredményeket és változásokat. Az elemzett elkövetők köre 2020-ban 483. Összességében e bűncselekmény esetében az ítélkezési gyakorlat indokolatlanul enyhe, ennek társadalmi üzenete rendkívül káros. Az elhúzódo eljárás és többszöri, szakszerűtlen meghallgatás a gyermekeket súlyosan terheli, a gyermekek megfelelő védelme pedig az esetek tanúságai szerint nem valósul meg.

Kulcsszavak: gyermekbántalmazás, kiskorú veszélyeztetése, gyermekvédelem, gyermekközpontú igazságszolgáltatás, családon belüli erőszak

Abstract

The sociological background of Child Endangerment

I studied, the case-law and the extent to which child-friendly procedural justice has been implemented in misdemeanour cases of endangerment. In my research, I analysed both the perpetrators' circle and the social reaction to typical offences. I researched where and how the children, the victims in the criminal proceedings, had fallen out of the social security safety net. For the research, I analysed the criminal files on all the judgments that had become final in 2020 on the subject of endangering a minor, according to 40 criteria. I also conducted similar research using criminal records from 2015. In 2020 the number of the offenders examined was 483. Overall, the law is excessively mild with regard to this crime, which sends an extremely harmful social message. According to the case studies, the lengthy processes and the repeated, procedurally improper hearings severely burden the children and their adequate protection is not fulfilled.

Keywords: child abuse, child endangerment, child care system, child-centred justice, domestic violence

* Dr. Solt Ágnes PhD, tudományos főmunkatárs, OKRI. ORCID: 0000-0002-0918-4964.

Bevezető

A jogi szabályozással és működő háttérintézményekkel elméletileg az állam garantálja a gyermekek védelmét. Komplex, megnyugtató, átgondolt védelmi háló rajzolódik ki, amely megóvni képes gyermekeinket a rossz bánásmóddal szemben.

A kiskorú veszélyeztetése büntett¹ elkövetésének gyanúja esetén a gyanút észlelő feladata a gyermekjóléti szolgáltatást nyújtón kívül a hatósághoz is fordulni. Ha a család- és gyermekjóléti szolgálat a gyermek bántalmazására vagy súlyos elhanyagolására utaló jeleket tapasztal, köteles hatósági eljárást kezdeményezni.

A valóság és a jelen tanulmányt megelőző empirikus kutatások² eredményei azonban sajnos mást mutatnak.

A deliktum sok, egymáshoz akár nehezen hasonlítható eseménysort foglalhat magában, kezdve a családirag elkövetett garázdaságtól a bolti lopásokon át a kisgyermek rendszeres és kegyetlen bántalmazásáig. A legsúlyosabb, társadalomra legveszélyesebb bűncselekménynek egyértelműen és mindenekelőtt a gyermek szerető gondozásának hiányát, a gyermekbántalmazást tartom. A gyermek bántalmazása maradandó és vissza nem fordítható nyomokat hagy, a lelki sérülések különböző devianciákra hajlamosítanak, és a mérgező családi közeg a későbbi generációkra is meghatározó, káros viselkedésmintákat örökít tovább. Az azonban, hogy mi számít súlyos kötelességszegésnek vagy súlyos veszélyeztetésnek a gondozásra köteles személy részéről, nehéz kérdés. A jogalkotó részéről is bizonytalanság látszik (CSAPUCHA, 2021), s talán ennek következménye a meglehetősen enyhe ítélkezési gyakorlat, amelyet e büntett kapcsán

¹ 2012. évi C. tv. „208. § (1) A kiskorú nevelésére, felügyeletére vagy gondozására köteles személy – ideértve a szülői felügyeletet gyakorló szülő, illetve gyám élettársát, továbbá a szülői felügyeleti jogától megfosztott szülőt is, ha a kiskorúval közös háztartásban vagy egy lakásban él –, aki e feladatából eredő kötelességét súlyosan megszegi, és ezzel a kiskorú testi, értelmi, erkölcsi vagy érzelmi fejlődését veszélyezteti, büntett miatt egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő. (2) Ha súlyosabb bűncselekmény nem valósul meg, az (1) bekezdés szerint büntetendő az a tizennyolcadik életévét betöltött személy, aki tizennyolcadik életévét be nem töltött személyt a) bűncselekmény vagy szabálysértés elkövetésére, illetve züllött életmód folytatására rábír vagy rábírti törekszik, b) bűncselekmény elkövetéséhez felajánl.”

² A 2015-ben és 2020-ban jogerőre emelkedett összes, kiskorú veszélyeztetése tárgyában történt elítélések teljes bűnügyi iratait elemeztem az elmúlt négy évben. 2015-ben 961, 2020-ban 440 ilyen ügy volt, ezek iratanyagát az Országos Kriminológiai Intézetbe kértük. Az OKRI-ba eljuttatott bűnügyi iratok 2015-ből a 961 esetből 759 esetet öleltek fel, míg a 2020-as elítélések esetében 440-ből 398 esetben történtek meg, így a két kutatás keretein belül végül 1157 ügyiratot (nyomozati, ügyészégi és bírósági iratot) elemeztem, összesen 1415 elkövetővel.

láthatunk. Az „enyhe” szubjektív megítélésem, de azt gondolom, jelen tanulmányban ezt sikerül indokolni. Célom továbbá láttatni e bűncselekmény kapcsán a prevenció (gyermekvédelmi) hiányosságokat, és a büntetőeljárás, az ítélkezési gyakorlat azon következményeit és hatásait, amelyek miatt a társadalom számára az diszfunkcionálisnak mondható.

Ebben az írásban két aspektusból világítom meg a gyermekbántalmazást. Egyfelől két év (2015 és 2020) során született összes gyermek veszélyeztetés miatti jogerős elítélés bűnügyi iratanyagának elemzése eredményeiből és tanulságaiból válogattam. Másfelől egy olyan aspektusból, amelyben nem jogi és társadalomtudományos szakszavak és statisztikai összegzések eredményeként mutatott számokkal írunk le egy jelenséget. Azaz, hogyan jelenik meg a valóságban a gyermekbántalmazás: egy esetet választottam, amelynek iratanyagából egy történet elevenedik meg. Ezen keresztül szeretném bemutatni, mi történik a családon belül és a család körül az életben.

Az elkövetők

Bár a családon belüli erőszak minden társadalmi rétegben előfordulhat, és a bántalmazás áldozatai lehetnek férfiak, a bántalmazók pedig lehetnek nők, az arány nagyon eltérő. Ahogyan a bántalmazók többsége férfi, a bántalmazottak többsége pedig gyermek és nő, úgy az alacsonyabb társadalmi státuszúak között jóval nagyobb arányt ölt a gyermek durva fizikai bántalmazása és a családon belüli erőszak, mint a kvalifikált és magas társadalmi státuszúak körében. Az iskolázott, jómódú bántalmazók körében jóval gyakoribb a sokkal „kifinomultabb” bántalmazásformák előfordulása: verbális, lelki, érzelmi megnyomorítás különféle módjai, illetve a ravasz, külső sérelmi nyomot nem hagyó fizikai bántalmazásfélék.

Annak magyarázata, hogy a fizikai³ bántalmazás miért fordul elő jóval gyakrabban az iskolázatlanabb és egzisztenciálisan kiszolgáltatottabb családokban, elég prózai. Egyrészt a patriarchális tradíció, amelyek a patriarchális családi terrort⁴ eszkalálni képes, nagyobb valószínűséggel elfogadott és fordul

³ Itt fontos, hogy kizárólag a durva fizikai, testi bántalmazásról beszélek. A tanultabb és magasabb társadalmi státuszú csoportokhoz tartozók az ennél kifinomultabb, jobban leplezhető bántalmazási formákat részesítik előnyben – elsősorban a pszichikai, lelki terrort, illetve a fizikai bántalmazás kevésbé szembeötlő formáit (például megalázás, megszegyenyítés, alvámegvonás, testgyakorlatok hosszas és kitarító ismételtetése és egyéb kényszerítések).

⁴ Szöllösi (2005: 31) patriarchális terrorizmusról beszél, amelynek lényege, hogy a férj teljes kontroll alatt tartja feleségét, családját, ennek eszközei az erőszak rendszeres használata, a gazdasági alárendelés, a fenyegetés, izoláció stb.

elő az alsóbb és iskolázatlanabb társadalmi rétegekben. Másrészt a jobb módú és tanult ember nagyobb valószínűséggel lehet jobb mentálhigiénés állapotban; több elsajátított módszere van a konfliktusok megfelelő kezelésére; több a lehetősége a szabad és gondtalan életre, mint annak, aki napról napra él, egzisztenciális gondokkal küszködik és mind a szociális készségek, mind pedig az iskolázottság tekintetében komoly hiátusokkal kell szembenéznie. A deprimált, alacsony szocioökonómiai státuszú személy, akinek az eszköztárában a konfliktusok megoldásához a nyers testi erőn kívül sokszor nem találni más „szerszámot”, nagyobb eséllyel alkalmaz rendszeresen fizikai erőszakot, testi fenyegetést a családon belül is.

Fontos kiemelni, hogy a kiskorú veszélyeztetése bűncselekmény esetében – ahogyan a legtöbb egyéb más bűntett esetében – a jogerősen elítélteket vizsgálva nem a teljes elkövetői kör jellegzetességeit látjuk leképezve. Az elítéltek között a társadalom alsó szegmensébe tartozók felülreprezentáltak. Ők azok, akiknek érdekérvényesítő képessége gyenge, iskolai végzettségük alacsony, szocioökonómiai helyzetük rossz. Alig, vagy egyáltalán nem kerülnek a bűnügyi statisztikába azok az elkövetők viszont, akik magasan kvalifikáltak, jó meggyőző erejük van, iskolázottak, magas a jövedelmük, összességében tehát magas társadalmi státuszúak. A jó érdekérvényesítők jellemzően nem kerülnek a büntetőeljárás hatálya alá. Ez több okra vezethető vissza. Rendszerint meg tudják győzni környezetüket az ártatlanságukról. Általában a bántalmazottak megfélemlítését olyan sikerrel úzik, ami miatt azok titokban tartják mindazt, ami velük történik. Gyakorta a bántalmazást adekvát, következetes nevelésnek állítják be, normális, elfogadott viselkedésnek, ezzel azt érik el, hogy az áldozat önmagát hibáztatja. Az utóbbi két esetben fel sem merül, hogy valójában bántalmazás az, amit történik.

Magyarországon az összбűnözésben a nők részvételi aránya nagyjából 15-17 százalék, a női fogvatartottak aránya pedig valamivel 7 százalék fölötti (FAIL, 2016). Ezekhez az adatokhoz képest szembeötlő a kiskorú veszélyeztetése bűncselekmény esetében a magas női elkövetői arány. 2020-ban az elkövetők csaknem fele, 47 százaléka nő volt.

Az egyik ilyen strukturális tényező, amellyel ez a tény magyarázható, az, hogy a nőknek, anyáknak a kisgyermekkorban betöltött kiemelkedő szerepük és elsődleges gyermekgondozói feladataikból adódóan egyszerűen több lehetőségük van ezt a fajta bűntettet elkövetni, mivel a kisgyermekes hároméves koráig jellemzően a szülők közül az anya marad otthon gyermekével.

Növelheti a női elkövetők arányát az is, hogy az anyákat nagyobb arányban vonják büntetőjogi felelősségre a gyermek erkölcsi veszélyeztetése – az igazolat-

lanul mulasztott iskolai órák száma – miatt, még azokban az esetekben is, amikor a sértett gyermek vonatkozásában a szülői felügyeleti jog az apával közös.

Előfordul az is, hogy bár a családban az apa az az elkövető, aki az egész családját terrorban tartja, fenyegeti és bántalmazza, mégis elítélik kiskorú veszélyeztetésért a bántalmazott anyát is, azzal az indokkal, hogy nem védte meg a gyermekeit. Történt ez néhány esetben még olyankor is, amikor az anya több alkalommal rendőri intézkedést kért korábban az apával szemben. A gyermekvédelmi gyakorlat miatt gyakori, hogy az anyák azért falaznak az apának és tagadják le a bántalmazást (a további bántalmazástól való félelmükön kívül), mert előfordul, hogy ha a bántalmazás ténye kiderül, nem az elkövetőt, hanem a gyermeket távolítják el a családból: azaz nem az elkövetőt tartóztatják le, hanem a gyermeket helyezi el ideiglenesen a gyámhatóság, elszakítva így őt az anyától, sőt, időnként a testvéreitől is. Emiatt az anyák be- és feljelentési hajlandósága – érthető okokból – jóval kisebb⁵.

Meg kell említeni még egy sajátosságot, a női elkövetők részvételi arányát magyarázandó. Ha az eseteket közelebbről megvizsgáljuk, azt látjuk, hogy a vagyon ellen elkövetett vétségek elkövetői között jelennek meg kiemelkedő számban a nők: azok, akik a gyerekeikkel együtt lopnak jellemzően élelmiszert, illatszert, ruházati termékeket⁶.

Ha kizárólag azokat az eseteket nézzük, amelyek háttérében éveken keresztül tartó brutális gyermekbántalmazás áll, azt láthatjuk, hogy az elkövetők nemének megoszlása változik: a férfi bántalmazók aránya majdnem kétharmadra (63 százalék) növekszik.

Azok, akiket elítéltek kiskorú veszélyeztetése miatt, a társadalom alsó szegmensébe sorolhatók. Társadalmi státuszuk jellemzően alacsony, mind iskolai végzettségük, mind szakképzettségük, mind pedig a munkaerőpiaci aktivitásuk tekintetében elmaradnak az átlagtól. Az iskolai végzettség tekintetében a 2015. évi adatokhoz képest kismértékben nőtt az iskolázottság az elkövetők körében. A maximum nyolc osztályt végzett elkövetők aránya nagyságrendileg

⁵ De ennek a jellemzően előforduló esetnek az ellenkezője is jelen van: amikor az anyát érthetetlen módon nem vonják büntetőjogi felelősségre. A szexuális bántalmazások eseteiben az a visszatérő, nehezen elfogadható gyakorlat, hogy az anyákat nem marasztalják el kiskorú veszélyeztetéséért annak ellenére, hogy azok tudomással bírnak gyermekük rendszeres szexuális bántalmazásáról. Mindezek vonatkozásában hasonló eredményekre jutottak korábbi kutatások is, amelyek a gyermekek sérelmére elkövetett bűncselekmények elkövetői és áldozati körét vizsgálták (többek között: FARKAS, 2013; BABITY, 2013).

⁶ Tipikusan roma nők voltak azok, akik gyermekeikkel együtt indultak áruháza, üzletkebe élelmiszert vagy kozmetikai cikkeket, ruhát eltulajdonítani.

nem változott ugyan (2020-ban 72 százalék), de a legalább érettségizettek aránya 6-ról 12 százalékra nőtt.

Ha azt nézzük, a terheltek mekkora részének van szakmája, a szakképesítéssel bírók aránya nagyságrendileg megegyezik a 2015. évben vizsgált elkövetői körével, 2020-ban az elkövetők mindössze 37 százalékának van valamilyen szakmája. A kiskorú veszélyeztetése miatt elítéltek közel fele (44 százalék) munkanélküli, illetve nem folytat kereső tevékenységet.

A városlakók aránya országosan megközelítőleg 70 százalék körül alakul,⁷ míg községben a lakosság 30 százaléka él. A kiskorú veszélyeztetése büntett terhelteinek lakhelyére azonban nem az országos településtípus szerinti megoszlás jellemző. Városban a felderített és elítélt elkövetők 57, míg falvakban és tanyákon 43 százaléka él. Ezen belül is, a tanyákon és kisközségekben való elkövetések aránya 27 százalék, ami rendkívül magas a lakosságszámhoz képest. Az összefüggés magyarázható a szociális ellátórendszer, a gyermekvédelmi észlelő- és jelzőrendszer, a közoktatási rendszer és az egészségügyi rendszer fejlettségének területi különbségeivel, továbbá a gyermekvédelem területileg egyenlőtlenül eloszló minőségével, színvonalával. Az intézményrendszer mind segítő-, mind pedig kontrollfunkciói rendkívüli szűkösek, hiányosak a kistépüléseken országos viszonylatban is. Veszélyeztető tényező tehát a családon belüli erőszak és a kiskorú veszélyeztetése szempontjából az elszigetelt lakókörnyezet.

Az elkövetők nagyobb része, 58 százaléka büntetlen előéletűnek számít. Ha csak azokat az eseteket nézzük, amelyek mögött hosszas gyermekbántalmazás állt, ennél is magasabb: 66,5 százalék a korábban büntetlenek aránya. Kevésbé érthető számomra, hogy a korábbi büntetlenség még olyankor is enyhítő körülménynek számít az ítélezés során, amikor akár évtizedig tartó rejtett erőszakról hull le a lepel. Ugyanígy nehezen magyarázható az a gyakorlat, amely szerint a terhelt diagnosztizálható pszichés rendellenessége⁸ nincs befolyással sem a bünteteskiszabásra, sem pedig a gyermek családból való kiemelésére, nevelésbe vételére. Ez a következménynélküliség azért sem értelmezhető szakmailag, mert a gyermek további veszélyeztetettségének mértékét, a veszé-

⁷ http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/mo_telepuleshalozata/varosok_falvak.pdf.

⁸ A kiskorú veszélyeztetése tárgyában folyó eljárások alkalmával gyakran rendelnek ki igazságügyi pszichológus szakértőt, elsősorban a sértett gyermek traumatizáltságának vizsgálata céljából. Sok esetben az elkövetőt, bántalmazót is vizsgálják, amennyiben felmerül a büntett kapcsán valamiféle pszichológiai kórkép, aberráció vagy pszichiátriai rendellenesség gyanúja. Az összes vizsgált eset 18 százalékában állapítottak meg valamiféle személyiségzavart, vagy egyéb pszichés devianciát 2020-ban.

lyezettetés, bántalmazás kockázatát előrevetíti, a szülő nevelési alkalmasságát pedig megkérdőjelezi.

Az elkövetők etnikai hovatartozása tekintetében az esetek 88 százalékában találtam erre vonatkozó adatot. Azok az elkövetők, akiknek az etnikai hovatartozása egyértelműen megállapítható volt a bűnügyi iratok alapján,⁹ valamivel kevesebb mint kétharmada, 62 százaléka volt roma – hasonlóan a 2015-ben elítéltekhez. Az etnikai hovatartozástól nem függetlenek az egyes (erkölcsi, értelmi, érzelmi, testi) veszélyeztetési típusok elkövetési valószínűségei. A roma és nem roma elkövetők csoportjai között több jelentős eltérés mutatkozik egyéb lényeges státuszmeghatározó tényezővel összefüggésben is. Mind az iskolai végzettség, mind a szakképzettség, mind az előélet tekintetében nagy eltérések vannak a csoportok között. A roma elkövetők esetében azok például, akiknek a legmagasabb iskolai végzettsége a nyolc osztály, vagy az általános iskolát sem fejezték be, majdnem 90 százalékot ér el (szemben az összes elkövető 73 százalékos arányával), azok pedig, akik legalább érettségig jutottak, mindössze 1 százalékot tesznek ki (szemben az összes elkövető 12 százalékaival). Kirajzolódik, hogy a társadalmi rétegződés alján, a legkiszolgáltatottabbak csoportjában a romák sokszorosán felülreprezentáltak. E csoportok tagjai pedig a kiskorú veszélyeztetése büntett elítélteik között szerepelnek nagy számban és arányban. Másrészt, a veszélyeztetett gyermekek között nagy arányban vannak cigány gyerekek, akiknek védelmére fokozottan szükség volna a szociális és gyermekvédelmi rendszer támogatásával.

A kiskorú veszélyeztetése ügyeken belül jellemző az is, hogy míg a roma elkövetők esetében a rendőrség jóval gyakrabban jelez (vagyon elleni cselekmények miatt), addig a jelzőrendszeri tagok és a gyermekvédelem felől érkező jelentések többsége (bántalmazás miatt) a nem roma gyerekek érdekében történik.

Egy ügy: egy család 2010–2020 között, Göbolyjárás – az elkövetők

Pest megyében, Göbolyjárás, egy faluvégi lerobbant, komfort nélküli, alig bútorozott házban élt a vádemeléskor 46 éves férfi, és élettársa, a 38 éves nő. A férfi nyolc osztályt végzett, a nő analfabéta, háztartásbeli volt. A férfinak 12 gyermeke van, a nőnek 7, ez a 7 közös gyermekük. Így éltek együtt a romos házban. Télen a lakásban nem volt fűtés, az ablakok ki voltak verve, azokra fóliát tettek. Fürdőszoba és működő árnyékszék híján az ürítést a ház körül végezték, majd amikor az udvarban már annyi volt a szemét, hogy oda nem lehetett menni, egy szobát használtak vécének.

⁹ Tanúvallomások, jegyzőkönyvek, identitás alapján.

A segélyek és a kiskorú gyermekek után járó családi pótlék volt a megélhetésük alapja. A szülők a családi pótlékot elitták. Az apa vallomása: *„Amilyen szegényen éltünk, olyan boldogok voltunk.”*

Az apáról az igazságügyi pszichológus szakértői véleményben többek között az olvasható, hogy személyisége alacsony szinten differenciálódott, sivár lelki életű, infantilis, beszűkült személy. Életvezetése egocentrikus, alkalmazkodása érdekvezérelt. Ösztönei olyannyira uralják, hogy belső késztetéseit alig tudja kontrollálni. Az anya éngyenge, ösztönei által sodródó, beszűkült személy, sivár lelki életű, megbízhatatlan, indulati élete sekélyes, alacsony toleranciával, robbanékony indulatreakciókkal. Mások megértésére nem képes, érdeklődése önmaga felé forduló. Kötődési készsége gyenge.

A férfi és a nő több mint tíz éven keresztül sanyargatták hét vér szerinti gyermeküket. A vádlottak azért büntetlenek, mert a hosszú eljárás alatt kikerült a priuszukból a korábbi bűncselekmény és büntetés.

Az áldozatok

A kiskorú veszélyeztetése ügyek által érintett családokban az átlagos gyermekszámnál (Magyarországon a gyermekes családok 89 százaléka maximum két 15 év alatti gyermeket nevel¹⁰) magasabb az átlag. A kiskorú veszélyeztetése ügyekben érintett családok több mint negyedét (26 százalékát) teszik ki azok a családok, amelyekben 4 vagy több gyermek él egy háztartásban. A sokgyermekes család és a családcentrikus, gyermekszerető szülői hozzáállás között tehát – a közvélekedéssel ellentétben – nem látszik pozitív összefüggés.

Az összes kiskorú veszélyeztetése miatti ítéletet nézve az esetek csaknem háromnegyed részében (72 százalékban) saját gyermek az ügy sértettje. Az összes sértett gyermek száma a 2020-ban jogerőre emelkedett ügyekben 941, akiknek 50 százaléka a vádemelés időpontjában 10 év alatti volt. A sértett gyermekek mellett sok esetben volt másik gyermek a háztartásban. Így az összes érintett gyermek száma 1270.

A hosszú időn keresztül elhúzódó gyermekbántalmazási ügyekben a sértett gyermekek átlagéletkora alacsonyabb, a tíz év alattiak aránya csaknem 90 százalék. A kisgyermekes esetekben természetesnek is tekintik a bántalmazó légkört, hiszen soha nem volt más minta előttük: beleszülettek.

¹⁰ KSH Népszámlálási Kötetek.

Egy ügy: egy család 2010–2020 között, Göbolyjárason – az áldozatok

A hét sértett gyermek a vádemeléskor 3, 4, 5, 7, 8, 10 és 12 éves volt. A gyerekeket igazságügyi pszichológus vizsgálta meg, mint mindig a súlyos bántalmazások esetén. Nem is egyszer... A pszichológus szakértő az összes gyereknél súlyos traumatizáltságot állapított meg. A gyerekek rettegetek bátyjuktól és szüleiktől. „Az a nő” és „az a férfi” – így emlegették őket.

A kiskorú veszélyeztetése mögötti családon belüli erőszak és gyermekbántalmazás

2020-ban az összes kiskorú veszélyeztetése ügy 44 százalékában családi erőszak állt a háttérben¹¹. Jellemzően ezekben az esetekben a gyermek fizikai és lelki bántalmazásán túl elhanyagolás, vagy párkapcsolati erőszak is előfordul.

A családon belüli erőszakos ügyek 86 százalékában büntetlenül és éveken keresztül folyt a gyermek bántalmazása a 2020-ban jogerőre emelkedett bűnügyi iratok alapján.

A bűncselekmények, jellemzően a durva, kíméletlen verések, megalázások és a családi terror háttérben ijesztő mértékben találkozhatunk az italozó életmód kifejezéssel az elkövető kapcsán, vagy az alkoholos állapotban elkövetett bántalmazások történeteivel. Az esetek több mint felében (56 százalék) az alkoholnak meghatározó szerepe van. Az az életforma, amely során a szülő italozik, az ital hatására pedig erőszakossá válik, illetve gyermeke legalapvetőbb szükségleteiről sem vesz tudomást, rengeteg gyermek életét keseríti meg.

Ha azokat az ügyeket vizsgáljuk, amelyekben hosszú időn keresztül tartó gyermekbántalmazás, szélsőséges méreteket öltő elhanyagolás jelenik meg, azt láthatjuk, hogy az esetek több mint felében, 52 százalékában¹² jelen van a gyermekbántalmazás mellett a párkapcsolati erőszak is, azaz a bántalmazó az összes családtagot bántalmazza, terrorizálja. Az ítéletindoklásban leírt, ezáltal bizonyított rendszeres partnerbántalmazást azonban közel sem minden esetben minősítették. A tettegességgel együtt járó kapcsolati erőszakot a bizonyított bántalmazásos esetek 65 százalékában nem hagyták figyelmen kívül. Az azonban egységesen jellemző, hogy hiába van számos bizonyíték, ha a bántalmazott nő nem tesz tanúvallomást a cselekmény miatt az eljárás alatt, akkor azt a hatóságok nem minősítik, az elkövető büntetlen marad.

¹¹ Ez az arány 2015-ben 41 százalék volt.

¹² Ez az arány 2015-ben 61 százalék volt.

A szexuális bántalmazást (is) rejtő ügyekben az látszik, hogy jellemzően a tizenéves gyermekek, többségében lányok ellen elkövetett szexuális jellegű közeledésről, illetve visszaélésről beszélhetünk. Tipikus a nevelőapa által a nevelt lánya sérelmére történő elkövetés. A szexuális bántalmazások eseteiben gyakori, hogy a felnőtt kötődik a szexuálisan bántalmazott gyermekhez, esetenként pedig ez viszonzásra talál: mindkét fél érzelmi érintettsége, kötődése megfigyelhető.

Egy ügy: egy család 2010–2020 között, Göbolyjárás – a gyermekek bántalmazása

1. Elhanyagolás

Az egyik kisgyerek a földön aludt, mert nem volt hely számára az ágyban. Több alkalommal, napokra felügyelet nélkül hagyták hét gyermeküket. A kisgyerekek úgy próbáltak főzni, hogy a kilógó aljzatba csatlakoztatták a villanyrezsót, így az áram rendszeresen megrázta őket. Ha nem volt mit enniük, akkor kéregettek, ahogyan szüleiktől látták. A gyerekek éhségükben sokszor a szomszéd kutya eledeléből ettek.

A gyerekek ruházata rendszerint koszos és hiányos volt, sokszor fáztak a hidegben. Nem volt téli és nyári ruhájuk. A házban, az udvaron gyakran hideg időben is mezítelenül lézengtek. Szüleik nem mosdatták őket, így nem sajátították el az alapvető tisztálkodás módjait sem – ezt csak sokkal később, nevelőszüleiktől tanulták meg. A gyerekek mindezek miatt rendszeresen betegek, tetvesek és rühösek voltak. Betegségeiket nem kezeltették, orvost nem hívtak hozzájuk. Az egyik gyermek folyamatos kezelést igénylő betegségéből fakadó kötelezettségeiket is figyelmen kívül hagyták. Amikor az egyik gyermek üveg-szilánkokba esett, és a hátát mély vágások borították, akkor sem vitték orvoshoz, azok maguktól forrtak össze.

A gyerekek az iskolából volt, hogy hónapokig hiányoztak, mert a szülők rokonokhoz látogattak vidékre, ez tarthatatlan iskolai hiányzásokhoz vezetett 3 gyermek esetében is, évet kellett ismételniük. A szülők érdemben nem foglalkoztak a gyerekekkel, nevelésük, gondozásuk lényegében elmaradt.

2. Szexuális és érzelmi bántalmazás

A szülők a gyerekekkel szemben sértő, lealacsonyító, az erkölcsi fejlődésüket károsan befolyásoló magatartást tanúsítottak. Alkohollal itatták, erre kényszerítették őket több alkalommal. A gyerekekkel együtt szexfilmeket néztek, és előtűk közösültek rendszeresen.

Bár a szülők tudomására jutott, hogy az apa két nagyobb fiúgyermekére erőszakosan szexuálisan közeledik a két kisebb lánykához is, semmit nem tettek ellene, és nem tiltották meg ezt a magatartást a fiúknak.

Az apa lányait elalváskor rendszeresen szexuálisan bántalmazta, az anya pedig 6 éves fiát. Az egyik kislány azt mondta, meztelenül kellett lennie egész nap, hogy apja, ha kedve szottyán, fogdoshassa.

Egyik kishúgát bátyja (aki féltestvére volt) lekötözte egy ágyhoz és megerőszakolta, s megfenyegette, nehogy beszélni merjen róla. Két kisebb testvér az erőszakot végignézte, és sírtak. Ez a nagyobb testvér az anyával is rendszeresen közösült. A 10 éves kislányt szülei kétszer eladták férfiaknak, „férjhez kellett mennie” – így beszéltek erről.

Az egyik nevelőszülő elmondásából kiderült, hogy a beszélni alig tudó kislányokat is rendszeresen bántalmazta szexuálisan az apa és a nagyobb fiúgyerekek. A legkisebb lány, akit szexuálisan bántalmaztak, még csak 2 éves volt.

Miután kiemelték őket, sokáig sírtak minden este, amikor megjött a nevelőapa és a nagyobbik fia; az emlékeik miatt ez félelemmel töltötte el a gyerekeket. A gyerekek nem szerettek ölbe vagy térdre ülni, féltek a vetkőzéstől és a víztől. A következő nevelőszülő elmondta, hogy nem tudott mit csinálni a gyerekekkel, a korábban megerősszakolt kamasz lány vagdosta magát és kábítószerezett, a másik bántalmazott kislány folyamatosan szökdösött. Nem tudta őket kezelni, nyolc év után elkerültek tőle.

3. Fizikai bántalmazás

A szülők rendszeresen bántalmazták fizikailag is gyerekeiket, és az sem zavarta őket, ha a nagyobbak verték a kisebbeket. Volt olyan, hogy az apa a kislányát kidobta az ablakon át az udvarra. Volt, hogy nyújtófával ütötte a fejét egy félbehagyott takarítás miatt. Az apa rendszeresen büntetett azzal, hogy hosszú ideig szorította gyerekeinek a karjait. A lányok fejét és fülüket ütlegelték. Volt, hogy az apa ráültette kislányát a forró rezsóra pucér fenékkal, amitől az égési sérüléseket szenvedett. Égetéssel többször is fenyegetőztek a szülők „fegyelmezési célból”.

Előfordult, hogy a gyerekeket hányásig itatták alkohollal. Volt, hogy az apa lapáttal verte meg a lányát, mert nem akart alkoholt inni. A kislány ekkor elájult, mire az anyja egy vödör vízzel leöntötte, de orvost nem hívtak hozzá.

Az egyik kislányt az apa úgy megverte, hogy az egyik füle egész életére megsérült. Egy másik kislányt műteni kellett a szülők bántalmazása miatt, de a kórházban nem látogatták, és egy héttel az értesítést követően mentek csak érte. A legnagyobb kislány (10 éves volt, amikor kiemelték a családból) elmondta, hogy azóta bántalmazzák őket, amióta alkoholisták lettek, és hogy a 13 éves féltestvére is mindig a szülőkkel ivott, és ő még kegyetlenebb módon bántotta őket.

4. Erkölcsi veszélyeztetés

A gyerekek rendszeresen loptak a boltból élelmiszert, ha éhesek voltak – a szülők erre biztatták őket. A gyerekek arról is beszámoltak, hogy a szülőkkel éjjel lopni kellett menniük.

Gyermekvédelmi észrevételek, intézkedések

A gyermekbántalmazási ügyek esetén különösen fontos következtetéseket enged meg a be- és feljelentést tévő személyek, szervezetek elemzése. Az érintett családtagok után az első, a gyermek veszélyeztetettségét észrevenni köteles személyek a gyermekvédelmi észlelő- és jelzőrendszeri tagok, közülük is elsősorban a nem hatósági szereplők, akik a gyermekek mindennapjait hivatalból követik. Ők elsősorban a gyermekorvosok, védőnők és pedagógusok. A jelzés megtételének hiányosságai több okra vezethetők vissza, és alapvetően rendszerszintű problémákból fakadnak.

Országosan a gyermekvédelmi jelzőrendszer működése, a jelzéstételi hajlandóság (amely kötelezettség) igen eltérő. A területi eltéréseket vizsgálva kirajzolódik, hogy a jobb infrastruktúrájú településeken – ahol az életszínvonal is magasabb – működik a jelzőrendszer, és rendszeresen a jelzések a gyermek bántalmazása, veszélyeztetése esetén. Azokon a településeken viszont, ahol alacsonyabb az életszínvonal, és az infrastrukturális adottságok gyengék, az jellemző, hogy a jelzőrendszeri tagok kevésbé tesznek jelzést. Az első esetben az éven keresztül elhúzódó esetek előfordulásának magyarázata jellemzően az alapellátásban és a gyámhivatalok működésében keresendő. A második esetben az évekig elhúzódó, beavatkozás nélküli gyermekbántalmazás oka elsősorban az, hogy nem érkezik bejelentés a gyermekvédelmi intézmények egyikéhez sem.

A jelzőrendszeri tagok jellemzően alul vannak informálva a tekintetben, mikor, milyen helyzetben, kinek és hogyan kell a jelzést megtenniük. A gyermek veszélyeztetettségének fogalma mind a gyermekvédelmi törvényben, mind pedig a büntető törvénykönyvben szerepel, s a legtöbb esetben nehezen eldönthető, hogy vajon csak gyermekvédelemnek, vagy a gyermekvédelmen túl a rendőrségnek és a büntető igazságszolgáltatásnak is feladata van egy adott ügyben. Mikor beszélünk súlyos fokú veszélyeztetettségről? Ezt megállapítani a jelzőrendszeri tag hivatott? Mi alapján tegye ezt? A probléma feloldására ráadásul csak kevés esetben (inkább csak a fizikai bántalmazás eseteiben) van reális esély, mert a társadalmi és gazdasági távolság a Magyarországon élő családok körében hatalmas. Egy mélyszegény családban cseperedő gyermek egészen más mércével mérendő veszélyeztetettség esetén tekinthető súlyosan veszélyeztetettnek, mint egy felső középosztálybeli család gyermeke. Az elhanyagolás és a szegénység fogalmai például egészen mást jelentenek, azonban a hatásai tekintetében egzakt módon nem feltétlenül elkülöníthetők a gyermek súlyos veszélyeztetettségének következménye szempontjából.

A jelzőrendszeri tagoknak azzal a nehézséggel kell megküzdeniük, hogy megvádolnak valakit egy erkölcsileg súlyosan elítélendő cselekménnyel. Ennek rájuk nézve következményei vannak: ellenségekké teszik az adott gyermekek szüleit, illetve olykor saját intézetük, szervezetük is inkább elzárkózna a konfliktus elől, amelyet egy-egy jelzés okozhat. Jelen van továbbá a félelem, amit egy jelzőrendszeri tag által megvádolt erőszakos gyermekbántalmazó könnyedén kivált – ennek folyamányaként pedig a magukra hagyottság: nincs valós védelem, ha megfenyegetnék őket. A tapasztalat sem segít: aki tett már jelzést, és keresztülment azon, ami ezt követően várt rá, valamint ami ez után az általa megvédeni kívánt gyermekkel történt, lehet, hogy legközelebb nem szól semmit.

A gyámhatóság hivatalból feljelentést tesz, ha súlyos gyermekbántalmazást, veszélyeztetést tapasztal. A 2020-as esetek 41 százalékában a gyámhivatal tett feljelentést a rendőrségen. Az esetek csaknem harmadában nem a gyermekvédelem, nem a jelzőrendszer, hanem egy távoli rokon vagy családtag az, aki feljelentést tesz. Az esetek 3,5 százalékában maga a bántalmazott gyermek az, aki végső elkeseredésében a hatósághoz szalad.

Azonban az esetekben, amelyekben a gyermeket hosszú időn keresztül bántalmazták, elhanyagolták, az ideiglenes hatályú elhelyezés vagy nevelésbe vétel aránya 60 százalék volt. A nevelésbe vétel, ami a védelembé vétel eredménytelenségét követi, azt feltételezi, hogy a szakellátásban megfelelő létszámban állnak rendelkezésre a szakemberek és az intézmények. Ez azonban nincs így. A nevelésbe vétel, amikor a gyermeket ki kell emelni a családból veszélyeztetettség, elhanyagolás, bántalmazás miatt, sokszor azért nem vagy csak nagyon megkésve történik, mert nincs hivatásos nevelőszülő, gyermek- vagy lakásotthon, amelyben fogadni tudnák a kiskorúakat. Sokszor tartja a rendszer éveken keresztül a gyermekeket a mérgező közegben pusztán azért, mert nem tudja elhelyezni. Amikorra már nem halogatható a kiemelés: ezt sokszor a gyermek közösségi aszociális, erőszakos viselkedése indokolja, 10-12 éves vagy idősebb korban a nevelésbe vétel hatékonysága még alacsonyabb. Jellemző a szakellátásban a kiskamasz korban nevelésbe vett gyerekek folyamatos szökése, közösségellenes viselkedése.

A gyermekvédelmi intézkedések bizonyos típusú esetekben nem kedveznek a gyermeknek.

Az egyik visszatérően felbukkanó helyzet, amelyben az apa terrorban tartja az egész családot. Az anya rendszerint fél attól, hogy ha kitudódik a bántalmazás, a gyámhatóság a gyermek ideiglenes hatályú elhelyezéséről dönt – azaz kiemelik a családból. A gyermek, illetve gyermekek jellemzően erősen kötődnek, ragaszkodnak anyjukhoz, aki a bántalmazások elviselésében sorstársuk.

Őket az otthonukban megvédeni igyekeznek, azonban a külvilág előtt mindent titkol. Az anyának a gyermekek elvesztésétől való félelme sajnos az ilyen esetekben sokszor megalapozott: nem a bántalmazót, hanem a gyermekeket távolítják el az otthonukból. Előfordul emellett, hogy az anya is gyanúsított, majd vádlott lesz, amiért nem védte meg a gyermekeit. Azok a szolgáltatások, amelyek ebben a helyzetben segítséget jelenthetnek – például az anyaothton, vagy a családok átmeneti otthona –, sokszor olyan egyéb veszteségeket okoznak az anyának és gyerekeknek (távol van a lakóhelytől, a köznevelési intézményektől, munkahelytől, illetve az ottani körülmények, a rengeteg szigorú magatartási szabály betartása, a többi lakóhoz való alkalmazkodás megterhelő), amelyek miatt az anyák nem vagy csak legvégső elkeseredésükben választják ezt a lehetőséget.

Egy másik, a gyermekvédelmi intézkedések során jellemzően előforduló helyzet, amely a gyermeket nem védi: amelyben a gyermek súlyos veszélyeztetése miatt családba fogadásról dönt a gyámhatóság, vagyis amikor közeli rokon vállalja a gyermek törvényes felügyeletét. Ennek során viszonylag gyakran előfordul, hogy a gyámhatósági iratok alapján a gyermek gondozására köteles személy megváltozik ugyan, a valóságban továbbra is a bántalmazó szülővel vagy szülővel marad a gyermek. Történhet ez azért, mert egy háztartásban élnek, vagy azért, mert a családba fogadó felnőtt visszaengedi a gyermeket a szüleihez. Ilyen esetben az elhanyagolás, bántalmazás ugyanúgy folytatódhat, és rendszerint folytatódik is.

Az is látható a vizsgált iratokból, hogy a gyermekvédelmi szakemberekkel való szülői együttműködésen, vagy annak hiányán múlhat a döntés: hogy a gyermeket védelembe veszik, vagy akár kiemelik-e, illetve, melyik szülőnél helyezik el. Különösen gyakori, hogy a külön élő szülők között a szülői felügyelet miatti harc során az a szülő kerül ki végül győztesen és kapja meg végül a kizárólagos felügyeleti jogot, aki jobban együtt tud működni a hatóságokkal: aki higgadtan és megfontoltan, meggyőzően és látszólag asszertív módon kommunikál. Történik ez akkor is, ha egyébként sem a szülő-gyermek kötődés, sem a gyermek gondozásának gyakorlata nem indokolja a kizárólagos felügyeleti jogot.

Egy ügy: egy család 2010–2020 között, Göbölyjárás – gyermekvédelmi észrevételek, intézkedések

A gyerekek három éven keresztül éltek bántalmazásban, elhanyagolásban, teljesen gondozatlanul és betegségekkel szenvedve. A szülők orvoshoz nem vitték a gyerekeket, sérüléseiket nem kezelték, az elmaradt kezeléseket, védőoltásokat a későbbiekben sem pótolták, arra hiába hívta fel figyelmüket a védőnő. A szülők beteg gyermekükhöz csak akkor hívtak mentőt, amikor 40

fokos láza közben már hányni is kezdett. A kórházban megállapítottak már régóta fennálló megbetegedéseket, amelyek soha nem voltak kezelve. A kórház és a védőnő hiába hívta fel a szülők figyelmét arra, hogy kezelni kell a gyermek bizonyos betegségeit, a szükséges műtétre csak évekkel később került sor, amely után a kezelésekre szintén nem vitték el a gyermeket. A kisbaba köldöksérvét sem kezelték és a kötelező oltásokat sem adták be neki, hiába figyelmeztette őket újra és újra a házi orvos és a védőnő.

Az anya kórházba kerülése után csak az apjuk volt a gyerekekkel, ezt követően az ingatlan teljesen leromlott, a gyerekek pedig egyáltalán semmit nem kaptak meg.

A gyermekekért lakossági bejelentést követően mentek ki és emelték őket ki egy szeptemberi családlátogatás alkalmával. A családgondozó és a gyámügyi ügyintéző a lerobbant, lakhatatlan ingatlanban a gyerekeket 16 fokban félmeztelenül, felügyelet nélkül találta. A családdal a lakhatási körülményeik és az iskolai hiányzások miatt volt kapcsolata a gyermekvédelemnek, de védelembe sem voltak véve. A gyermekek kiemelését a felügyelet hiányával indokolták, az évek óta tartó érzelmi, szexuális, fizikai és erkölcsi bántalmazásra csak később derült fény. A feljelentést a gyermekjóléti szolgálat tette, miután az egyik, tízéves kislányról egy nőgyógyászati vizsgálat alkalmával kiderült, hogy a kislány nem szűz. Ezután tett jelzést szexuális bántalmazásról az orvos és a védőnő is.

A városi gyámhivatal az első feljelentést követően elutasította az eseti gyám kirendelését azzal, hogy az ismeretlen tettes ellen indított feljelentésben szexuális erőszak miatt a szülő és a gyermek között nem áll fenn érdekellentét, annak ellenére, hogy a rendőrség levelében leírta, hogy megalapozottan gyanúsítható az apa és a nagytestvér.

A gyermekek elhelyezése elsőként két nevelőszülőnél történt. Az egyik tanúvallomásában elmondta, hogy a gyerekek nagyon soványak voltak, el voltak maradva a beszédben és mindegyik pár osztállyal lejjebb járt, mint ahogyan kora szerint indokolt lett volna. A 13 éves fiú elszökött, azután folyamatos szökésben volt. Ezt megelőzően a kisebb gyerekek nem szóltak egy szót sem, azt követően kezdtek megnyílni. Csak akkor derült ki, mennyire félték a nagyobb fiútestvérüktől.

A nevelőszülő vallomásából kiderült, hogy amikor hozzá kerültek, a körmeik feketék voltak, félték a víztől, és négyszer kellett megfürdetni őket, míg végre befekhetek az ágyba. A gyerekek nem tudták, hogyan kell fürdeni, és nem tudták megmondani, mikor fürödtek utoljára. Nem ismerték az ételeket. Az egyik kislányon korábbi késszúrásnyomokat talált a nevelőszülő, amelyeket apja és bátyja okoztak, amikor tiltakozott szexuális bántalmazása miatt. Ütés- és vágásnyomok látszottak testszerte az összes kisgyermeken.

Igazságszolgáltatás, büntetőeljárás és a büntetés mértéke

Alapvetően az otthon elkövetett erőszakosságok nem a büntetőjog segítségével orvosolhatók. Legtöbbször sokféle szociális és lélektani szál gabalyodik össze és ágyaz meg a jelenségnek. Azonban van az az állapot és helyzet, amelynek azonnali megszüntetése a cél, és amely esetén megkerülhetetlen a büntető igazságszolgáltatás bevonása. Az elemzésben kiemelt figyelmet fordítottam arra a kérdésre, vajon hogyan nyúl a hatóság e kényes ügyekhez, mit kezd a négy fal közötti bűnökkel.

A jelen kutatási eredmények lesújtó képet mutattak arról, ahogyan az elhúzódozó, éveken keresztül tartó büntetőeljárások során a gyermekek meghallgatása, tanúként való kihallgatásuk zajlik. Nem pusztán a szakszerűtlen, speciális szaktudást el nem ismerő meghallgatások minősége, de azok száma sem felel meg a felállított elvárásnak, amely szerint a gyermekkorú tanút lehetőleg egy alkalommal hallgassák meg. 2020-ban az elhúzódozó gyermekbántalmazás és erőszakos esetek gyermek sértettjeit az esetek kétharmad részében legalább két-három alkalommal hallgatták meg a büntetőeljárás során. Az esetek több mint negyedében legalább négyszer kellett tanúskodniuk.

A gyermekeket jellemzően meghallgatja a jelzőrendszeri tagokon és feljelentést tevőkön kívül a nyomozó hatóság, az igazságügyi szakértő, a gyámhivatal, illetve a bíróság. 2015-ös arányokkal összevetve az látszik, hogy a bíróság általi meghallgatások aránya az összes ügy vonatkozásában 65-ről 2020-ra 21 százalékra esett vissza. Ennek oka a büntetővégzések elszaporodása és az, hogy a nyomozási bíró feladatai közül kikerült a gyermek meghallgatása. Valamelyest csökkent a rendőrségeken folyó (63-ről 56 százalékra), és emelkedett a pszichológus szakértők általi (47-ről 51 százalékra) gyermekmeghallgatások aránya a 2015-ös és a 2020. évi vizsgált ügyeket összehasonlítva.

A nyomozás és a büntetőeljárás folyamán a meghallgatásoknak – bár a különleges bánásmódot igénylő sértett tanút már kiemelten kezeli az büntetőeljárás-jog –, csak ajánlott, nem pedig kötelező elemei vannak. A gyakorlatban nem mindig érzékelhető a sértett kímélete, vagy egyáltalán a szempont jelentősége.

A kapcsolati erőszak deliktumának minősítése a kiskorú veszélyeztetése ügyekben 2015-ben még bizonyítottság esetében is rendkívül alacsony arányú volt. 2020-ra a tendencia pozitív irányú: öt év alatt az ügyek alig több mint tizedéről a csaknem kétharmados arányig haladtunk, ami a gyermekbántalmazással párhuzamosan zajló (pár)kapcsolati erőszak értékelését illeti. Ezt feltételezve azt várhatjuk, hogy a végrehajtandó szabadságvesztések száma és aránya megemelkedik az ilyen típusú erőszakos bűnelkövetők esetében. Ez a várakozás nem igazolódott: nem követte a kapcsolati erőszak emelkedő számú minő-

sítését a büntetés mértékének emelkedése. Mint ahogyan jellemzően a gyakorlatban a rendbeliség sem eredményez súlyosabb büntetést, úgy a halmazati büntetés sem. Sőt. Az egyébként sem szigorú joggyakorlat tovább enyhült.

Az iratok alapján az látszik, hogy a jogalkalmazó jellemzően nem minősíti kiskorú veszélyeztetésének azt az esetet, amelyben az egyik szülő az egyik gyermek testvérét vagy testvéreit bántalmazza rendszeresen a gyermek előtt, vagy annak tudtával – miközben természetesen a szülő gyermek előtti bántalmazása egyértelműen a kiskorú veszélyeztetése. Ha tehát a családban a szülő a három gyermekből mindig csak egyet bántalmaz, akkor hiába tanúja annak a többi gyermek is, ők nem szerepelnek a kiskorú veszélyeztetésének sértettjei között.

Miközben a punitív büntetőpolitika hosszú évek óta a büntetés-kiszabás szigorodását eredményezi, a kiskorú veszélyeztetése ügyekben ez nem érezteti hatását. A kiskorú veszélyeztetése büntett büntetési tétele öt évig terjed, a büntetési tétel felső határát a rendbeliség és a halmazat pedig tovább növeli, mégis, a 2020-ban jogerőre emelkedett ügyek 82 százaléka maximum felfüggesztett szabadságvesztéssel bünteti az elkövetőt, azaz jóval a középérték alatt marad.

Egy ügy: egy család 2010–2020 között, Göbölyjárason – büntetőeljárások, meghallgatások, büntetés

Az eljárás 9 éven keresztül folyt, kétszer új eljárás lefolytatására hívták fel az elsőfokú bíróságot, kétszer hatályon kívül helyezték az ítéletet és ismételt eljárásban tárgyalták. A tanúkat éveken keresztül vegzálták azzal, hogy újabb és újabb alkalommal kellett elmondaniuk a szexuális bántalmazásokat részletekbe menően, amiket éveken keresztül elkövettek ellenük a bántalmazó szülők. Mivel a gyerekeket az első eljárásban hatósági tanú nem kísérte tanúvallomásaik során, ezért a gyerekeket újból ki kellett hallgatni az eljárási szabálytalanság miatt. A kihallgatáskor elkövetett nyomozati hibák és a szabályokat nem betartó bírói kihallgatás miatt a gyerekeket sok évvel később újra meghallgatták – kíméletüket nem szolgálva, és jóval kevesebb eredménnyel.

Az igazságügyi pszichológus szakértő megkérdőjelezhető véleménye után újabb szakértőt rendeltek ki, aki újra meghallgatta a gyerekeket – nyolc évvel a történetek után.

Az ügyben, amelyben mind súlyos testi sértés, mind többrendbeli szexuális erőszak történt a hétrendbeli kiskorú veszélyeztetése mellett, a terhelteket végrehajtandó szabadságvesztésre ítélte a bíróság. Az apa kilenc, az anya nyolc év börtönbüntetést kapott. Jelenleg is szabadságvesztés-büntetésüket töltik.

Zárszó

A kiskorú veszélyeztetése egyik, a társadalomra talán legveszélyesebb, generációk életét súlyosan károsító formája a családon belüli bántalmazás, amely rendszerint a bántalmazó magatartás továbbörökítésével és az áldozattá válás elősegítésével is együtt jár.

A gyermek védelme érdekében megtett jelzések sok esetben nem váltják be a hozzájuk fűzött reményeket. Sőt, a hozzájuk fűzött remények halványulni látszanak éppen amiatt, hogy a gyermekvédelmi lépések hatékonysága, működőképessége sokszor megkérdőjelezhető. A jelzések hatására védelembe vett gyermekek esetében gyakori, hogy az intézkedés mellett következnek be tragédiák; hogy a védelembe vétel évekig fennáll, megfogható eredmény nélkül; hogy a család gondozása alapellátás keretein belül nem képes elegendő segítséget nyújtani, de a rendszer nem képes megfelelő helyet biztosítani a gyermek számára a szakellátásban. Az elhivatott szakemberek kitartásának köszönhetően meg lehet menteni egy-egy gyermeket ott, ahol a család egyben már menthetetlen.

Amíg a sérülékeny csoportokra vonatkozó szabályok a bírósági eljárásban csak lehetőségként, nem pedig feltételként jelennek meg – amíg a szemléletformáló képzés nem előfeltétele a meghallgatásnak, és amíg a kép- és hangrögzítés elkészítése vagy lejátszásának feltételei nem adottak széles körben az igazságszolgáltatás szereplői számára –, addig a sértett védelme és kímélete, a megkülönböztetett bánásmód csak remény lehet.

Ha a gyermekkorban elszenvedett traumák következményeit, hatásait nézzük, azt látjuk, hogy a gyermekkel való törődés hiánya, vagy az érzelmi és fizikai bántalmazás következtében a devianciák kialakulásának valószínűsége megsokszorozódik: akár a megbetegedéseket, a pszichés problémákat, az addikciók kialakulását, vagy a kriminalizálódást tekintve. Annak valószínűsége, hogy egy bántalmazó vagy elhanyagoló családban felnőtt gyermek felnőttkorában szintén egészségtelen, káros környezetet fog kialakítani a saját gyermeke számára, sokszoros ahhoz képest, aki egészséges, „elég jó” közegben nevelkedett.

A jelenlegi büntetés kiszabási gyakorlat üzenete a társadalomnak viszont nem más, mint hogy a gyermek családon belüli bántalmazása, a mérgező közegben tartása nem igazán súlyos büntett: a társadalomra való veszélyességének mértéke alacsony.

Felhasznált irodalom

- BABITY M. (2013): *A gyermekbántalmazás rizikótényezőinek vizsgálata*. Doktori értekezés. Pécs: Pécsi Tudományegyetem. <https://core.ac.uk/download/pdf/80161575.pdf>.
- CSAPUCHA B. (2021): A veszélyeztetési eredmény értelmezése a kiskorú veszélyeztetése törvényi tényállásában. *Büntetőjogi Szemle*, 11(1), 15–23. https://ujbtk.hu/wp-content/uploads/lapszam/BJSZ_202101_15-23o_CsapuchaBernadett.pdf.
- FAIL Á. (2016): A női fogvatartottak hazai jellemzői, kriminálstatisztikai adatok alapján. *Jogi tanulmányok*, 18(1), 337–349. http://epa.oszk.hu/02600/02687/00007/pdf/EPA02687_jogi_tanulmanyok_2016_337-349.pdf.
- FARKAS J. (2013): *Gyermekek sérelmére elkövetett családon belüli erőszak*. Doktori értekezés. Miskolc: Miskolci Tudományegyetem. <http://midra.uni-miskolc.hu/document/14137/11868.pdf>.
- SZÖLLŐSI G. (2005): A családon belüli erőszak értelmezése. *Belügyi Szemle*, 53(9), 23–39.

VIRÁG GYÖRGY – SZABÓ JUDIT*

Pedofília és bűnözés

Absztrakt

A tanulmány a gyermekek sérelmére elkövetett szexuális bűncselekmények gyakoriságának, kockázati tényezőinek, valamint a pedofiliával való összefüggéseinek kérdéseivel foglalkozik. A releváns hazai és nemzetközi szakirodalomra támaszkodva arra kívánunk rávilágítani, hogy az úgynevezett „pedofil bűncselekmények” és azok elkövetői sok szempontból heterogén csoportot alkotnak, továbbá, hogy a pedofília a gyermekek sérelmére elkövetett szexuális bűncselekmények motivációs hátterének valójában csak az egyik – és nem szükségszerű – tényezője. A gyermekek védelme tehát komplex, a büntető igazságszolgáltatási rendszeren és a pszichiátriai diagnosztikai kategóriákon túlmutató megközelítést igényel.

Kulcsszavak: *pedofília, gyermekek sérelmére elkövetett szexuális bűncselekmények, gyermekpornográfia, prevenció*

Abstract

Pedophilia and crime

The paper deals with issues concerning the prevalence and risk factors of sexual offending against children and its link with pedophilia. Relying on relevant international and Hungarian academic literature, we aim to highlight the fact that the so-called ‘pedophilic offenses’ and their perpetrators are in many ways a heterogeneous group and that pedophilia is actually only one factor – and not even a necessary one – in the motivational background of sexual offending against children. The protection of children thus requires a broader approach that extends beyond the criminal justice system and psychiatric diagnostic categories.

Keywords: *pedophilia, sexual offending against children, child pornography, prevention*

* Dr. Virág György PhD, igazgatóhelyettes, főtanácsos, OKRI, ORCID: 0000-0001-6857-9707; dr. Szabó Judit PhD, tudományos főmunkatárs, OKRI, ORCID: 0000-0001-8133-6363.

A pedofília görög eredetű, a gyerek/fiú (*pais*) és a barátság/szeretet (*philia*) szavakból létrejött szóösszetétel, jelentése tehát gyerekbárát, *gyerekszerető*. Az általános vagy köznapi használat a gyerekekkel szexuális kapcsolatot létesítő (felnőtt) személyt nevezi pedofilnak (VIRÁG, 2010). A pszichiátriai betegségtan szerint a pedofília a szexuális élet deviáns megnyilvánulásainak – az úgynevezett *parafiliáknak* – tekintett szexuális magatartások egyike, amely a *pubertáskor előtti gyerekek iránt érzett tartós és intenzív szexuális vonzalomban* nyilvánul meg. Seto (2017) becslése szerint a zavar előfordulási gyakorisága az átlagpopulációban 1 százalék körül van.¹ A pedofíliát nemcsak a közbeszédben, hanem a különböző szakmai diskurzusokban is gyakran összemoszák a gyerekek elleni szexuális bűncselekmények elkövetésével. A valóság azonban az, hogy vannak pedofil hajlammal élő emberek, akik ténylegesen soha nem molesztálnak egyetlen gyermeket sem, ugyanakkor sokan vannak olyanok is, akik ugyan nem minősülnek pedofilnak, mégis szexuálisan bántalmaznak egy vagy több gyermeket. A pedofília és a gyermekek ellen elkövetett szexuális abúzus tehát különböző fogalmak, annak ellenére, hogy a két halmaznak van közös metszéspontja.

Jelen tanulmányunk az Országos Kriminológiai Intézetben lefolytatott kutatás részeként azt vizsgálja, milyen kapcsolatban áll a pedofília, a pedofil érdeklődés a gyermekek sérelmére megvalósított szexuális bűnelkövetéssel, valamint hogy mit lehet tudni az ilyen bűncselekmények gyakoriságáról és kockázati tényezőiről. A büntetőjogi felelősséget a pedofília önmagában – hasonlóan más parafiliákhoz – nem érinti ugyan, a tárgyalt kérdéseket azonban mind a fogalmi tisztázás, mind a prevenció szempontjából relevánsnak gondoljuk. Az alábbiakban a kutatás keretein belül készített szakirodalmi áttekintés alapján járjuk körül a pedofília és a bűnözés kapcsolatának egyes aspektusait.

A pedofília kapcsolata a bűnözéssel

A pedofíliával kapcsolatos kutatások zömét kriminális mintákon végezték.² Mivel a szexuális bűnelkövetőknek csak kis része kerül a hatóságok látókörébe,

¹ Korábbi munkáiban Seto is magasabbra, 3–5 százalék közé becsülte a pedofília prevalenciáját.

² Meg kell itt említenünk azokat a hazai kutatásokat, amelyek jogerős ítélettel lezárt, gyermekpornográfia miatt indult büntetőeljárások elemzésén alapultak. Ilyen volt Parti Katalin átfogó kutatása a 2002–2005 között tiltott pornográf felvétellel visszaélés miatt indult valamennyi büntetőügy (N = 225) vonatkozásában (PARTI, 2007; 2009a; 2009b). Az OKRI-ban zajlott az a kutatás is, amely a 2016-ban és 2017-ben jogerős bírósági ítélettel lezárt, gyermekpornográfia miatt indult büntetőügyeket (N = 178) elemezte (SZABÓ – CSAPUCHA, 2020a; 2020b). Mivel azonban a csak online elkövetők esetében általában nem történt elmeorvos szakértői vizsgálat,

és még kevesebbet ítélnék el büntetőeljáráásban, ezek a minták nem reprezentatívok (NEUTZE et al., 2011). Az ilyen adatokat ezért óvatossággal kell kezelni, hiszen ezek alapján nem különíthetők el megfelelően a pedofília specifikus rizikófaktora a bűnelkövetésre, azon belül az erőszakos bűnelkövetésre hajlamosító tényezőktől. Arra azonban valamelyest választ kaphatunk ezekből a kutatásokból, hogy a gyermekek elleni nemi bűncselekmények ismertté vált elkövetőinek mekkora hányada tekinthető pedofilnak (bár az empirikus eredmények elsősorban módszertani okok miatt némiképp szórnak).

Kesicky és munkatársai gyermeket szexuálisan bántalmazó férfiak 146 fős mintáján vizsgálták a zavar előfordulási gyakoriságát (KESICKY et al., 2014). A pedofília DSM-IV-TR-ben³ szereplő diagnosztikai kritériumai⁴ szerinti diagnózist komplex vizsgálat⁵ alapján állapították meg, és arra a következtetésre jutottak, hogy *a minta mindössze 16,2 százaléka meríti ki a diagnosztikus ismérveket*. Vagyis tíz elkövető közül mindössze kettő volt pszichiátriai értelemben pedofilnak tekinthető. Fontos hozzátenni, hogy ebben a mintában csak olyan elkövetők voltak, akik egy vagy több gyermeket tetteg molesztáltak, bántalmaztak. Seto (2018) szerint a pedofília – általában ideértve a hebefiliát, azaz a serdülőkorúak (11–14 évesek) iránti nemi vonzalmat is – átlagos prevalenciája kriminális mintákban 50 százalék körülire tehető, a zavar indikátorától, a minta jellemzőitől és a kutatási elrendezéstől függően. Seto és munkatársai (2006) egy másik kutatása alapján ez az arány a gyermekpornográfia elkövetői körében még magasabb, akár kétharmad is lehet, amely a szerzők szerint azt is jelenti egyben, hogy a gyermekekről készült pornográf tartalom „fogyasztása” jobb diagnosztikus indikátora a pedofiliának, mint a gyerekek szexuális bántalmazása (az úgynevezett kontakt-bűncselekmény). Úgy tűnik tehát, hogy a pedofília a gyermekpornográfia elkövetői esetében markánsabb rizikótényező, mint a gyerekek sérelmére testi kontaktussal járó nemi bűncselekményt elkövetők tekintetében.

illetve ha történt is, az – néhány kivételtől eltekintve – nem tartalmazott pedofiliára utaló megállapításokat (különösen nem diagnózist), ezek a kutatások csak általában véve az elkövetők, és nem a pedofiliában szenvedők jellemzőire vonatkozóan hoztak eredményeket.

³ Az Amerikai Pszichiátriai Társaság által jegyzett, a pszichiátriában ma általánosan használt *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders* (Mentális Rendellenességek Diagnosztikai és Statisztikai Kézikönyve) negyedik, átdolgozott kiadása.

⁴ A pedofília diagnózis A, B, C kritériumai a DSM-IV-TR Szexuális és nemi identitás zavarok részének *Paraphiliák* fejezetében, a 302.2 pont alatt szerepelnek.

⁵ Péniszpletizmográfián (fallometrikus mérésen), az aktuális klinikai tüneteken és a korábbi klinikai adatokon alapult a vizsgálat.

A *pedofil elkövetők* gyakran igen korai életkorban kezdik a gyerekek bántalmazását, több áldozatot szednek, mint a nem pedofil elkövetők (ABEL et al., 1985), továbbá a nemi bűncselekmények tekintetében esetükben nagyobb a bűnismétlés valószínűsége (HANSON – MORTON-BOURGON, 2005). Utóbbi csoport nagy átfedést mutat azokkal a visszaesés szempontjából különösen veszélyeztetett elkövetőkkel, akik mind online, mind offline, tehát kontakt típusú szexuális bűncselekményeket is elkövetnek gyermekek sérelmére (például EKE et al., 2019).

A gyerekeket szexuálisan bántalmazó, *nem pedofil elkövetők* gyakran stressz hatására, a pedofil tetteseknél későbbi életkorban kezdik az elkövetést, általában családon belül, és kevesebb sértett sérelmére (ABEL et al., 1985). Ők ugyanakkor általában magasabb pontszámot érnek el a pszichopátia mérőeszközein (például STRASSBERG et al., 2012).

Az *áldozatok* bizonyos jellemzői is összefüggést mutatnak a pedofíliával (LEVENSON et al., 2008). Nagyobb valószínűséggel bizonyulnak pedofilnak azok,

- akiknek fiú áldozatuk (is) van;
- akik több gyermeket bántalmaznak;
- akik fiatalabb gyermekek sérelmére (LEVENSON et al., 2008); illetve
- akik nem saját családtagjuk sérelmére követik el a bűncselekmény(ek)e)t (SETO, 2018).

A pedofília szexuális gyermekbántalmazásban játszott szerepére a gyerekek sérelmére elkövetett szexuális bűncselekmények rizikófaktorairól szóló részben még visszatérünk.

A gyermekek sérelmére elkövetett nemi bűncselekmények gyakorisága és kockázati tényezői

A gyermek sérelmére elkövetett szexuális abúzus fogalma és előfordulási aránya

A gyermekek sérelmére elkövetett szexuális bűncselekmények előfordulási gyakoriságuk és következményeik okán nemcsak jogi, hanem közegészségügyi szempontból is súlyos problémát jelentenek.

A WHO (1999: 15–16) definíciója szerint a *gyermekkori szexuális abúzus* „egy gyermek⁶ bevonása olyan szexuális tevékenységbe, amelyet nem képes teljesen megérteni/felfogni, amelyhez nem tudja tájékozott beleegyezését adni, vagy amelyhez

⁶ Gyermekek a WHO a tizennyolc éven aluli személyeket érti.

*nem elég fejlett, és amelybe nem tud beleegyezni, illetve amely jogszabályba vagy társadalmi tilalomba ütközik*⁷.

Ez a tevékenység egy gyermek és egy olyan felnőtt – vagy egy olyan másik gyermek – között történik utóbbi szükségleteinek kielégítése céljából, aki életkoránál vagy fejlettségénél fogva felelős a gyermekért, illetve bizalmi vagy hatalmi viszonyban áll vele. A gyermek sérelmére elkövetett szexuális abúzus megnyilvánulhat egyebek mellett a gyermek bármilyen törvénytelen szexuális cselekményre történő rábírásában vagy kényszerítésében, a gyermek prostitúció vagy más törvénytelen nemi cselekmény révén történő kizsákmányolásában, illetve pornográf tartalmú előadások és anyagok készítését célzó kizsákmányolásában.

A jelenség okainak feltárását, a kezelés és a megelőzés lehetséges eszközeinek kidolgozását, illetve fejlesztését jelentősen hátráltatja az a tény, hogy a gyerekek által elszenvedett szexuális bűncselekmények túlnyomó része látenciában marad.⁸ A hivatalos statisztikai adatok megközelítőleg sem tükrözik a probléma nagyságát, ugyanakkor a jóval több információval kecsegtető áldozat-, illetve látenciakutatások nem kevés etikai és módszertani problémát vetnek fel. A vizsgált jelenséget még mindig számos tabu övezi, és a nemi bűncselekmények természetéből adódóan az ilyen esetekről egyébként is nehéz információt szerezni. További módszertani nehézséget jelent a nemzetközi kutatások szempontjából az a tény, hogy sem a „gyermek”, sem a „szexuális abúzus” definíciója nem egységes, valamint abban is eltérnek a megközelítések, hogy az áldozat és elkövető közötti kor-, illetve hatalmi helyzetbeli különbséget figyelembe kell-e venni (WHO, 2012). A meghatározások különbségei és az egyéb módszertani – például mintavételi – eltérések miatt a különböző kutatások gyakran nagyon eltérő következtetésekre jutnak a prevalencia vonatkozásában, ezért a globális prevalencia is nehezen becsülhető meg (LALOR – McELVANEY, 2010).⁹ Ahogy azonban az alábbi rövid és példálózó áttekintésből is megállapítható, az eltérő konkrét számadatok ellenére valamennyi kutatás eredményei ijesztő nagyságrendről árulkodnak.¹⁰

⁷ *“Child sexual abuse is the involvement of a child in sexual activity that he or she does not fully comprehend, is unable to give informed consent to, or for which the child is not developmentally prepared and cannot give consent, or that violates the laws or social taboos of society.”*

⁸ Ez a szexuális bűncselekményekre általában igaz, lásd például PARTI et al., 2017.

⁹ Nem mindegy például a minta nagysága, az, hogy milyen életkorú személyek alkotják, milyen a nemek aránya, a résztvevők az általános vagy valamely veszélyeztetett, specifikus populációból kerülnek-e ki stb. A felnőtteket megkérdező kutatások például rendre magasabb prevalencia rátát eredményeznek, mint a gyermekmintákon végzett kutatások.

¹⁰ A területi korlátok nem teszik lehetővé a nemzetközi epidemiológiai, illetve prevalenciakutatásokról szóló részletes áttekintést. Utóbbihoz lásd például O'DONOHUE et al., 2018.

A WHO 2018 februárjában publikált, *Hillis és munkatársai* (2016) adatain alapuló becslése szerint világszerte *egymilliárd körül* van azon 2–17 év közötti gyermekek száma, akiket az elmúlt egy évben *fizikai, szexuális vagy érzelmi erőszak*, illetve *elhanyagolás* ért, ami azt jelenti, hogy globálisan az érintett korosztályba tartozó *gyerekek több mint a fele* elszenvedett valamilyen erőszakot. Szintén a WHO kutatóitól származik az a 2004-es adat (ANDREWS et al.), amely a gyermekkori *szexuális viktimizáció* arányát a lányok körében átlagosan 27, a fiúk esetében 14 százalékra teszi. Közép- és Dél-Amerikában, a Karib-térségben, Indonéziában, Srí Lankán és Thaiföldön a kutatók alacsonyabb, míg Kelet-Európában, a Független Államok Közösségében, az ázsiai és csendes-óceáni térségben és Észak-Afrikában magasabb viktimizációs rátára utaló adatokat találtak. Egy a szexuális gyermekbántalmazás globális prevalenciájára vonatkozó metaelemzés eredményei szerint az abúzus előfordulási aránya a lányok esetében 20, a fiúk esetében pedig 8 százalék (STOLTENBORGH et al., 2011). Egy másik metaanalízis arról számolt be, hogy világszerte a 18 év alatti lányok 9, míg a fiúk 3 százaléka válik megkísérelt vagy befejezett erőszakos közösülés valamely formájának áldozatává, és a lányok 13, míg a fiúk 6 százalékát éri érintés útján megvalósított nemi abúzus (BARTH et al., 2013). *Pereda és munkatársai* (2009) 22 ország 65 kutatásának metaelemzését végezték el, arra a következtetésre jutva, hogy a férfiak 7,9, míg a nők 19,7 százaléka szenvedett el valamilyen típusú nemi bántalmazást 18 éves kora előtt. Az Európai Unió Alapjogi Ügynöksége nőekkel szembeni, nemi alapú erőszakkal foglalkozó 2012. évi, 42 ezer (tagállamonként átlagosan 1500) nővel készített interjún alapuló felmérése során a megkérdezett nők mintegy 12 százaléka számolt be 15 éves kora előtt történt, felnőttől elszenvedett valamilyen típusú szexuális visszaélésről (FRA, 2014). A legtöbb empirikus adat szerint tehát a lányokat nagyobb arányban érinti a gyermekkorban elszenvedett nemi abúzus, mint a fiúkat, bár egyes kutatások adatai szerint a két nem érintettsége hasonló (WHO, 2012). Utóbbi eredmény azzal függhet össze, hogy a fiúk és férfiak esetében még magasabb a látencia, mint a lányok és a nők esetében. A szexuális erőszak férfi áldozatainak ugyanis az abúzus tényén kívül meg kell küzdeniük a homoszexualitás és a gyengeség stigmáival is, ezért a legtöbben nem jelentik a történeteket.

A gyermekkori szexuális abúzus retrospektív vizsgálatán alapuló kutatások eredményei a *látencia* óriási mértékéről árulkodnak. Kiderül belőlük, hogy sok érintett csak hosszú évekkal, akár évtizedekkel később számol be az őt ért bántalmazásról (LALOR – MCELVANEY, 2010). *McElvaney* (2002) kutatási eredményei szerint akár ötven év is eltelhet, mire a gyermekkori szexuális erőszak áldozatai felfedik a velük történeteket. A *McGee és munkatársai* (2002) vizsgálatában részt vett felnőttek 47 százaléka a kutatást megelőzően soha senkinek nem

mondta el a gyermekkorban elszenvedett erőszakot. *London és kollégái* (2007) retrospektív kutatások áttekintése nyomán arra a következtetésre jutottak, hogy a gyermekkorukban szexuálisan bántalmazott gyerekek mindössze harmada számol be az erőszakról még a gyermekévei alatt. A *Lamb és Edgar-Smith* (1994) kutatásában részt vett, gyermekkorukban szexuális abúzuson átesett felnőttek átlagos életkora 8 év volt a bántalmazás kezdetén és átlagosan 18 év volt a történekről való első beszámoló idején. A *Smith és munkatársainak* (2000) kutatásában részt vett nők 48 százaléka csak az abúzust követő öt éven túl számolt be a történekről.

A gyermekek sérelmére elkövetett szexuális bűncselekmények prevalenciájára vonatkozóan *Magyarországon* is egyre több az empirikus adat. Bár a kutatási eredmények a felmérések eseti (nem rendszeres) volta és az eltérő módszertani háttér miatt nehezen összehasonlíthatók és nem alkalmasak arra, hogy átfogó és részletes képet kapjunk a hazai érintettségről, a probléma súlyosságát hitelesen illusztrálják. Az OKRI 2004-es látenciakutatásának eredményei szerint a megkérdezett nők 2,3 százaléka, míg a férfiak 1,2 százaléka volt gyerekkorában szexuális erőszak vagy bántalmazás áldozata. Az érintett lányok 56, míg a fiúk 15 százaléka számolt be valakinek a történekről. Feljelentés csupán az esetek 8 százalékaiban történt, és kizárólag olyan ügyekben, amelyekben lány volt az áldozat (VIRÁG, 2004).

Tóth Olga (1999) 1010 fő 18 évesnél idősebb nő körében végzett felmérést többek között a családon belüli erőszakkal kapcsolatos élményekre és tapasztalatokra vonatkozóan. A megkérdezett nők 8 százaléka számolt be arról, hogy gyermekkorában átélt valamilyen formájú szexuális zaklatást, és a szerző úgy véli, a válaszadást nem vállaló 12 százalék körében is akadnak még, akiket gyermekkorukban szexuális zaklatás ért.

A Pandóra szelencéje nevű nemzetközi projekt keretein belül végzett hazai iskolai felmérés a szexuális bántalmazás különböző formáinak előfordulási arányát is vizsgálta felső tagozatos tanulók (N = 446) mintájában (HORVÁTH et al., 2011). Az eredmények szerint „a megkérdezett diákok 17 százalékával történt szexuális bántalmazás vagy visszaélés”, többnyire 12 és 14 (8,7 százalék), illetve 12 és 12 (4 százalék) éves kor között. A szexuális bántalmazás vagy visszaélés fogalmát ugyanakkor e kutatás meglehetősen tágan értelmezte: a kérdőívben a szexuális bántalmazás formái széles skálán mozogtak a nemkívánatos és kellemetlen fizikai kontaktustól kezdve a ruha nélküli embereket ábrázoló tartalmak megmutatásáig.

Pintér Ádám és Tóth Judit (2017) tanulmányukban gyermekvédelmi és igazságügyi statisztikai adatok segítségével kísérelték meg feltérképezni a gyer-

mekbántalmazás – ideértve a szexuális bántalmazást – kiterjedtségét, gyakoriságát és súlyosságát. Kutatásuk témánk szempontjából releváns megállapítása, hogy a gyermekjóléti szolgálatok által gondozott gyermekek 13-14 százalékának fő problémája a bántalmazásból vagy elhanyagolásból fakad. 2015-ben a gyermekjóléti szolgálatok összesen 11 ezer gyermekbántalmazást tartottak nyilván. Az ismertté vált erőszakos cselekmények 88 százaléka családon belül történt, és az így bántalmazott kiskorúak 6 százaléka (434 fő) sérelmére követtek el szexuális bűncselekményt.

A tizennyolc éven aluliak sérelmére elkövetett szexuális – a köznyelv és gyakran a szakma által is „pedofil”-nak titulált – bűncselekménytípus a *gyermekpornográfia*. A gyermekpornográfia és a gyerekek sérelmére elkövetett többi nemi bűncselekmény sértetti köre között nagy átfedés van, hiszen sok tiltott felvétel súlyos bűncselekményeket örökít meg. Meglehetősen sok gyermek esik tehát áldozatul ennek a bűncselekménynek, akik reviktimizálódnak a róluk készült felvételek mások számára történő eljuttatásával, vagy a nagy nyilvánosság számára elérhetővé tételével. Különösen így van ez, ha tudatában vannak annak, hogy a számukra önmagukban is traumatikus bűncselekményekről felvétel készült, és az forgalomba került. A gyermekpornográfia vonatkozásában az elkövetés prevalenciájára vonatkozó adatok – bár limitáltak – különösen informatívak, hiszen képet adnak a probléma elterjedtségéről és a „fogyasztói” populáció, a keresleti oldal méretéről. Egy fiatal (17–20 év közötti) svéd férfiak 1978 fős mintáján végzett kutatás a szexualitással, szexuális preferenciákkal, illetve a szexuális kényszerítéssel kapcsolatos anonim felmérésre épült, amelynek kapcsán a gyermekpornográf felvételek megtekintésére is rákérdeztek (SETO et al., 2015). Az eredmények szerint a minta 4,2 százaléka számolt be arról, hogy már nézett valaha ilyen tartalmat, bár ez az arány nem feltétlenül tükrözött valódi érdeklődést. *Dombert és munkatársai* (2016) német férfiak 8718 fős mintáján végzett online felmérése a pubertáskor alatti gyerekekkel kapcsolatos szexuális fantáziák előfordulását és a viselkedéssel való összefüggéseit vizsgálta. Eredményeik szerint a válaszadók 5,5 százaléka számolt be pedofil jellegű érdeklődésről, 4,1 százaléka gyerekekkel kapcsolatos szexuális fantáziákról, és 3,2 százaléka gyerek sérelmére elkövetett nemi bűncselekményről. A minta 1,7 százaléka gyermekpornográfia-felhasználó volt, 0,8 százaléka kontaktbűncselekményt követett el 12 év alatti gyermek sérelmére, míg 0,7 százaléka mind a gyermekpornográfia, mind a kontaktbűncselekmény tekintetében érintett volt. A minta 0,1 százaléka számolt be kizárólagos pedofil érdeklődésről.

A gyermekek sérelmére elkövetett nemi bűncselekmények háttérében feltárt rizikófaktorok

A gyermekeket ért szexuális bűncselekmények motivációs és oksági háttére régóta a kutatások érdeklődésének fókuszában áll, mert a feltárt tényezők mind a kockázatbecslés, mind a prevenció és intervenció gyakorlat szempontjából kulcsfontosságúak (BAUR et al., 2016).

A *pedofília*, illetve a *pedofiliás érdeklődés* a gyermekek sérelmére elkövetett nemi bűncselekmények egyik legjelentősebb rizikófaktora. Mindez annak ellenére így van, hogy – ahogy azt már említettük – sok, klinikai értelemben vett pedofil soha nem bántalmaz gyermeket (MARTIJN et al., 2020; CANTOR – MCPHAIL, 2016).

Dombert és munkatársai (2016) egyik kutatásukban a gyerekekkel kapcsolatos fantáziák és a szexuális gyermekbántalmazás – ideértve a gyermekpornográfiát és a testi érintkezéssel járó nemi bűncselekményeket – közötti összefüggést vizsgálták. A kutatók pozitív irányú kapcsolatot találtak a vizsgált változók között, és a pedofilpreferencia-pontszám azoknál a férfiaknál bizonyult a legmagasabbnak, akik mind gyermekpornográfia, mind kontakt-bűncselekmények elkövetéséről beszámoltak. Ez az eredmény összhangban van azokkal a kutatási eredményekkel, amelyek szerint mind a pedofília megléte, mind a gyerekek elleni online és offline szexuális bűncselekmények együttes elkövetése növeli a bűnismétlés kockázatát (HANSON – MORTON-BOURGON, 2005). A pedofil érdeklődés, illetve preferencia azonban csak egyike azoknak a tényezőknek, amelyek igen komplex képet rajzolnak a szexuális gyermekbántalmazás háttérééről. Ezeket a legátfogóbb és leginkább áttekinthető módon a szisztematikus elemzések, illetve metaanalízisek eredményeiből ismerhetjük meg, így a továbbiakban a rizikófaktorokat elsősorban ilyen módszertani háttérű kutatások alapján foglaljuk össze.

Babchishin és munkatársai (2015) a gyerekek sérelmére online, offline, illetve online és offline szexuális bűncselekményeket elkövetők csoportjait hasonlították össze 30 korábbi minta metaelemzése alapján, feltárva néhány alapvető eltérést a különböző elkövetési módok között. A gyerekek sérelmére úgynevezett kontakt-bűncselekményt megvalósítóknak (úgynevezett offline elkövetők) – az online bűncselekményeket elkövetőkhöz képest – több lehetőségük volt arra, hogy tényleges, közvetlen kapcsolatba kerüljenek a gyerekekkel, míg a gyermekpornográfia elkövetőinek (online csoport) az internet-hozzáférésük volt jobb. A bűnalkalmak szempontján kívül a pszichológiai háttér vonatkozásában is különbözött az offline csoport a másik két elkövetői mintától. A gyerekeket ténylegesen bántalmazó offline, illetve a mind online, mind offline bűncselekményeket elkövető

csoport tagjai magasabb pontszámmal rendelkeztek az antiszocialitás mutatói tekintetében, mint a „csak” gyermekpornográfiát elkövető férfiak. Az online csoport továbbá több, a szexuális bűnelkövetéssel szemben ható pszichés jellemzővel rendelkezett, ilyen volt például az áldozat iránt érzett empátia. Ami a pedofiliát illeti, az a kevert csoport tagjait jellemezte legerősebben; még a csak online csoportnál is magasabb kockázatúnak bizonyultak e tekintetben.

Whitaker és munkatársai (2008) metaanalízisének eredményei részletes és komplex képet adnak a gyermekek szexuális bántalmazásának rizikótényezőiről. A kutatók az 1990 és 2003 áprilisa között publikált 89 kutatás adatait elemezték újra, a következő hat csoportra osztva a szexuális gyermekbántalmazás elkövetésével összefüggő kockázati tényezőket:

- családi tényezők;
- externalizáló viselkedés;
- internalizáló viselkedés;
- szociális hiányosságok;
- szexuális problémák; és
- attitűdök/kognitív tényezők.¹¹

A gyermekbántalmazók csoportját büntetlen előéletűekkel, felnőttek sérelmére szexuális bűncselekményt elkövetőkkel és nem szexuális természetű bűncselekményt elkövető személyekkel hasonlították össze. A kutatók eredményei szerint a gyermekbántalmazók csoportja mindössze abban különbözött a felnőtteket bántalmazó csoporttól, hogy utóbbiakat magasabb szintű externalizáló viselkedés jellemezte, azaz hajlamosabbak voltak kifelé fordítani a belső feszültségeket, problémákat. A gyermekek sérelmére nemi bűncselekményt elkövetők csoportja azonban mind a hat kategória alapján szignifikánsan különbözött a nem bűnözők csoportjától, a nem szexuális bűnelkövetőktől pedig a szexuális problémák és a kognitív faktorok vonatkozásában. Az eredmények arra utalnak, hogy meglehetősen sok olyan általános kockázati tényező van, amely mind a gyermekek, mind a felnőttek elleni nemi bántalmazás, mind pedig az egyéb, nem szexuális bűnelkövetési formák hátterében egyaránt megtalálható. Bizonyos rizikófaktorok megléte tehát a kontextustól, a bűnalkalmaktól

¹¹ *Családi rizikótényezők* például a szülő-gyermek kapcsolat, az esetleges gyermekkori bántalmazás, a kötődés, *externalizáló viselkedésnek* számít a bűnelkövetés, illetve az agresszió, *internalizáló viselkedés* a depresszió, az alacsony önértékelés és a gyenge megküzdési stratégiák, *maladaptív szexuális viselkedésformákon* a deviáns szexuális fantáziákat, illetve a gyerekek iránti szexuális érdeklődést kell érteni, a *társas hiányosságok* körébe tartozik például a társas készségek és az empátia csökkent volta, illetve a magányosság, és a *kognitív tényezők* a szexuális erőszakkal kapcsolatos hiedelmek, illetve a felelősséget csökkenteni hivatott racionalizációk.

függően különböző típusú bűncselekményekben is megnyilvánulhat. A közel kilencven empirikus kutatás adatain alapuló metaelemzés így csak arra adott választ, hogy mi különbözteti meg a szexuális bűnelkövetőket a többiektől, illetve a nem bűnelkövetőktől, arra azonban nem, hogy miért fordul a hasonló rizikófaktorokkal érintett elkövetők egy része a gyermekek, más része a felnőttek ellen. További, a szexuális abúzus etiológiája szempontjából érdekes eredmény, hogy a gyerekbántalmazók között szignifikánsan gyakoribb a gyermekkorban elszenvedett szexuális bántalmazás, mint a nem szexuális bűnelkövetők és a büntetlenek csoportjában. Ez alátámasztani látszik a szexuális erőszak ciklusának elméletét (lásd például WIDOM, 1989), ugyanakkor nem szabad elfelejteni, hogy a legtöbb gyerekbántalmazót nem érte erőszak gyermekkorában, ahogy azt sem, hogy míg az ismert áldozatok nagyobbik része nő, az elkövetők túlnyomó többsége férfi. A gyermekkori viktimizáció a férfiak esetében valóban kockázati tényező lehet a gyerekek ellen elkövetett szexuális bűncselekmények vonatkozásában, ám ez korántsem az egyetlen releváns rizikófaktor.

A német „NeMUP” projekt¹² keretein belül a kutatók 342 fős, két faktor alapján négy csoportra bontott mintán tesztelték a pedofília etiológiáját magyarázó elméleteket, és vizsgálták a tárgyalt parafília szexuális gyerekbántalmazással való kapcsolatát (GERWINN et al., 2018). A pedofil bűnelkövető (N = 83), pedofil nem bűnelkövető (N = 79), nem pedofil bűnelkövető (N = 32) és a sem nem pedofil, sem nem bűnelkövető kontrollcsoport (N = 148) tagjait olyan változók mentén hasonlították össze, mint egyes szociodemográfiai jellemzők, intelligencia, idegrendszeri fejlődési zavarok, kedvezőtlen gyermekkori életesemények (ideértve a gyermekkorban elszenvedett szexuális abúzust), különböző személyiségvonások, pszichiátriai betegségek, családi rizikófaktorok, valamint különböző viselkedés- és szexuális zavarok. Az eredmények mintázata meglehetősen komplex képet rajzol a vizsgált jelenségekről. A 162 pedofil vizsgálati személy 41 százaléka (N = 66) volt kizárólagosan pedofil vagy hebefil érdeklődésű. A gyermekek sérelmére nemi bűncselekményt elkövetők (pedofilok és nem pedofilok) mintájában az életkor átlaga magasabb, az iskolázottságé alacsonyabb volt, mint a nem bűnöző pedofilok csoportja és a kontrollcsoport esetén. A szülési komplikációk és az eszméletvesztéssel járó gyermekkori bal esetek előfordulási aránya magasabb volt a két pedofil csoportban, mint a másik két csoportban. A szexuális jellemzők szerint is eltérések mutatkoztak a csoportok között. Az első maszturbáció ideje a bűnelkövető pedofilok csoportjában szignifikánsan korábbi volt, mint a többi csoportban, és valamennyi pedofil vizsgálati személy tekintetében alacsonyabb volt a kontrollcsoport tagjai-

¹² Neural Mechanisms Underlying Paedophilia and Sexual Offending Against Children.

hoz képest. A nem pedofil bűnelkövetők az első ejakuláció és az első szexuális együttlét időpontjai tekintetében különböztek a többi csoporttól, de csak tendencia szintjén (náluk idősebb korban következtek be). Mindhárom klinikai/bűnelkövető csoportban szignifikánsan magasabb volt a szexuális zavarok és parafilák előfordulási aránya, mint a kontrollcsoportban, és ez különösen a bűnelkövető pedofilok csoportjában volt így. A pedofil csoportok tagjai továbbá jelentősen erősebb nemi vágyról számoltak be, mint a másik két csoport. E két csoport nem különbözött egymástól jelentősen a gyermekek szexuális kizsákmányolását ábrázoló felvételek használatában, és csak nagyon kevesen számoltak be közülük arról, hogy sosem néztek ilyen tartalmakat.

A három klinikai/bűnelkövető csoport tagjai körében szignifikánsan nagyobb arányban fordult elő gyerekkori trauma – fizikai, érzelmi és szexuális egyaránt –, mint a kontrollcsoportban. A bűnelkövető minta (pedofil és nem pedofil csoportok) esetében a gyermekkorban elszenvedett szexuális abúzus gyakorisága emelkedett volt a másik két csoporthoz képest. A nem pedofil bűnelkövetők szignifikánsan gyakrabban számoltak be büntetett előéletű apáról.

A pszichiátriai betegségek élettartam-prevalenciája a három klinikai/bűnelkövető csoportban jelentősen magasabb volt, mint a kontrollcsoportban, különös tekintettel a hangulatzavarokra és a szorongásos zavarokra. A szerhasználati zavarok élettartam-prevalenciája a nem pedofil bűnelkövetők csoportjában volt a legmagasabb, de a két pedofil csoportban is magasabb volt, mint a kontrollszemélyek körében. A klinikai/bűnelkövető csoportok tagjainál a vizsgálat idején diagnosztizált mentális zavarok hangulatzavarok, szorongásos zavarok és szerhasználati zavarok is gyakoribbak voltak, mint a kontrollcsoportban. Informatív adat, hogy a pedofil csoportok és a nem pedofil bűnelkövetők szignifikánsan nagyobb arányban szenvedtek személyiségzavarban – különösen a B és C klaszterekhez tartozó zavarokban –, mint a kontrollcsoport tagjai. A pedofil mintában az elkerülő személyiségzavar, míg a nem pedofil elkövetők esetében az elkerülő és az antiszociális személyiségzavarok voltak a leggyakoribbak. Az A klaszterhez tartozó kórképek csak a bűnelkövető csoportokban voltak magasabbak a kontrollcsoporthoz képest. A klinikai/bűnelkövető csoportokban gyakoribb volt továbbá a gyermekkori ADHD-tünetek előfordulása, és e csoportok tagjai olyan személyiségváltozók tekintetében is szignifikánsan eltértek a kontrollcsoport tagjaitól, mint például a figyelmi impulzivitás, a hiperaktivitás, a személyes distressz és az empátia.

Összefoglalva e konceptuális szempontból is jelentős kutatás eredményeit, a bűnelkövetők és a nem bűnelkövetők között leginkább az életkor, a gyermekkorban elszenvedett érzelmi és szexuális abúzus és az impulzitivás alapján rajzolódott ki

különbség. A *bűnelkövető és nem bűnelkövető pedofilok* között az *életkor*, az *iskolázottság*, a *szexuális szadizmus* és a *gyermekkori szexuális abúzus* változói differenciáltak legjobban. Nagyon fontos eredmény, hogy úgy tűnik, a *bűnelkövető pedofilok* esetében a kriminalitás nem annyira a parafiliájukkal, mint inkább az alacsonyabb *intellektusukkal* és *iskolázottságukkal* függ össze. Végül, a *pedofil és nem pedofil* vizsgálati személyek csoportjai az *emelkedett nemi vágy*, a *voyeurizmus*, a *gyermekkori szexuális abúzus* és a *nemi izgalom* változói alapján voltak elkülöníthetők. A kutatás eredményei nem támasztották alá maradéktalanul a pedofília etiológiájára vonatkozó elméletek – különösen a korai idegrendszeri fejlődési megakadásokat feltételező modell – tételeit. Mind a pedofília, mind a szexuális gyermekbántalmazás nagyon összetett, multikauzális jelenségek; hátterükben sok külső és belső, pszichológiai és idegrendszeri kockázati tényezők bonyolult interakciói állnak.

Seto és munkatársai (2015) a már említett, fiatal svéd férfiak 1978 fős mintáján 2014-ben végzett kutatása során például a szexszel kapcsolatos attitűdök és hiedelmek és a pornográfiahasználat mellett vizsgálták a gyermekpornográfia elkövetésének kockázati tényezőit is. A minta 4,2 százaléka (N = 84) számolt be arról, hogy néz vagy korábban nézett már gyermekpornográf felvételeket. A kutatók ezen a mintán tesztelték különböző változók összefüggéseit a vizsgált problémával, megállapítva, hogy mind az antiszocialitás, mind a szexuális deviancia releváns tényezők. A gyermekpornográfia elkövetése szempontjából önálló prediktív értékkel bíró változók a következők voltak: férfival (fiúval) való szexuális kapcsolat, 12-14 éves gyermekkel való nemi kapcsolat létesítésének valószínűsége, 12 éves vagy fiatalabb gyermekkel való nemi kapcsolat létesítésének valószínűsége, a gyermekek csábítónak találása, gyermekpornográfiát néző barátok megléte, gyakori pornográfiahasználat, erőszakos pornográfia nézése.

A gyerekek elleni nemi bűncselekmények elkövetése kockázati tényezőinek kutatása nagyon fontos terület, hiszen – ahogy az ebből a rövid összefoglalóból is kiderül – igen heterogén bűncselekménycsoportról és elkövetői köréről beszélhetünk. Ebből következően a kockázati tényezők, a visszaesést bejósoló tényezők és a lehetséges beavatkozási pontok komplex és differenciált feltérképezésére van szükség a minél hatékonyabb prevenció és kezelési gyakorlat kialakítása szempontjából. Ezt hangsúlyozzák például áttekintő tanulmányuk következtetései körében *Henshaw és munkatársai* (2017) is, akik a gyermekpornográfiát elkövetők (online elkövetők) jellemzőire vonatkozó empirikus eredmények kritikai elemzésére vállalkoztak. Legfontosabb megállapításuk az, hogy a gyermekek sérelmére nemi bűncselekményt elkövető személyekre szabott kockázatelemző rendszerek és kezelési programok nem megfelelőek a gyermekporno-

gráfiát megvalósító elkövetők számára, mert utóbbiak eltérő, sajátos kriminogén és kezelési szükségletekkel rendelkeznek a kontakt vagy a kevert elkövetőkhöz képest.

Következtetések

Bár a pedofíliát gyakran differenciálatlanul azonosnak tekintik a gyerekek elleni szexuális bűncselekményekkel, a két fogalom érvényességi köre eltér. Vannak pedofil hajlammal élő emberek, akik soha nem molesztálnak egyetlen gyermeket sem, és vannak gyerekek sérelmére szexuális abúzust elkövetők, akik nem minősülnek pedofilnak. A jelenség tárgyalásánál a fogalmi tisztázottság (a klinikai, pszichiátriai diagnosztikus kategória és a büntetőjogilag releváns magatartás eltérése) elméleti szempontból akkor is fontos, ha a jogalkalmazói gyakorlatot ez a fogalmi kérdés csak esetlegesen befolyásolja.

A gyerekek sérelmére elkövetett szexuális bűncselekmények kockázati tényezőire vonatkozóan rendelkezésre álló számos további kutatási eredmény részletes bemutatásától itt didaktikai és terjedelmi okok miatt el kell tekintenünk. Témánk szempontjából lényeges, hogy *a pedofil érdeklődés csak egy a rizikófaktorok sorában*, valamint, hogy *a klinikai értelemben pedofilnak nem minősülő elkövetők számos kockázati tényező tekintetében nem különböznek a pedofil elkövetőktől*. Úgy tűnik, a gyerekek sérelmére elkövetett nemi bűncselekmények megelőzése szempontjából nem annyira – vagy nem csak – a pedofília kialakulásában szerepet játszó tényezőkre érdemes koncentrálni, hanem azokra a faktorokra, amelyek pedofíliával együttes hatásban vagy pedofília nélkül növelik a szexuális gyermekbántalmazás veszélyét. Az egyes kockázati tényezők együttes hatásának, illetve interakcióinak vizsgálata is elengedhetetlen feltétele a megelőzés fejlesztésének. A hatékony prevenciók gyakorlathoz figyelembe kell venni továbbá azokat a dezisztencia irányába ható tényezőket is, amelyek akár parafília megléte esetén is elrettentik, visszatartják az egyént a bűnelkövetéstől. Végül, de nem utolsósorban a megelőzés szempontjából nagyon fontosnak tartjuk a gyermekeket és felnőtteket egyaránt megszólító edukációs tevékenységet, a gyermekvédelmi rendszer és jelzőrendszer erősítését és a (szexuális) bűnelkövetés rizikótényezői közé tartozó mentális problémák kezelését célzó egészségügyi ellátórendszer hatékony működésének biztosítását.

Felhasznált irodalom

- ABEL, G. G. – MITTLEMAN, M. S. – BECKER, J. V. (1985): Sex offenders: Results of assessment and recommendations for treatment. In: BEN-ARON, M. H. – HUCKER, S. J. – WEBSTER, C. D. (eds.): *Clinical Criminology: The assessment and treatment of criminal behavior*. M & M Graphics, 207–220.
- ANDREWS, G. – CORRY, J. – SLADE, T. – ISSAKIDIS, C. – SWANSTON, H. (2004): Child sexual abuse. In: EZZATI, M. – LOPEZ, A. D. – RODGERS, A. A. – MURRAY, J. L. (eds.): *Comparative quantification of health risks: global and regional burden of disease attributable to selected major risk factors*. World Health Organization, 1851–1940. <https://apps.who.int/iris/handle/10665/42770>.
- BABCHISHIN, K. M. – HANSON, R. K. – VANZUYLEN, H. (2015): Online child pornography offenders are different: a meta-analysis of the characteristics of online and offline sex offenders against children. *Archives of Sexual Behavior*, 44(1), 45–66. <https://doi.org/10.1007/s10508-014-0270-x>.
- BARTH, J. – BERMETZ, L. – HEIM, E. – TRELLE, S. – TONIA, T. (2013): The current prevalence of child sexual abuse worldwide: a systematic review and meta-analysis. *International Journal of Public Health*, 58(3), 469–483. <https://doi.org/10.1007/s00038-012-0426-1>.
- BAUR, E. – FORSMAN, M. – SANTTILA, P. – JOHANSSON, A. – SANDNABBA, K. – LÅNGSTRÖM, N. (2016): Paraphilic sexual interests and sexually coercive behavior: a population-based twin study. *Archives of Sexual Behavior*, 45, 1163–1172. <https://doi.org/10.1007/s10508-015-0674-2>.
- CANTOR, J. M. – MCPHAIL, I. V. (2016): Non-offending Pedophiles. *Current Sexual Health Reports*, 8, 121–128. <https://doi.org/10.1007/s11930-016-0076-z>.
- DOMBERT, B. – SCHMIDT, A. F. – BANSE, R. – BRIKEN, P. – HOYER, J. – NEUTZE, J. – OSTERHEIDER, M. (2016): How common is men's self-reported sexual interest in prepubescent children? *Journal of Sex Research*, 53(2), 214–223. <https://doi.org/10.1080/00224499.2015.1020108>.
- EKE, A. W. – HELMUS, L. M. – SETO, M. C. (2019): A Validation Study of the Child Pornography Offender Risk Tool (CPORT). *Sexual Abuse*, 31(4), 456–476. <https://doi.org/10.1177/1079063218762434>.
- FRA (2014): *Unió-szerte végzett felmérés a nők elleni erőszakról*. Bécs: European Union Agency for Fundamental Rights. https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra-2014-vaw-survey-factsheet_hu.pdf.
- GERWINN, H. – WEIB, S. – TENBERGEN, G. – AMELUNG, T. – FÖDISCH, C. – POHL, A. – MASSAU, C. – KNEER, J. – MOHNKE, S. – KÄRGEL, C. – WITTFOTH, M. – JUNG, S. – DRUMKOVA, K. – SCHILTZ, K. – WALTER, M. – BEIER, K. M. – WALTER, H. – PONSETI, J. – SCHIFFER, B. – KRUGER, T. H. C. (2018): Clinical characteristics associated with paedophilia and child sex offending – Differentiating sexual preference from offence status. *European Psychiatry*, 51, 74–85. <https://doi.org/10.1016/j.eurpsy.2018.02.002>.

- HANSON, R. K. – MORTON-BOURGON, K. E. (2005): The Characteristics of Persistent Sexual Offenders: A Meta-Analysis of Recidivism Studies. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 73(6), 1154–1163. <https://doi.org/10.1037/0022-006X.73.6.1154>.
- HENSHAW, M. – OGLOFF, J. R. P. – CLOUGH, J. A. (2017): Looking Beyond the Screen: A Critical Review of the Literature on the Online Child Pornography Offender. *Sexual abuse: a journal of research and treatment*, 29(5), 416–445. <https://doi.org/10.1177/1079063215603690>.
- HILLIS, S. – MERCY, J. – AMOBI, A. – KRESS, H. (2016): Global Prevalence of Past-year Violence Against Children: A Systematic Review and Minimum Estimates. *Pediatrics*, 137(3), e20154079. <https://doi.org/10.1542/peds.2015-4079>.
- HORVÁTH É. – LENGYEL J. – ÓNODY-MOLNÁR D. – TÓTH M. (2011): *Gyermekek szexuális bántalmazása. Adatgyűjtésen, felmérésen, esetelemzésen alapuló jelentés a magyarországi helyzetről, a PANDÓRA SZELENCÉJE nevű nemzetközi projekt részeként.* Budapest: Független Média Központ. http://cij.hu/hu/wp-content/uploads/2018/09/Pandora_szelenceje_bovitett_verzio.pdf.
- KESICKY, D. – ANDRE, I. – KESICKA, M. (2014): EPA-0284 – Pedophiles and (or) Child Molesters. *European Psychiatry*, 29(S1), 1–1. [https://doi.org/10.1016/S0924-9338\(14\)77731-4](https://doi.org/10.1016/S0924-9338(14)77731-4).
- LALOR, K. – MCELVANEY, R. (2010): Overview of the nature and extent of child sexual abuse in Europe. In: *Protecting children from sexual violence – A comprehensive approach.* Council of Europe. <https://arrow.tudublin.ie/cgi/viewcontent.cgi?article=1003&context=aaschssblk>.
- LAMB, S. – EDGAR-SMITH, S. (1994): Aspects or disclosure: Mediators of outcome of childhood sexual abuse. *Journal of Interpersonal Violence*, 9(3), 307–326. <https://doi.org/10.1177/088626094009003002>.
- LEVENSON, J. S. – BECKER, J. – MORIN, J. W. (2008): The relationship between victim age and gender crossover among sex offenders. *Sexual Abuse*, 20(1), 43–60. <https://doi.org/10.1177/1079063208314819>.
- LONDON, K. – BRUCK, M. – CECI, S. J. – SHUMAN, D. W. (2007): Disclosures of child sexual abuse: A review of the contemporary empirical literature. In: PIPE, M. E. – LAMB, M. – ORBACH, Y. – CEDERBORG, A. C. (eds.): *Child sexual abuse: Disclosure, delay and denial.* Lawrence Erlbaum Associates Publishers, 11–39.
- MARTIJN, F. M. – BABCHISHIN, K. M. – PULLMAN, L. E. – SETO, M. C. (2020): Sexual attraction and falling in love in persons with pedohebephilia. *Archives of Sexual Behavior*, 49, 1305–1318. <https://doi.org/10.1007/s10508-019-01579-9>.
- MCELVANEY, R. (2002): Delays in reporting childhood sexual abuse and implications for legal proceedings. In: FARRINGTON, D. P. – HOLLIN, C. R. – MCMURRAN, M. (eds.): *Sex and violence: The psychology of crime and risk assessment.* Routledge, 138–153.

- MCGEE, H. – GARAVAN, R. – DE BARRA, M. – BYRNE, J. – CONROY, R. (2002): *The SAVI Report: sexual abuse and violence in Ireland – a national study of Irish experiences, beliefs and attitudes concerning sexual violence*. Liffey Press.
https://repository.rcsi.com/articles/report/The_SAVI_report_sexual_abuse_and_violence_in_Ireland/10770797/1.
- NEUTZE, J. – SETO, M. C. – SCHAEFER, G. A. – MUNDT, I. A. – BEIER, K. M. (2011): Predictors of child pornography offenses and child sexual abuse in a community sample of pedophiles and hebephiles. *Sexual Abuse: A Journal of Research & Therapy*, 23(2), 212–242. <https://doi.org/10.1177/1079063210382043>.
- O'DONOHUE, W. – CUMMINGS, C. – WILLIS, B. (2018): The Frequency of False Allegations of Child Sexual Abuse: A Critical Review. *Journal of Child Sexual Abuse*, 27(5), 459–475.
<https://doi.org/10.1080/10538712.2018.1477224>.
- PARTI K. (2007): Tiltott pornográf felvétellel visszaélés az interneten – az empirikus kutatás adatai. *Kriminológiai Tanulmányok*, 44. szám, 89–110.
https://www.okri.hu/images/stories/KT/kt44_2007_sec.pdf
- PARTI K. (2009a): *Gyermekpornográfia az Interneten*. Miskolc: Bíbor Kiadó.
- PARTI, K. (2009b): Online child pornography in Hungary: Analysis of research findings. *Acta Iuridica Auctoritate Universitatis Pecs Publicata*, 144, 247–265.
- PARTI K. – SZABÓ J. – VIRÁG GY. (2017): A szexuális erőszak jellemzői egy aktakutatás tükrében. In: PARTI K. (szerk.): *Szexuális erőszak-mítosz és valóság: kutatások a szexuális erőszakról*. Budapest: Országos Kriminológiai Intézet, 159–200.
- PEREDA, N. – GUILERA, G. – FORNS, M. – GÓMEZ-BENITO, J. (2009): The prevalence of child sexual abuse in community and student samples: a meta-analysis. *Clinical Psychology Review*, 29(4), 328–338. <https://doi.org/10.1016/j.cpr.2009.02.007>.
- PINTÉR Á. – TÓTH J. N. (2017): A bántalmazott gyermekek – Gyermekjogok és gyermekbántalmazás. *Statisztikai Szemle*, 95(8–9), 847–872.
http://real.mtak.hu/55006/1/2017_08-09_847.pdf.
- SETO, M. C. (2017): The Puzzle of Male Chronophilias. *Archives of Sexual Behavior*, 46, 3–22.
<https://doi.org/10.1007/s10508-016-0799-y>.
- SETO, M. (2018): *Pedophilia and sexual offending against children*. American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/11639-000>.
- SETO, M. C. – CANTOR, J. M. – BLANCHARD, R. (2006): Child pornography offenses are a valid diagnostic indicator of pedophilia. *Journal of Abnormal Psychology*, 115(3), 610–615.
<https://doi.org/10.1037/0021-843X.115.3.610>.
- SETO, M. C. – HERMANN, C. A. – KJELGREN, C. – PRIEBE, G. – SVEDIN, C. G. – LÅNGSTRÖM, N. (2015): Viewing child pornography: prevalence and correlates in a representative community sample of young Swedish men. *Archives of Sexual Behavior*, 44(1), 67–79.
<https://doi.org/10.1007/s10508-013-0244-4>.

- SMITH, D. W. – LETOURNEAU, E. J. – SAUNDERS, B. E. – KILPATRICK, D. G. – RESNICK, H. S. – BEST, C. L. (2000): Delay in disclosure of childhood rape: Results from a national survey. *Child Abuse & Neglect*, 24(2), 273–287.
[https://doi.org/10.1016/S0145-2134\(99\)00130-1](https://doi.org/10.1016/S0145-2134(99)00130-1).
- STOLTENBORGH, M. – VAN IJZENDOORN, M. H. – EUSER, E. M. – BAKERMANS-KRANENBURG, M. J. (2011): A global perspective on child sexual abuse: meta-analysis of prevalence around the world. *Child Maltreatment*, 16(2), 79–101.
<https://doi.org/10.1177/1077559511403920>.
- STRASSBERG, D. S. – EASTVOLD, A. – WILSON KENNEY, J. – SUCHY, Y. (2012): Psychopathy among pedophilic and nonpedophilic child molesters. *Child abuse & neglect*, 36(4), 379–382. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2011.09.018>.
- SZABÓ J. – CSAPUCHA B. (2020a): A gyermekpornográfia tényállása a jogerős bírósági ítéletek tükrében, különös tekintettel a fiatalok elkövetőkre – 1. rész. *Ügyészségi Szemle*, V(2), 22–37. <https://ugyeszsegiszemle.hu/pdf/2020-02.pdf>.
- SZABÓ J. – CSAPUCHA B. (2020b): A gyermekpornográfia tényállása a jogerős bírósági ítéletek tükrében, különös tekintettel a fiatalok elkövetőkre – 2. rész. *Ügyészségi Szemle*, V(3), 6–21. <https://ugyeszsegiszemle.hu/pdf/2020-03.pdf>.
- TÓTH O. (1999): *Erőszak a családban*. Budapest: TÁRKI [Társadalompolitikai Tanulmányok 12.] <http://www.tarki.hu/adatbank-h/kutjel/pdf/a396.pdf>.
- VIRÁG GY. (2004): Szexuális erőszak. In: IRK F. (szerk.): *Áldozatok és vélemények II*. Budapest: Országos Kriminológiai Intézet, 71–83.
- VIRÁG GY. (2010): Mi mennyi? Gondolatok a pedofiliáról. In: NÉMETH, Zs. (szerk.): *Tiszteletkötet Sárkány István 65. születésnapjára*. Budapest: Rendőrtiszt Főiskola, 136–148.
- WHITAKER, D. J. – LE, B. – HANSON, R. K. – BAKER, C. K. – MCMAHON, P. M. – RYAN, G. – KLEIN, A. – RICE, D. D. (2008): Risk factors for the perpetration of child sexual abuse: A review and meta-analysis. *Child Abuse & Neglect*, 32(5), 529–548.
<https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2007.08.005>.
- WHO (1999): *Report of the Consultation on Child Abuse Prevention*. World Health Organization. <https://apps.who.int/iris/handle/10665/65900>.
- WHO (2012): *Understanding and addressing violence against women*. World Health Organization. http://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/77434/who_rhr_12.37_eng.pdf;jsessionid=6F2CB03E1727BEDC7DF6F7ECD498EAC3?sequence=1.
- WHO (2018): *Violence against children*. World Health Organization. <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/violence-against-children>.
- WIDOM, C. S. (1989): Does violence beget violence? A critical examination of the literature. *Psychological Bulletin*, 106(1), 3–28. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.106.1.3>.

HUSZÁR JULIANNA – WINDT SZANDRA*

Áldozatból elkövető¹ – egy eset bemutatása

Absztrakt

Az ENSZ gyermekjogi egyezménye alapján minden 18 év alatti személy gyermekkorúnak tekintendő. A gyerekeket védeni, róluk gondoskodni, az őket érintő ügyekben részvételüket biztosítani kell. Az emberkereskedelem- és kényszermunkaügyekben a sértett kiszolgáltatott helyzetét vizsgálni kell: a 18 év alattiak esetében is, sőt véleményünk szerint akkor is, ha az elkövető maga is kiskorú. Az emberkereskedelem női elkövetőiről kevés magyar tanulmány olvasható, az alábbiakban egy 14 éves lány történetén keresztül igyekszünk ezt a hiányt pótolni, kérdéseinkkel, lehetséges megoldási javaslatainkkal felhívni a figyelmet arra, hogy a jövőben az emberkereskedelem (gyerekkorú) áldozatából ne váljon elkövető.

Kulcsszavak: *áldozat, emberkereskedelem, elkövető, gyermekotthon*

Abstract

Victim to offender – a case study

According to the Convention on the Rights of the Child, all children under the age of 18 must be taken care of and protected and their participation in matters affecting them must also be ensured. In cases of human trafficking and forced labour, the vulnerable situation of the victim must be examined, even if the victim is under 18 years of age, and, in our opinion, even if the perpetrator is under 18 years of age. There are few studies on female perpetrators of human trafficking in Hungary; we aim to fill this gap through the story of a 14-year-old girl, and raise awareness/draw attention with our questions and possible solutions to prevent future victims of human trafficking from becoming perpetrators.

Keywords: *victim, trafficking in human beings, offender, children's home*

* Dr. Huszár Julianna legfőbb ügyészségi ügyész, Legfőbb Ügyészség Kiemelt, Korrupciós és Szervezett Bűnözés Elleni Ügyek Főosztálya; dr. Windt Szandra PhD, tudományos főmunkatárs, főtanácsos, OKRI. ORCID: 0000-0003-2928-5591. M.-mel a mélyinterjú és a tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.

¹ A sértett büntetőeljárás, míg az áldozat kriminológiai fogalom.

*„A nehéz gyerekkor olyan, mint egy láthatatlan ellenség.
Soha nem tudhatjuk, mikor sújt le ránk.”*
(WELLS, 2017)

Az emberkereskedelemmel kapcsolatos sztereotípiák egyike, hogy az elkövetők csak férfiak, akik az ártatlan nőket elrabolják, rabszolgaként tartják. A sztereotípiák mindig tartalmaznak némi igazságot, de éppen az emberkereskedelem esetében, annak komplexitására figyelemmel mindenképpen szélesebb látásmód szükséges. Éppen ezért az alábbiakban egy (az elkövetéskor) 14 éves „emberkereskedő” lány történetét mutatjuk be: a gyermekkereskedelem elméleti háttere után, a női elkövetők jellemzőin keresztül, a sértettből terheltté vált lány jogerős ítéletéig vezető eljárást. Megelőzhető-e az, hogy egy alig 14 éves sértettből/áldozatból elkövető váljon? Ha sértettként kiszolgáltatott helyzetben volt, alig néhány hónappal később, elkövetőként miért nem volt az? A további kérdéseket és a lehetséges válaszokat ügyészként és kriminológusként foglalmaztuk meg.

Emberkereskedelem – gyermekkereskedelem

A gyermekkereskedelem szomorúan aktuális téma, annak ellenére, hogy a magyar szakirodalomban már voltak kísérletek arra, hogy a jelenségre felhívják a figyelmet. Ennek ellenére

„Magyarországon az érintett szakemberek gyakorlatában tükröződik mind a gyermekkor, mind a prostitúció körüli fogalmi zavar. A kutatások szerint a gyermekvédelmi szakemberek sok esetben csak a tizennégy év alatti, prostitúcióban érintett gyerekeket kezelik áldozatként, míg az idősebbekre deviánsként tekintenek, akik »maguk választották ezt a pénzkereseti lehetőséget«. Hasonló tendencia figyelhető meg a jogalkalmazásban: az eljáró hatóságok számos alkalommal vesznek őrizetbe és kezdeményeznek szabálysértési eljárást a prostitúciós tevékenységen ért gyermekekkel szemben. Ez a – jogértelmezési, jogalkalmazási és attitűdbeli – probléma nagyban nehezíti a prostitúcióból való kilépést, hiszen a hatékony kezelés helyett az áldozatokkal szembeni stigmatizációt, valamint a hatóságokkal szembeni bizalmatlanságot és ellenállást erősíti” (VASKUTI, 2019: 130).

Az emberkereskedelem 18 év alatti sértettjeinek védelmével, privilegizált helyzetével, számuk növekedésével kapcsolatban számos nemzetközi testület, dokumentum megfogalmazta gondolatait, elvárásait, mégsem láthatók az eredményeik.

Nemzetközi kitekintés

A gyermekkereskedelemmel kapcsolatos szabályozások százéves múltra tekintenek vissza. Az első világháború befejezése után kezdődött el a jelenség nemzetközi keretek közé helyezése, az ellene történő fellépés egységes szemlélet szerinti kezelésének igénye. Az elmúlt évszázadban sokat változott a *gyerekekkel*, a *gyerekekkel* és a *gyerekekkel* kapcsolatos narratíva. Ezt az időszakot három szakaszra lehet bontani a gyermekkereskedelem elleni harc tekintetében: az első világháború után 1946-ig a Nemzetek Szövetsége, 1946 és 1999 az ENSZ válaszai voltak nemzetközi szinten meghatározók. Ebből az időszakból kiemelendő a már említett gyermekjogi egyezmény, amely több cikkben is szól a gyerekek kizsákmányolásának tilalmáról². 2000-ben aláírt palermói jegyzőkönyv új fejezetet kezdett az emberkereskedelem elleni fellépésben, ezt követően már az európai (Európa tanácsi és uniós) válaszok is szerepet kaptak (FAULKNER, 2020).

A palermói jegyzőkönyv előremutató, fontos lépés volt 2000-ben, hiszen a nemzetközi szervezett bűnözés elleni egyezményt egészítette ki, céljaként fogalmazta meg az emberkereskedelem megelőzését és az ellene való fellépést, különös figyelmet fordítva a nőkre és a gyerekekre (vö. SCARPA, 2020). Ugyanakkor az elmúlt húsz évben (is) olyan jelentős mértékű társadalmi, gazdasági változások történtek, nem szólva 2020 óta a koronavírus-járványról (és annak következményeiről), valamint az orosz–ukrán háborúról.

Az Európa Tanács egyezménye a gyermekek védelméről a szexuális kizsákmányolás és a szexuális bántalmazás ellen című, úgynevezett lanzarote-i egyezmény³ hazánk 2010. november 29-én írta alá, 2015-ben ratifikálta. Ez a dokumentum a gyerekek szexuális kizsákmányolása és szexuális bántalmazása elleni harc megelőző, védelmező és büntetőjogi aspektusaira koncentrált, és létrehoz egy megfigyelő mechanizmust, az úgynevezett Lanzarote-bizottságot⁴.

² 32. és 34–36. cikkek.

³ Az Európa Tanács egyezménye a gyermekek védelméről a szexuális kizsákmányolás és a szexuális bántalmazás ellen. Lanzarote, 2007. október 25. <https://rm.coe.int/168046e1d2>.

⁴ A Lanzarote-bizottság, az Európa Tanács lanzarote-i egyezményének betartását felügyelő szervezete, legutóbb 2019 júniusában adta ki a magyar helyzetre vonatkozó jelentését. <https://rm.coe.int/assessment-by-the-lanzarote-committee-of-the-follow-up-given-by-the-hu/168094d2d2>.

Ezt követően az Európai Unió is fontosnak tartotta, hogy irányelvben (2011/93/EU⁵) minimumszabályokat állapítson meg a gyerekek szexuális bántalmazása és szexuális kizsákmányolása, a gyermekpornográfia, valamint a gyerekekkel való, szexuális céllal történő kapcsolatfelvétel, a bűncselekmények megelőzésének és az áldozataik védelmének erősítése területén. A gyermekprostitúció jelentése ezen irányelv alapján: *gyermek felhasználása szexuális cselekményekre, ahol pénzt, egyéb díjazást vagy ellenértéket adnak vagy ígérnek azért cserébe, hogy a gyermek szexuális tevékenységben vegyen részt, függetlenül attól, hogy azt a gyermek vagy harmadik személy számára adják vagy ígérik.*⁶

Az Európai Bizottság hangsúlyozta a 2011/93/EU irányelvben, hogy annak teljes mértékben ki kell egészítenie az emberkereskedelem megelőzéséről és az ellene folytatott küzdelemről, az áldozatok védelméről szóló, 2011. április 5-i 2011/36/EU európai parlamenti és tanácsi irányelvet, mivel az emberkereskedelem egyes áldozatai egyben szexuális bántalmazás vagy szexuális kizsákmányolás gyerekáldozatai is.

Az Európai Bizottság 2016-ban a 2011/36/ EU irányelvvel⁷ kapcsolatban készült, úgynevezett átültetési jelentésében éppen emiatt szól a gyermekkereskedelemmel kapcsolatban az uniós jog átültetésében fennálló hiányosságokról: a speciális gyermekvédelmi intézkedésekről, a gyerekkor vélelméről és a gyerekek életkorának meghatározásáról, a büntetőeljárás előtti és alatti védelmükről, a feltétel nélküli segítségnyújtás igénybevételéről, a kártérítésről, a büntetés mellőzéséről, a gyermekáldozat családtagjaink nyújtott segítségről és támogatásról, és nem utolsósorban a megelőzésről.⁸

Az Európa Tanács emberkereskedelem elleni fellépésről szóló egyezménye (úgynevezett varsói egyezmény, a továbbiakban: egyezmény) 2008. február 1-jén

⁵ Az Európai Parlament és a Tanács 2011/93/EU irányelve (2011. december 13.) a gyermekek szexuális bántalmazása, szexuális kizsákmányolása és a gyermekpornográfia elleni küzdelemről, valamint a 2004/68/IB tanácsi kerethatározat felváltásáról.

⁶ Irányelv 2. cikk d) pont.

⁷ Az emberkereskedelem megelőzéséről, és az ellene folytatott küzdelemről, az áldozatok védelméről, valamint a 2002/629/IB tanácsi kerethatározat felváltásáról (2011. április 5.).

⁸ Jelentés az emberkereskedelem megelőzéséről és az ellene folytatott küzdelemről, valamint az áldozatok védelméről szóló 2011/36/EU irányelvnek való megfeleléshez a 23. cikk (1) bekezdése értelmében szükséges intézkedések tagállamok általi meghozatala mértékének értékeléséről [COM(2016) 722 final]. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/docs_autres_institutions/commission_europeenne/com/2016/0722/COM_COM\(2016\)0722_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/docs_autres_institutions/commission_europeenne/com/2016/0722/COM_COM(2016)0722_EN.pdf).

A 2011/36/EU irányelv módosítása 2023-ban mindenképpen napirenden lesz, a tervezet 2022. december 18-án jelent meg. Lásd erről bővebben https://home-affairs.ec.europa.eu/news/eu-proposes-new-rules-fight-trafficking-human-beings-2022-12-18_en.

lépett életbe, célja az emberkereskedelem megelőzése, az áldozatok védelme és az emberkereskedők üldözése. Az egyezmény az emberkereskedelem összes formájára (legyen az nemzeti vagy nemzeteken átívelő, szervezett bűnözéshez kapcsolódó vagy attól független) és áldozatára (férfiak, nők és gyerekek), valamint a kizsákmányolás minden formájára kiterjed. Az egyezmény a civil társadalommal fennálló partnerség és a nemzetközi együttműködés előmozdítását is célozza. Az Emberkereskedelem Elleni Fellépés Szakértői Csoportjának (GRETA) feladata annak az értékelése, hogy az egyezményt ratifikáló országok hogyan hajtják azt végre.⁹

A GRETA 2016-os külön jelentése a gyermekkereskedelemmel foglalkozott: a kiszolgáltatott helyzetben lévő gyerekek körében ez a jelentés a korábbi dokumentumokhoz képest sokkal pontosabban felsorolja, kiket tartanak különösen sérülékenynek (*Trafficking in Children...*, 2018). Sőt, a jogalkalmazó számára is iránymutatásul szolgálhat azon gyerekek esetében, akiknél e körülmények valamelyikét, netán többet is észlel, a kiskorú kiszolgáltatott helyzetét legalább vélelmezze, és megfelelő gondossággal értékelje.

Azaz

1. a szökésben lévők;
2. a gyermekvédelmi szakellátásban élők;
3. a kísérő nélküli kiskorúak;
4. valamely kisebbséghez tartozó gyerekek

kiszolgáltatott helyzetűnek és különösen sérülékenynek mondhatók.

Az áldozatok és elkövetők jellemzői – női elkövetők

A 2022 decemberében megjelent európai bizottsági adatok alapján a 2019-ben és 2020-ban az emberkereskedelem áldozatává váltak közül minden negyedik gyerekkorú, azaz 18 év alatti volt. Az ő sérelmükre jellemzően szexuális célú kizsákmányolást valósítottak meg¹⁰ (a szexuális kizsákmányolás áldozatainak 22 százaléka 18 év alatti, *Report...*, 2022: 3).¹¹ A gyerekkorú áldozatok háromnegyede lány (*Report...*, 2022: 6).

⁹ <https://rm.coe.int/16805d58bf>.

¹⁰ A gyerekkorú áldozatok fele sérelmére szexuális, 17 százalékát érintően munkacélú kizsákmányolást valósítottak meg, 4 százalékukat koldulásra kényszerítették (*Report...*, 2022: 6.).

¹¹ A jó hír, hogy a magyar gyerekek száma csökkent a korábbi, a 2017–2018-as jelentés adataihoz képest: a legtöbb 18 év alatti áldozat román (477), német (140), és holland (104) állampolgárságú volt 2019–2020-ban.

A bizottsági, úgynevezett előrehaladási jelentés megmutatja azt az utóbbi évtizedben láthatóvá vált nemzetközi és magyarországi változást is, amely a női elkövetők markánsabb/szignifikánsabb jelenlétét jelzi. Azaz a bevezetőben említett sztereotípiáknak igazuk volt: az elkövetők valóban mind férfiak voltak korábban, de azzal, hogy egyre több eset kerül a hatóságok látókörébe, hogy több regisztrált bűncselekmény van, a női elkövetők is „láthatóvá” kezdtek válni.

A 2019–2020-as évben az emberkereskedelem bűncselekményével gyanúsítottak 74 százaléka férfi volt, míg például Finnországban az elkövetők 53 százaléka nő volt ebben az időszakban (*Report...*, 2022: 11).¹²

A magyar kriminálstatisztikai adatok is azt mutatják, hogy míg az összбűnözésen belül a női elkövetők aránya 17-18 százalék, az emberkereskedelem esetében ez 37-38 százalék.

Az Egyesült Királyságban is hasonló tendenciák figyelhetők meg, amellyel kapcsolatban már 2015-ben megjelent a *British Journal of Criminology* oldalain egy tanulmány. A szerző ebben a tanulmányában (BROAD, 2015) a női elkövetőket tipizálta: a nők az emberkereskedelem folyamatában kisebb feladatokat kapnak, kisebb szerep jut rájuk, mint a férfiakra. Sok esetben a női elkövetők korábban áldozatok voltak, továbbá a partnerükkel közösen valósítják meg a bűncselekményeket. Azt gondoljuk, hogy ha a korábban áldozattá vált nők segítséget kaptak volna, nem vagy jóval kisebb eséllyel váltak volna elkövetővé.

Gyermekotthonok érintettsége

Az egyik legfontosabb kiszolgáltatott csoport azon gyerekeké, akik gyermekvédelmi szakellátásban kénytelenek felnőni. Ezek a gyerekek sok esetben kedvességgel bármire kaphatók és nagyon könnyen befolyásolhatók, így rendkívül veszélyeztetettek (BORZA, 2017). A gyermekotthonok érintettsége nem véletlen, hiszen a rendszerben súlyos problémákkal küszködő gyerekek vannak, emiatt felülreprezentált a gyermekprostitúcióban érintett gyerekek aránya (vö. VIDRA et al., 2015; VASKUTI, 2019: 134; KALÓ et al., 2019).

A probléma jelentőségére utal az alapvető jogok biztosának a gyermekprostitúció jelensége témakörében végzett 2018-as vizsgálati jelentése és az abban olvasható megállapítások is.

¹² Dániában és Csehországban 40 százalék körüli volt a női elkövetők aránya 2019–2020-ban.

Az alapjogi biztos így ír erről:

„A gyermekek prostitúcióval való érintettségének észlelési formái változatosak. Előfordul, hogy maga a gyermek beszél róla társainak, nevelőinek, illetve a bekerüléskor már az ügyében eljárni illetékes beutaló gyámhivatal, illetve a gyermekjóléti alapellátás szakemberei jeleznek. [Vagy kellene hogy jelezzenek – a szerzők megj.] [...] A gyermekprostitúcióval kapcsolatban több intézmény munkatársai számára nem adódott lehetőség, hogy ilyen témakörű képzésen, konferencián vagy továbbképzésen részt vehessenek. Az intézmények egyikének sem áll rendelkezésére külön szakmai protokoll, módszertani útmutató a prostitúció kezelésére, konkrét speciális programjaik sincsenek. Esetenként pszichológus tud segíteni a testi-lelki trauma feldolgozásában, természetesen ezt is csak olyan esetben, amikor az érintett gyerek nincsen épp szökésben” (AJB, 2018: 19).

Ugyanis rendkívül magas a szökések¹³ száma, és mint láthattuk: a szökésben lévő gyerekek még sérülékenyebbek. Ezzel kapcsolatban megemlítendő, hogy az állampolgári jogok országgyűlési biztosa az OBH 550/1998.¹⁴ számú jelentésében már 1998-ban *„kifogásolja a szökések elleni tehetetlenséget, az otthonokban megvalósítandó életminőség tekintetében pedig megállapítja, hogy alkotmányos viasszást okoz, ha a gondozási helyükről távollévő gyerekek nem kapják meg a legmagasabb testi-lelki egészségük biztosításának érdekében nyújtandó, megkívánt gondoskodást”* (BEDE et al., 2010:7).

Erről az alapjogi biztos is ír:

„[A] gyermekek engedély nélküli eltávozása a gondozási helyről főként gyermek- és lakásotthonok esetében jellemző, a nevelőszülői hálózatonál ez a probléma kisebb. Valószínűsíthető, hogy némely gyermek a szökés alkalmával prostituálódik. Motivációjuk jellemzően a cigaretta, vagy más szer iránti szükségletük, illetve olyan tárgyak megszerzésének igénye, amelyekhez nincs hozzáférési lehetőségük. A szakellátás rendszerébe bekerült gyermekek egy része büntetésként éli meg ezt az ideiglenes hatályú beutalást, vagy a nevelésbe vételt, nem értik meg és nem akarják elfogadni azt. Szocializációs hiányosságai, korábbi élményeik miatt gyakran deviáns emberekhez, csoportokhoz csa-

¹³ A szakellátásba beutalt kiskorúaknak a gondozási helytől való – legalább 24 órát elérő – engedély nélküli távollétét minősíti szökésnek.

¹⁴ Az otthonot nyújtó gyermekintézményekben élő gondozottak alkotmányos jogainak érvényesülése. Az állampolgári jogok országgyűlési biztosa általános helyettesének OBH 550/1998. jelentése. 2011-ben az országgyűlési biztos AJB-1472/2011. számon, a gyerekek védelemhez és gondoskodáshoz való jogának védelme érdekében hivatalból vizsgálatot folytatott annak feltárására, hogy jelen van-e hazánkban a gyermekprostitúció jelensége és a gyerekek védelmére hivatott szervek milyen intézkedéseket tesznek akkor, ha ezzel a jelenséggel találkoznak. Ezt követte az AJB-1485/2018. számú jelentés 2018-ban.

pódnak. Anyagi igényeiket, hátrányos helyzetüket a feltételezhető futtatók felismerik és ki is használják. A gondozási helyek tapasztalatai szerint vannak olyanok, akik tudatosan keresik, megkörmövezik az intézményi gondoskodás alatt álló gyermekeket. A különböző addikciók nagymértékben felfokozzák a kiszolgáltatottságukat. A függőséggel járó pszichés állapot, mint a szer beszerzéséhez szükséges anyagi kényszer is fokozott veszélyeztető tényező” (AJB, 2018: 19).

A gyermekotthonokból való szökések magas száma nem sokat változott a bemutatott jelentések óta, továbbra is aggasztó: 2020-ban 24 565 szökés volt a KSH adatai alapján, összesen 3407 gyermek érintettségével¹⁵. A szökések idején 133 gyerek követett el bűncselekményt (KSH, 2021: 92). Sajnálatos, hogy a szökések alatt áldozattá vált gyerekek számát nem ismerjük. A nemzetközi statisztikákhoz hasonlóan a négy vagy több alkalommal történő szökés a legjellemzőbb nálunk is: 2020-ban 1627 gyerek szökött meg ellátási helyéről legalább négy alkalommal (VARGA, 2014; BOWDEN – LAMBIE, 2015; O'BRIEN et al., 2017; LATZMANN et al., 2019; GIBBS – LATZMANN, 2020).

A gyermekotthonokban élők kiszolgáltatottsága, veszélyeztetettsége rendkívül nagy próbatétel az ott dolgozóknak, áldozattá válásuk megelőzése nem könnyű, mégis fontos feladat a társadalom egésze szempontjából.

Amikor egy adott ügyben az elkövető és a sértett is 18 év alatti, esetleg azonos csoportba tartoznak a gyermekotthonban, nem egyszerű eldönteni, hogy ki az elkövető és ki a sértett, meddig sértett és mikortól elkövető, elkövető-e az elkövető, sértett-e a sértett, amely kérdések megválaszolása olykor bizony feladja a leckét a jogalkalmazók számára. Az ügyési tapasztalatok alapján ezen ügyekben rendkívül elhúzódó eljárások a jellemzők éppen a bizonyítási nehézségek miatt, amelyek alapja az, hogy ezekben az ügyekben továbbra is a személyi bizonyításon van a hangsúly. Itt az eljárási szereplők, akik megértésben és megértetésben alapvetően, sok esetben amúgy is akadályozottak, néha nagyon nehezen is nyilatkoznak, vagy a hatóságok nehezen értik meg őket (WINDT, 2021: 49–55).

Ezekben az ügyekben szinte senkinek nem áll érdekében nyilatkozni, még az anyagi vagy érzelmi függésből adódó kiszolgáltatottsága miatt a sértettnek sem. A tapasztalat alapján a 12–15 év közöttiek a sértettek, 16–18 év között már inkább terheltek. Speciális a helyzet akkor, ha egy fiatal lány két eljárásban is érintett: az egyikben a terhelti, a másikban a sértetti oldalon, amely az ő számára különösen nehezen értelmezhető szituáció (WINDT, 2021: 49–55).

¹⁵ A gyerekek többsége gyermekotthonból szökött meg: 3247 fő, 160 fő a nevelőszülőjétől.

Szomorú azonban, hogy a „gyermekotthonok – a bizalmi kapcsolat és kötődés kialakításán, valamint a személyes beszélgetéseken kívül – nem rendelkeznek olyan eszközökkel, amelyek a gyermekek hatékony és biztonságos (például prostitúciós tevékenységre kényszerítő személyekkel szembeni) védelmét biztosítják” (VASKUTI, 2019: 134).

M. története

Aczél Anna és Hatvani Erzsébet javítóintézeti tapasztalatai alapján a fiatalkorú bűnelkövető lányok jelentős része egyben sértett is, sokszor éppen szexuális kizsákmányolás, „valamilyen feldolgozatlan trauma mindegyikük életét, szocializációját, így viselkedését is meghatározta, meghatározta. Gyakori tapasztalat, hogy a nálunk lévő lányok alapvető élménye, hogy magukra hagyták őket és senki nem vállalt felelősséget értük, illetve azokért a tettekért, amiket velük szemben elkövettek. [...] Az áldozattá vált gyermekek kiszolgáltatott helyzetükben senkitől nem kaptak segítséget, nem számíthattak más felnőttekre sem. A világot kizárólag áldozatokra és elkövetőkre bontják, ennek árnyalására rövid ideig és csak bizonyos helyzetekben képesek. Nem értik, miért kellene nekik felelősséget vállalni tetteikért, sokan azt gondolják, amit velük tettek, azt nekik is joguk van másokkal megtenni” (B. ACZÉL – HATVANI, 2015: 54–55). A bemutatott esetünkben is igazak ezek az állítások.

M.-nek hét testvére van, az édesanyja alkoholproblémái miatt a családban komoly gondok voltak, emiatt 2017-ben védelembe vették, majd 2019-ben lakásotthonba került, ahol nevelőivel nem tudott kötődést kialakítani, alkoholhoz fordult ő is. Az alig 13 éves (!) M. alkoholproblémákkal küszködött, segítséget nem kapott a tekintetben, hogy milyen más megküzdési stratégiák léteznek. Bekerülése után szinte azonnal elszökött az intézetből, eleinte az édesapjához, 2020. januártól egy akkor 35 éves férfihoz.

M. szerelmi kapcsolatot alakított ki a későbbi elkövetővel, R. J.-vel. Havonta több alkalommal, a későbbiekben napi rendszerességgel engedély nélkül eltávozott a gyermekotthonból, ami miatt a Gyermekvédelmi Központ és Területi Gyermekvédelmi Szakszolgálat bejelentésére a rendőrség többször is elrendelte M. körözését. M. „szerelme”, R. J. tisztában volt M. életkorával, hosszabb időn át, kihasználva M. vonzalmát és a vele szemben fennálló dominanciáját, több alkalommal közöszült az ekkor még 13 éves kiskorú sértettel, M. beleegyezésével. Őt több alkalommal bántalmazta is, amelynek következtében a kiskorú sértett könnyű, zúzódásos sérüléseket szenvedett a végtagjain. R. J. ugyanebben az időszakban, több alkalommal egy családi házhoz szállította személygépkocsijával M.-et, ahol ő – tartva a további bántalmazástól – minden esetben szexuális cselekményt végzett ugyanazzal az

ismeretlen személlyel, alkalmanként 15 ezer forintért, amelyet a cselekmény után az ismeretlen személy R. J.-nek adott át az utcán, aki minden alkalommal 4000 forintot juttatott ebből az összegből M.-nek.¹⁶

Erről az ügyről, amelyben M. sértett, részleteiben nem beszélhetünk, hiszen a tanulmány írásakor még folyamatban lévő eljárásról van szó, azt azonban rögzíteni lehet és kell, hogy a nyomozást irányító ügyész minden szükséges és lehetséges intézkedést megtett a valósághű tényállás megállapítása, a kiskorú sértett jogainak biztosítása érdekében, azonban a gyermekvédelmi rendszer hiányosságait kiküszöbölni, a rendszer érzéketlenségét saját érzékenységgel pótolni sajnos nem állt módjában. Témánk szempontjából egy – a folyamatban lévő büntetőeljárás további menetére hatással nem lévő – ügyészi intézkedést említünk meg. A kiskorú M.-mel, mint emberkereskedelem sértettjével, a nyomozó hatóság az emberkereskedelem áldozatainak azonosításáról szóló kormányrendelet¹⁷ szerinti azonosító beszélgetést hónapokkal később, az eljáró ügyész sürgetésére folytatta le. Az ügyész, bár mindent megtett M.-ért, elkésett. Az azonosító beszélgetés megfelelő időben történő lefolytatása, és annak következtében az áldozatnak járó szolgáltatások [a területi áldozatsegítő szolgálat bevonásával az áldozatnak később ismertetett támogatások nyújtása, biztonságos szállás biztosítása, egészségügyi ellátása, valamint mivel kiskorú személyről van szó, a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény 17. § (2) bekezdés b) pontja szerint hatósági eljárás haladéktalan kezdeményezése] elmaradtak, az áldozatból eddigre elkövető lett, már nem járt neki a védelem, csak a retorzió. Úgy gondoljuk, hogy az időben elvégzett azonosító beszélgetés, azonosítás és annak alapján történő eljárás lefolytatásával megelőzhető lett volna M. elkövetővé válása.

Kérdésként merül fel bennünk az, hogy amennyiben a történések azon a pontján, amikor M. már sértett egy büntetőeljárásban, segítséget, támogatást, magyarázatot kap, bekövetkeznek-e vajon azok az események, amelyek az elítéséhez vezettek később.

Ha a gyermekvédelmi rendszer, és annak szereplői, akik minden bizonnyal – sajnálatos módon – nem először találkoztak ilyen történéssel, és ennek megfelelően nagy valószínűséggel jósolhatták meg M. jövőjét, a várható eseményeket, képesek és hajlandók lettek volna a szükséges lépéseket megtenni (gondozási hely megváltoztatása, lelki/fizikai segítség, speciális igényűvé nyilvánítás, csoportváltás), nemcsak M.-et, hanem az általa elkövetett bűncselekmény

¹⁶ Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Főügyészség, 446/2020.

¹⁷ 354/2012. (XII. 13.) Korm. rendelet az emberkereskedelem áldozatai azonosításának rendjéről

szintén kiskorú sértettjeit is megóvhatták volna, és nemcsak az áldozattá válástól, hanem – ahogy M. példáján is láthatjuk – a nagy valószínűséggel később szintén bekövetkező elkövetővé válástól is. A gyermekvédelmi rendszer jelenlegi formájában, körülmények között sok esetben újratermeli az áldozatokat és az áldozatokból elkövetővé váló gyermekeket, későbbi felnőtteket, amely helyzetre a büntetőjog és a büntetőeljárás – retrospektív jellegénél fogva – leginkább már csak reagálni tud.

M. esetében a rendszer vak és tehetetlen maradt. M. a fent összefoglalt eseményeket követően folytatta életét a gyermekotthonban, a szökések, a bántalmazások nyomai semmilyen reakciót nem váltottak ki, a viselkedésváltozás az amúgy is „problémás” gyerek esetében nem volt feltűnő, változás nem történt, nem kapott semmiféle segítséget, lehetőséget arra, hogy megértse, feldolgozza, mi történt vele. M. elmondása szerint a bántalmazó kapcsolatból származó terhességének kiderülése, majd megszakítása után sem kapta meg ezeket, ami különösen hanyag eljárásra utal a nevelői részéről, és emberileg is teljeséggel érthetetlen. Ekkor, 2020 közepén, az alig 14 éves kislány egyedül maradt a traumáival.

M. története rámutat arra, hogyan válik egy gyermekkorú sértettből elkövető igen rövid idő alatt: 2020 első felében, 13 évesen még sértett, 2020. október–novemberben már (betöltve a 14. életévét) elkövető. A kislány sértettként elszenvedett sérelmeire nem kapott gyógyírt, az első ügyben jelen sorok írásáig nem született ügydöntő határozat. Ezzel szemben abban az ügyben, amelyben elkövető volt, az igazságszolgáltatás malmi gyorsan öröltek. Az élet furcsa fintoraként 2023 elején, a ma már 16 éves lány számára, a büntetésként kirótt javítóintézet jelenti azt a biztonságos, védett környezetet, amely sértettként járt volna neki.

Ugyanazon főügyészesség másik ügyében M.¹⁸ már terhelt, a vádirat, majd az ítélet is így mutatja be őt:

M. az általános iskola négy osztályát végezte el, jelenleg általános iskolai tanuló. Letartóztatása előtt egyéni tanrend alapján¹⁹ folytatott tanulmányokat, hajadon, kiskorú gyermeke nincs, munkahelye, jövedelme és vagyona nincs. Speciális lakóotthon lakója volt, szüleivel kapcsolattartása nem folyamatos, az apa otthonában tartózkodása idején gyakorlatilag feltételek és kontroll nélküli szabadságot élvezett. M. érzelmileg zavartalanul fejlődő

¹⁸ M. az elsőrendű vádlott, akit az érthetőség és a követhetőség érdekében a továbbiakban is „M.”-nek nevezünk.

¹⁹ Ezzel kapcsolatban megjegyzendő: az egyéni tanrend miatt az iskola nem érthette el, nem figyelhetett rá, jelzőrendszeri kötelezettségét nem láthatta el. M. 2022 nyaráig hat osztályt végzett el, a javítóintézeti nevelése során tervezi a 7–8. osztály befejezését.

személyiség, értelmi fejlettsége átlagos, érzelmi differenciálatlansága átlag alatti, alkalmazkodó képessége gyenge, értelmi fejlettsége átlagos, intellektusa az átlagos övezetbe tartozik, mentális retardációra utaló jegyek nem mutathatók ki. Alkalmazkodási képessége gyenge, problémamegoldásai érzelemvezéreltek, meggondolatlanok, azok mentén viselkedése korához képest felelőtlen. A vád tárgyává tett cselekmény társadalmi megítélésével, annak morális súlyával és büntetőjogi következményeivel tisztában van. Nem szenved és a cselekmény időszakában sem szenvedett a kóros elmeállapot semmilyen formájában. Serdülőkori érzelmi és magatartászavara van, ami azonban nem tekinthető kóros elmeállapotnak. Büntetlen előéletű.²⁰

Az első gondolat, ami az ítélet személyi részét olvasva feltűnhet nekünk az, hogy még utalás sem történik arra a kislányra, aki alig pár hónappal a vád tárgyává tett bűntett elkövetését megelőzően azzal azonos bűncselekmény sértettje volt. Igaz ugyan, hogy az ártatlanság véelme megilleti az M. sérelmére elkövetett bűncselekmény terheltjeit, de meglátásunk szerint M.-et is megillette volna annak figyelembevétele az ellene folytatott büntetőeljárásban, hogy a bűncselekménye elkövetését megelőzően nem sokkal, vádirati bizonyossággal elszenvetője volt ugyanolyan, illetve további, nemi erkölcs elleni bűncselekményeknek. A Be. 561. § (3) bekezdése értelmében az ítélet indokolása tartalmazza a vádlott személyi körülményeire vonatkozóan megállapított tényeket. Márpedig ténykérdés, hogy az M. sérelmére elkövetett ugyanolyan és más bűncselekmények miatt nyomozás indult, és vádemelés történt. Meglátásunk szerint ezen tény megjelenítése legalább olyan fontos, mint az, hogy például hajadon családi állapotú. Ezen tényszerű adat nélkül – pusztán az ítélet ismeretében – az a benyomása keletkezhet minden olvasónak, hogy M. gyakorlatilag abban különbözik kortársaitól személyi körülményeit tekintve, hogy lakásotthonban él, egyébként egy átlagos kamasz. Az előzmények tükrében azonban tudjuk, hogy ez nem fedi a valóságot.

Különösen zavaró az említett büntetőeljárás tényére utalás hiánya akkor, amikor az ítélet azt rögzíti, hogy M. érzelmileg zavartalanul fejlődő személyiség. Valóban az lenne? Valóban nem zavarták meg az érzelmi fejlődését a sérelmére elkövetett bűncselekmények? Vajon miért nem tartotta indokoltnak a bíróság a személyi körülmények, valamint az elmeorvos szakértői vélemény részletezése során, amellet megemlíteni azt, hogy a kislányt megvizsgáló pszichológus szakértő M. *pszichoszexuális fejlődésének sérülését* állapította meg?

²⁰ Szolnoki Törvényszék, 6.Fk.577/2021. számú ítélet.

Véleményünk szerint M. e sérülése, illetve áldozatisága miatt sem mérhette fel tetteinek súlyát, következményeit.

Tovább haladva a megállapított tényálláson láthatjuk, hogy társa a bűnben egy nyugdíjas korú, büntetlen előéletű férfi.

M., valamint a két kiskorú sértett ugyanannak a speciális gyermekotthonnak voltak a lakói. M. a lányok között vezető szerepet töltött be, közöttük hangadó volt, a társai viselkedését a nevelőintézetben belül és azon kívül is igyekezett meghatározni.

1. sértett a családjából történő kiemelés óta rendszeres elutasításokat szenved el, a lakásotthonban akként próbálta elfogadtatni magát, hogy társai minden kérését feltétel és gondolkodás nélkül teljesítette. M.-mel való viszonyára az alárendeltség jellemző, amelynek oka az M. által tanúsított magatartás, erőszakos fenyegetés, hatalmi befolyási attitűd.

A 14 éves 2. sértett 8 éves korától él állami gondozásban, a személyiség-struktúrájában érzelmi zavarra utaló jegyek jelentek meg.

Mindkét sértett vérszerinti családjukból testi és érzelmi elhanyagolás miatt került kiemelésre. A szülői háttérrel, az ebből eredő anyagi, érzelmi és lelki támogatást, valamint gondoskodást nélkülöző gyerekek, fokozott kötődési, érzelmi és viselkedési problémával küzdenek, amely által környezetük felé fokozatosan kiszolgáltatott helyzetben jelennek meg. M. 2020. október 26. napján egy autóbuszmegállóban ismerkedett meg másodrendű vádlottal, akivel szexuális tartalmú beszélgetést folytatott, amelynek során M. 14 éves lányokat ajánlott fel másodrendű vádlott részére. 2020. november 19. napján M. telefonon felvette a kapcsolatot másodrendű vádlottal, és megállapodtak abban, hogy szexuális kapcsolat létesítése céljából találkozni. A telefonon történő megegyezést megelőzően, illetőleg ezt követően is M. elmondta 1. sértettnek, akiről tudta, hogy szexuális cselekmény végzésére hajlandó, hogy megismerkedett egy öregemberrel, akinek a lakására a sértettnek fel kell mennie, a férfi által kért szexuális cselekményt kell végrehajtania és ezért pénzt kell kérnie. M. és a két sértett, továbbá szintén a gyermekotthonban élő harmadik kiskorú társuk az M. által megbeszélte találkozón megjelentek, és együtt másodrendű vádlott tartózkodási helyére mentek. A vádlottak megegyezése alapján másodrendű vádlott és 1. sértett a lakásba felmentek. A lakásban másodrendű vádlott és 1. sértett megállapodtak, hogy szexuális kapcsolatot 5000 forint ellenében létesítenek. Másodrendű vádlott a meztelenre vetkőzött sértettre ráfeküdt, [...] azonban merevedés elmaradása miatt a közösülésre nem került sor. Másodrendű vádlott a sértettet távozásra szólította fel, átadott neki 5000 forintot, majd a sértett el-

hagyta másodrendű vádlott lakóhelyét. Az épület előtt M. elvette 1. sértettől az 5000 forintot, amelyen a lányok szeszes italt vásároltak, és amelyet el is fogyasztottak. Ezen esetet követően még két alkalommal beszélt meg találkoztót M. másodrendű vádlottal azért, hogy neki 1. sértettet pénzért szexuális cselekményre felajánlja.

Mindkét alkalommal a találkozások és a szexuális cselekmények az első alkalommal azonos módon valósultak meg, és a sértett ezért 5000, illetve 4500 forintot kapott másodrendű vádlottól, amelyet a lakásból történő távozást követően azonnal átadott M.-nek.

Másodrendű vádlottnak arról volt tudomása, hogy 1. sértett a cselekmény időpontjában 14 éves volt.

M. 2. sértettet folyamatosan terror alatt tartotta, annak érdekében, hogy nevezettet a befolyása alatt tartsa.

Még 2020. október 26. napján, miután M. és másodrendű vádlottak a buszmegállóban megismerkedtek, M. még az út alatt megpróbálta rábeszélteni 2. sértettet arra, hogy ismerkedjen meg másodrendű vádlottal abból a célból, hogy majd őt neki később szexuális cselekményre fel tudja kínálni. 2. sértett a kérést elutasította.

2020. november 21. és 24. közötti időben, miközben a lakóház előtt vára-koztak 1. sértetre, M. ismételten felszólította 2. sértettet, hogy ő is menjen fel másodrendű vádlott lakására és ő is pénzért végezzen vele szexuális cselekményt. 2. sértett a felszólítást ekkor is figyelmen kívül hagyta.

2020. november 24. napján, amikor M. és a sértettek harmadik alkalommal mentek másodrendű vádlott lakásához, és 1. sértett szexuális cselekményéért kapott 4500 forintot M. alkoholra költötte, az elfogyasztott szeszes ital hatására 2. sértett erősen ittas állapotba került. Miután M. és a sértettek visszaérkeztek a speciális gyermekotthonba, M. kirángatta 2. sértettet az intézet elé azért, hogy az odaérkező K. F. nevű személynek szexuális cselekmény végzése érdekében átadja. Mivel a sértett átvételét annak koszos és ittas állapota miatt K. F. megtagadta, M. visszalökdöste a 2. sértettet az épületbe, hogy menjen, fürödjön meg, hogy K. F. őt el tudja vinni. Az épületben M. a 2. sértettet folyamatosan fenyegette, rángatta, azonban 2. sértett olyan rosszul lett, hogy a nevelőknek mentőt kellett hívni, így a szexuális cselekményre történő átadás megghiúsult.²¹

²¹ Szolnoki Törvényszék, 6.Fk.577/2021. számú ítélet.

Mindezek alapján a törvényszék a 2021. október 21. napján megtartott zárt előkészítő ülésen²² meghozta és nyilvánosan kihirdette a 6.Fk.577/2021. számú ítéletét, amelynek lényege:

M. bűnös emberkereskedelem bűntettében [Btk. 192. § (2) bekezdés a) pont, (4) bekezdés 1. fordulat, (3) bekezdés 1. fordulat és (5) bekezdés a) és d) pontjai].

Ezért a bíróság *M. vádlottat* 3 (három) év 6 (hat) hónap javítóintézeti nevelésre utalja.

További kérdések fogalmazódnak meg az ítélet alapján bennünk: vajon a bíróság miért nem tartotta indokoltnak a fiatalkorú vádlott lakásotthonba kerülése okait, az ottani életét, nehézségeit olyan részletességgel feltüntetni, mint tette azt a sértettek esetében? Vajon *M.* nem volt kiszolgáltatott helyzetben akkor, amikor a terhére jogerősen megállapított bűncselekményt elkövette?

Vajon esetében nem állapítható meg, hogy hosszabb ideje gyermekvédelmi szakellátásban él, vér szerinti családjából érzelmi elhanyagolás okából emelték ki, hogy a szülői háttérrel és az ebből eredő anyagi, érzelmi és lelki támogatást, valamint gondoskodást nélkülöző gyerek? Hogy ebből adódóan fokozott kötődési, érzelmi és viselkedési problémával küszködik, amely által környezete előtt fokozatosan kiszolgáltatott helyzetben jelenik meg?

Minden bizonnyal a válaszok megállapíthatók lettek volna. Azonban ennek valami miatt nem volt jelentősége a büntetőeljárásban, legalábbis az ítéletben ez nem jelent meg, ahogy a közvetlenül ezt megelőző áldozattá válás sem.

A sértettek kiszolgáltatott helyzete mellett szót kell ejtenünk arról is, amikor az elkövető maga is kiszolgáltatott helyzetben van. A tizennyolcadik életévüket be nem töltött személyek, ezen belül a szakellátásban élő tizennyolcadik életévüket be nem töltött személyek között különösen jelen van a hierarchia, az alá-fölé rendeltségi, a befolyásolási, illetve más egyéb hatalmi viszony. Pusztán az a tény, hogy az elkövetői és a sértetti oldal szereplői egyaránt szakellátásban, azaz nyilvánvalóan a családban felnövő gyerekekhez képest egyaránt hátrányosabb, kiszolgáltatottabb helyzetben vannak, nem zárja ki e helyzet további differenciálódásának a lehetőségét, azaz azt, hogy az egyik gyerek a másikhoz képest hátrányosabb, kiszolgáltatottabb helyzetben van.

²² Ez nem egy büntetőeljárással foglalkozó tanulmány, azonban az előkészítő ülésen született végzés miatt *M.* javítóintézeti nevelést kapott, az ügyészi indítványnak megfelelően. Az előkészítő ülés az ügyészi munka szempontjából is fontos jogintézmény, igen nagy felelősséget helyez az ügyész vállára. (Erről lásd HORGOS, 2022 és BODA, 2022.)

A bizonyítékok alapján bűnös volt M., de talán mások lettek volna a bűnöségi körülmények, talán nyomatékosabbak lettek volna az enyhítő körülmények, más lett volna az alkalmazott intézkedés mértéke, és talán más lett volna a hatóság szereplőinek a hozzáállása is, ha felismerik, hogy a fiatalkorú terhelt maga is kiszolgáltatott helyzetben volt, továbbá hasonló bűncselekmény sértettjévé vált pár hónappal korábban.

E felismerés birtokában lehetőség lett volna a Be. 96. §-a alapján a Be. 85. § (1) bekezdésének és a 87. § (1) bekezdése alkalmazására.

A bíróság, az ügyészség, illetve a nyomozó hatóság a terhelt jogai gyakorlásának, kötelezettségei teljesítésének elősegítése érdekében a tizennyolcadik életévét be nem töltött terhelt esetén a Be. a 87. § (1) és (2) bekezdését megfelelően alkalmazza, azaz lehetőség szerint kép- és hangfelvételt készít, elrendelheti, hogy az eljárási cselekményen igazságügyi pszichológus szakértő is jelen legyen, illetve az eljárási cselekményt a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény 61. § (2) bekezdésében meghatározott szolgáltatást végző vagy jogszabályban meghatározott más szaktanácsadó közreműködésével hajtja végre, valamint a büntetőeljárással összefüggésben biztosítja az Alaptörvényben, az 1991. évi LXIV. törvénnyel kihirdetett gyermek jogairól szóló egyezményben (ENSZ gyermekjogi egyezménye), a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló törvényben és más törvényekben megfogalmazott, gyereket megillető jogok hatékony érvényesülését. Az ENSZ gyermekjogi egyezményében foglaltak alkalmazása – a Be. értelmében – nem mérlegelés kérdése, hanem kötelezően alkalmazandó előírás. Az egyezmény 40. cikke rögzíti, hogy a *„részes államok elismerik a bűncselekmény elkövetésével gyanúsított, vádolt vagy abban bűnösnek nyilvánított gyermeknek olyan bánásmódhoz való jogát, amely előmozdítja a személyiség méltósága és értéke iránti érzékének fejlesztését, erősíti a mások emberi jogai és alapvető szabadságai iránti tiszteletét, és amely figyelembe veszi korát, valamint a társadalomba való beilleszkedése és abban építő jellegű részvétele elősegítésének szükségességét”*. Ebből a célból, az egyezményben részes államok különösen gondoskodnak arra, hogy a 18 év alatti terhelt kérdéseket intézhessen vagy intéztethessen az ellene valló tanúkhöz, és a mellette valló tanúk ugyanolyan feltételek mellett jelenhessenek meg és legyenek meghallgathatók, mint az ellene valló tanúk. Utóbbi rendelkezés az eljárásban való hatékony részvétel jogát jelenti, amelyet az uniós jogban az Európai Unió Alapjogi Chartájának 47. cikke, az Európai Tanács joganyagában az EJEB a 6. cikke mond ki. A hivatkozott nemzetközi, egyben Magyarországon is kötelezően alkalmazandó joganyagok konkrét követelményeket dolgoztak ki a gyermekek büntetőeljárásokban való hatékony részvételének biztosítása

céljából. Az eljárások során általános szabályként biztosítani kell, hogy figyelembe vegyék a gyermek életkorát, érettségének szintjét és érzelmi állapotát. A „hatékony részvételre” vonatkozó követelmények közé tartozik a gyermek tárgyalásokon való részvétele, és többek között annak biztosítása, hogy a gyermek megértse az eljárás célját, lényegét és tétjét, valamint a bírósági tárgyalások korlátozott formalitása. Követelmény, hogy a büntetőeljárás legyen hozzáférhető, az életkornak megfelelő, gyors, gondos, a gyerekek jogaihoz és szükségleteihez igazodó, tiszteletben tartsa a gyerekek jogait, beleértve a tisztességes eljáráshoz való jogot, az eljárásban való részvétel és az eljárás megértésének jogát, a magánélet, a családi élet, az integritás és a méltóság tiszteletben tartásához fűződő jogot (*Kézikönyv...*, 2016).

Kérdésként merül fel bennünk, hogy M. esetében, mint terheltet érintően a Be. hivatkozott rendelkezései, és az alapján az említett nemzetközi, de a belső joganyag részét is képező normák miért nem kerültek alkalmazásra, miért nem érvényesültek. A 14-15 éves M. hatékony részvételét mennyiben biztosította az, hogy ügyét a bíróság előkészítő ülés keretében intézte el, ez a fajta eljárás mennyiben biztosította a megértésben és megértetésben akadályozottnak látszó terhelt tisztességes, a gyermekek jogaihoz és szükségleteihez igazodó igazságszolgáltatáshoz való jogának érvényesülését. Vajon az eljárási szereplők meg tudtak győződni arról, hogy M. tényleg erőszakos, társait terrorizáló, befolyásoló személyiség? A gyermekkorú tanúk vallomásai ebben az esetben is, mint olyan sok más esetben, ellentmondók, a vádiratban és az ítéletben azoknak a nevelőknek a véleményei köszönnek inkább vissza, akik az M.-et korábban érő bántalmazásokat figyelmen kívül hagyták, a sérelmére elkövetett bűncselekményeket nem észlelték, és köztük van az is, aki az M. sérelmére és az M. által elkövetett bűncselekményekkel nagyjából egy időben sértettjévé vált az M. és áldozatai által elkövetett közfeladatot ellátó személy elleni erőszaknak, így elfogulatlansága megkérdőjelezhető. Ezt a tény szintén nem rögzítették, holott a bizonyítékok értékelésében szerepet kellene játszania. A pártfogó felügyelői vélemény (Be. 202. §) ebben segíthetett volna, amely fiatalkorú terhelt esetében kötelező.

Meggyőződésünk szerint a fenti körülmények között M. ügyének előkészítő ülésen történt elbírálása nem volt szerencsés, még akkor sem, ha ily módon az ügy gyorsan befejezhető volt, és legalább az időszűrés követelménye nem sérült.

Óhatatlan felmerül az a kérdés is, hogy mi lett volna a már jogerősen befejezett eljárás eredménye, ha az M. sérelmére elkövetett bűncselekmények miatti eljárás fejeződik be korábban. Ha az ítéleti tényállásban azt lehetett volna rögzíteni, hogy a szexuális erőszak sértettjévé is vált emberkereskedelem áldozata négy hónappal a sérelmére elkövetett bűncselekmények, testi és lelki trau-

mák elszenvedése után rábírta kiszolgáltatott helyzetben lévő társait olyan tevékenység végzésére, amelyre őt is kényszerítette a szerelmének vélt férfi?

A jogalkalmazók, a gyermekvédelem, valamint az emberkereskedelem elleni küzdelem szempontjából számos további tanulság megfogalmazható M. történetével kapcsolatban:

1. A gyermekotthon megtartó közegének hiánya, a kislány viselkedésére adekvát válaszadás elmaradása szembeötlő (a csoportban ő a hangadó, uralkodik a többiekén a nevelői vélemény szerint – de miért nem történt csoportbontás, a szökések utáni bántalmazások nyomai alapján beszélgetés kezdeményezése. A resztoratív eszközök alkalmazása megfontolandónak tűnik). Ez nyilvánvalóan nem az igazságszolgáltatás szereplőinek feladata, de ezek elmaradása mindenképpen kihatott az adott csoportban élő gyermekek életére.
 - a. A kislány áldozattá válása után nem kerül másik intézménybe, abortuszon esik át (megemlítendő a szexuális felvilágosítás hiánya is, holott M. nevelői tudhatták, hogy a szökések során kihez, hova és miért megy).
 - b. Soha nem kérdezték meg tőle, miért szökik, mi hiányzik neki, milyen igényei, szükségletei vannak, mint ahogy a sértett-társait sem.
 - c. A csoporttárs sértettek elmulasztott segítése, támogatása szintén kiemelendő.
 - d. A közvetítői eljárás részletes szabályait a büntetőügyekben alkalmazható közvetítői tevékenységről szóló 2006. évi CXXIII. törvény tartalmazza, amely M. esetében nem volt alkalmazható. Ugyanakkor fiatalkorú elkövető esetén megfontolandónak tartjuk, esetleg pilot jelleggel, hogy az ilyen ügyekben (értsd: kizárólag fiatalkorú elkövető esetén, ha a sértettje gyermekotthonbeli társa) történjen például a békítőkör-modellhez hasonló ülés (BARABÁS – WINDT, 2014), vagy legalábbis olyan közös átbeszélése a történeteknek, amely mind a fiatalkorú elkövető, mind az áldozata számára világossá tenné, hogy az átéltokról nem tehetnek, hogy miért volt ez rossz, ki hogyan élte meg az eseményeket stb. (vö. LUX – SEBHELYI, 2019: 86; *Human...*, 2021). Ugyanis a javítóintézeti nevelését töltő M. napi szinten találkozik áldozataival, hiszen ők a speciális gyermekotthoni részben vannak Rákospalotán.
2. Az emberkereskedelem áldozatának járó segítség elmaradása (a feljelentés után sértettként járó szolgáltatások elmulasztása). Kérdésként merül fel, tájékoztatták-e M.-et arról, hogy emberkereskedelem sértettjeként milyen segítséget kaphat, egyáltalán erről van-e a gyermekotthonban dolgozóknak információjuk?

Amennyiben M. a bűncselekmények áldozatainak segítéséről és az állami kárenyhítésről szóló 2005. évi CXXXV. törvény által biztosított szolgáltatásokhoz hozzájut, elkerülhető lett volna elkövetővé válása. Figyelemmel arra, hogy a hivatkozott törvény által biztosított egyes szolgáltatások korlátozott ideig – az áldozattá válás után viszonylag rövid idő elteltével – vehetők igénybe, legfontosabb szerep e körben a szakellátásra, a nyomozó hatóságra és az ügyészségre hárult (volna).

Az igénybe vehető szolgáltatások:

- ⇒ Ingyenes, gyors és szakszerű tájékoztatás (büntetőeljárás-beli jogokról/kötelezettségekről, igénybe vehető szolgáltatások tárgyáról, feltételeiről, módjáról, az áldozatsegítésben közreműködő egyéb szervezetekről) az előállt helyzetben felmerülő nehézségek megoldása érdekében.
- ⇒ Az áldozat igényt tarthat az áldozatsegítő szolgálat segítségére érkeinek érvényesítése céljából is. Személyre szabott felvilágosítást kell kapnia alapvető jogairól és az őt megillető egészségügyi, biztosítási és szociális ellátásokról.
- ⇒ Ha az áldozat ügyének további intézése jogász közreműködését kívánja, akkor az áldozatsegítő szolgálat köteles őt a jogi segítségnyújtó szolgálathoz irányítani.
- ⇒ A bűncselekmény áldozatának azonnali pénzügyi segélyre lehet szüksége. A területi áldozatsegítő szolgálat az azonnali pénzügyi segély kérdésében méltányossági döntéssel határoz, amely a bűncselekmény következtében kialakult helyzet mérlegelésén alapul.

A szándékos, személy elleni erőszakos [Btk. 459. § 26. d) pont – emberkereskedelem és kényszermunka, e) pont – szexuális erőszak] bűncselekmények áldozatait állami kárenyhítés is megilleti. A kárenyhítés nem fájdalomdíj és nem jár automatikusan. Az egyösszegű vagy járadék formájában nyújtható anyagi támogatás a társadalom szolidaritását hivatott kifejezni. Kárenyhítésre a bűncselekmény közvetlen fizikai sértettjei jogosultak, akiknek testi épsége, egészsége a bűncselekmény következtében súlyosan károsodott. Feltétele továbbá az áldozat rászorultsága, amelyet jövedelmi viszonyai határoznak meg.

3. M. egy évig letartóztatásban volt Rákospalotán, amely rendkívül súlyos „büntetés” volt,²³ annak ellenére, hogy „végre” zárt intézménybe került (ahonnan nem volt lehetősége elszökni), más nevelők foglalkoztak vele.

²³ A gyermekjogi egyezmény 37. cikk b. pontja szerint „A gyermek őrizetben tartása vagy letartóztatása, vagy vele szemben szabadságvesztés-büntetés kiszabása a törvény értelmében csak végső eszközként legyen alkalmazható a lehető legrövidebb időtartammal”. Vö. BEVAN, 2022.

M. itt hallotta először azt, hogy a teste érték és vigyáznia kell rá, ne adja oda bárkinek. Mennyi mindenen kellett addig átmennie, amíg ezt elsajátította. Ha ez már az előző ellátó helyén megtörténik, felismerhette volna, hogy más teste is érték, amely talán a későbbi elkövetővé válását megakadályozhatta volna.

4. Szükségszerű lett volna, hogy M.-mel a sérelmére megvalósított cselekmények feljelentését követően a nyomozó hatóság haladéktalanul lefolytassa az úgynevezett azonosító beszélgetést.²⁴
5. A másodrendű vádlottat, az 1952-es születésű felnőttet folytatólagosan elkövetett gyermekprostitúció kihasználásának büntetében [Btk. 203. § (2) bekezdés] találta bűnösnek a bíróság, öt kétévi szabadságvesztésre ítélte, ennek végrehajtását három év próbaidőre felfüggesztette. A közel 70 éves férfi „büntetése” M. számára igazságtalannak tűnt. 14 évesen sokkal komolyabb büntetést kapott, mint az a felnőtt férfi, aki tisztában volt a lányok életkorával, kiszolgáltatottságával (vö. Balogh et al., 2020).

Mindamellet, hogy az ügyészség és a bíróság helyesen minősítette a másodrendű vádlott cselekményét a súlyosabb büntetési tétellel fenyegetett és hátrányosabb következményekkel járó gyermekprostitúció kihasználásának, a kiszabott büntetés teljesen érthetetlen módon enyhe, és nem igazodik a Btk. 80. § (1)–(2) és (4) bekezdésében meghatározott büntetés-kiszabási elvekhez: a bűncselekmény tárgyi súlyához, a bűnösség fokához, az elkövető társadalomra veszélyességéhez, valamint az egyéb enyhítő és súlyosító körülményekhez, a középértékhez, és ahhoz, hogy ha a bíróság szabadságvesztést szab ki, a büntetés mértékét a végrehajtás felfüggesztése lehetőségének a figyelmen kívül hagyásával állapítja meg.

Felmerül az a kérdés is, hogy a Btk. 85. § (1) bekezdésében meghatározottakat a bíróság, és a kiszabott büntetést tudomásul vevő ügyészség milyen tényekből, körülményekből jutott arra a következtetésre, hogy az elkövető

²⁴ Erre csak 2020. november elején kerül sor sajnálatos módon. Az emberkereskedelem áldozatai azonosításának rendjéről szóló 354/2012. (XII. 13.) Korm. rendelet alapján úgynevezett azonosító beszélgetésre kerül sor; az emberkereskedelem áldozataként történő beazonosítást célzó beszélgetés az 1. mellékletben meghatározott azonosító adatlap segítségével történik. A jogszabály 2. § (5) bekezdése szerint, ha az azonosító beszélgetés alapján valószínűsíthető, hogy az emberkereskedelem áldozataként azonosított személy a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény (a továbbiakban: Gyvt.) 5. § a) pontja szerint gyermek, az azonosítást végző szerv haladéktalanul kezdeményezi a Gyvt. 17. § (2) bekezdés b) pontja szerint hatósági eljárását.

személyi körülményeire is figyelemmel alaposan feltehető, hogy a büntetés célja annak végrehajtása nélkül is elérhető.

A XXI. században, amikor a nyugdíjkorhatár 65 évre és afölé tolódott, a 70 éves kor már nem számít nyomatékos enyhítő körülménynek, így ez és a büntetlen előélet bűnügyi nyilvántartásból megállapítható ténye, a bűncselekmény tárgyi súlya, a bűnösség foka nem indokolja a középértékű eltérést. Ki kell emelnünk azt is, hogy a gyerekek sérelmére elkövetett nemi erkölcs elleni bűncselekmények jelentős hányada látenciában marad, a gyermekvédelmi szakellátásban felnövő gyerekek sérelmére elkövetett (bármilyen) bűncselekmények különösen. Így az az elkövető, aki a megtartó, odafigyelő, (anyagi) biztonságot nyújtó családi háttérrel nélkülözni kényszerülő gyerekek sérelmére követ el nemi erkölcs elleni bűncselekményt – nyilvánvalóan annak tudatában, hogy a fenti körülményekre figyelemmel a lebukás, a retorzió veszélye minimális –, a társadalomra rendkívüli módon veszélyes. Különös figyelemmel arra, hogy a másodrendű vádlott személyisége – a szakértői vélemény alapján (!) – kifejezetten hordozza a bűnismételés veszélyét, a büntetéskiszabás során irányadó említett szempontokat figyelmen kívül hagyó ítélet súlytalan, a speciális prevenciót nem szolgálja.

Az M.-re és a másodrendű vádlottra kirótt joghátrányokkal összefüggésben a belső arányosság kérdését is érintenünk kell: vajon a bűnösségi körülményekre figyelemmel arányosnak tekinthető-e az ismertetett körülmények között elkövetővé vált fiatalkorúval szemben alkalmazott három és fél év időtartamú szabadságelvonással járó intézkedés, és ismételt elítélés esetére kilátásba helyezett kétéves időtartamú szabadságvesztés? Álláspontunk szerint nem: rutinszerű, az adott ügy speciális jellegzetességeit figyelmen kívül hagyó büntetéskiszabási gyakorlatot tükröz. Sőt a társadalom irányába történő „üzenet”, a bizottság által is szorgalmazott felhasználó, potenciális igénybe vevő (kliens) „elrettentése” sem történt meg.

6. A gyermekotthonbeli fiatalkorú által társai sérelmére megvalósított bűncselekménnyel összefüggésben szót kell ejtenünk arról a különösen „pikáns” tényről, hogy e bűncselekménnyel hozzátétőleg egy időben az elkövető és a sértettjei egymás tevékenységéről tudva, közösen, szándékosan követtek el – vádirati bizonyossággal – bűncselekményt közös nevelőjük sérelmére (közfeladatot ellátó személy elleni erőszak büntettét, Btk. 311. §). Ez a körülmény – megítélésünk szerint – tovább nehezíti a fiatalkorú elkövető és az áldozatai közötti valós viszony, illetve a szerepek utólagos feltérképezését, egyben árnyalja azt a képet, amelyet a fiatalkorú bűnösségét megállapító jogerős ítélet M. és a sértettek közötti viszonyról rajzolt többek között e sértett nevelő véleménye alapján.

Zárógondolatok

Az M. életében felmerülő kockázati tényezők (a diszfunkcionális családi háttér, az iskola és annak hiánya, az alkoholproblémák) mind magukban hordozták azt, hogy áldozattá válhat. A szakellátás tétlenül nézte, ahogy áldozattá, később kortársaival szemben elkövetővé váljon. M. története emiatt nem egyedi. Az M.-mel kapcsolatba kerülő felnőttek cselekedeteiről, felelősségéről nem mindig kapott visszajelzést, amikor kapott, az sem volt olyan súlyú, amely megfelelő visszacsatolás lett volna a számára. Holott a 14 éves lánynak a kortársorientáltsága ellensúlyozására éppen a felnőtteknek kellett volna iránytűnek lenniük (NEUFELD – MÁTHÉ, 2014: 169–170), ezt azonban már csak a javítóintézetben „kapta” meg.

A gyermekvédelem rendszerszintű problémáinak megoldása nem várható az igazságszolgáltatástól, de ha ők észlelik azt, a gyerekek érdekeit szem előtt tartva kell eljárniuk (jó példa erre, hogy az eljáró ügyész rákérdezett az ellátóhely-változtatás elmaradására M. áldozattá válását követően). A gyermekotthonoknak, és az ott élőknek (is) rendkívül fontos a megelőzés, a figyelemfelkeltés,²⁵ a rendőrség ki is veszi ebből a részét, és láthatóan a gyermekvédelem oldaláról is megfogalmazódott már az igény az együttműködés erősítésére, de ebben még rendkívül sok teendő van.

Az emberkereskedelem áldozatai rendkívül traumatizáltak fizikailag és lelkileg, a 18 év alattiaknál ez még inkább igaz. A gyermekkorúak esetében különösen fontos, hogy azonnal segítséget kapjanak: feldolgozni a feldolgozhatatlant. Az áldozatiságuk tudatosítása, a szexuális kizsákmányoltaknál a testükkel való „kapcsolatuk”, és általában a szexualitáshoz való viszonyuk helyreállítása, ez a gyerekek legfőbb érdeke ezekben az ügyekben. Ugyanakkor *„A gyermekvédelemmel foglalkozó szakirodalmak hosszú évek óta próbálják felhívni arra a figyelmet, hogy a szakmán belül nincsenek egységes irányelvek, protokollok és sztenderdek, hiányzik a „jó gyakorlatok” összegyűjtése. Ennek következtében sérül a gyermekek érdeke, hiszen nem kapják meg azt a professzionális szolgáltatást és támogatást, amely a leginkább tudná segíteni egészségés fejlődésüket”* (VASKUTI, 2019: 132).

Véleményünk szerint a gyermekjogi egyezmény alapján minden 18 év alatti gyerekekkel kapcsolatos ügyben – így az elkövetőknél is – érvényesülnie kell a gondoskodás, a védelem és a részvétel elvének: M. esetében elkövetőként ezek nem teljesen valósultak meg, és ez valószínűleg a többi kortársa eljárása során

²⁵ Erre jó példa a *Kiálllok érted!* című színdarab. Erről több látható a Névtelen Utak Alapítvány oldalán: <https://nevtelenutak.hu/mennyit-ersz-2-2>.

is így van (például az eljáró hatóság tagja megbizonyosodik arról, hogy a fiatalok érti, hogy milyen eljárás folyik ellene, vagy a kiskorú sértett felismeri, hogy a felnőttek cselekedetei a sérelmére miért voltak elítélendőek).

Szomorúan állapíthatjuk meg azt, hogy a gyerekek prostitúcióban érintettsége, illetve a gyermekotthonokban élők ettől való megvédése nemigen lépett előre az elmúlt évtizedekben, ezek a fiatalok egy olyan ördögi körbe kerülhetnek, amely számukra csupán az áldozat szerepét és/vagy a bűnözői karriert vetíti előre. A feladat az, hogy ebbe beavatkozzunk és végre valódi megoldások szülessenek.

Felhasznált irodalom

- AJB (2018): *Az alapvető jogok biztosának JELENTÉSE az AJB-1485/2018. számú ügyben.* Budapest: Alapvető Jogok Biztosa.
https://www.ajbh.hu/documents/10180/2805034/Jelent%C3%A9s+a+gyermekprostit%C3%BACi%C3%B3+elleni+fell%C3%A9p%C3%A9s%C5%91+1485_2018/aa4cd113-7062-a8b6-8ae7-253c4ef33352?version=1.0.
- B. ACZÉL A. – HATVANI E. (2015): Az EMMI Rákospalotai Javítóintézet és Speciális Gyermekotthon prevenciós és reintegrációs lehetőségei, a gyermekprostitúció „intézeti” szemmel. In: ÉKES I. (szerk.): *Nyitott szemmel az ifjúság védelmében: a gyermekbántalmazás és gyermekprostitúció ellen.* Budapest: ERGO, 47–63.
- BALOGH K. – HUSZÁR J. – WINDT SZ. (2021): Rábírás és/vagy felajánlás, avagy az emberkereskedelem és a kiskorú veszélyeztetése kérdései. *Ügyészségi Szemle*, 6. évf., 5. szám, 74–89.
- BARABÁS T. – WINDT SZ. (2014): Mediáció körben. *Kriminológiai Tanulmányok*, 51. szám, 185–204. https://www.okri.hu/images/stories/KT/kt51_2014_sec.pdf
- BEDA N. – MIKLÓSI B. – RAKOS E. (2010): *A lemez két oldala – szökési mintázatok elemző vizsgálata.* In: Válogatás a Fővárosi Módszertani Tegyesz tanulmányaiból, cikkeiből 2009–2012. Budapest: Budapest Főváros Önkormányzatának Módszertani Gyermekvédelmi Szakszolgálat, 225–242. <https://mek.oszk.hu/11300/11386/11386.pdf>.
- BEVAN, M. (2022): The pains of police custody for children: a recipe for injustice and exclusion? *The British Journal of Criminology*, 62(4), 805–821.
<https://doi.org/10.1093/bjc/azab107>
- BODA Z. (2022): A büntetőeljárás észszerűtlen elhúzódnása – társadalomtudományi nézőpontból. *Jogtudományi Közlemény*, 77. évf., 7–8. szám, 305–315.
- BORZA B. Z. (2017): Kiszolgáltató méltóság: vázlat a bentlakásos intézmények lakóinak alapjogi helyzetéről. *Magyar Jog*, 64. évf., 1. szám, 11–16.

- BOWDEN, F. – LAMBIE, I. (2015): What makes youth run or stay? A review of the literature on absconding. *Aggression and Violent Behavior*, 25(B), 266–279.
<https://doi.org/10.1016/j.avb.2015.09.005>.
- BROAD, R. (2015): ‘A Vile and Violent Thing’: Female Traffickers and the Criminal Justice Response. *The British Journal of Criminology*, 55(6), 1058–1075.
<https://doi.org/10.1093/bjc/azv072>.
- FAULKNER, E. (2020): Historical Evolution of the International Legal Responses to the Trafficking of Children: A Critique. In: WINTERDYK, J. – JONES, J. (eds.): *The Palgrave International Handbook of Human Trafficking*. Palgrave Macmillan, 79–95.
https://doi.org/10.1007/978-3-319-63058-8_113.
- GIBBS, D. A. – LATZMAN, N. E. (2020): *Examining the link: Foster care runaway episodes and human trafficking*. OPRE Report No. 2020-143. Office of Planning, Research, and Evaluation, Administration for Children and Families, Washington, D.C.: U.S. Department of Health and Human Services.
- HORGOS L. (2022): Gondolattörések az előkészítő ülésről a vád és a bizonyítás vizsgálatában. *Belügyi Szemle*, 70. évf., 3. különszám, 8–26.
<https://doi.org/10.38146/BSZ.2022.SPEC.3.1>.
- Human Trafficking Survivors, Justice Is More About Healing and Preventing Future Trafficking* (2021).
<https://nij.ojp.gov/topics/articles/human-trafficking-survivors-justice-more-about-healing-and-preventing-future>.
- KALÓ Zs. – HEGEDŰS J. – BIHARI Zs. – SZÉCSI J. (2019): A gyermekvédelmi szakellátásba kerülő lányok szerhasználati tapasztalatai és kezelésbe kerülésük jellemzői egy kvalitatív kutatás tükrében. *Esély*, 30(1) 67–90. https://www.esely.org/kiadvanyok/2019_1/esely_2019-1_2-1_kalo_et_al_gyermekvedelmi_szakellatasba.pdf
- Kézikönyv a gyermekjogokra vonatkozó európai jogról* (2016). Luxembourg: Az Európai Unió Kiadóhivatala. <https://doi.org/10.2811/679249>.
- KSH (2021): *Szociális Statisztikai Évkönyv 2020*. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal.
- LATZMAN, N. E. – GIBBS, D. A. – FEINBERG, R. – KLUCKMAN, M. N. – ABOUL-HOSN, S. (2019): Human trafficking victimization among youth who run away from foster care. *Children and Youth Services Review*, 98, 113–124. <https://doi.org/10.1016/j.chilyouth.2018.12.022>.
- LUX Á. – SEBHELYI V. (szerk.) (2019): *A gyermekjogok helyzete Magyarországon (2014–2019) – Alternatív jelentés az ENSZ Gyermekjogi Egyezményének hazai végrehajtásáról*. Gyermekjogi Civil Koalíció. https://unicef.hu/wp-content/uploads/2019/11/alternativ_jelentes.pdf.
- O’BRIEN, J. E. – WHITE, K. – RIZO, C. F. (2017): Domestic Minor Sex Trafficking Among Child Welfare-Involved Youth: An Exploratory Study of Correlates. *Child Maltreatment*, 22(3), 265–274.
- NEUFELD G. – MÁTHÉ G. (2014): *A család ereje. Ragaszkodj a gyerekeidhez*. Budapest: Libri.

- SCARPA, S. (2020): UN Palermo Trafficking Protocol Eighteen years on: a Critique. In: WINTERDYK, J. – JONES, J. (eds.): *The Palgrave International Handbook of Human Trafficking*. Palgrave Macmillan, 623–640. https://doi.org/10.1007/978-3-319-63058-8_38.
- Report on the progress made in the fight against trafficking in human beings (Fourth Report) COM(2022) 736 final (2022)*.
<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM%3A2022%3A736%3AFIN&qid=1671461797022>.
- Trafficking in Children. Thematic Chapter of the 6th General Report on GRETA's Activities (2018)*. <https://rm.coe.int/6gr-extract-web-en/16808b6552>.
- VARGA É. F. (2014): Szökésben – A gyermekvédelmi rendszerből el-eltűnő gyerekek. *Család, Gyermek, Ifjúság*, 9. http://www.csagyi.hu/hirek/item/914-szokesben-a-gyermekvedelmi-rendszerbol-el-eltuno-gyerekek#_ftn19.
- VASKUTI G. (2019): A gyermekprostitúcióból való kilépés esélye. Egy esetleírás tanulsága. In: BÁRD P. – BORBÍRÓ A. – GÖNCZÖL K. (szerk.): *Kriminológia és kriminálpolitika a jogállam szolgálatában. Tanulmányok Lévy Miklós tiszteletére*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó, 129–140.
- VIDRA ZS. – BARACSI K. – KATONA N. – SEBHELYI V. (2015): *Gyermekkereskedelem Magyarországon: Szexuális kizsákmányolás, koldultatás és zsebtolvajlásra kényszerítés*. Budapest: Center for Policy Studies, Central European University.
<http://real.mtak.hu/27558/1/cps-book-child-trafficking-in-hungary-2015.pdf>.
- WELLS, B. (2017): *És véget ér a magány*. Budapest: Geopen.
- WINDT SZ. (2021): „Aki még nincs 18 éves, az tabu” – egy gyermekprostitúcióról tartott kerekasztal-beszélgetés összegzése. *Ügyészek Lapja*, 28. évf., 5. szám, 49–55.
<http://ugyeszeklapja.hu/?tag=windt-szandra>.

Sorstalanság?!

Erőszakos bűncselekményeket elkövető fiatalkorúak – egy aktavizsgálat eredményei

Absztrakt

Jelen tanulmányunkban az erőszakos bűncselekményeket megvalósító fiatalkorú bűnelkövetőkről szóló aktaelemzésünk tanulságait kívánjuk közreadni. Kutatásunkat 2022-ben, az Országos Kriminológiai Intézetben folytattuk le. Összesen 248 bűnügyi akta nyomozási és ügyészégi iratait, valamint bírósági ítéleteit tekintettük át, az ügyekben 321 fiatalkorú bűnelkövető és 247 sértett szerepelt. A kutatás megerősítette a korábban már ismert összefüggéseket: a családi háttér hiányát, illetve a nevelői közegek változékonyságát és a kudarcos iskolai karriert mint rizikótényezőket. Korábbi vizsgálatainkhoz képest azonban jóval gyakrabban voltak jelen az elkövetőknél a mentális és viselkedési zavarok, amelyek kezelése vagy elmaradt, vagy nem volt megfelelő. Új jelenségként detektáltuk a lányok brutálisabbá válását és a digitális eszközök használatát is az elkövetés során, valamint az állami gondozásban élő fiatalok meglepően magas arányát, és az ott uralkodó feszült viszonyokat.

Kulcsszavak: hátrányos helyzet, mentális problémák, állami gondozottak, szexuális bántalmazás, erőszakos lányok

Abstract

Fatelessness?! The results of a file examination among juveniles who commit violent crimes

In this study, we aim to publish the lessons we have learned from our file analysis of juvenile offenders who commit violent crimes. We conducted our research in 2022 at the National Institute of Criminology. We reviewed the investigation and prosecution documents and court judgments of a total of 248 criminal files; the cases involved 321 juvenile offenders and 247 victims. The research confirmed the previously known connections, namely the lack of stable family background and the variability of their educational environment and unsuccessful

* Dr. Bolyky Orsolya PhD, osztályvezető-helyettes, tudományos főmunkatárs, OKRI, ORCID: 0000-0002-2485-7020; dr. Sárik Eszter PhD, tudományos főmunkatárs, OKRI, ORCID: 0000-0003-0729-7719.

school career as risk factors. However, compared to our previous investigations, the perpetrators presented mental and behavioural disorders significantly more often, the treatment of which was either absent or inadequate. As a new phenomenon, we detected girls becoming more brutal and the use of digital devices during the commission of the crime, as well as the surprisingly high proportion of young people living in state care and the tense conditions prevailing there.

Keywords: *social disadvantage, mental issues, children living in foster homes, sexual abuse, violent girls*

A fiataikorúak bűnelkövetése a kriminológia tudományának születése óta foglalkoztatja a kutatókat, az elmúlt évtizedekben azonban ez az érdeklődés korántsem korlátozódik a tudomány művelőire. Elmondható, hogy az „utca ember” is tájékozottnak érzi magát, ha a fiatakori bűnelkövetésről van szó, hiszen – szinte – naponta hallani sajtóhíreket, amelyek tinédzserek által elkövetett brutális bűncselekményekről tudósítanak.

A kamaszkori bűnözés azonban nem – a sajtó által gyakran eltúlzott – erőszakossága miatt releváns. A fiatalok által tanúsított kriminális deviancia sokkal inkább társadalmi indikátorként tart számot a társadalomtudomány érdeklődésére. A tinédzserek viselkedése ugyanis egyrésztől kiválóan jelzi a felnövekvő generációkban jelentkező tipikus kríziseket; másrésztől azonban a fiatalok – kiváltképpen a bűnelkövető fiatalok – a társadalomban megtapasztalható problémákra általában véve is ráirányítják a figyelmet, minthogy a deviáns kamaszok életében a szociális és egyéni nehézségek rendre halmozottan jelentkeznek. A hagyományos értelemben vett anyagi és individuális nehézségek mellett azonban a fiatalabb korosztályok bűnelkövetésének mennyiségi, de elsődlegesen minőségi jellegzetességei az adott társadalomban uralkodó morális és emocionális válsághelyzeteket is egyértelműen, hovatovább felnagyítva tükrözik. Egy anómiás társadalom hátrányos helyzetű fiataljai ugyanis céltévesztettek, sok esetben céltalanok, hiszen a társadalmi közfelfogás sem határoz meg egyértelmű erkölcsi értékeket; az anyagi értékek pedig számukra elérhetetlenek, csakúgy, mint a legitím elérési útként „felrajzolt” karrierlehetőségek.

Jelen tanulmányunkban egy aktaelemzés tanulságait kívánjuk közreadni, amelyet 2022-ben, az Országos Kriminológiai Intézetben végeztünk el. A kutatás alapkérdése az volt, hogy változtak-e az elmúlt évtizedben – korábbi vizsgálatainkhoz képest – a 14 és 18 év közötti fiatalok bűnelkövetési jellegzetességei, illetőleg a háttérben meghúzódó okok, indokok. Más-e a fiatakorúak bűnelköve-

tésének szituatív és generális kontextusa? Valóban brutálisabbak lettek-e a felnövekvő generációk, vagy csak a média által kiragadott példák miatt alakul ki az az érzésünk, hogy naponta kerül sor súlyos bántalmazásra, akár fiatal lányok között is? Van-e változás a fiatalok negatív iskolai karrierjében? Vagy a már ismert kriminológiai tétel nyer igazolást, amely szerint az iskolai beilleszkedési és alkalmazkodási nehézségek, amelyeknek sokszor előzménye az óvodáskorban kezdődő hasonló probléma, a tanulmányi eredményekből adódó kudarcok, az iskolakerülés és végül az iskolarendszertől való kimaradás ezeknek a fiataloknak az általános edukációs útja?¹

Az aktakiválasztás szempontjai, az aktafeldolgozás módszere

A minta összeállításánál a fiatalokúak bűnözésének területi eloszlása és az egyes megyékben a lakosság életszínvonalára jellemző mutatók összefüggéseiből indultunk ki. A bűnügyi statisztikai adatok alapján megállapítható, hogy a szegényebb régiókban a fiatalokú bűnelkövetők aránya magasabb; az életszínvonalra történő következtetés alapját pedig az egy főre jutó GDP adta. Mindezekre tekintettel, Magyarország megyéit elsődlegesen az egy főre jutó GDP alapján, másodlagosan a 0–18 éves lakosság számhoz viszonyított fiatalokú elkövetők száma alapján *négy kategóriába* soroltuk (1. számú táblázat).

1. számú táblázat:

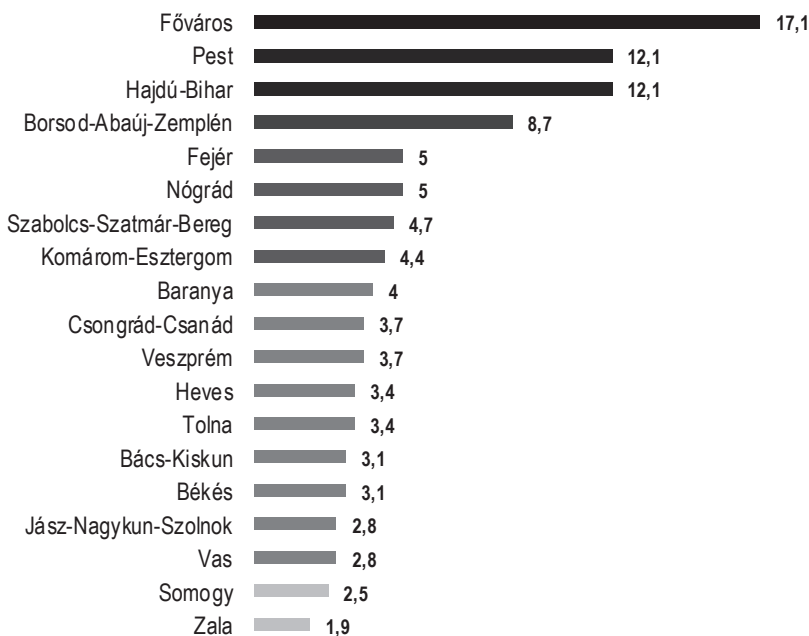
Magyarország megyéi az egy főre jutó GDP és a lakosság számhoz viszonyított fiatalokú bűnelkövetők aránya alapján

Kategória	Megyék
„Vegyes”	⇒ Főváros, Pest, Hajdú-Bihar
„Gazdag”	⇒ Fejér, Győr-Moson-Sopron, Komárom-Esztergom, Vas
„Közepes”	⇒ Bács-Kiskun, Csongrád-Csanád, Heves, Jász-Nagykun-Szolnok, Tolna, Veszprém, Zala
„Szegény”	⇒ Baranya, Békés, Borsod-Abaúj-Zemplén, Nógrád, Somogy, Szabolcs-Szatmár-Bereg

¹ *Albert Cohen* elmélete a szubkultúrákban élő fiatalokú kitérés nehézségeiről egyértelműen kiemeli az iskola intézményét mint a bűnelkövetést elősegítő tényezőt. A más értékrendet és viselkedési kultúrát hozó gyerekek nem képesek beilleszkedni az iskola által megkövetelt, a középosztály értékrendjét képviselő szabályrendszerbe, folyamatos kudarcok és kiközösítések érik őket, amely rossz tanulmányi eredményhez, megbélyegzéshez és frusztrációhoz vezet (státuszfrusztráció), majd a fiatal iskola helyett a csavargást választja. Ennek során hasonló fiatalokkal találkozik, velük csoportosulva egyenes út vezet a devianciákhoz, így akár a bűnelkövetéshez is (COHEN, 1974).

A *vegyes* kategóriákba azok a megyék, illetve a főváros kerültek, amelyekben az egyes településeken élők között nagy különbségek vannak az egy főre jutó GDP tekintetében (lásd nagyváros és a körülötte lévő települések).

A kutatásban – a fenti szempontokat alapul véve – az alábbi arányban kapunk ügyeket az egyes megyei ügyészségektől (1. számú ábra).

1. számú ábra: A feldolgozott ügyek megoszlása megyénként (%)

Ezután az általános bűnügyi statisztika alapján a fiatalkorú bűnelkövetők által elkövetett, kriminológiai értelemben erőszakos bűncselekmények arányában határoztuk meg a vizsgálandó – a beérkezés alapján becsült 250-300 ügy – bűncselekmények szerinti megoszlását (2. számú táblázat). A bűncselekmények elosztása szándékolatlan nem lett teljesen egyenletes, mert egyes bűncselekményeket (emberölés, szexuális erőszak) kriminológiai relevanciájuk miatt kiemelten kezeltünk, így azok a mintában felülreprezentáltak.

Összesen 248 akta nyomozási és ügyészségi iratait, valamint az első- és másodfokú bírósági ítéleteit tekintettük át. Az ügyekben 321 fiatalkorú bűnelkövető és 247 sértett szerepelt. E számokból is látható, hogy ezt a korosztályt to-

vábbra is jellemzi a társas elkövetés, bár kisebb arányban, mint a korábbi kutatásainkban (1,3 elkövető jut egy sértettre).²

2. számú táblázat:

A vizsgált bűncselekmények megoszlása az elkövetők arányában

Az élet, a testi épség és az egészség elleni bűncselekmények		
	elkövetők száma	százaléka
Emberölés	14	4,4
Könnyű testi sértés	36	11,2
Súlyos testi sértés	31	9,7
Életveszélyt okozó testi sértés	2	0,6
Az emberi szabadság elleni bűncselekmények		
	elkövetők száma	százaléka
Személyi szabadság megsértése	6	1,9
A nemi élet szabadsága és a nemi erkölcs elleni bűncselekmények		
	elkövetők száma	százaléka
Szexuális erőszak	43	13,4
Gyermekpornográfia	27	8,4
Szeméremszétség	10	3,1
Az emberi méltóság és egyes alapvető jogok elleni bűncselekmények		
	elkövetők száma	százaléka
Zaklatás	24	7,5
Becsületsértés	18	5,6
A hivatalos személy elleni bűncselekmények		
	elkövetők száma	százaléka
Közfeladatot ellátó személy elleni erőszak	27	8,4
A vagyon elleni erőszakos bűncselekmények		
	elkövetők száma	százaléka
Rablás	37	11,5
Kifosztás	19	5,9
Zsarolás	7	2,2
Egyéb, a mintába került bűncselekmények		
	elkövetők száma	százaléka
Kényszerítés; garázdaság	20	6,2
Összes elkövető	321	100,0

A válaszokat két kérdőív kitöltésével igyekeztünk feltérképezni. A demográfiai adatok rögzítése után az elkövetett bűncselekményt, annak büntetőjogi következményeit és a büntetőeljárás jellemzőit jelöltük.³ A hangsúlyt azonban az elkövetők családi hátterére, gyermekkori és a bűncselekmény idején fennálló szocializációjára és az iskolai előmenetelére helyeztük. Ezekon kívül kiemelten

² A fiatalok és fiatal felnőtt emberölést elkövetőkről szóló vizsgálatunkban a társas bűnelkövetés az elkövetők 49,7 százalékánál fordult elő: 36,4 százalék társtettesként, 13,3 százalék bűnségként vett részt az elkövetésben (SÁRIK, 2015: 66–67).

³ A büntető anyagi és -eljárásjogi problémákat a kutatási jelentésben feldolgoztuk, e helyütt azonban a területi korlátokra tekintettel mellőztük a problémakör ismertetését.

foglalkoztunk a terheltek mentális állapotával és problémáival. Mindemellett rákérdeztünk a szabadidő-eltöltési szokásaikra, a párkapcsolataikra és a kortárs közösségben elfoglalt helyükre is.

A sértettek esetében kevesebb adat állt rendelkezésünkre az aktákban. Kérdőívünkben a sértettek demográfiai adatain túl szintén a szociális háttérüket, az elkövetővel való viszonyukat és áldozattá válásuk lehetséges okait rögzítettük.

Nem, életkor, családi háttér

Az elmúlt években a fiatalok között országos szinten rendre 18-19 százalékos női részvételt tapasztaltunk.

3. számú táblázat:

Fiatalkorú elkövetők nemek szerinti megoszlása az ENYÜBS⁴ adatai alapján

	Elkövetők száma	Fiú	Lány	Lányok aránya
2019 ⇒	7708	6257	1451	18,8
2020 ⇒	7880	6489	1398	17,6
2021 ⇒	7294	6115	1379	18,9

Mintánkban a 321 bűnelkövető 80,7 százaléka volt fiú és 19,3 százaléka lány, ami megfelel az elmúlt évtizedeket jellemző nemi arányoknak, mert a fiatalok lány bűnelkövetői aktivitása az évtizedes évek elejéhez képest jelentősen megnőtt.

4. számú táblázat:

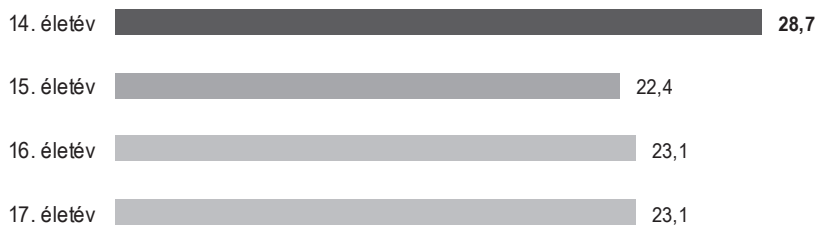
A bűncselekmények motívuma és az elkövetők neme közötti összefüggések (%)

MOTÍVUMOK	Fiúk (N = 268)	Lányok (N = 61)
Erőfitogtatás, kötekedés	24,6	49,2
Nyereségvágy	17,2	11,5
Szexuális kielégülés	16,8	3,3
Bosszú	10,4	14,8
A sértett megalázása	5,6	3,3
Féltékenység	2,6	1,6
Régóta húzódozó konfliktus	2,2	1,6
Félelem, védekezés	0,5	–
Egyéb	2,6	1,6
Nincs adat	17,5	13,1
Összesen	100,0	100,0

⁴ Egységes Nyomozó Hatósági és Ügyészeti Bűnügyi Statisztika.

A társadalomban lévő nemi szerepek megváltozásáról azonban sokkal többet mond, ha az elkövetett bűncselekmények motivációit tekintjük át. A 4. számú táblázat alapján kitűnik, hogy a kamaszok között legnagyobb arányban az erőfitogtatás/kötekedés, a nyereségvágy és a szexuális kielégülés kategóriái jelennek meg a bűnelkövetés indokaként. Míg azonban a fiúk által elkövetett cselekmények negyedében (24,6 százalék) volt motiváló tényező az erő demonstrálása, ez a lányok esetében az ügyeknek majdnem a felét (49,2 százalék) tette ki; ráadásul a női elkövetésnél 14,8 százalék volt azoknak az aránya, akik bűncselekményüket bosszúból követték el. Ez azt jelenti, hogy az elemzett bűnesetek kétharmadában a lányok bűncselekményeinek hátterében erődemonstráció vagy bosszú állt. Ugyanakkor arról sem szabad megfeledkezni, hogy a lányok jellemzően még mindig kisebb súlyú deliktumokat követnek el: az ügyeknek több mint a felét ugyanis a könnyű testi sértés (19,4 százalék), a zaklatás (9,7 százalék), a gyermekpornográfia (11,3 százalék) és a becsületsértés (14,5 százalék) tényállásai tették ki.

A mintába került bűnelkövetők között elenyésző volt a 12-13 évesek aránya: a 321 terheltnek mindössze 1,2 százaléka tartozott ebbe a korcsoportba. A terhelték döntő többségénél az egyes életkorok szerinti megoszlás szinte teljesen kiegyenlítettnek bizonyult.

2. számú ábra: Az elkövetők életkori megoszlása (%)

Érdekes azonban, hogy az általánosan elfogadott kriminológiai axióma – aminek értelmében a fiatal korcsoportok közül a 16-17 évesek a leginkább aktívak – a vizsgált ügyek vonatkozásában megdőlt, minthogy a 14 évesek kerültek legnagyobb arányban a mintánkba (2. számú ábra).

Az elemzésben nagyító alá vettük a terhelték állampolgárságát és nemzeti-ségi hovatartozását is. A magyarországi fiatalkori bűnelkövetésben a külföldiek részvétele elhanyagolható (1 román elkövető volt). A nemzetiségi hovatartozás azonban már több kérdést vetett fel, a mintába kerültek összetétele pedig

színesebb képet mutatott. A vizsgálatban 53 százalék volt roma/cigány nemzetiségű és 44,9 százalék magyar; 1 fő „egyéb” besorolást kapott.⁵

A családi állapot az átlagpopuláció azonos korcsoportjaihoz hasonlóan alakult: az elkövetők 94,7 százaléka volt hajadon/nőtlen, vagyis nagyon alacsony volt a házások vagy tartósan együtt élők aránya.⁶ 12 személynek volt gyereke, és 5 főnél a partner terhességéről kaptunk adatot. Az elkövetők 22,7 százalékának még nem volt szexuális kapcsolata, viszont 40 százalékuk már túl volt első szexuális élményein (37,7 százaléknál nem kaptunk választ).

Család?! Nevelői közeg...

Alapigazsággként tartjuk számon, hogy a legkisebb gazdasági és társadalmi egység a család; a kriminológiai elemzések pedig újra és újra alátámasztják, hogy egyszerűsre a legfontosabb is. Vitathatatlan, hogy az elmúlt évtizedekben a hagyományosnak tekintett, intakt,⁷ kétszülős családmoddal egyre nagyobb arányban váltották fel az egyszülős,⁸ illetve az úgynevezett mozaikcsaládok,⁹ ugyanakkor azzal nem – vagy kevésbé – számolunk, hogy társadalmunkban számos olyan ember él, aki számára nemhogy a nukleáris család, de a több-

⁵ A nemzetiségi hovatartozás megállapítása érzékeny kérdése a szociológiának, a problémakör szenzitív volta azonban még fokozottabban igaz, ha kriminológiai kérdéseket veszünk nagyító alá. Tekintettel arra, hogy a vizsgálatban nem volt mód a személyes lekérdezésre, az elemzésben a büntetőaktából nyerhető adatokra tudtunk hagyatkozni, így a terhelt személyes körülményeit, az ügyben fellelhető fényképeket, a tanúvallomásokat, a környezettanulmány megállapításait, illetőleg az esetleges nyelvhasználatot tekintettük támpontnak az elkövető és a sértett nemzetiségi besorolásakor.

⁶ Egyetlen személy mondta magát elválnak, ketten voltak házások és 12 terhelt (3,7 százalék) élt élettársi kapcsolatban.

⁷ „Az intakt család, ahol a családban élő gyermekek mindkét szülő vér szerinti gyermeke” (HARCSA – MONOSTORI, 2020: 4).

⁸ Magyarországon 2011-ben a családok 19,8 százaléka egyszülős család volt. A családstruktúra gyorsuló változását jól mutatja, hogy 1970-ben még csak a családok 9,1 százalékát alkotta egyszülős család, arányuk 1990-re 12,3 százalékra nőtt, húsz évvel később pedig már a családok közel ötödét tették ki. <https://demografia.hu/hu/letoltes/fogalomtar/pdf/csalad.pdf>.

⁹ A házaspáros típusú családdal megegyező összetételű a mozaikcsalád is, tehát két, párkapcsolatban élő felnőtt és legalább egy gyermek alkotja. A klasszikus családdal szemben azonban a mozaikcsaládok esetében az egyik szülő már fennálló szülő-gyermek kapcsolathoz csatlakozik, így egyrészt a családban az egyik felnőtt nincs vér szerinti kapcsolatban a gyermekkel/gyermekkel, másrészt két egyszülős család egyesülésével előfordulhat, hogy a családban élő gyermekek között sincs vérségi kapcsolat. A mozaikcsaládban a vér szerinti gyermekek mellett vagy helyett élhetnek örökbe fogadott vagy nevelt gyermekek is, ám ez esetben is igaz, hogy az egyik felnőtt utólag csatlakozott a családdhoz. <https://demografia.hu/hu/letoltes/fogalomtar/pdf/csalad.pdf>.

kevesebb biztonságot adó familiáris háttér fogalma is ismeretlen. A nehézségeket tetézi, hogy a szülői szerep még az úgynevezett középosztálybeli családoknál is sok tekintetben megváltozott. Egy 2022-ben készült felmérés¹⁰ értelmében – nemzetközi szinten – általánossá vált az úgynevezett intenzív gyereknevelés, amelynek a célja, hogy a középosztálybeli gyerek – szinte bármi áron – megtudja tartani ezt a státuszát. Ez viszont hatalmas áldozatokat követel a családoktól, időben és anyagi értelemben egyaránt. A státuszfenntartás különórákat és órán kívüli – fizetett – tevékenységeket jelent, amelyek azonban a hátrányosabb helyzetű rétegek számára elérhetetlenek; az önfejlesztés, önképzés mint gyereknevelési cél pedig gyakorta értelmetlen is. A többszörös hátrányokat elszenvedő családok gyerekei tehát már az oktatási fázisban kimaradnak a társadalmi versenyből: nemcsak anyagi források híján, hanem – ahogyan azt alább látni fogjuk – a szülői szerepeket betöltő személyek hiányában is.

Felmérésünkben a fiatalkorú családi helyzetével kapcsolatban több kérdésre kerestünk választ. A család működőképességét a szociológiai értelemben vett úgynevezett „kemény adatokkal” (például szocioökonómiai háttér, lakóköörülmények, településtípus, a szülők munkaerőpiaci státusza és iskolai végzettsége), és a diszfunkcionális családban jellemző, potenciális krízispontok feltérképezésével mértük. Noha utóbbiak kriminológiai szempontból fontosabb rizikófaktornak tűnnek, az úgynevezett kemény adatok vizsgálata nem mellőzhető, mert a veszélyeztető tényezők általában egyszerre és egymást kölcsönösen erősítve jelennek meg a szóban forgó családoknál. Ahogyan azt a már idézett Harcsa–Monostori-szerzőpáros is megfogalmazza 2020-as monográfiájában: „[A] mozaik- és az egyszülős családokban élő szülők iskolai végzettség szerinti struktúrája kedvezőtlenebb, és magasabb a munkaerőpiaci szempontból hátrányos helyzetűek aránya is, ez pedig alapvetően meghatározza a társadalmi helyzetüket.”¹¹

A krízispontok körében a családok szétszakadásának okait, a veszélyeztettség különböző formáit vettük szemügyre: külön kérdések foglalkoztak a családban előforduló esetleges mentális problémákkal, az elszenvedett abúzus-

¹⁰ https://nepszava.hu/3184035_oriasi-erzelmi-es-anyagi-terhet-ro-a-csaladokra-az-intenziv-gyerekeveles-de-ha-nem-tesznek-meg-mindent-a-gyerekek-jovojeert-senki-mas-nem-fog.

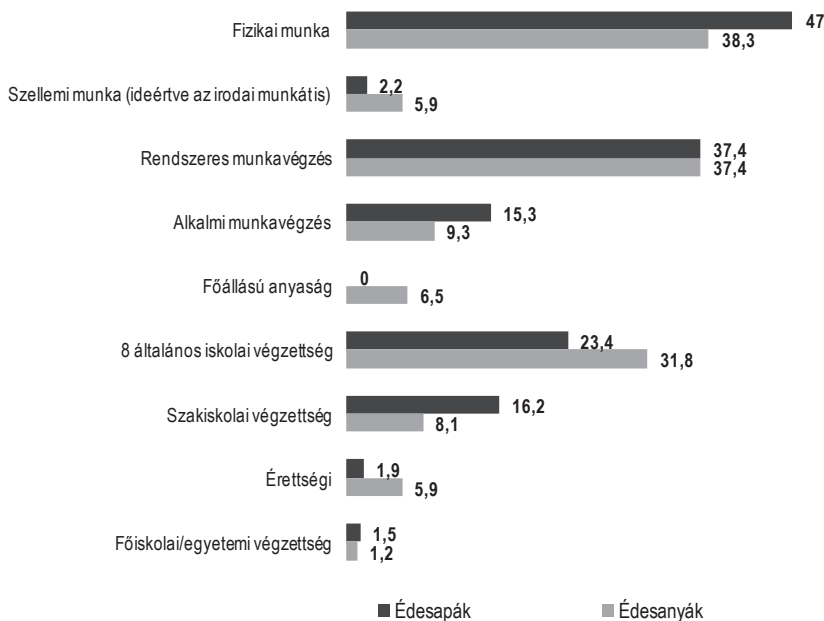
¹¹ A tanulmány bevezetője külön hangsúlyozza ezt a társadalmi hierarchiabeli elkülönülést: „A mozaikcsaládok demográfiai és szociológiai jellemzői mellett ebben a tanulmányban megvizsgáljuk azt is, hogy az intakt, a mozaik- és az egyszülős családok a társadalmi egyenlőtlenségek és különbségek egy-egy dimenziójában elfoglalt helyét mennyiben határozza meg a családforma, és milyen szerepe van annak a szelekciós hatásnak, hogy a vizsgált családokban élők erőforrásai, szociológiai jellemzői eleve eltérnek egymástól, azaz, hogy a válások – de feltehetően az özvegyülés is – a társadalmi hierarchia alsóbb szegmenseiben nagyobb valószínűséggel fordulnak elő” (HARCSA – MONOSTORI, 2020: 4).

sal, illetőleg a potenciális bűnelkövetői háttérrel. Rizikófaktoroknak tekintettük a lakóhely változékonyságát, valamint a gyerek „elvágyódását” a családból; szökések vagy a családból való kilépés formájában. A családra vonatkozó kérdések mindegyikénél figyelembe vettük azt a – sajnálatos módon igen gyakran előforduló – lehetőséget, hogy a terhelt életében nemcsak vér szerinti szülők, hanem intézményes vagy rokonságba tartozó nevelőszülők is megjelenhetnek, és akár ők maguk is jelenthetnek veszélyforrást.¹²

Felmérésünkben a terhelt lakókörnyezetét is több szempontból elemeztük. A mintába került fiatalok legnagyobb része a bűncselekmény elkövetésének idején kisvárosban (35,5 százalék) vagy falun/községben élt (35,2); a nagyvárosiak aránya együttesen 23,1 százalékot tett ki. A településtípusnak volt betudható, hogy a terheltek jelentős része (47 százalék) családi házban lakott; azonban a lakóépületek csaknem 30 százaléka nem volt teljes mértékben közművesítve, továbbá a bűnelkövetőknek csak kevesebb mint a fele (48,9 százalék) élt saját tulajdonú ingatlanban. A szegénységet jelzi, hogy a terheltek negyede öt vagy még több emberrel volt kénytelen osztozni a lakótéren; ahogyan az is, hogy a mintába került személyek ötöde (20,9 százalék) szegénynegyedben élt.

A vizsgált adatok alapján elmondható, hogy fiatalkorú bűnelkövetők szocioökonómiai státusza rendkívül alacsony: a településtípus, a lakhatási viszonyok, a szülők munkavégzése és képzettsége szempontjából is. A rendezett anyagiak és a rendszeres munkavégzés inkább kivételnek tekinthető, mint szabálynak (3. számú ábra). Az alacsony státusz azonban nem önmagában jelentett veszélyeztető tényezőt, hanem elsődlegesen azáltal, hogy a terheltek az „otthon” folyamatos változékonyságával is szembe kellett néznie. Ennek jó indikátora volt az elkövető lakcímváltozásának ellenőrzése: ugyanis az ügyek negyedében találkoztunk a tartózkodási hely megváltozásával az eljárás időtartama alatt, ami – maximum 2 év leforgása alatt – akár három vagy négy költözést is takart.

¹² A nevelőszülőkkal kapcsolatban is rákérdeztünk a foglalkoztatottságra és iskolázottságra, de az adatokat ebben a tanulmányban nem dolgoztuk fel részletesen, részben a nagyfokú adathiány miatt, részben pedig azért, mert azok nem mutattak nagy eltérést a vér szerinti szülők szocioökonómiai adataitól. A deviancia, mentális problémák és a gyermek abuzálása tekintetében azonban fontosnak találtuk a nevelőszülőre vonatkozó válaszok elemzését is.

3. számú ábra: A szülők szocioökonómiai státusza és iskolai végzettsége az elkövetők arányában (%)

A korábbi felméréseink egyik legfontosabb megállapítása az volt, hogy a fiatalok terheltek életének egyetlen „stabil” pontja van: az állandó változás. Ha a gyermek- és fiatalok bűnelkövetők országos adataira vetünk egy pillantást, ez az állítás csak korlátok közt nyer igazolást, hiszen az elmúlt években rendre 79 százalék körül mozgott azon terheltek aránya, akik a bűncselekmény elkövetésének idején úgynevezett magánháztartásban éltek. Az azonban az ENYÜBS adataiból is kitűnik, hogy a 18 évesnél fiatalabbak körében nagyon nagy (14-15 százalék) volt azoknak az aránya, akik gyermekotthonokban, lakásotthonokban éltek (5. számú táblázat).

Az aktaelemzés által azonban – az országos statisztika adatainál – szomorúbb kép tárult elénk a gyermek háttéré kapcsán. A család, a családi háttér fogalma szinte értelmezhetetlen ebben a közegben, hiszen a kiskorú körül a szereplők folyamatosan cserélődnek.¹³ A kétszülős, állandó családmódel szinte kivételnek tekinthető: jelen mintánkban a terheltek negyedére volt jellemző.

¹³ A változékonyság minősége mérésének nehézségeire utal a Harcsa István – Monostori Judit szerzőpáros: „Elemzéseiből kimaradnak azok a csoportok, akik olyan családban élnek, ahol egyik

5. számú táblázat:
Elkövetők életvitelszerű lakó- vagy tartózkodási helye

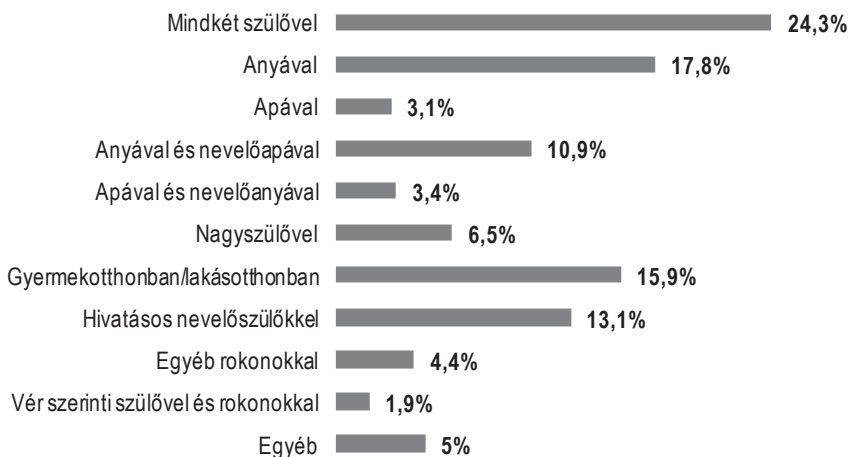
	2019			2020			2021		
	Össz.	ebből		Össz.	ebből		Össz.	ebből	
		Gyk.*	Fk.**		Gyk.	Fk.		Gyk.	Fk.
Összesen	7755	47	7708	7916	36	7880	7583	44	7494
Magánháztartás	6156	37	6119	6518	24	6494	5966	34	5932
Gyermekvédelmi intézmény	1079	7	1072	1104	11	1093	1189	4	1185
Egyéb gyermekjóléti ellátó hely	196	1	195	114	–	114	142	5	137
Diákotthon, kollégium	39	–	39	34	–	34	22	–	22
Munkásszálló	–	–	–	1	–	1	3	–	3
Szociális ellátás	12	–	12	17	–	17	9	–	9
Gyógyellátás (pl. pszichiátria)	16	–	16	12	–	12	8	–	8
Javítóintézet	216	1	215	88	1	87	126	1	125
Büntetés-végrehajtási intézmény	12	1	11	10	–	10	5	–	5
Hajléktalan	15	–	15	7	–	7	5	–	5
Csellengő	14	–	14	11	–	11	63	–	63

* Gyk. – gyermekkorú

** Fk. – fiatalkorú

A bűncselekmény időpontjában jellemző együttélési formák azonban csak pillanatképet mutattak, a valós viszonyokhoz akkor kerültünk közelebb, amikor azt igyekeztünk feltérképezni, hogy az elkövető a születésétől a jelenleg vizsgált bűncselekményéig milyen családtípusokban élt. Ennél a kérdésnél a 321 terheltre vetítve 799 választ találtunk, ami a nevelői közegek teljes változékonyságról tanúskodott. Leggyakrabban – de ez is mindössze 268 esetet tett ki – a gyermek az életét a vér szerinti szüleivel kezdte, azonban az elemzés arra nem derített fényt, hogy a család „intakt” állapota mennyi ideig tartott: ellenben a bűnelkövetők 14 százalékáról derült ki, hogy már az életkezdeése sem kétszülős családban történt. Leggyakrabban (45,8 százalék) az édesanyával való – hosszabb-rövidebb – együttélés fordult elő az ügyekben, kevésbé volt jellemző, hogy a gyerek kizárólag az apjával lakott (11,8). A terheltek majdnem ötödét (18,7 százalék) egy ideig az édesanya és partnere (nevelőapa) nevelte, 6,9 százaléknál a nagyszülő, 7,2 százaléknál pedig „az egyéb rokon” kategória is megjelent a válaszok között.

szülő sem a gyermekek vér szerinti szülője (pl. örökbefogadás által gyermeces családdá válók) és azok is, ahol a gyermekeket rokon és nem biológiai szülő neveli (pl. gyermeket szülő nélkül nevelő nagyszülők), mivel az általunk használt népszámlálási adatgyűjtésekből ezek a kategóriák nem állíthatók elő” (HARCSA – MONOSTORI, 2020: 4). Vagyis, míg a mozaikcsaládok a népszámlálási adatokból nyomon követhetők, az egyéb nevelői közegek – bonyolultságuk és változatosságuk okán – nem mérhetőek.

4. számú ábra: Kivel élt a fiatalkorú a bűncselekmény elkövetésének idején (a terheltek arányában)

Nevelőszülő, gyermek- és lakásotthon az élettörténetek 47 százalékában szerepelt. Elmondható tehát, hogy még ha a terhelt a bűncselekmény elkövetésének időpontjában épp valamelyik vér szerinti hozzátartozójával lakott is egy háztartásban, a terhelteknek majdnem a fele (!) bizonyos ideig kikerült a családból, és róla valamilyen formában az állam (vagy az önkormányzat) gondoskodott.¹⁴

A családok szétszakadásának oka legtöbbször a szülők válásában/külön költözésében volt keresendő (39,9 százalék); a válásokon túl 8,4 százalékban az apa, 5,9 százalékban az anya hagyta el a családot. Emellett a terheltek 10 százalékának hunyt el az édesapja, és 11 személynél derült ki az anya halála is. Ez azt jelentette, hogy a mintába került minden nyolcadik gyereknek kellett elszenvednie valamelyik vér szerinti szülője halálát.

A változatos nevelői közeg, illetőleg a gyakori lakcímváltozás természetszerűvé teszi a fiatalkorú elvágyódását, minthogy a tér, amelyben a gyerek él, sem anyagilag, sem érzelmileg, sem szellemileg nem képvisel valódi hátteret, nem jelent megtartó erőt. A deviáns kamaszok 6,5 százaléka költözött el a szülők tudtával, negyedük (24,9 százalék) pedig elszökött otthonról vagy a gyermek-, lakásotthonból – utóbbi esetben általában a szülőnél, rokonnál húzták meg magukat. Két olyan esettel is találkoztunk, ahol a szülő vetett véget az együttélésnek, és zavarta el a fiataalt a szülői/nagyszülői házból.

¹⁴ A terheltek 70 százalékának volt három vagy annál több testvére, egyúttal jól mutatja a mozaikcsaládok „sűrűségét”, hogy gyakori volt a fél- vagy mostohatestvér is (31,1 százalék).

A vizsgálatban a család strukturális problémái mellett a diszfunkcionalitás minőségi tényezőire is kíváncsiak voltunk, így nagyító alá vettük – az aktakutatás korlátait figyelembe véve – a gyerek érzelmi kötődéseit, a családban előforduló mentális problémákat, valamint a családban potenciálisan előforduló bűnelkövetést is.

A kapcsolatok minőségi értékelésénél elmondható, hogy a terhelt és az anya között 23, a terhelt és az apa között 32,2 százalékban nem beszélhetünk érdemi szülő-gyerek viszonyról (egyáltalán nincs vagy jóformán nincs kapcsolat). Utóbbi adat azért is különösen hangsúlyozandó, mert minden eddigi, a témában készült vizsgálatunk szinte százalékra ugyanerről: az apák harmadának teljes hiányáról (!) tanúskodott. A helyzetet az sem teszi „szívderítőbbé”, hogy ezen kívül még minden tizedik gyerek teljes mértékben konfliktusos kapcsolatban volt az édesanyjával, ugyanez minden 12. terheltre igaz az apák tekintetében. (A különbségre magyarázatot ad a nem létező kapcsolatok nagy aránya.)

A terhelteknek kevesebb mint a fele (43,3 százalék) élhetett úgy, hogy a rokonságában nem volt addikt vagy mentális problémával érintett személy. A legnagyobb arányban – a magyarországi addiktációs problémák adataival összhangban – az édesapa alkoholizmusa jelentkezett, ez minden negyedik fiatal életében (24 százalék) jelentett gondot. Bár az anyáknál még mindig a depresszió a vezető probléma (10,9 százalék), szomorú népszerűségnek örvend az alkoholizmus (7,5 százalék), illetve a gyógyszerfüggőség is (6,2). Úgy tűnik tehát, hogy míg a férfiak általában az alkoholt választják mint „feszültségoldást és problémamegoldást”, addig a nőknél „változatosabb formákat” ölt a tehetetlenség.¹⁵ Feltűnő distinkció tehető az öngyilkosságok tekintetében: míg az anyáknál 8 fő kísérelt meg öngyilkosságot, abból egyetlen sem volt „sikeresnek” tekinthető, addig az apák körében nem jelent meg öngyilkossági kísérlet, mindössze egyetlen befejezett cselekmény. Az elkövetők 37,1 százalékánál akár korábban, akár a fiatalok bűnelkövetésének idején jelent meg a kriminalitás a családban,¹⁶ konkrét börtönműt 18 apa, 6 anya vonatkozásában volt tetten érhető.

¹⁵ A drogfüggőség egyik szülőnél sem jelentkezett nagy arányban; az anya és az apa vonatkozásában is 1,9 százalékot ért el. A testvéreknél 1,2 százalék volt mindössze a drogfüggők aránya, amely adat azonban irreálisan alacsonynak tűnik, és valószínűsíthetően inkább az adathiány számlájára írható.

¹⁶ Ez 82 esetben (25,5 százalék) az apát, 39-szer (12,1 százalék) az édesanyját, 21 alkalommal (6,6 százalék) a testvért, és 10-szer (3,1 százalék) a nagynénit, nagybácsit jelentette. Ha ezekről a bűncselekményekről konkrét információ állt rendelkezésre, jellemzően vagyon elleni vagy erőszakos cselekményekről értesültünk, de négy esetben emberölési cselekmény is került a mintába.

A legsúlyosabb ártalom, amely egy gyerek életében bekövetkezhet, vitathatatlanul az, ha a családjában valaki bántalmazást szenved el; ami a kriminológiai vizsgálatok értelmében is markáns kriminogén rizikófaktor (RYAN et al., 2008). Ebben a tárgykörben az országos adatok is meglehetősen borús képet mutatnak: „2020-ban 17 930 olyan kiskorú gyerek szerepelt a gyermekvédelmi nyilvántartásban, aki elsődlegesen családon belüli erőszak, családi konfliktus miatt volt veszélyeztetett. 3499 gyermek esetében fizikai bántalmazást, 3078 gyermeknél lelki bántalmazást, 778 gyermek kapcsán pedig családon belüli szexuális bántalmazást tüntettek fel a veszélyeztetettség fő okaként. A szexuális bántalmazás miatt veszélyeztetett gyerekek száma az elmúlt három évben folyamatosan nőtt. 12 376 gyermeket fizikai és 6220 gyermeket lelki elhanyagolás miatt ítélt veszélyeztetettnek a gyermekvédelem rendszere”¹⁷ (GYURKÓ, 2022: 24).

A bántalmazást kutatásunkban is három kategóriában vizsgáltuk: lelki, fizikai és szexuális abúzusként. A lelki abúzusról való döntés kutatói hatáskörbe tartozott, amelynél a családban uralkodó hangulatot, a gyermek elhagyását, a folyamatos konfliktusokat, illetve például a szülő addikcióját vettük figyelembe. Megítélésünk szerint a fiatalok elkövetők 42,4 százaléka vált érzelmi bántalmazás/elhanyagolás áldozatává. A testi és szexuális abúzus nem igényelt mérlegelést a vizsgálat során, hiszen ezeknek a cselekményeknek konkrét „nyoma” volt a büntetőügyekben. A terheltek 21,2 százalékát rendszeresen, fizikailag bántalmazták és 2,8 százaléka szexuális visszaélést szenvedett el. A fizikai bántalmazás főként az apához (14 százalék), kisebb arányban az anyához (3,7 százalék) és 3,4 százalékban mindkettőjükhöz kapcsolódott; a szexuális abúzust 3-szor követte el az apa, 1-szer a testvér és egy esetben pedig más hozzátartozó.¹⁸ Arra azonban fel kell hívni a figyelmet, hogy a felszínre került bántalmazásoknál vélhetően jóval több eset történt a valóságban, ezek csak a jéghegy csúcsát jelentik.

Az abúzus kapcsán két hipotézist állítottunk fel: egyrészt feltételeztük, hogy a visszaélést befolyásolja a bántalmazást elszenvedő neme; másrészt, hogy a megélt fizikai vagy szexuális abúzus hatására a fiatalok súlyosabb bűncselekményt fog elkövetni.

A terheltek körében a lányok voltak mind a testi bántalmazás, mind a szexuális molesztálás tekintetében veszélyeztetettebbek, testi bántalmazásnál a fiúk 27,1 százaléka, a lányok 37,1 százaléka; szexuális bántalmazásnál a fiúk 8,9

¹⁷ A KSH 1696 OSAP számú adatgyűjtése (A család- és gyermekjóléti szolgáltatások adatai). Idézi GYURKÓ, 2022: 24.

¹⁸ Négy esetben nem derült ki a bántalmazó személye.

százaléka, a lányok 14,5 százaléka esett áldozatul. A másik feltevésünket két bűncselekmény támasztotta alá a fizikai abúzus vonatkozásában: az emberölés és a szexuális erőszak büntette. A 14 emberölést megvalósító terheltből négyet az apa, egyet a nevelőapa, egyet az édesanya és egyet mindkét szülő rendszeresen bántott; a 28 szexuális erőszakban érintettnél tíz főt az „édesapa”, két fiataalt a nevelőapa, kettőt a nevelőanya, egyet az „édesanya”, egy főt pedig mindketten abuzáltak. Releváns megállapítása a vizsgálatnak, hogy a fizikai bántalmazást elszenvedők csoportjának „*acting out*”-ja gyakran ölt testet a másik fél szexuális bántalmazásában.¹⁹

Az áldozattá válás azonban gyakorta halmozódik, így a később elkövetővé vált fiatalok sok esetben nemcsak a családjuktól, hanem kortárscsoporttól vagy más felnőtt személytől is elszenvedtek bántalmazást, különösen akkor, ha életük egy szakaszában zárt intézményben éltek. A gyermekotthonban élők közül 38-at abuzált felnőtt személy lelkileg vagy fizikailag;²⁰ kortársak részéről ezt a terheltek 30 százaléka volt kénytelen megtapasztalni, jellemzően kisebb korban.

Iskola? Képzés? Avagy annak a hiánya?

A bevezetőben is említettük, hogy azok a fiatalok, akik az oktatási rendszerből kimaradnak, behozhatatlan hátrányt szenvednek el. Korábbi vizsgálatainkban már feltártuk az iskolából való kiesés folyamatát: a magatartás- és tanulászavaros fiatal először jellemzően SNI²¹-s besorolást kap, speciális osztályba kerül, majd kezelhetetlensége miatt magántanulóvá válik, ezek után (jellemzően)

¹⁹ Alább a közfeladatot ellátó személy elleni erőszak és az elszenvedett abúzus kapcsolatáról még lesz szó.

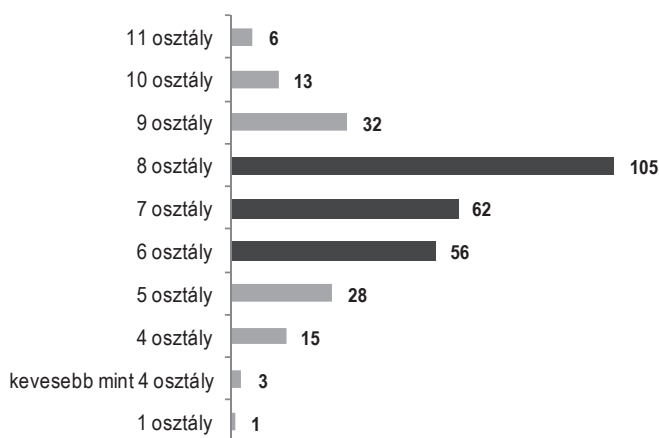
²⁰ Ez az adat vélhetően csak a jéghegy csúcsa, hiszen „[A]z Országos Gyermekvédelmi Szakszolgálat (OGYSZ) Meghallgató és Terápiás Szolgáltatfejlesztési Osztálya kutatást készített 2021-ben, amelyben a gyermekvédelmi gyámok gyermekbántalmazással összefüggő tudását, attitűdjeit és az ellátásban megtapasztalt nehézségeit vizsgálta. Ennek eredményei szerint a szakellátásban élő gyerekeknek több mint az ötödét érte élete során valamilyen bántalmazás. A bántalmazás észlelése vagy annak gyanúja esetén a gyermekvédelmi gyámok sok esetben tehetetlenek, eszköztelenek érzik magukat. Problémát jelent az áldozathibáztatás, a közöny és a bagatellizálás a gondozási hely és a közoktatási intézmények részéről” (GYURKÓ, 2022: 24).

²¹ SNI jelentése: a különleges bánásmódot igénylő gyermek, tanuló egy alkategóriája, a sajátos nevelési igényű gyermek, tanuló. Az a különleges bánásmódot igénylő gyermek, tanuló, aki a szakértői bizottság szakértői véleménye alapján mozgásszervi, érzékszervi (látási, hallási), értelmi vagy beszéd fogyatékos, több fogyatékoság együttes előfordulása esetén halmozottan fogyatékos, autizmus spektrumzavarral vagy egyéb pszichés fejlődési zavarral (súlyos tanulási, figyelem- vagy magatartásszabályozási zavarral) küzd. A nemzeti köznevelésről szóló 2011. évi CXCV. törvény 4. § 25. pont.

végleg kiesik az oktatás rendszeréből. Ennek a negatív iskolai karriernek szükségszerű és állandó kísérője a fiatal gyakori hiányzása, amelynek háttérében részben az elszenvedett kudarcok, részben a kamaszkorban egyre vonzóbbá váló deviáns baráti társaság áll.

A mintába került fiatalok jellemzően 14-17 évesek voltak. A bűncselekmény elkövetésének idején a terheltek 42,7 százaléka volt tanulói státuszban az általános iskolában, ami azt jelenti, hogy legtöbbjük bizonyosan évet vesztett (5. számú ábra). 19,9 százalék szakiskolába, 10,9 százalék szakgimnáziumba, 4-en pedig gimnáziumba jártak. Minden tizedik elkövető már a munkaerőpiacon keresett megélhetési lehetőséget. Említésre méltó azonban, hogy a tettesek 13,7 százaléka sem nem tanult, sem nem dolgozott.

Kiemelkedően magas volt azok aránya, akik (akár többszörös) osztályismétlés miatt túlkorosnak számítottak osztályukban.

5. számú ábra: Az elkövetők iskolai végzettsége (%)

Releváns kérdés, hogy amíg a fiatalok iskolába járt, milyen tanuló volt. A tanulmányi eredmények romlása általában felső tagozatban, azaz 11 éves kor körül kezdődött. Az elkövetők 52,6 százaléka már 11 éves kora előtt gyengén tanult, e tendencia a későbbiekben csak romlott, hiszen idősebb korban már 63,9 százalék került ebbe a csoportba. Az úgynevezett *jó tanulók* kategóriába mindkét életkori csoportból kevesen kerültek: ez 11 év alatt 8,7, e fölött pedig mindössze 6,3 százalékot jelentett. A tanulmányi eredmény romlása mögött azonban gyakran állt valamely nehezen (vagy egyáltalán nem) feldolgozható

életesemény.²² A fiatalkorúak mintegy ötödénél derült fény olyan élethelyzetre, amely hatással lehetett a tanulmányi eredményeire. A romló iskolai teljesítmény mögött leggyakrabban a szülők válása, külön költözése állt, de előfordult az anya távozása a családból, illetve az anya (2 esetben) vagy az apa (1 esetben) halála is. A tanulmányaikat lerontók majdnem felénél (42,2 százalék) egyéb tényező okozta a terhelt iskolai kudarcait, például a szülő börtönbe vonulása, vagy a terhelt gyermekotthonba kerülése. A tragikus életesemény bekövetkezte legtöbbször a 11-13. életévhez kapcsolódott.

Az iskola félbehagyásának indoka nagyon sok esetben a rengeteg iskolai hiányzás volt. A mintában szereplő fiatalok mindössze 38 százalékának nem volt hiányzási problémája, a többieknél eltérő formában és minőségben ugyan, de gondot okozott az oktatási intézménytől való – többnyire – igazolatlan távolmaradás. A hiányzás következményeit külön kérdés formájában ellenőriztük. Emiatt a terheltek 24 százaléka ismételt évet, 3,7 százaléka került speciális osztályba, 10,3 százaléka lett magántanuló, 6,2 százaléka maradt ki időlegesen, 3,7 százalék pedig végleg a közoktatásból. Az iskolakerüléshez való szülői viszonyulás nem volt egyforma: a szülők ötöde egyáltalán nem foglalkozott ezzel, a szülőknek kevesebb mint harmada igyekezett ennek gátat szabni, többnyire sikertelenül.

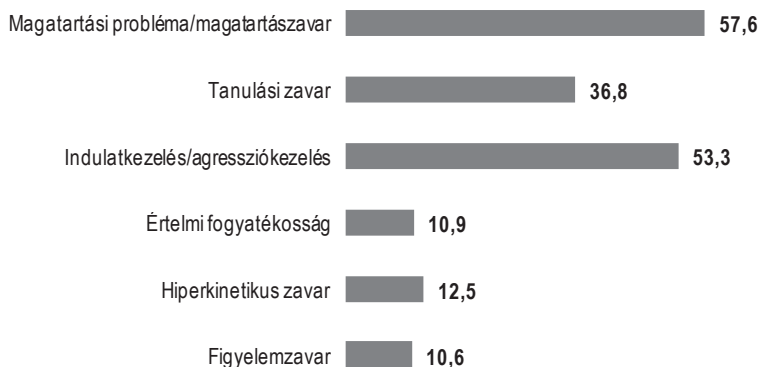
A negatív iskolai karrier jellegzetes momentuma az iskolaváltás: a terheltek 42,1 százalékának kellett szembenéznie élete során az iskolaváltással, magántanuló pedig 6,2 százalék lett magatartási vagy tanulási zavara miatt. Az iskolaváltás azonban leggyakrabban többszöri eseményként jelentkezett: voltak, akik négyszer (9 fő), ötször (7) voltak kénytelenek iskolát változtatni; a negatív rekord kilenc iskolaváltás volt (5 fő).

Az iskolai teljesítmény értékeléséhez tartozik, hogy mind a tanulmányi eredmény romlása, mind az iskolaváltás okaként gyakran jelent meg a terheltek viselkedési vagy magatartási problémája. Az iskola a társadalomban több funkciót hivatott betölteni: oktatási feladatain kívül nevelési feladatot is ellát, és gyakran hárul(na) rá a szocializációs deficitek korrigálása is. A szociológiai mérések alapján tudjuk, hogy ennek a korrekciós funkciónak a betöltése az elmúlt évtizedek során határozottan romlott, a társadalmi mobilitás lehetőségei egyre szűkülnek (ERÁT et al., 2022). Az iskola azonban, ha pótolni nem mindig tudja is a nevelés elégtelenségéből származó hiányokat, a problémák észlelésében feltétlenül kulcsfontosságú szerepet tölt be. A fiatalkorú terheltek körében ezek a problémák, zavarok feltétlenül meghaladják az átlagpopulációban tapasztalható kríziseket,

²² A 321 főből 222-nél nem detektáltunk olyan pontot, ahol ez bekövetkezett, 36 esetben pedig nem volt erről információink.

noha ott is számos esetben kénytelenek szembesülni a pedagógusok a figyelem-, magatartás- és tanulási zavarokkal küszködő diákokkal.

A mintába került fiataloknak mindössze *negyedéről(!)* (25,5 százalék) derült ki, hogy nem volt olyan mentális/viselkedési problémája, amely az iskolában megmutatkozott volna. Többségüknél a magatartás- és/vagy tanulási zavart szakvélemény állapította meg, általában az iskola kezdésekor (6-7 éves korban), vagy legkésőbb 10-11 éves koruk körül. A problémák általában halmozottan jelentek meg (6. számú ábra).

6. számú ábra: Az iskolában előforduló mentális/viselkedési problémák megoszlása az elkövetők arányában (N = 321; %)

Gyermekvédelmi előzmények

Az elkövetők többsége a bűncselekménye megvalósításakor már szerepelt a gyermekvédelmi rendszerben, valamilyen ellátás keretében. Az iratokból általában nyomon követhető volt a fokozatosság elve a gyermekvédelmi intézkedések alkalmazása során: az eljárás alapellátásba vagy védelembé vétellel kezdődik, e szakaszok akár évekig is eltarthatnak. Amennyiben a szülők nem működnek együtt, megszegik a konzultációk alkalmával kötött megállapodásokat, és a gyerek fejlődését továbbra is veszélyeztetik, a következő lépés már általában érinti a gyerek elhelyezését is, ez az esetek 37,1 százalékában fordult elő. Az általunk vizsgált ügyekben többször talákoztunk nagyszülői segítséggel, gyakori volt, hogy – a szülők alkalmatlansága, a gyerek elhanyagolása miatt – a nagyszülőket jelölték ki gyámnak, és ezzel az érintett valóban jobb körülmények közé is került. Azonban a fiatal személyiségében addigra már olyan károk keletkeztek, amelyekben a nagyszülők sem tudtak változtatni.

Több esetben előfordult, hogy a befogadó nagyszülő képtelen volt kontrollálni a fiatalot, és ő maga kérte a gyermek nevelésbe vételét.

A gyermekvédelmi intézkedés leggyakoribb oka az igazolatlan iskolai hiányzások nagy száma (30,5 százalék) és a környezeti okok voltak (38,3), ami – a pedagógiai és pszichológiai vélemények szerint is – gyakorta együtt járt a fent elemzett magatartási problémákkal és kontrollálatlan, agresszív viselkedéssel. Az elkövetők ötödénél szabálysértés vagy bűncselekmény elkövetése is oka volt a gyermekvédelmi intézkedésnek. Noha döntő többségük (87,2 százalék) büntetőjogi értelemben büntetlen előéletű volt, számos esetben derült ki azonban, hogy más, egy vagy több büntetőeljárás van ellene folyamatban, valamint prekriminális cselekmények is jócskán megtalálhatók az előzményekben (33 százalék). Az elkövetők 11,8 százalékánál a vizsgált ügyet megelőzően is született vele szemben marasztaló döntés. Ha a büntetett és a büntetőjogi következményekkel nem járó, de tényállásszerű cselekményeket elkövetőket összeadjuk, akkor a kriminális előzmény az elkövetők 44,8 százalékát jellemzi.

Az elkövetők mentális állapotának jellemzői

Bár büntetőjogilag az elkövetők jelentős többségének *beszámítási és belátási képessége* (95,6 százalék) teljes volt, ezek a fiatalok valójában – klinikai megközelítés szerint – súlyos mentális problémákkal küzdöttek. A mintánkban nem találkoztunk olyan esettel, amikor a 12-13 éves fiatakorú büntetethezességét önmagában a (büntetőjogi) belátási képesség zárta volna ki; a beszámítási képesség korlátozottságát tipikusan a súlyosabb fokú értelmi fogyatékoság okozta. Egyetlen fiatalnak volt kizárt a beszámítási képessége, azonban kényszergyógykezelését nem javasolták az előzetes kényszergyógykezelés alapján, mert a szakvélemény szerint állapotán javítani nem lehet, megoldásként a zárt gyermekvédelmi intézményben való elhelyezése jöhetett szóba.

A szakértői és pedagógiai vélemények alapján megkíséreltük kiszűrni, hogy volt-e a *terheltség valamilyen pszichiátriai tünete*, ami nem feltétlenül betegséget, hanem sok esetben egy trauma következményét jelentette. Ugyanakkor azt is vizsgáltuk, hogy diagnosztizáltak-e nála, akár kisebb korában, valamilyen pszichés zavart, betegséget. E körben kifejezetten a szakember által megállapított diagnózisra voltunk kíváncsiak. Végül a betegség/zavar kezelésére vonatkozó információk megszerzésére törekedtünk. *Az elkövetőknek csupán a 43,3 százalékánál nem volt korábbi diagnózis valamilyen mentális problémáról.*

A tünettől rendelkező, de teljesen kezeletlenül maradt elkövetők viszonylag kevesen voltak (15,9 százalék). *A gyógyszeres kezelésben részesülők aránya viszont*

kiemelkedően magas volt (40 százalék). Kutatásunk egyik fő megállapítása, hogy a gyermekotthonokban élő elkövetők közül sokan pszichiátriai problémákkal küszködtek – főként indulatkezelési nehézségekkel –, amely alkalmazkodási és beilleszkedési zavart okozott, újra és újra fellépő konfliktusokkal, mind a társakkal, mind a nevelőkkel, tanárokkal szemben. Az agresszió mértéke olyan szintet ért el, amely már kifejezetten veszélyt jelentett másokra, illetve önmagára is, így gyakorlatilag a gyógyszeres kezelés maradt az egyetlen megoldás. A pszichiáter által előírt gyógyszereket azonban gyakran nem vagy nem az előírás szerinti mennyiségben szedték, valamint többször olvashattunk arról, hogy a gyógyszer hatástalan volt, vagy ellenkező hatást, illetve nem kívánt mellékhatást fejtett ki, ezért abba kellett hagyni a szedését. A folyamatos szökések miatti távollétek és a pszichoaktív anyagok használata is akadályai voltak a megfelelő gyógyszeres terápiának.

A szerhasználat jellemzői (alkohol, kábítószer, dohányzás)

A függőségek vizsgálata nem mellőzhető egy fiatalok bűnelkövetését elemző kutatásban.²³ Várakozásainkkal ellentétben sem az alkohol, sem a kábítószer fogyasztása vagy annak hatása nem játszott nagy szerepet az erőszakos fiatalok kriminalitásában: mindössze 14,6 százalékuk állt alkohol és 4,7 százalékuk kábítószer hatása alatt a bűncselekménye elkövetésekor. *Az elkövetők 56,1 százaléka lényegében nem fogyaszt alkoholt.* 31,2 százalékot alkalmi italozás jellemez, tehát csak összefüggések, szórakozás alkalmával iszik. 6 főről derült ki a heti többszöri, nagy mennyiségű alkoholfogyasztás. Az aktákból úgy tűnik, hogy a *kábítószer-használat* még kevésbé jellemző ebben a körben, ugyanakkor a gyermekotthonban nevelkedőknél számos esetben nincs információ a szerfogyasztási szokásokról a folyamatos szökések miatt. A kipróbálók aránya 30,8 százalék volt, alkalmi fogyasztásról 4, rendszeres fogyasztásról 3,7 százalék számolt be. A marihuána kipróbálása, illetve fogyasztása volt a legelterjedtebb ebben a körben is, illetve gyakran használtak biofüvet, zsályát és kristályt. A *dohányzásnál* viszont fordított volt a helyzet: csupán az elkövetők 32,7 százaléka nem dohányzik, a többiek közül a legtöbben rendszeres dohányosnak minősülnek (napi fél-egy doboz). A gyermekotthonokban, lakásotthonokban a dohányzás keretek közé szorításából, tiltásából származik a nevelőkkel való konfliktusok jelentős része. Mivel megtiltani nem tudják, szigorú szabályok között engedélyezik a dohányzást (hány szálat szívhat egy nap, mikor stb.).

²³ A kutatásban elemeztük a szerencsejáték-, videójáték- és pornófüggőséget is, azonban ezekről az addikciókról nagyon kevés információt szereztünk, ami azt jelenti, hogy egyik problémakör sem volt releváns.

Szabadidő-eltöltési szokások

Hirschi társadalmikontroll-elmélete (ADLER et al., 2000: 230–232) szerint a fiatalkori bűnelkövetés ellen hat és elősegíti a konformitást, ha a fiatalnál négy társadalmi kötelék – a kötődés, az elkötelezettség, a részvétel és a hit – erős. A „részvétel” elnevezésű köteléken Hirschi azt érti, hogy ha a fiatal társadalmilag elfogadott és hasznos tevékenységekkel tölti a szabadidejét, kevésbé sodródik bele a bűnelkövetésbe vagy más deviáns cselekményekbe. Elméletét alátámasztja, hogy a kutatási mintánkban szereplő fiataloknak csupán 10,3 százalékát jellemezte strukturált szabadidő, a többiekre hasznos időtöltés aligha volt jellemző.

A minta 13,4 százaléka vette rendszeresen igénybe az utcai sportolási lehetőségeket, ahol a barátokkal együtt sportoltak, játszottak (gördeszka, kosárlabda, foci), ebben a körben azonban gyakorta megjelent az alkohol- és kábítószerfogyasztás, illetve a garázda viselkedés is. A legtöbb terhelt az iskolaidőn kívül az utcán „lógott” a haverjaival, akikkel céltalanul csavarogtak, vagy a játszóterek közelében, parkokban gyűltek össze (48,6 százalék), amit nemcsak az értelmes elfoglaltság hiánya miatt emelünk ki, hanem mert főként ilyenkor történtek a sértett számonkérésével, megalázásával és bántalmazásával járó cselekmények, amiről sok esetben, a „közönség” biztatására, videófelvétel is készült. A gyermekotthonban élőket – amennyiben éppen nem voltak szökésben – sajnálatos módon ugyanez a céltalanság jellemezte: gyakori élethelyzet volt, hogy a gyermekotthonos fiatalok az otthonban ültek, unatkoztak és a telefonjukat nyomkodták. A szórakozóhelyek, kocsmák látogatása (10 százalék) tekintetében magasabb arányokra számítottunk, feltételezésünk szerint azonban a ritka „kocsmázás” háttérében bizonyos okok is megjelenhettek.

Kérdőívünk összeállításakor nem számoltunk azzal a válaszlehetőséggel, hogy a fiatalok terheltek a szabadidejét a szélesebb értelemben vett rokonságával tölti. Holott, különösen a roma nemzetiségű, nagycsaládokban élő elkövetőknek tipikusan nem volt önálló baráti társaságuk, szabadidejüket a lakókörnyezetben élő nagybácsikkal, nagynénikkel, unokatestvérekkel töltötték; esetleg a család mellett a barátnőjükkel „jártak össze” (15 százalék), aki előbb-utóbb maga is családtaggá vált.²⁴

A függőségek elemzésénél utaltunk rá, hogy a videójátékoktól való függés nem volt jellemző a vizsgált csoportban. A szabadidő elektronikus játékkal történő „elütése” is csak 18 százalék körül mozgott, ami viszonylag alacsony aránynak tekinthető, figyelembe véve a mai gyerekek videójátékokkal töltött időmeny-

²⁴ 18,7 százaléknál fordult elő az ennél a korosztálynál tipikus barátnál, ismerősnél történő időtöltés.

nyiségét.²⁵ Itt említénék meg a fiatalok bűnözésének csökkenésére adott egyik magyarázatot, amely szerint az online tér használata, az interneten töltött rengeteg idő megváltoztatta a fiatalok szórakozási és társas időtöltési szokásait, kevesebbet járnak el otthonról, így a bűnelkövetési alkalom is kevesebb. Elképzelhető, hogy az anyagi nehézségekkel küzdő családokban élő fiataloknál az online játékok, illetve az internethasználat korlátozott volta miatt a korábbiakhoz hasonlóan megmaradt az otthonon kívüli, társakkal történő időtöltés, amely magával hozza a devianciák előfordulását is. Mindezzel nem azt állítjuk, hogy az elektronikus játékok feltétlenül jó hatással lennének a fiatalokra, csupán arra a racionális megfontolásra utalunk, amely szerint így kevesebb idő jut (főként erőszakos) deviáns cselekmények elkövetésére – legalábbis az offline térben.

A gyermekotthonokban történt tipikus bűncselekmények: közfeladatot ellátó személy elleni és szexuális erőszak

Már a bűncselekmények elkövetési helyszínének elemzésekor feltűnt, hogy a vizsgált csoportban a gyermek- és lakásotthonokban élők aránya majdnem kétszerese volt az ENYÜBS-statisztikákban tapasztaltakhoz képest, ennek hátterében az állhatott, hogy egyes bűncselekménytípusok – a közfeladatot ellátó személy elleni erőszak és a szexuális erőszak – felülreprezentáltak ezeken a helyeken. Volt olyan megye, ahonnan számos közfeladatot ellátó személy elleni erőszak miatt indult eljárás aktáját kaptuk meg, és ezek mindegyikének a helyi gyermek- vagy lakásotthon adott helyt.²⁶

Alább a két kiemelt bűncselekményt részletesebben is elemezzük, hiszen ezek egyedi – ám egymásra sok tekintetben hasonlító – sajátosságokkal bírnak.

A *szexuális erőszak* büntettének az aktákban tipikusan kétféle elkövetője és megvalósulási formája volt. Az egyik elkövető a falun élő, sokgyerekes család-

²⁵ A 6–18 éves magyar gyerekek 76 százaléka játszik videójátékkal, a 10–16 éves fiúknál ennél is többen. Átlagosan heti 8 órát játszanak, de a megkérdezettek 40 százaléka naponta leül a képernyő elé. A válaszadók 7 százaléka heti 20 óránál is többet tölt a játékokkal. A Generali a Biztonságért Alapítvány által 2021-ben készített felmérés eredményeit lásd:

<https://alapitvany.general.hu/magazin/cikk/kutatas-a-magyar-gyerekek-haromnegyede-videojatekozok-329>.

²⁶ Például Hajdú-Bihar megyében a Reménysugár Gyermekotthonból gyakran hívták ki a rendőrséget a neveltek valamelyikének dühkitörése miatt. Az itt élő gyerekek speciális oktatásban részesültek magatartászavaruk, emocionális zavaruk, értelmi fogyatékoságuk miatt. Bár gyógyszeres terápiát kaptak, az indulataikon kevéssé tudtak uralkodni, apróságokon is összetűzésbe kerültek a nevelőkkel, amely többször tettlegességbe is átfordult.

dokban a nagyobb testvér/unokatestvér, aki szexuálisan közeledett a kisebbekhez a szülők távollétében vagy családi összejöveteleken. Itt az időben elhúzódó, ismétlődő elkövetés volt jellemző, az áldozatok pedig félelmükben nem mertek szólni a felnőtteknek. Többször megjelent a nevelőszülőknél nevelkedő gyerekek – nem egyszer testvérek – egymás közötti rendszeres szexuális tevékenysége.

A másik jellegzetes „helyszín” és elkövetői csoport gyermekotthon (lakásotthon) volt, és az erőszakos magatartást az ott nevelkedő gyerekek követték el egymás sérelmére. A szexuális erőszak mint deliktum korántsem „nem válogató”, hiszen előfordult azonos nemű vagy az elkövetőtől különböző nemű sértett sérelmére is; volt olyan eset is, amikor a lány elkövető lánytársa sérelmére valószínűleg meg a bűncselekményt. Bár a nemi megosztás igen változatos képet mutatott, az közös volt az ügyekben, hogy minden esetben a fiatalabb, fizikailag gyengébb, önmagát megvédeni kevésbé képes gyerekek váltak áldozattá, és a bántalmazás rendszeresen ismétlődött, mielőtt kiderült volna a nevelők előtt. Vagyis a szexuális erőszak – megerősítve a témában készült vizsgálatok eredményeit (lásd például VIRÁG, 2013) – elsődlegesen hatalmi „játszma”, erőfitogtatás, csak másodlagosan hordoz szexuális aspektusokat, ezt alátámasztotta az is, hogy a nemi erkölcs elleni bűncselekményt többnyire több más bántalmazási forma is kísérte, tipikusan pofozás, ütlegelés, hajhúzás (könnyű testi sértés), amelyek nem hagytak különösebb nyomot az áldozat testén. Érdekes megemlíteni azt is, hogy mindkét elkövetői típusnál a szexuális aktus jellemzően nem hagyományos, vaginális közösülést jelentett, hanem orális vagy anális érintkezést.

A kiemelten kezelt cselekmények közös jellemzője volt, hogy mindkét bűncselekmény vonatkozásában felmerült az egyéni vs. társas elkövetés problémája, ami részben szintén az elkövetés helyszínéből és a „közösség” (közönség?!) jellegéből fakadt. A *közfeladatot ellátó személy elleni erőszak* tipikusan egyszemélyes elkövetés révén valósult meg, a többieket még bűnsegédként sem ítélték el, pedig például tipikusan a tanárbántalmazásoknál az egész osztály jelen volt, sokszor videófelvételt is készített valaki. Hasonló volt a helyzet a szexuális bűncselekményeknél is. Látszólag ugyan a szexuális bűncselekmények voltak azok, amelyeket a terheltek 95 százalékban egyedül követtek el,²⁷ a konkrét ügyek áttekintéséből azonban kiderült, hogy bár az erőszakot egyszerre egyvalaki valószínűleg meg, több esetben előfordult, hogy ugyanazt a sértettet egymás után, vagy egymást követő napokon – de rövid időn belül – többen is megerősítették. Elmondható tehát, hogy a büntetőjogi értelemben vett egyéni elkö-

²⁷ Bár a többiek által azonos alkalommal elkövetett szexuális erőszak elkövetői önálló tettesként felelnek, vagyis a statisztikában ők egyedüli elkövetőként szerepelnek, a mintánkban szereplő ügyekben ténylegesen is az egyszemélyes elkövetés jellemezte ezeket az eseteket.

vetés önmagában keveset mond el a cselekmények valódi kontextusáról, egy „közösség” kényszerítő erejéről, amelyek meghatározó szerepet játszanak igazán súlyos, erőszakos bűntettek elkövetésénél is.

A szexuális bűncselekmények kontextusában azonban nem hagyhatunk szó nélkül egy rendre visszatérő büntetőjogi dilemmát sem. A bíróság a törvény értelmében a fiatalkorú elkövetőkkel szemben is következetesen alkalmazta a bármely olyan foglalkozás gyakorlásától vagy egyéb tevékenységtől végleges hatályú eltiltás szabályát, amelynek keretében 18. életévét be nem töltött személy nevelését, felügyeletét, gondozását, gyógykezelését végzi, illetve ilyen személlyel egyéb hatalmi vagy befolyási viszonyban áll, ha a nemi erkölcs elleni, a nemi élet szabadsága elleni bűncselekményt, illetve a gyermekpornográfia bűncselekményt 18. életévét be nem töltött személy sérelmére követték el.²⁸ *Kérdésként merülhet fel, hogy a jogalkotó szándéka kiterjedt-e a fiatalkorú elkövetőkkel szemben való alkalmazásra is. A mintánkban szereplő szexuális bűnügyek közül számos olyan akadt, amelyekben a sértett életkora kicsivel a beleegyezési korhatár alatt volt és a cselekmény ezért minősült szexuális erőszaknak, holott ténylegesen nem történt erőszak, az elkövető pedig csupán 2-3 évvel volt idősebb a sértettnél. Gyermekpornográfia esetében tipikusnak tekinthető, hogy a sértett meztelen képet küld magáról az elkövetőnek, aki azt telefonján tárolja, ezzel megvalósítva a bűncselekményt. Feltételezzük, hogy a jogalkotó a végleges hatályú foglalkozástól eltiltást nem az ilyen elkövetőkkel szemben alkotta meg. Megfontolandónak tartjuk e jogszabály megváltoztatását a fiatalkorú bűnelkövetők tekintetében.*

A nemi deliktumot elkövetők azonban nemcsak bűncselekményük súlyosságával emelkedtek ki a többiek közül, hanem tanulmányi előmenetelük, iskolai magatartásuk tekintetében is. A szexuális „bűnözők” gyakrabban tartoztak a jó tanulók kategóriájába,²⁹ és az erőszak miatt elítéltek 39,5 százaléknak és a szeméremsértők felének (50 százalék) nem volt hiányzási problémája.³⁰ A szexuális bűncselekményt elkövetők ugyanis kifejezetten együttműködők, szorgalmasak, jó magaviseletűek voltak a javítóintézetben is (itt letartóztatásukat töltötték), és értelmi képességeik is kiemelkedtek a többi fogvatartott közül. Általában jól beilleszkedtek a javítóintézet rendjébe, akár példaképpé is válhattak a többiek számára.

²⁸ Btk. 52. § (3) bek.

²⁹ A szexuális erőszaknál 11 év alatt 2, 11 év fölött 3; a szeméremsértésnél 11 év alatt 3, 11 év fölött 3; a gyermekpornográfiánál 11 év alatt 3, 11 év fölött 3 fő. Amikor viszont a terhelt intelligenciaszintjét és az elkövetett bűncselekmény közti esetleges kapcsolatot elemeztük, nem mutatkozott összefüggés a magasabb IQ és a szexuális bűnelkövetés között.

³⁰ Bár nem erőszakos, de szexuális bűncselekmény a gyermekpornográfia is, ahol ugyanez az adat 74,1 százalék volt.

Fent már esett szó az elszenvedett abúzus és a terhelt által elkövetett bűncselekmény kapcsolatáról. Az elkövető által megélt tartós bántalmazás következményeit a szexuális erőszak (és az emberölés) tekintetében részletesebben is vizsgáltuk és megállapítottuk, hogy a szexuális bűnelkövetésre egyértelműen hatást gyakorol a gyerekkori trauma. Ugyanezt tapasztaltuk a másik kiemelten kezelt deliktumnál, a közfeladatot ellátó személy elleni erőszaknál is: a 27 terheltből 13-an súlyos fizikai és/vagy szexuális bántalmazást szenvedtek el az aktuális családjukban.

A gyermek- és lakásotthonokban történt súlyos, erőszakos bűncselekményeknek tragikus előzménytörténete van, hiszen a büntetőügyekből is kitűnt, a gyermek- és lakásotthonokban élő fiatalok már eleve számos krízist megélve, traumatizálva kerültek intézeti nevelésbe. Az ott élőknek mindössze 5,4 százalékáról tudtuk egyértelműen megállapítani, hogy nem váltak a vér szerinti családjukban áldozattá: átlagosan 28,5 százalékuk szenvedett el fizikai, 18 százalékuk szexuális és 21 százalékuk lelki bántalmazást a vér szerinti családja részéről. A későbbi terhelt a vér szerinti szülővel való együttélés után a nevelői közegek számtalan formájához volt kénytelen alkalmazkodni, úgy azonban, hogy a nevelői családok korántsem jelenthettek számukra egyet a biztonsággal. A bűnelkövetés idején gyermek- és lakásotthonokban tartózkodóknak mindössze 7,9 százalékát nem bántották a nevelői családban, miközben a gyermekotthonosok 29,4 százalékát és a lakásotthonos gyerekek 41,5 százalékát rendszeresen ütötték-verték! Lelki bántalmazást ötödük szenvedett el. A gyermek- és lakásotthonban élők 35-40 százalékát az otthonban további fizikai bántalmazások érték, a gyermekotthonban nevelkedők fele pedig lelki abúzustól is traumatizálódott.

A számok önmagukért beszélnek. Ezek a fiatalok egyik traumát a másik után hordozzák, így valójában nem csodálkozhatunk azon, hogy az általuk ismert szinte egyetlen megoldási mód, egyetlen kommunikációs forma az erőszak.

Az erőszakos fiatalkorú elkövetők sértettjei

Noha vizsgálatunkban elsődlegesen az elkövetőkre koncentráltunk, nem hagyhattuk figyelmen kívül a bűncselekmény elszenvedőjének személyét, a *sértettet* sem. A mintában szereplő sértettek többsége még nem érte el a felnőttkort (57,1 százalék), amikor sérelmére megvalósult a bűncselekmény. A 14 év alattiak és az elkövetők kortársai közel azonos arányban fordultak elő. Az idős korosztályból viszonylag kevesen váltak áldozattá (7 százalék). A nemi megoszlás, meglepő módon, teljesen kiegyenlítettten alakult (50-50 százalék), ez jelentős

eltérés az összбүнözési adatokhoz képest, ahol az áldozatok körében is a férfiak dominanciája jellemző (60 százalék).

A sértettek 83 százaléka ismerte az elkövetőt. A cselekményt megelőzően a sértettek 41 százalékának nem volt konfliktusa az elkövetővel, azonban a többiek kisebb-nagyobb mértékben már összetűzésbe keveredtek a bántalmazóval, e konfliktusokat többnyire az elkövetők provokálták. Ez is az erőfitogtatás és kötekedés mint fő motívum elsődlegességét bizonyította (sértettek 50 százalékánál ez figyeltük meg). Idetartozott a gyengébbek „csicskáztatása”, megalázása, verbálisan és fizikálisan egyaránt. A sértettek kiszolgáltatott helyzetükből fakadó félelmükben nem mertek szólni a felnőtteknek, így a bántalmazás időben elhúzódott. A felnőttek sérelmére elkövetés leggyakrabban a felügyeletet ellátó személy ellen valósult meg, tipikusan a gyermekvédelmi bentlakásos intézményekben vagy az iskolákban.

Összességében elmondható, hogy a fiatalok elkövetőknek többnyire kortárs vagy fiatalabb sértettjeik vannak, bár a vagyoni elleni erőszakos bűncselekmények jelentős része idős, a mozgásukban láthatóan korlátozott személyek sérelmére valósul meg. Az erőfitogtatás motívuma áthatja szinte valamennyi bűncselekmény elkövetését, akkor is, ha büntetőjogilag más a cél – legyen az érték megszerzése, szexuális kielégülés vagy a tanár bántalmazása. Ugyanakkor nem szabad elfelejtenünk, hogy a fiatalok bűnelkövetők többsége maga is áldozat, a szó szoros értelmében, vagy az addigi életkörülményei, megpróbáltatásai miatt.

Összegzés

A fiatalok bűnelkövetése – annak erkölcsi, pszichológiai, társadalmi jelentősége miatt – örökzöld témája a kriminológiának. Kutatásunkban arra kerestünk választ, hogy az elmúlt évtizedben a fiatalok bűnelkövetésben bekövetkezett mennyiségi átalakulás – nevezetesen a statisztikában nyomon követhető folyamatos csökkenés – önmagában adhat-e okot az optimizmusra, vagy esetleg felfedezhetők-e olyan háttértényezők, amelyek beárnyékolhatják a reménykeltő adatokat.

A tizenévesek бүнözésének hátterében – a korábbi időszakhoz hasonlóan – elsősorban a családok strukturális és funkcionális rendellenességei, a valódi családi háttér hiánya áll. A nevelői közeg állandó változása, a gyakran elszennvedett bántalmazások, a családi tragédiák következményeként (is) kialakuló magatartási és tanulási zavarok, amelyek folyamatos iskolai kudarchoz vezetnek: együttesen, kiváló táptalajt biztosítanak a fiatalok bizalmatlanságának és

tehetetlenségének, aminek természetes, egyszersmind tragikus kifejeződése a tizenéves által tanúsított erőszak.

A 2020-as években azonban a bűnelkövetésben megjelentek új tendenciák is. A kétezres évek fiatalkori bűnözéséhez képest szembetűnő a lányok motivációjának megváltozása, amely főként – a fiúkéhoz hasonlóan – az erőfitogtatás, a gyengébb feletti hatalomgyakorlás lett, míg korábban náluk az érzelmi alapon, krízishelyzetben megnyilvánuló erőszak dominált. A másik nívum, hogy kisebb arányú lett a büntetőjogi értelemben vett társas bűnelkövetés, ami azonban sok tekintetben csak látszólagos. Az ügyek körülményeit megismerve látható, hogy a bántalmazás során a kortársak jelen vannak, szemlélői az eseményeknek, vagyis az erőszak alkalmazása továbbra is a „közönségnek” szóló erődemonstráció. Ennek a negatív tartalmú szereplésnek eszköze a mobiltelefonok kamerája, amelyet egyrészt a bántalmazások képi rögzítésére, másrészt önmagukról vagy egymásról pornográf felvételek készítésére és továbbítására használnak. Leszögezhető tehát, hogy a fiatalkorúak erőszakos bűnelkövetését továbbra is a gátlástalanság, az erőfitogtatás, az öncélú, a gyengébb fél megalázása, gyöttrése jellemzi, „fűszerezve” a mobiltelefon és az internet nyújtotta technikai lehetőségek kihasználásával.

A kutatás járulékos célként fogalmazta meg a Covid-19-járvány miatt bevezetett korlátozások fiatalkori bűnelkövetésre gyakorolt hatásainak vizsgálatát. Feltevésünk szerint a korlátozások – a személyes szociális kapcsolatok hiánya, a bezártság, a kevés mozgási és szórakozási lehetőség – befolyásolták a kamaszok kriminalitását is. Hipotézisünk azonban csak részben nyert igazolást: a vizsgált ügyekben kevés esetben mutatható ki egyértelmű összefüggés. A pandémia ugyanis inkább csak felerősítette azokat a nehézségeket és problémákat, amelyeket ezeknek a „sorstalan” fiataloknak egyébként is el kell szenvedniük. Az előzményi iratokból az derült ki, hogy az elkövetők tipikusan már a járvány előtti években is agresszívan, erőszakosan viselkedtek szociális kapcsolataikban; a szabályokkal való permanens szembe fordulás a járványügyi szabályok (például maszkviselés) tekintetében sem volt másként. Mindez a gyermek- és lakásotthonokban jelentett különös nehézséget, növelve ezzel az egyébként is roppant terhekkel küzdő nevelők felelősségét (például kijárási tilalom, online tanulás megkövetelése), és fokozva a gyerekek és a nevelők közötti viszony feszültebbé válását. A szabályok megkövetelése ellenére nem lett kevesebb a szökés és kimaradozás, az online oktatásból pedig sokan kimaradtak, ezzel még nagyobb hátrányba kerülve. Hangsúlyozzuk azonban, hogy a pandémia időszakában indult büntetőügyek jelentős része még folyamatban van, ezért ezek kiterjedt vizsgálatára még várunk kell.

Kutatásunk újdonsága feltétlenül a gyermek- és lakásotthonokban megta-
pasztalt állapotok bemutatásában rejlik, kivált annak fényében, hogy az általunk
megismert büntetőügyek – vélhetően – csak a jéghegycsúcsát jelentik. Az ezzel
kapcsolatos eredmények, megállapítások további, célzottan az állami gondosko-
dásban nevelkedőkre irányuló kutatás szükségességét vetik fel.

Felhasznált irodalom

- ADLER, F. – MUELLER, G. O. – LAUFER, W. S. (2000): *Kriminológia*. Budapest: Osiris.
- COHEN, A. C. (1974): Fiatalokú bűnözők. A bűnöző szubkultúra. Ford.: Andorka R. In:
BUDA B. – ANDORKA R. – CSEH-SZOMBATHY L.: *A deviáns viselkedés szociológiája*. Buda-
pest: Gondolat.
- ERÁT D. – HUSZÁR Á. – FÜZÉR K. (2022): Társadalmi mobilitás és partnerszelekció. In: KOLOSI
T. – SZELÉNYI I. – TÓTH I. GY. (szerk.): *Társadalmi Ríport 2022*. Budapest: TÁRKI, 193–205.
https://tarki.hu/sites/default/files/2022-12/193_206TRIP2022_EratHuszarFuzer.pdf.
- GYURKÓ SZ. (szerk.) (2022): *Gyermejjogi Jelentés, 2021*. Budapest: Hintalovon Alapítvány.
[https://hintalovon.hu/wp-
content/uploads/2022/09/Hintalovon_jelentes_2021_hu_final2MB.pdf](https://hintalovon.hu/wp-content/uploads/2022/09/Hintalovon_jelentes_2021_hu_final2MB.pdf).
- HARCSA I. – MONOSTORI J. (2020): A mozaikcsaládok. *Socio.hu*, 10. évf., 2. szám, 2–26.
<https://doi.org/10.18030/socio.hu.2020.2.1>.
- RYAN, J. P. – TESTA, M. F. – ZHAI, F. (2008): African American males in foster care and risk of
delinquency: The value of social bonds and permanence. *Child Welfare*, 87(1), 115–140.
- SÁRIK E. (2015): Kegyetlenségre ítélve. Az emberölések kriminológiai háttere és jogi
következményei. In: TAMÁSI E. (szerk.): *Különös kegyetlenséggel... Fiatalokú és fiatal
felntt emberölést elkövetők kriminológiai vizsgálata*. Budapest: Országos Kriminológiai
Intézet, 45–84.
https://okri.hu/images/stories/konyvajanlo/2015/kulonos_kegyetlenséggel_2015_web.pdf.
- VIRÁG GY. (2013): Miért erőszakolják meg a férfiak a nőket? Gondolatok és elméletek a
szexuális erőszakról. *Kriminológiai Tanulmányok*, 50. szám, 225–244.
https://www.okri.hu/images/stories/KT/kt50_2013_sec.pdf

GARAI RENÁTA*

Féldíós revízió: a nemzeti dohányboltokat érintő bűncselekmények (2013–2023)

Absztrakt

A dohánytermék-kiskereskedelem átalakításának köszönhetően egy szigorúan szabályozott működési környezet biztosítja a fiatalok fokozott védelmét, emellett az értékesítési rendszer átlátható és ellenőrzött csatornákon történik. Az egyedi arculat (lesötétítés) tükrében a tanulmány átfogóan bemutatja a nemzeti dohányboltok sérelmére elkövetett bűncselekmények jellemzőit, illetve rávilágít a bűnmegelőzés és áldozatvédelem legfontosabb kérdéseire is.

Kulcsszavak: dohánybolt, bűncselekmények, statisztikai adatok, bűnmegelőzés, áldozatvédelem

Abstract

Halftime revision: Crimes affecting the national tobacco shops (2013–2023)

After the restructuring of the tobacco retail system in Hungary, a strictly regulated operating environment has ensured increased protection for minors; in addition, tobacco sales take place via transparent and controlled channels. In the light of the special regulations regarding the outside of tobacco shops (namely making it impossible to see into the outlet), this paper comprehensively presents the characteristics of crimes committed against national tobacco shops and their staff, and also highlights the most important issues of crime prevention and victim support.

Keywords: tobacco shop, crimes, statistical data, crime prevention, victim protection

* Dr. Garai Renáta PhD, LL.M, tudományos munkatárs, OKRI; oktatási és képzési vezető, MDKSZ; mb. oktató, KRE ÁJK. ORCID: 0009-0009-7211-5919.

Bevezető gondolatok

A fiatalkorúak dohányzásának visszaszorításáról és a dohánytermékek kiskereskedelméről szóló 2012. évi CXXXIV. törvény (Fdtvtv.) hatálybalépését követően gyökeresen átalakult a hazai dohánytermék-kiskereskedelmi rendszer. A törvény preambuluma szerint célként fogalmazódott meg a társadalom közegészségügyi állapotának jelentős mértékű javítása, a fiatalkorúak fokozottabb védelme, és nem utolsósorban a fogyasztóvédelmi szempontokat érvényre juttató működési forma létrehozása. Jártunkban-keltünkben 2013 nyarán valamennyien észrevehettük, hogy a nemzeti dohányboltok „kakukktojás”-ként tűntek fel a legkülönbözőbb helyszíneken, de ezekre az üzletekre nemcsak az eltérő arculatú működési környezet, hanem másfajta szabályok is jellemzők. Legmarkánsabb különbség, hogy nem tartoznak a kereskedelmi törvény hatálya alá, továbbá az élelmiszerüzletekhez és az üzemanyagtöltő állomásokhoz hasonlóan a kiskereskedelmi alapellátás részei, ennél fogva ellátási kötelezettségük áll fenn (GARAI, 2021: 7).

A szerencsejáték, a kiberbiztonság, a bányászati és földtani tevékenység, továbbá a felszámoló és bírósági végrehajtói területek felügyelete mellett a nemzeti dohányboltokkal összefüggő kérdések is a Szabályozott Tevékenységek Felügyeleti Hatósága (SZTFH) hatáskörébe tartoznak, amely teljeskörűen szabályozza, ellenőrzi és felügyeli a kiskereskedelmi rendszert, az Európai Unió nyomon követhetőségi rendszerében pedig nemzeti azonosítókód-kibocsátó szerepet tölt be. A magyar disztribúciós szisztéma a gyártástól a forgalmazásig nyomon követhető és szigorú szabályozások alapján egységesített zárt láncolat, amelyben a folyamatos és zökkenőmentes ellátás céljából a hatóság a nagykereskedelem működését is felügyeli. Hazánkban ezt megelőzően minimális állami kontroll mellett közel 43 ezer árusítóhely működött,¹ ezzel szemben ma hozzávetőleg csak 5500 helyen történhet a dohánytermékek árusítása (engedéllyel rendelkezők²+kijelöltek). A Magyar Dohány Kiskereskedők Szövetsége (MDKSZ) országos lefedettséggel képviseli a vállalkozások érdekeit, tagja az Európai Dohány Kiskereskedők Szövetségének, ami pedig a nemzeti szövetségeket (*Confédération Européenne des Détaillants en Tabac; CEDT*) tömöríti. A szakszerűség oltárán a dohányboltokra közszolgáltatóként tekintenek, ezért a trafikrendszert szintén állami monopólium keretei között üzemeltető Ausztriában, Olaszországban, Spanyolországban, Belgiumban, Görögországban és Franciaországban is elkötelezettek a folyamatos oktatások és képzések mellett. Fontos

¹ <https://sztfh.hu/tevenysegek/dohanyugyi-felugyelet/>.

² <https://sztfh.hu/nyilvantartasok/engedellyel-rendelkezo-nemzeti-dohanyboltok/>.

kiemelni, hogy az ellenőrzött csatornákon történő értékesítés biztosítása érdekében a szakmai szervezetek támogatják és elősegítik azokat a kezdeményezéseket, amelyek a csempészet, a hamisítás és az illegális kereskedelem elleni jogi védekezést, valamint a bűnmegelőzés és áldozatvédelem mind hatékonyabb megvalósítását szolgálják.

Koncepcióváltás: új forma és tartalom

Az állampolgárok évtizedekig vásárolhattak cigarettát a bevásárlóközpontokban, benzinkutakon vagy egyéb üzletekben, így a dohányboltok nyitásakor sokakat foglalkoztatott a kérdés: miért vannak ennyire lesötétítve ezek a kereskedelmi egységek? Az Fdvtv. 3. § (1) bekezdésében szereplő fogalom meghatározások lényege szerint *elkülönített hely* (egy másik) üzletben fenntartott olyan, térben leválasztott helyiség, amely az egyéb jogügyletektől elkülönített módon történő értékesítését teszi lehetővé akként, hogy az árusított termék az értékesítése során, illetve azt megelőzően, vagy azt követően az üzletben tartózkodó fiatalok számára ne legyen látható. *Dohánybolt* minősül az a nem mozgó (és részekre bontás nélkül nem is mozgatható), más üzlettől elkülönült olyan önálló üzlethelyiség, amelynek *külső felületére tekintve* dohánytermék nem látható, és amelyben kizárólag meghatározott termékek forgalmazhatók és szolgáltatások nyújthatók. A beláthatóság tiltásának oka tehát a 18 év alattiak előli elzártság megvalósítása, vagyis ebben rejlik az a jogszabály által nem kötelező, de széles körben elterjedt megoldás, hogy az üzemeltetők kezdetben – a helyiségek bére vétele vagy megvásárlása után – nem találtak jobb és gyorsabban kivitelezhető lehetőséget, mint hogy sötét színű fóliák segítségével oldották meg azt, hogy a dohánytermék kívülről ne legyen látható. Technikailag alkalmazhatnának sötétítő függönyt, más takaró hatású eszközöket vagy akár átrendezhetnék a bútorokat ennek megfelelően, de a fólia töretlenül vezeti a praktikusság listáját. Az ellátórendszer átlátható és szakszerű működése, valamint a pozitív irányú változások ellenpólusaként sajnálatos módon azt is rögzíteni kell, hogy – az üzletek egyedi kialakításából adódóan, a nagyobb bevétel reményében – mindez a bűnelkövetők figyelmét is felkeltette.

A nemzeti dohányboltokat érintő bűncselekmények statisztikája és jellegzetességei

Az elmúlt időszak tapasztalatai azt mutatják, hogy a dohányboltokban elkövetett bűncselekmények leginkább a lopás, garázdaság, rongálás, testi sértés és a rablás köré összpontosulnak (táblázat).

Táblázat:

Rendőri eljárásban regisztrált, nemzeti dohánybolt helyszínen elkövetett bűncselekmények száma az ENYÜBS³ 2013–2022. évi adatai alapján

Bűncselekmény	2013. II. f.é.	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	Összes
Emberölés	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1
Garázdaság	0	6	18	26	28	21	28	27	32	34	220
Hivatalos személy elleni erőszak	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1
Kábítószer birtoklása	0	0	0	1	1	0	1	0	1	0	4
Kábítószer-kereskedelem	0	0	0	3	0	0	0	0	0	1	4
Kényszerítés	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1
Kényszerítés hatósági eljárásban	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1
Kífoztás	0	0	0	1	0	1	0	1	0	1	4
Közveszély okozása	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1
Lopás	0	161	246	211	164	119	134	115	146	114	1410
Rablás	0	14	39	30	26	18	20	13	15	14	189
Rongálás	0	9	15	7	11	8	9	11	10	7	87
Személyi szabadság megsértése	0	0	1	4	0	0	1	0	0	0	6
Szemérem sértés	0	0	1	1	0	0	1	0	2	4	9
Szexuális kényszerítés	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1
Testi sértés	0	2	3	12	8	7	11	11	5	9	68
Összesen	0	192	324	297	238	175	206	179	212	184	2007

Az ENYÜBS egy követő jellegű statisztikai rendszer, amelyben az adatokat a nyomozás lezárása után regisztrálják, ennek megfelelően a fenti adatok nem (feltétlenül) a bűncselekmény elkövetésének, hanem a bekerülésének időpontját mutatják. A táblázatban szerepel valamennyi e helyszínt illetően kódolt bűncselekmény, ugyanakkor az adatok helyességét (hitelességét) mindenkor kellő kételkedéssel kell fogadnunk. A működés első hat hónapjában (2013. második félév) is voltak lezárt ügyek (tettenérések utáni gyorsított eljárások, jog-

³ Egységes Nyomozó Hatósági és Ügyészségi Bűnügyi Statisztika.

erős befejezések), ekként nem minden ügy csúszott/csúszhatott át a 2014-es évre. Ennek ellenére 2013-ban semmilyen bűncselekményt nem regisztráltak nemzeti dohányboltot érintően, melynek oka álláspontom szerint abból eredeztethető, hogy az adatrögzítő felület legördülő menüje akkor még nem tartalmazott ilyen megjelölést, ezt az üzletkategoriót vélhetően később vették fel a választható lehetőségek közé.

A kimutatásban nem szerepel a 2015-ben emberöléssel végződő dohánybolti rablás (Kaposvár), a 2021-re (helyesen) feltüntetett emberölés szerencsére kísérleti szakban rekedt.

A sikkasztás – megtörténte ellenére – egyáltalán nem jelenik meg a dohányboltok statisztikájában, melynek láthatatlansága alapvetően három okra vezethető vissza:

- a tulajdonosok igyekeznek „saját berkeiken belül” megoldani ezeket, és még több százezer forintos (vagy milliós nagyságrendű) kár esetén sem jelentik fel az alkalmazottaikat;
- a cselekmény jogi minősítésének hibája (a sikkasztásokat lopásnak vagy csalásnak tekintik);
- az adatrögzítők nem a nemzeti dohánybolthoz (mint elkövetési helyhez), hanem magához a tulajdonoshoz vagy az üzemeltető gazdasági társasághoz kötik a bűncselekményt, és/vagy teljesen más opciót választanak ki, ezáltal más-más rovatokban lelhetők fel.

A garázdaságról elmondható, hogy az alkoholtartalmú italok értékesítése miatt – főként tavasztól ősziig – számos kritika éri a dohányboltokat, hiszen a vásárlók a közelben elhelyezett padokon, útpadkákon vagy éppen a bolt előtt csoportosulva fogyasztják el a termékeket, mely magatartásuk gyakran hangoskodással, veszekedéssel, és nem ritkán verekedéssel végződik – a szemetelésről nem is beszélve. Csak a fővárosi, illetve a nagyvárosi dohányboltok környékén a statisztikában látható 30-35 alkalomnál jóval többször intézkednek a rendőrök éves szinten, mely cselekmények nemcsak az utcán, hanem a boltban is folytatódnak (vagy ott kezdődnek). Felhívnam a figyelmet arra, hogy a garázdaság és a rablás nagyban eltérő tárgyi súlya ellenére közel azonos mértékben jelenik meg, és bár a rablás tipikusan nem marad rejtve a hatóságok előtt, e körben is néhol a helyszínt illető kódolás lehet téves. Az ügyiratot kézben tartó, és az adott cselekményt aktuálisan rögzítő munkatárson múlik csupán, hogy elkövetési helyszíneként mire „kattint” a nyilvántartási felületen, és mivel a személyek igazoltatására, s velük szemben intézkedések foganatosítására a boltban kívül kerül sor, ezek a hiányzó elkövetésszámok valószínűleg a „közterületen”, „egyéb üzletben”, „utcán” vagy ehhez hasonló kategóriák alatt szerepelnek. Az elmúlt tíz év visszajelzései alap-

ján úgy vélem, hogy a nemzeti dohánybolt helyszínen elkövetett garázdaságok száma a táblázatban szereplő adatoknak minimum a duplája, de inkább annál magasabb, a be nem jelentett cselekményekről szót sem ejtve.

A lopások és rongálások terén is nagyfokú látencia sejthető, méghozzá azért, mert a tulajdonosok saját elmondásuk szerint ritkán jelentik ezeket, az esetenként okozott kár összege számukra „nem ér annyit”, hogy azután hosszas rendőrségi procedúrának legyenek kitéve (az elkövetők felkutatásában sem bíznak). A látencia problematikája az egész bűnügyi statisztikai rendszert áthatja, de ehelyütt kifejezetten erre a speciális üzlettípusra vonatkozó megállapításként rögzítettem.

Összefoglalva: a 2023. év adatai még nem szerepelnek a táblázatban, de az eddig ismert cselekmények tükrében a fenti tendenciák változatlanok maradnak.

A „láthatatlan” sikkasztás

Az ügyvezetők értelemszerűen nem mindig elnézők az alkalmazottaikkal, hiszen van az a pont, amikor már ők sem tudnak megérintőek lenni, és büntetőeljárás lefolytatását kezdeményezik. Az alábbiakban Magyarország Ügyészsége (Ü), valamint a Rendőrség (R) hivatalos honlapján közzétett, gyakran kamerafelvételekkel is illusztrált esetekből merítettem.

- Az ügyészség jelentős értékre, üzletszerűen, folytatólagosan elkövetett sikkasztás büntetével vádolta azt a megbízhatónak titulált nőt, aki hét éven keresztül dolgozott üzletvezetőként, amikor a könyvelő hiányra hívta fel a tulajdonos figyelmét: fél év alatt közel 17 millió forint tűnt el. Az alkalmazottak egyöntetűen elmondták, hogy az asszony szerencsejátékozott, napi rendszerességgel – olykor zárás után – adott fel több százezer forint értékű szelvényt, de ezeket nem rendezte, így hiány keletkezett a bevételben (Ü1, 2022; R1, 2021).
- Sikkasztás elkövetése miatt indult eljárás egy fiatal nővel szemben, aki kb. harminc alkalommal vett ki pénzt a kasszából, valamint rendszeresen vitt el dohányárut és alkoholt az üzletből. Az eltulajdonított több mint négymillió forintot utazásokra és ingóságokra költötte (R2, 2021).
- Több alkalmazott is kiraboltatta magát, így például megrendezték, hogy egy férfi kezében kést tartva (R3, 2017); illetőleg egy gáz-riasztó fegyverrel (Ü2, 2015) megfenyegette őket, ezért átadtak részükre egy-egymillió forintot. A rendőrökben már az intézkedések kezdetén kétségek merültek fel, majd az eladók beismerték, hogy valójában nem történt rablás; az egyik esetben albérlőtársak voltak és pénzre volt szükségük, a másikban a bevétel nagy részét az alkalmazott játszotta el.

Ezen túlmenően még számos esetben beszámolhatunk arról, hogy az alkalmazottak egyedül vagy összejártsva, a napi bevételek elszámolása során, a nyugtakiadás folyamatának megszakításával, tételsztornózással, selejtezéssel, trafikrablás álcázásával vagy egyéb módon, anyagi haszonszerzés céljából megkárosították a munkaadójukat. A cselekmények minősítésének helyessége ellenére ezeket mégsem jeleníti meg a bűnügyi statisztika, ettől függetlenül ilyen történetek is előfordulnak a dohányboltot üzemeltetők terhére.

Erőszakos, megalázó cselekmények: tetteles becsületsértés, garázdaság, testi sértés...

Ezekben a kereskedelmi egységekben bizony az erőszakos cselekményekre is fel kell készülni, ami – lássuk be – egy átlagos munkavállaló számára elképzelhetetlen. A szektor ez idáig 220 garázdaságot és 68 testi sértést szenvedett el, amelyek kapcsán tipikusan arról számolnak be, hogy hözöngenek, kiabálnak, a hűtőknek és a bútorzatoknak nekiesnek, minősíthetetlen hangon beszélnek, bántják vagy megfenyegetik őket; gyakran csoportosan, a köznyugalmat súlyosan megzavarva vagy éppen felfegyverkezve. Azt, hogy pontosan mit kell átélniük a dohánybolti eladóknak, és hogyan telnek a „dolgos” hétköznapok, az alábbi néhány eset, illetve kamerafelvétel-részlet mutatja be.

- Hajánál fogva rángatta, szidalmazta, leköpte és az üzlet elé húzta a dohánybolti eladót egy ittas nő. A sértett megpróbált kiszabadulni támadója szorításából, aki később a közelben lévő sörét is a ruházatára öntötte, illetve a bejárati ajtóba nagy erővel belerúgott (Ü3, 2021).
- A súlyos testi sértés kísérletével vádolt ittas férfi belekötött egy vásárlóba, agresszívan és szitkozódva megindult felé, a karjánál fogva kirángatta az üzletből, miközben veréssel és megöléssel fenyegette. A földre esett vétnen sértettet többször lendületből megrúgta, a lábánál fogva a földön húzta, végül a bántalmazásnak a dohánybolt eladója vetett véget (Ü4, 2022).
- Vásárlói összeszólalkozásból lett garázdaság és bántalmazás, amikor a vádlott egy dohánybolthoz érkezett a nagytestű kutyájával, aminek bejárata előtt egy kisebb kutya várakozott a gazdájára. A vita hevében bedühödött férfi a vásárló kerékpárját rugdálni kezdte, a biciklit és tulajdonosát is a földre döntötte, a dohányüzletben a vásárlók szeme láttára fellökte, majd egy öklütéssel újra a földre terítette. Az üzlet kamerafelvételén látszik, hogy az eladón kívül öt férfi tartózkodott az üzletben, akik mozdulatlanul végignézték a történeteket, nem léptek közbe, nem segítettek a sértettnek (egyikük fizet, hárman sorban állnak, a negyedik pedig éppen jön befelé), miközben a bejárati ajtó is végig nyitva van (Ü5, 2022).

- Egy férfi a sort megkerülve a pultozhoz lépett, aki jelezte neki, hogy ittas személyt nem szolgálhat ki, egyúttal kérte, hogy hagyja el az üzlethelyiséget. A férfi erre dühösen kiabálni kezdett, az eladót szidalmazta, hadonászott és idegesen fel-alá járkált. A vásárlók szóvá tették a viselkedését, ezért velük is üvöltözni kezdett, miközben indulatosan megindult feléjük: egyiküket tenyérrel erősen ellökte, egy asszony nekitolt a plexifalnak, majd a védelmére siető férfit is megütötte. Magatartásának egy harmadik férfi vetett véget, aki az utcáról beszaladva lefogta őt a rendőrök kikerkezéséig. A vádlott ellen végül garázdaság, kapcsolati erőszak, és a bűncselekmény elhárítására idős koránál fogva korlátozottan képes személy sérelmére elkövetett súlyos testi sértés büntette miatt indult eljárás, mert az édesanyját is napi szinten szidalmazta, a szóváltások közben rendszeresen tetteleg bántalmazta (Ü6, 2021).
- Vannak olyan empatikus vásárlók, akik az eladókat ért vagy érintő atrocitások alkalmával közbelépnek, bár ennek olykor maguk is az erőszakos formáját választják. Az egyik férfi azért vert meg egy vásárlót, mert az szóváltásba keveredett az eladóval, annak többszöri felszólítása ellenére a dohánybolt bejárata előtt fogyasztott szeszes italt. A vitázó férfi közölte a nővel, hogy a „pulton keresztül foglak kihúzni”, ezt a hangnemet és tiszteletlen viselkedést nehezményezte a vádlott. Odament a férfihoz és ököllel arcon ütötte, aki az egyensúlyát elveszítve a polcnak dőlt, így az ott elhelyezett termékek leestek. Ezután a férfi a padlóra esett, ahol a vádlott a fejét és a felső testét ököllel megütötte, a mellkasán még kétszer meglökte (Ü7, 2022).
- Ugyanannál a dohányboltnál két különböző sértett sérelmére elkövetett életveszélyt okozó testi sértés miatt indult eljárás. A dohánybolt előtt italozó férfi többször is visszament sört venni, de az utolsó alkalommal összevitatkozott az eladóval, aki már lezárta a kasszát, nem tudta őt kiszolgálni. A történeteket nehezményezve a bolt előtt a vádlott rátámadott erre a férfira, többször megütötte, még földön fekvő állapotában is nagy erővel többször megrúgta, ebből legalább egy esetben a fején (Ü8, 2021). Néhány hónappal azelőtt vele szemben már vádat emeltek: ekkor ugyanannál a dohányboltnál nagy erővel, ököllel megütött egy másik férfit az arcán, aki ettől hanyatt esett, és a fejét tompítás nélkül a járdába ütve, eszméletét veszítette. Ennek az ügynek a sértettje is súlyos, életveszélyes fejsérülést szenvedett. A Fővárosi Főügyészség felhívta a figyelmet arra, hogy az egyszeri indulati, erőszakos cselekmények, úgymint egy másik ember megütése vagy ellökése, könnyen vezethetnek tragédiához, különösen akkor, ha ittas állapot áll fenn (Ü9, 2021).

Megannyi szituációt lehetne felsorakoztatni az erőszakos cselekmények sorából, hiszen az eladók átérték, amint egy férfi vascsővel bántalmazza volt munkatársát a dohánybolt előtt (Ü10, 2022), ahogyan tanúi voltak annak is, hogy lefejelik a vásárlóikat és hosszú percekig verekednek (Ü11, 2022). Ezen sorok

olvasása és a kamerafelvételek megtekintése közben álljunk meg egy pillanatra, és tekintsünk ezen cselekményekre olyképpen, hogy a dohánybolti eladóknak az a munkahelyük, a saját mindennapi munkakörnyezetük, ahol többségében egyedül kell helyállniuk; más üzletektől eltérően, munkatársak nélkül, külső segítség hiányában kell kezelniük a kialakult helyzeteket. Érdemes kiemelni az ügyészségek indítványát: több ügyben azt kérték, hogy a bíróság tárgyalás mellőzésével, büntetővégzésben, végrehajtásában felfüggesztett szabadságvesztést és pénzbüntetést szabjon ki, de a próbaidőre rendeljen el pártfogó felügyeletet, valamint kötelezze az elkövetőt indulatkezelési tréningen való részvételre.

A dohánybolti lopások és rongálások jellemzői

Ezek a kereskedelmi egységek az átlagosnál jóval magasabb biztonsági kockázatú rácsokkal, nyílászárókkal, riasztó- és kamerarendszerekkel vannak felszerelve, ezért a lopásokon túlmutató rongálások által okozott károk adott esetben kiemelkedően nagy összeget képviselnek.

- Berúgta a dohánybolt ajtaját egy férfi és a kasszából ellopott 47 ezer forintot, ebből műszaki cikket (webkamerát, hangfalat, hangfalszettet, videómagnót) vásárolt (Ü12, 2021).
- Egy férfi baltával bontotta ki a dohánybolt falát, majd a résen bemászott az üzletbe. Az elkövetőt a rendőrök néhány órán belül azonosították, a tartózkodási helyén is nagyobb mennyiségű dohányterméket, sorsjegyeket és szeszes italokat foglaltak le (R4, 2020).
- Néhány hét leforgása alatt öt trafikba hatolt be egy férfi, aki leginkább készpénzt és dohányterméket tulajdonított el. Az utolsó betörés alkalmával a rendőrök tetten érték és elfogták, amikor az üzlet kirakatát betörve a helyiségben éppen értékeket keresett (R5, 2020).
- Úgyszintén betörésről érkezett bejelentés, mert az üzlet ajtaját berúgták, majd onnan készpénzt és dohányárut tulajdonítottak el. A rendőrség fél órán belül elfogta a férfit és az élettársát, az ellopott pénzt, és a cigarettát a ruházatukba rejtve megtalálták (R6, 2020).

Sapka, sál, kendő, kapucni, vagy éppen csuklya, bukósisak, kalap, napszemüveg, póthaj, illetve paróka. Az arcot szinte teljes mértékben eltakaró álcázás nem ismeretlen a dohánybolti munkatársak számára, és a koronavírus okozta veszélyhelyzet miatt elrendelt maszkviselés is vélhetően hozzájárult a bűncselekmények ilyen módon történő elkövetéséhez.

- Egy férfi – megrongálva a dohánybolt ajtaját és üvegtábláját – bemászott az eladótérbe, majd onnan készpénzt és dohányáruvit vitt el. Hiába viselt maszkot, a lefoglalt kamerafelvételek és az adatgyűjtés eredményeként egy napon belül azonosították és elfogták; beismerő vallomásában elmondta, hogy az eltulajdonított dolgokat értékesítette, és már az összes pénzt elkölte (R7, 2019; R8, 2020).
- Állampolgári bejelentés érkezett arról, miszerint egy maszkos ember ütlegeli és próbálja betörni a dohánybolt ajtajának üvegét, de mivel ez nem sikerült neki, sietve elhagyta a helyszínt. A személyleírás alapján elfogott férfi kihallgatása során elmondta, hogy egy ingatlanra beugorva lopott kapával felült az általa úgyszintén eltulajdonított kerékpárra, majd azzal indult el a kiszemelt üzlethez azért, hogy üdítőhöz és dohányáruhoz jusson (R9, 2020).

Mindent összevetve a dohányboltok sérelmére elkövetett lopásokat három csoportba oszthatjuk: az első kategóriába az említett, főként zárás után elkövetett úgynevezett betöréses lopások tartoznak, míg a másik leggyakoribb esetkörben elterelik az eladó figyelmét (létrára mászatják, a felső polcra lepakoltatnak vele stb.), vagy az eladó saját figyelmeztelensége miatt elől hagyott táskáját, mobiltelefonját, egyéb értéktárgyait tulajdonítják el. Nemzeti dohányboltban ez idáig 1410 lopást és 87 rongálást regisztráltak a statisztikai rendszerben. Itt is hozzá kell tenni, hogy a kisebb értékű lopásokat és az alacsonyabb összegű károkozásokat még most is csekély számban jelentik a vállalkozások, holott a lopásoknál érdemes tudni, hogy egyesek azt folytatólagosan és üzletszerűen követik el, vagyis nemcsak egyetlen üzletben tevékenykedve, azonos vagy hasonló jellegű bűncselekmények elkövetése révén rendszeres haszonszerzésre törekednek.

A dohánybolti eladók legnagyobb félelme; a rablások számossága és összevetése

Bár az össz-bűncselekményszámok évekig egyfajta csökkenő tendenciát mutattak, a különböző médiatartalmak meghökkentő képsorai és a tapasztalati tények nem feltétlenül ezt sugallták a való életben. A bűnözés egyebek mellett feszültséget, nyugtalanságot és súlyos egyéni következményekkel járó félelmet generál (NÉMETH, 2020), ezáltal a rablások számossága és dinamikája erősen megviselte a trafikos közösséget. 2022-ig bezárólag nem kevesebb mint 189 (!) rablás történt az üzletkört érintően, amiből több súlyos/életveszélyt okozó testi sértés keretében valósult meg, az egyik sajnálatos módon emberéletet is követelt, míg a legutóbbi drasztikus támadás (hátizsákba rejtett téglákkal történő bántalmazás) emberölés kísérletét valósította meg (Ü13, 2022).

Néhány példával szemléltetem, hogy mennyire nem nyugodt, eseménytelen és félelemmentes a munkavégzés ezekben az üzletekben.

- Egy nő konyhakést rejtett a pulóvere ujjába, majd a kassza tartalmának átadását követelte. Az eladó a riasztó gombját is megnyomva próbált ellenállni a fenyegetésnek, de az elkövető végül megszerezte a pénztárgép kulcsát, és 450 ezer forinttal elmenekült, a kést pedig az üzletben lévő ládák tetejére dobta (Ü14, 2022).
- Egy férfi megfigyelte a dohányboltot és annak környezetét, majd visszatért egy nagy méretű konyhakéssel, és a napi bevételt követelte. A fenyegetés hatására az alkalmazott a kasszában levő pénzt kitette a pultra, de ez nem volt elegendő számára, mobiltelefonjának töltővel együtt történő átadására is kényszerítette a sértettet. Mivel megzavarták (vásárló érkezett az üzletbe), utóbbiakat végül nem vitte el, hanem a pénzzel elmenekült, végül pedig feladta magát, mert megtudta, hogy nagy erővel keresik (Ü15, 2021; R10, 2021).
- A férfi ittas állapotban, félmeztelenül érkezett a dohányboltba, ahol a bevételt, illetve egy doboz cigaretta átadását követelte, az eladót a nála lévő fegyverrel és késre hivatkozással bántalmazással fenyegette. Ennek hatására az alkalmazott átadott részére 20 ezer forintot, egy cigarettát és egy öngyújtót, de a zsákmányával nem jutott messzire, mert a helyszínrre érkező járőrök néhány percen belül elfogták (Ü16, 2021).
- Esti órákban maszkban, orvosi kesztyűben és fegyverrel raboltak ki egy dohányboltot. A két férfi az eladót megkötözte, fegyverrel megfenyegette, és az így megszerzett 500 ezer forinttal elmenekültek. A nyomozók az üzletben szemlét tartottak, lefoglalták a bolt, és a környéken lévő kamerák felvételeit is. A rögzített nyomok és a felvételek alapján gyorsan azonosították az elkövetőket, továbbá lefoglalták azt a terepjárót is, amelyet a rablás elkövetésekor használtak (R11, 2020).
- A déli órákban történt támadás során az elkövető egy 20 centiméter penge-hosszúságú kést tartott az eladó irányába, és felszólította, hogy az összes pénzt pakolja a műanyag szatyorba, illetve „ne ellenkezzen, ha nem akar magának problémát”. A sértett a kasszából kivett 266 ezer forintot a férfinál lévő táskába tette, a vádlott elmenekült. Később a közelben végzett rendőri intézkedésnek folyamatosan és aktívan ellenállt: nem hagyta magát megbilincselni, a rendőrautó szélvédőjét több alkalommal, nagy erővel megütötte (ennek következtében az több helyen betörött), az ajtókilincset kitörte. A férfi csak a földre vitelét követően, többszöri rendőri felszólítás után nyugodott meg valamelyest (Ü17, 2020).
- Úgyszintén fényes nappal történt rablás, amikor az elkövető késsel fenyegette meg az eladót, majd több mint 100 ezer forinttal elmenekült a boltból. A rendőrök a helyszínen végzett adatgyűjtés, valamint a térfigyelő és a biztonsági

kamerák felvételei alapján azonosították a férfit és társát, két órán belül elfogták és előállították őket (R12, 2020).

- Egy férfi a déli órákban ment be az üzletbe, ahol két vásárló jelenléte ellenére törött üveget tartott az eladó nyaka-mellkasa irányába, a bevétel átadását követelve. A sértett nem tett eleget a követelésnek, így a tettes a pult felett átnyúlva kinyitotta a kasszát, és az abból kivett 140 500 forinttal elmenekült. A helyszínre érkező rendőrök röviddel később elfogták és előállították a támadót (Ü18a, 2020; Ü18b, 2020).
- A férfi elhatározta, hogy erőszakkal fog pénzt szerezni magának, ezért a dohányboltban elővette a zacskóba csomagolt, pisztolynak álcázott fadarabot, amelyet az eladóra ráfogva a bevételt követelte. A munkatárs a pénz átadását megtagadta, majd egy érkező vásárló is megzavarta, így a kikészített terméket magához vette, és fizetés nélkül távozott (Ü19, 2021).
- Hamarosan elfogták azt a férfit is, aki a délutáni órákban próbált rablást elkövetni. Azért, hogy szavának nyomatékot szerezzen, előrántott a zsebéből egy 16 centiméter pengehosszúságú tőrkest, de cselekményét megzavarta egy érkező vásárló (R13, 2020).

Az elmúlt évek tendenciája, hogy a rendőrség olyan gyorsasággal és hatékonysággal kezdi meg az elkövetők felkutatását, hogy azok rövid időn belül feladják magukat, vagy ha ez nem történik meg, a pontos és részletes személyleírásnak, a precíz adatgyűjtésnek és nyomrögzítésnek, s nem utolsósorban a kamerafelvételek nyilvánosságra hozatalának köszönhetően záros határidőn belül rendőrkézre kerülnek. Az sem feledhető, hogy az elkövetők bizonyára előzetesen feltérképezik a helyszínt, zömében helyismerettel rendelkező helyi lakosok, akik egyrészt jártak már az üzletben, másrészt különös ismertetőjegyük, mozgásuk, ruházatuk, hangjuk stb. alapján akár az alkalmazottak, akár az ismerőseik is könnyen felismerik őket (számos dohányboltban nemcsak képet, hanem hangot is rögzítenek).

Dohánybolt vs. ékszerbolt

Fontosnak tartottam összehasonlítani a dohányboltokat más, hasonlóan sokat támadott üzletkategória bűnözési tendenciájával (ha egyáltalán van ilyen), amelyre legmegfelelőbbnek az ékszerboltot/óra- és ékszerüzletet tartottam akkor is, ha ott mostanra többnyire már ketten dolgoznak egyidejűleg. Az évekre lebontott összehasonlító adatok különösebb kommentár nélkül magukért beszélnek. Nemzeti dohányboltban 2014–2021 között 1825 bűncselekményt regisztráltak az ENYÜBS-ben, míg ékszerboltban, továbbá óra- és ékszerüzletben (mindkettőre szűrtünk a lekérdezésben) mindössze 181-et. Mindez azt jelentené, hogy a dohányboltokban tízszer annyi bűncselekményt követnek el, de ez a megállapítás a vizsgált cselekmények tekintetében ijesztőbb képet fest:

garázdaság esetében az arány 187 : 1, lopásnál 1296 : 200 (hat és félszeres), rablásnál 175 : 17 (több mint tízszeres), míg a rongálás vonatkozásában 80 : 15 (több mint ötszörös) a dohányboltokat negatív irányba billentve.

Az egyéb bűncselekményeket nézve látható, hogy emberölést vagy annak kísérletét ékszerboltban egyáltalán nem regisztráltak a rendszerben, kábítószer birtoklása egy alkalommal náluk is megjelent, a személyi szabadság megsértése közel azonos számban van jelen, testi sértés pedig a dohányboltokban közel hússzor annyi esetben történt meg. Kétségtelen, hogy ékszerboltból kevesebb van országszerte, így a fenti párhuzam nem tökéletes, de keresve sem találtam olyan üzletkategóriát, amely bármilyen szempontból összevethető lenne a dohányboltok speciális működési környezetével.

Az elkövetők

A rendőri eljárásban regisztrált elkövetők (ORFK, 2023) nemek közötti megoszlását illetően elmondható, hogy itt is felülreprezentált a férfiak aránya; 80-90 százalékban ők vették célba ezeket az üzleteket, míg a női elkövetők 10-20 százalékban jelentek meg. Az életkort illetően nagyrészt a felnőttek (25–59 év közöttiek) és a fiatal felnőttek (18–24 évesek) részesítik előnyben ezeket az elkövetési helyszíneket, emellett megjegyzendő, hogy az időskorú (60 év feletti) férfi elkövetők száma évek óta emelkedést mutat az előző évekhez képest.

A bűncselekményekkel okozott károk összege

A lopás-rablás-rongálás bűncselekmények összesített káradatai (ORFK, 2023) az első időszakban még igen magasak voltak; 2014-ben és 2016-ban 85 millió forint körül jártak, míg az eddigi legmagasabb kárösszeget 2015-ben könyvelhette el a szektor, amikor ez 160 millió forintot ért el. 2017-től ez a szám nagymértékben csökkenve először 40, majd 30 millió forint környékén állt be, 2022-ben viszont az előző évihez képest majdnem négymillió forinttal emelkedett (34 475 576 forint).

A károkat tekintve minden évben a lopások vezetnek a sora (ez idáig 497 311 772 forint), ezt követi a rablás bűncselekménye (mindösszesen 20 661 311 forint), ami a lopáshoz hasonlóan emelkedett az előző évekhez képest, míg a rongálások összesített értéke 13 248 786 forintot mutat jelenleg. A kiemelkedően magas kárösszegek ellenére szembevetendő a rablásokkal (189) megszerzett pénzüsszegek mértéke, ami konkrétan tanúsítja, hogy egy-egy alkalommal átlagosan 100 ezer forintért kockáztatnak az emberek. A bűnös úton való könnyű pénz-

szerzési lehetőséget fontolgató személyek mára talán kezdik megérteni, hogy nemzeti dohányboltban bűncselekményt elkövetni úgymond felesleges: az igen magas felderítési mutatók fényében és a kiemelt tárgyi súlyból eredő büntetési tétel függvényében hangsúlyosan mérlegelniük kell az általuk remélt/ténylegesen megszerezhető pénzösszegeket.

Közös célok és irányok, dicséretes eredmények

A legsúlyosabb, élet elleni támadásokig fajuló rablások országos szinten tükröt tartottak a társadalomnak és a jogalkotónak egyaránt, de főként a trafikos közösségnek tüzték ki a zászlót a közös célok iránt. Mindezek hatására fokozódott a biztonsági eszközök beszerzése, szigorodtak a pénzkezelési és egyéb belső szabályok, módosultak a kezdetben talán kimondatlan és következtelen eljárásrendek, és egy nagyon határozott védekező mechanizmus eredményeként teljesen mások lettek a prioritások. Az MDKSZ vezetősége folyamatosan monitorozza a statisztikai adatok változásait, célirányos képzések keretében a bűnmegelőzés és áldozatvédelem témaköreiben szüntelenül zajlanak az oktatások. Az emberi élet védelmének elsődlegességére tekintettel haladéktalan intézkedésekre volt szükség a munkatársak hatékonyabb védelme érdekében, ezért nemzetközi projekt keretében az Országos Rendőr-főkapitánysággal együttműködésben elkészítettünk egy edukációs kisfilmet (45 perc, zárt terjesztés), továbbá a Legfőbb Ügyészség is leforgatott egy figyelemfelhívó összeállítást a tárgykörben (Ü20, 2022).

Kollektív erő, összefogás és kooperáció rejlik amögött, hogy valamennyi bűncselekmény felderítési mutatója lineárisan emelkedni tudott, ami az eljáró hatóságok és a trafikosok együttes, dicséretes eredményeként könyvelhető el. Az elkövetők ismertté válása az emberölés, a hivatalos személy elleni erőszak, a kábítószer-kereskedelem, a közveszély okozása, a szeméremszértlés stb. vonatkozásában 100 százalékos; a rablások tekintetében az elmúlt években már 94 százalék felett volt, 2020-ban a 100 százalékot is elérte. Nem titkos információ, hogy biztonságtechnikai szempontból a kiskereskedelmi egységek viszonylatában a dohányboltok országsszerte magas színvonalon felszereltek, távfelügyeletre bekötött riasztó- és kamerarendszert üzemeltetnek, füstágyút alkalmaznak, ütészál-ló, lefúrt és időzárás széfeket használnak, pánikgombot működtetnek, gondoskodnak a folyamatos pénzszállításról stb., ezáltal lassan, de biztosan igyekeznek visszaszorítani a bűnözési kedvet.

Lengyel Antal, az országos szövetség elnöke megjegyezte: „Nem kell mondanom, mert mindenki látja, hogy a dohányboltok mások, mint a többi üzlet. Trafikostársaink

védelme, illetve a munkaerő hosszú távú megőrzése alapvető célkitűzésünk, ezért mindent megteszünk annak érdekében, hogy üzleteink a lehető legbiztonságosabbak legyenek. A bűncselekmények széles skáláját megtapasztaltuk már, sok szomorú eseményt átéltünk, amelyek mindegyikében közösek a könnyecseppek. A dohányboltok elleni támadásoknak valóban hírértéke van, viszont úgy gondolom, hogy az eredményes rendőrségi felderítések arányát és a megszerzett pénzüsszegek csekély mértékét kellene kommunikálni. Kezdetben célpontként, újdonságként hatottak a trafikok a bűnelkövetők számára, ugyanakkor mára fogalmazhatunk úgy is, hogy meg lehet próbálni, de nem érdemes!”

Összegzés, zárógondolatok

Komplex és átfogó vizsgálatot folytattunk a nemzeti dohányboltok és azok munkatársai sérelmére megvalósított bűncselekmények tárgyában, mely kutatást az MDKSZ is támogatta, eredményessége érdekében az SZTFH is közreműködött. Zárt csatornákon keresztül ennek keretében kapták meg a trafikosok azt az anonim online kérdőívet (Google-úrlapot), amelyre annak lezárásáig 1412 kitöltés érkezett (az eredmények értékelését lásd GARAI, 2023). A sokatmondó és továbbgondolkodásra ösztönző eredmények korrelációt mutatnak a munkakörülmények és a fluktuáció tekintetében, ami azért sem meglepő, mert a külvilágtól hermetikusan elzárt kereskedelmi egységek koncepciója több tízezer ember munkahelye is egyben.

A gyakorlati tapasztalatok fényében ehelyütt is alátámaszthatjuk, hogy a kriminalitás gerincvonalát jelentő erőszakos bűnözés kiemelkedően veszélyes a társadalomra, emellett hatást gyakorol a közbiztonság megítélésére (NAGY, 2008: 13). A trafikok által elszenvedett, olykor a brutalitás szintjét elérő cselekmények okán ugyancsak „nem a jogkövető magatartás vált szocializációs tényezővé” (NAGY, 2011: 166), ráadásul bizonyos csoportok számára az erőszak az önmegvalósítás eszköze lett (DOMOKOS, 2000: 74–76). Magam is hiszem, hogy a bűnmegelőzésre fókuszálva a bűncselekményszámok látványos visszaesését eredményezheti a kellő megvilágítás vagy a terület áttekinthetővé tétele, ami együttesen gyakorol visszatartó hatást a potenciális bűnözőkre azáltal, hogy a fokozódó kontroll a lebukás veszélyét növeli meg (BARABÁS, 2020: 55). A dohányboltok veszélyességi faktorainak mennyisége viszont már olyan mértékben eszkalálódott, hogy az „ötletszinten felmerülő”, kísérletezgetésen alapuló jogi szabályozás nem tartható fenn tovább; a törvényhozó csak akkor képes adekvát lépéseket tenni az erőszakos bűnözés mérséklése érdekében, ha „megismerkedik a jelenség kriminológiai hátterével, számba veszi a nemzetközileg bevált vagy éppen életképtelennek bizonyult megoldási kísérleteket” (DOMOKOS, 2022: 150). A munkatársak biztonsá-

gának megteremtése (vagy legalább annak elősegítése) érdekében olyan jogszabály-módosításra van szükség, ami valamelyest megnyugtató számukra, és képes kezelni az őket érintő probléma tényadatokkal alátámasztott nagyságát.

De lege ferenda

A dohánytermék-kiskereskedelem 2013. július 1. napjától kizárólagosan az állam hatáskörébe utalt tevékenység, melynek gyakorlását húsz év határozott időtartamra koncessziós szerződéssel átengedve megnyíltak a nemzeti dohányboltok; a vállalkozások jogosultsága húsz évre szól. A magyar állam kinyújtott karjaként működő rendszer 2023 nyarán a tízéves fennállását ünnepelhette, ami kétséget kizáróan valamennyi aspektusból nézve sikertörténet (értékesítési helyek csökkentése, 18 év alattiak kiszolgálási tilalma, jelentős adóbevétel stb.), ezért jövőbeni fennmaradása, illetve majdani meghosszabbítása a jogalkotó által kitűzött célokra is figyelemmel elmaradhatatlan lesz. A félidős revízióként funkcionáló kutatás legmarkánsabb konklúzióként egy észszerű változtatás indokoltságát tárta fel, ami az alábbi érvrendszer alapján feltételek nélkül támogatható, hiszen a módosítás nem erodálja a törvény preambulumban megjelenő jogpolitikai célt sem.

A 18 év alattiakra vonatkozó belépési és kiszolgálási tilalom fenntartása természetesen helyénvaló és továbbra is indokolt, de ennek szükségessége mellett fel kell tennünk a kérdést, hogy a lesötétítéssel egészen pontosan mitől védjük őket? Számtalanszor megfigyelhetjük, hogy kisebb-nagyobb gyermekek ácsorognak és várakoznak fegyelmezetten vagy éppen türelmetlenül egy-egy dohánybolt előtt, míg a babakocsival érkezők bekiabálják az eladónak, hogy mit szeretnének, hiszen az üzletbe kiskorú személyek még kísérővel sem léphetnek be. Amint nyílik az ajtó, a kicsinyek próbálnak bekukucskálni, és a kíváncsiságuk abszolút érthető, mivel el sem tudják képzelni milyen rejtélyes dolgok bújhatnak meg odabent. Néhány pillanat elteltével aztán csalódnuk kell, mert a titkok felfedése nem történik meg abból adódóan, hogy maguk is jól ismerik a felnőttek által onnan kihozott árucikket. A szabályozás által elérjük azt, hogy megvásárlásra kínált állapotukban valóban nem látják az egymás mellett sorakozó dohánytermékeket, viszont e néhány pillanat kivételével megnézhetik és megfoghatják otthon a konyhapulton, szívják füstjét a lakásban, autóban, közterületen. Úgy tűnik tehát, hogy a beláthatóság tiltásával a 18 év alatti személyeket csak a nagykorúak által megvalósított, 15 másodpercnél nem hosszabb idejű vásárlás mozzanatától kíméljük meg.

Tényként összefoglalható, hogy:

- 2022 januárjától bevezetésre került a cigaretták, cigarettadohányok egységes csomagolása, ami azt jelenti, hogy minden cigaretta doboza és vágott dohány tasakja kizárólag egyforma olajzöld (zöldesbarna) színnel készülhet, és semmilyen színjelölés, logó vagy a termék azonosításának könnyebbségére utaló kifejezés nem használható rajta (a márkanév és az azon belüli fajta elnevezése csak azonos típusú és méretű betűvel szerepelhet stb.);
- alkoholtartalmú italok sem értékesíthetők kiskorúak részére, mégis láthatják ezeket bevásárlás közben vagy más kereskedelmi egységben; ezen felül be is léphetnek a többi üzletbe (a dohánytermék miatt más megítélésű, mint a szeszes italok?);
- az utcán és egyéb helyeken dohányzó állampolgárokat a 18 év alattiak úgyszintén látják, emellett pedig (a vásárlás pillanatától eltekintve) tanúi a fogyasztásnak saját környezetükben dohányzó/cigarettafüstölő személyek tevékenységének;
- a televízióban és a fiatakorúak által előnyben részesített internetes felületeken a dohányzás tényénél elítélendőbb műsorokat és tartalmakat tekinthetnek meg a kiskorúak;
- a bűnügyi iratok és a terhelti vallomások tanúsága szerint az elkövetők éppen annak okán választják bűncselekményi helyszínként a nemzeti dohányboltokat, mert oda kívülről nem lehet belátni, ez pedig nagymértékű kockázatcsökkentő tényező számukra;
- nem található másik ilyen, vagy ehhez hasonló szabályozással terhelt üzlettípus, ezáltal a beláthatóság tiltásának fennmaradása esetén az erőszakos/élet és testi épség elleni bűncselekmények csökkenésére a trafik-szektorban nincs reális lehetőség;
- a témában született kutatási eredmények és visszajelzések alapján egyértelműen kirajzolódik, hogy a dohányboltok veszélyességi faktorai példa nélküli módon kiemelkedőek, ebből adódóan az eladók nagy része félelemérzettel tartózkodik a munkahelyén, és jóval nagyobb biztonságot jelentene számukra, ha a beláthatóság tiltása feloldásra kerülne (bűnmegelőzés, áldozatvédelem, segítségnyújtás lehetősége);
- a biztonságos munkakörnyezetet a szektor tagjai ugyanúgy megérdemlik, melynek megteremtése az állam részéről alaptörvényi szinten vállalt, alapvető kötelezettség is egyben [Alaptörvény preambulum, IV. Cikk (1) bekezdés, XVII. Cikk];
- a módosítás nem érintené a 18 év alattiak (közvetlen vagy közvetett) kiszolgáltatásának és dohányboltba való belépésének, továbbá benntartózkodásának tilalmát.

Meglátásom szerint a munkavállalók biztonságának elősegítésére, illetve az emberi élet és testi épség védelmének elsődlegességére tekintettel az elkülönített hely és a dohánybolt fogalmát meghatározó Fdvtv. 3. § (1) bekezdés 5. és 8. pontjának értelmező rendelkezéseit „a termék [...] ne legyen látható”/„külső felületére tekintve dohánytermék nem látható” fordulatok tekintetében módosítani szükséges.

Felhasznált irodalom

- BARABÁS A. T. (2020): Az épített környezeti bűnmegelőzés helye, szerepe és eszközei a szituációs bűnmegelőzés rendszerében. In: BARABÁS A. TÜNDE (szerk.): *Kriminológia MA*. Budapest: Ludovika Egyetemi Kiadó, 55–76.
- DOMOKOS A. (2000): *Az erőszakos bűnözés*. Budapest: Hinnova.
- DOMOKOS A. (2011): Az erőszakos bűnözés differenciálódása és a büntetőpolitika Magyarországon. *Jog–Állam–Politika*, 3. évf., 3. szám, 137–152.
<https://jap.sze.hu/images/lapsz%C3%A1mok/2011/3/domokos.pdf>.
- GARAI R. (2021): Bűncselekményt nemzeti dohányboltban? Nem érdemes! *Ügyészségi Szemle*, 6. évf., 4. szám, 6–23. <https://ugyeszsegiszemle.hu/pdf/2021-04.pdf>.
- GARAI R. (2023): Bűncselekményi veszélyhelyzetek a nemzeti dohányboltokban – a munkakörülmények és a fluktuáció viszonya. *Ügyészek Lapja*, 30. évf., 1. szám, 51–62.
- NAGY L. T. (2008): Az erőszakos bűnözés trendjei az ERÜBS-adatok alapján. *Kriminológiai Tanulmányok*, 45. szám, 13–41.
https://www.okri.hu/images/stories/KT/kt45_2008_sec.pdf.
- NAGY L. T. (2011): A közfeladatot ellátó személyek elleni erőszak. *Kriminológiai Tanulmányok*, 48. szám, 144–167. https://www.okri.hu/images/stories/KT/kt48_2001_sec.pdf.
- NÉMETH ZS. (2020): Bevezetés a bűnmegelőzésbe. In: BARABÁS A. TÜNDE (szerk.): *Kriminológia MA*. Budapest: Ludovika Egyetemi Kiadó, 13–18.

További források

- ORFK (2023): 29000-197/7-3/2023. számú bűnügyi adatszolgáltatás (KOZA). Budapest: Országos Rendőr-főkapitányság.
- R1 (2021): Eljátszott közel 17 millió forintot. *Police.hu*, november 18.
<https://www.police.hu/hu/hirek-es-informaciok/legfrissebb-hireink/bunugyek/eljatszott-kozel-17-millio-forintot>.

- R2 (2021): Fölözéssel lopta munkaadóját. *Police.hu*, november 24.
<https://www.police.hu/hu/hirek-es-informaciok/legfrissebb-hireink/bunugyek/folozessel-lopta-munkaadajat>.
- R3 (2017): Kiraboltatta magát egy budapesti dohánybolt alkalmazottja. *Police.hu*, október 2.
<https://www.police.hu/hu/hirek-es-informaciok/legfrissebb-hireink/bunugyek/kiraboltatta-magat-egy-budapesti-dohanybolt>.
- R4 (2020): Kibontotta a falat. *Police.hu*, január 14.
<http://www.police.hu/hu/hirek-es-informaciok/legfrissebb-hireink/bunugyek/kibontotta-a-falat>.
- R5 (2020): Készenléti rendőrök fogták el a helyszínen a dohánybolti betörőt Miskolcon. *Police.hu*, április 14.
<http://www.police.hu/hu/hirek-es-informaciok/legfrissebb-hireink/bunugyek/keszenleti-rendorok-fogtak-el-a-helyszinen-a>.
- R6 (2020): Berúgta a dohánybolt ajtaját. *Police.hu*, április 14.
<http://www.police.hu/hu/hirek-es-informaciok/legfrissebb-hireink/helyi-hirek/berugta-a-dohanybolt-ajtajat-0>.
- R7 (2019): Elitta a lopott pénzt. *Police.hu*, november 13.
<http://www.police.hu/hu/hirek-es-informaciok/legfrissebb-hireink/bunugyek/elitta-a-lopott-penz>.
- R8 (2020): Lezárt ügy: hiába viselt maszkot, a rendőrök felismerték. *Police.hu*, április 12.
<http://www.police.hu/hu/hirek-es-informaciok/legfrissebb-hireink/bunugyek/lezart-ugy-hiaba-viselt-maszkot-a-rendorok>.
- R9 (2020): Lopott kapával és kerékpárral akart egy újabb bűncselekményt elkövetni, a rendőrök elfogták. *Police.hu*, június 4.
<http://www.police.hu/hu/hirek-es-informaciok/legfrissebb-hireink/bunugyek/lopott-kapaval-es-kerepparral-akart-egy-ujabb>.
- R10 (2021): Feladta magát a rabló, miután megtudta, hogy keresik a rendőrök. *Police.hu*, április 18.
<https://www.police.hu/hu/hirek-es-informaciok/legfrissebb-hireink/bunugyek/feladta-magat-a-rablo-miutan-megtudta-hogy-keresik>.
- R11 (2020): Fegyverrel rabolták ki a dohányboltot – elfogták őket a rendőrök. *Police.hu*, május 17.
<http://www.police.hu/hu/hirek-es-informaciok/legfrissebb-hireink/bunugyek/fegyverrel-raboltak-ki-a-dohanyboltot-elfogtak>.
- R12 (2020): Két órán belül elfogták a dohánybolt rablót a rendőrök. *Police.hu*, május 24.
<http://www.police.hu/hu/hirek-es-informaciok/legfrissebb-hireink/bunugyek/ket-oran-belul-elfogtak-a-dohanybolti-rablot-a>.
- R13 (2020): 30 másodperc alatt érték tetten a rendőrök. *Police.hu*, február 27.
<http://www.police.hu/hu/hirek-es-informaciok/legfrissebb-hireink/bunugyek/30-masodperc-alatt-ertek-tetten-a-rendorok#4>.

- Ü1 (2022): Tippmixre költötte az elsikkasztott dohánybolti bevételt. *Ügyészség.hu*, október 19.
<http://ugyeszseg.hu/tippmixre-koltotte-az-elsikkasztott-dohanybolti-bevetelt-a-bacs-kiskun-megyei-fougyeszseg-sajtokozelemeny/>.
- Ü2 (2015): Trafikrablásnak álcázták a sikkasztást. *Ügyészség.hu*, december 22.
<http://ugyeszseg.hu/wp-content/uploads/sajto1/2015/12/2015.12.22-fov.pdf>.
- Ü3 (2021): Dohánybolti eladóval szemben volt erőszakos a nő. *Ügyészség.hu*, augusztus 6.
<http://ugyeszseg.hu/dohanybolti-eladoval-szemben-volt-eroszakos-a-no-a-komarom-esztergom-megyei-fougyeszseg-sajtokozelemeny/>;
Kamerafelvétel: <https://www.youtube.com/watch?v=SxdL9eHnUnY>.
- Ü4 (2022): Testi sértés a dohányboltnál. *Ügyészség.hu*, június 15.
<http://ugyeszseg.hu/testi-sertes-a-dohanyboltnal-videoval-a-komarom-esztergom-megyei-fougyeszseg-sajtokozelemeny/>.
- Ü5 (2022): Erőfitogtatás egy szórakozóhelyen – kiütés a dohányboltban. *Ügyészség.hu*, március 23.
<http://ugyeszseg.hu/erofitogtat-as-egy-szorakozohelyen-kiutes-a-dohanyboltban-videoval-a-veszprem-megyei-fougyeszseg-sajtokozelemeny/>.
- Ü6 (2021): Dohányboltban dühögött egy férfi. *Ügyészség.hu*, március 10.
<http://ugyeszseg.hu/dohanyboltban-duhongott-egy-ferfi-videoval-a-komarom-esztergom-megyei-fougyeszseg-sajtokozelemeny/>.
- Ü7 (2022): Megverte a dohányboltban. *Ügyészség.hu*, január 13.
<http://ugyeszseg.hu/megverte-a-dohanyboltban-videoval-a-komarom-esztergom-megyei-fougyeszseg-sajtokozelemeny/>.
Kamerafelvétel: <https://www.origo.hu/itthon/20220113-megverték-egy-ferfit-egy-tatabanyai-dohanyboltban.html>.
- Ü8 (2021): Ugyanannál a dohányboltnál ismét bántalmazott egy férfit. *Ügyészség.hu*, augusztus 17.
<http://ugyeszseg.hu/ugyanannal-a-dohanyboltnal-ismet-bantalmazott-egy-ferfit-ujabb-vademeles-a-fovarosi-fougyeszseg-sajtokozelemeny/>.
- Ü9 (2021): Megütötte a sértettet, aki hanyatt esve életveszélyes sérülést szenvedett. *Ügyészség.hu*, június 2.
<http://ugyeszseg.hu/megutotte-a-sertettet-aki-hanyatt-esve-eletveszelyes-serulest-szenvedett-vademeles-videoval-a-fovarosi-fougyeszseg-sajtokozelemeny/>.
- Ü10 (2022): Vascsóvel bántalmazta a sértettet. *Ügyészség.hu*, február 11.
<http://ugyeszseg.hu/vascsovel-bantalmazta-a-sertettet-videoval-a-komarom-esztergom-megyei-fougyeszseg-sajtokozelemeny/>.
- Ü11 (2022): Lefejelte a vásárlót, aki csak a dohányboltba akart bemenni. *Ügyészség.hu*, január 21.
<http://ugyeszseg.hu/lefejelte-a-vasarlot-aki-csak-a-dohanyboltba-akart-bemenni-videoval-a-somogy-megyei-fougyeszseg-sajtokozelemeny/>.

- Ü12 (2021): Berúgta a dohánybolt ajtaját. *Ügyészség.hu*, szeptember 6.
<http://ugyeszseg.hu/berugta-a-dohanybolt-ajtajat-a-komarom-esztergom-megyei-fougyeszseg-sajtokozelemeny/>.
- Ü13 (2022): Plüss hátizsákba rejtett téglával támadt a dohánybolti eladóra. *Ügyészség.hu*, augusztus 16.
<http://ugyeszseg.hu/pluss-hatizsakba-rejtett-teglaval-tamadt-a-dohanybolti-eladora-a-debreceni-fellebbviteli-fougyeszseg-sajtokozelemeny/>.
- Ü14 (2022): Késsel rabolta ki a dohányboltot. *Ügyészség.hu*, október 11.
<http://ugyeszseg.hu/kessel-rabolta-ki-a-dohanyboltot-videoval-a-pest-megyei-fougyeszseg-sajtokozelemeny/>.
- Ü15 (2021): Késsel rabolta ki a dohányboltot. *Ügyészség.hu*, július 23.
<http://ugyeszseg.hu/kessel-rabolta-ki-a-dohanyboltot-vademeles-a-fovarosi-fougyeszseg-sajtokozelemeny-rendorsegi-videoval/>.
- Ü16 (2021): Három napon belül bíróság elé állt a félmeztelen trafikrabló. *Ügyészség.hu*, szeptember 17.
<http://ugyeszseg.hu/harom-napon-belul-birosag-ele-allt-a-felmeztelen-trafikrablo-a-somogy-megyei-fougyeszseg-sajtokozelemeny/>.
- Ü17 (2020): Letartóztatásban az oroszlanói keses rabló. *Ügyészség.hu*, április 17.
<http://ugyeszseg.hu/letartoztatásban-az-orozslanyi-keses-rablo/>.
- Ü18a (2020): Letartóztatásba került a békéscsabai rablás gyanúsítottja. *Ügyészség.hu*, június 22.
<http://ugyeszseg.hu/letartoztatásba-kerult-a-bekescsabai-rablas-gyanusítottja/>.
- Ü18b (2020): Bíróság elé állt a békéscsabai trafikrabló. *Ügyészség.hu*, július 10.
<http://ugyeszseg.hu/birosag-ele-allt-a-bekescsabai-trafikrablo-a-bekes-megyei-fougyeszseg-sajtokozelemeny/>.
- Ü19 (2021): Letartóztatásban a dohánybolt kirablója. *Ügyészség.hu*, január 4.
<http://ugyeszseg.hu/letartoztatásban-a-dohanybolt-kirabloja-a-veszprem-megyei-fougyeszseg-sajtokozelemeny/>.
- Ü20 (2022): Bűnmegelőzés a nemzeti dohányboltokban. *Ügyészség.hu*, február 1.
<http://ugyeszseg.hu/bunmegelozes-a-nemzeti-dohanyboltokban/>.

Mi alakítja hazánkban az emberölések trendjét?

Absztrakt

A tanulmány egy kutatás eredményeit ismerteti. A kutatás a szándékos emberölésekkel kapcsolatos bűnügyi statisztika adatait elemzi az 1965–2021 közötti időszakban, Magyarországon. A vizsgált időszakban két egymástól jól elkülöníthető trend jellemzi az adatokat. Az emberölési és a többi bűncselekményre vonatkozó statisztikai adatokat összevetve megállapítható, hogy nem azonos tendenciák jellemzik a két adatsort. Így az emberölési statisztika nem alkalmas a bűnözés egészének bemutatására, jellemzésére, ezért nem szerencsés ezeket az adatokat nemzetközi összehasonlításra használni. Az emberölések alakulására ható társadalmi tényezők felderítésére többváltozós lineáris regressziós modell készült. A regressziós modell eredményei szerint az emberölések hosszú távú alakulásában a gazdasági tényezőknek, elsősorban az inflációnak van kiemelkedő szerepe.

Kulcsszavak: *bűnügyi statisztika, trendelemzés, emberölés, regressziós modell*

Abstract

What is shaping the trend in homicides in Hungary?

The paper presents our research the results, which analyse crime statistics data on intentional homicide for the period 1965–2021 in Hungary. Two distinct trends characterise the data over the studied period. A comparison of the statistics on homicide and other crimes shows that the two sets of data do not show identical trends. Homicide statistics are not suitable for presenting and characterising crime in general, and it is therefore not appropriate to use these data for international comparisons. A multivariable linear regression model has been developed to explore the social factors influencing homicide trends, the results of which indicate that economic factors, in particular inflation, play a prominent role in the long-term evolution of homicide.

Keywords: *crime statistics, trend analysis, homicide, regression model*

* Kó József tudományos munkatárs, OKRI. ORCID: 0000-0002-2728-8425.

Bevezetés

Szerencsés helyzetben vagyunk Magyarországon a bűnügyi kutatások terén. Az ERÜBS–ENYÜBS¹ adatgyűjtési rendszernek köszönhetően több mint 50 éves adatsorok állnak rendelkezésünkre a bűncselekményekre vonatkozó adatokkal kapcsolatban. Élve ezzel a világszinten is egyedülálló lehetőséggel, megvizsgáltuk, hogy milyen tendenciák figyelhetők meg az emberölési statisztika alakulásában.

Egy kutatás keretében az 1965-től 2021-ig terjedő időszakban regisztrált emberölések számában mutatkozó trendeket elemeztük. A kutatás célja az volt, hogy felderítsük, milyen tényezők játszottak, játszanak szerepet az éves emberölési gyakoriságok alakulásában. Első lépésben a hosszú távú adatsort vizsgáltuk, ahol jellegzetes időszakok voltak elkülöníthetők, majd olyan társadalmi tényezőket vontuk be az elemzésbe, amelyek hatással lehetnek, lehetnek e bűncselekmény előfordulási gyakoriságára.

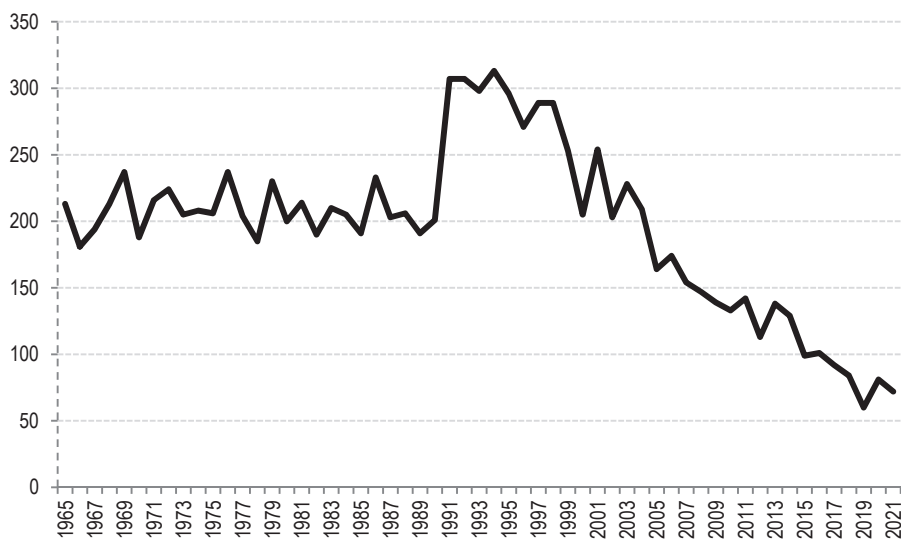
Az elemzés során többváltozós lineáris regressziós modelleket készítettünk, ahol célváltozóként a szándékos emberölések éves gyakorisága szerepelt. A továbbiakban e modelleket és a kutatás többi eredményét ismertetjük.

Emberölések, trendelemzés

A szándékos befejezett emberölések gyakoriságának 1965 és 2021 közötti alakulását mutatja az *1. számú ábra*. A grafikon két egymástól jól elkülöníthető tendenciát jelenít meg.

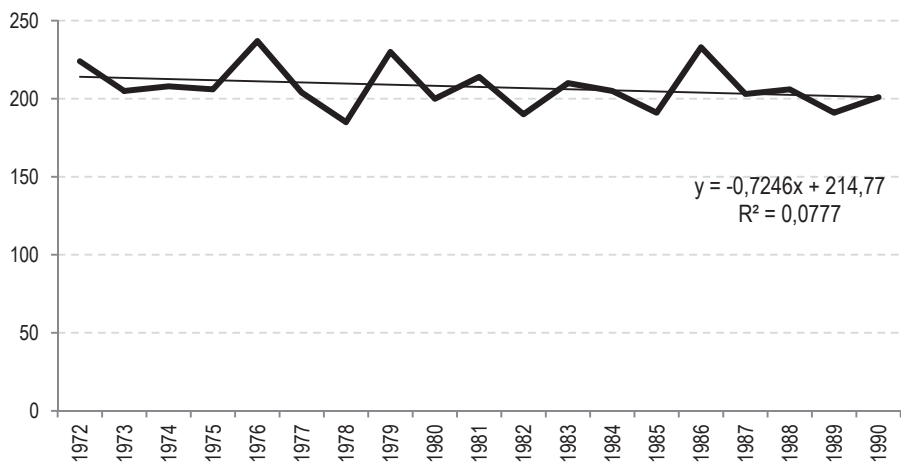
Az első az 1965-től 1990-ig tartó időszakra vonatkozik. Statisztikai értelemben itt nem beszélhetünk lineáris trendről, ezt jelzi az alacsony R^2 érték. Helyesebb úgy fogalmazni, hogy az éves adatok a 200-as érték körül ingadoztak. A legmagasabb érték (237) 1969-ben fordult elő, a legalacsonyabbat (181) 1966-ban regisztrálták. Az egész időszakra kisebb ingadozásokkal tarkított stabilitás volt jellemző. Ez a többi európai országtól eltérő jellegzetességet mutat.

¹ Egységes Rendőrségi és Ügyészségi Bűnügyi Statisztika (ERÜBS) a jelenleg használatos ENYÜBS elődje. 2010-ben változott a bűnügyi statisztika elnevezése, utalva arra, hogy a rendőrségen kívül más hatóságok is ellátnak nyomozó hatóság feladatokat.

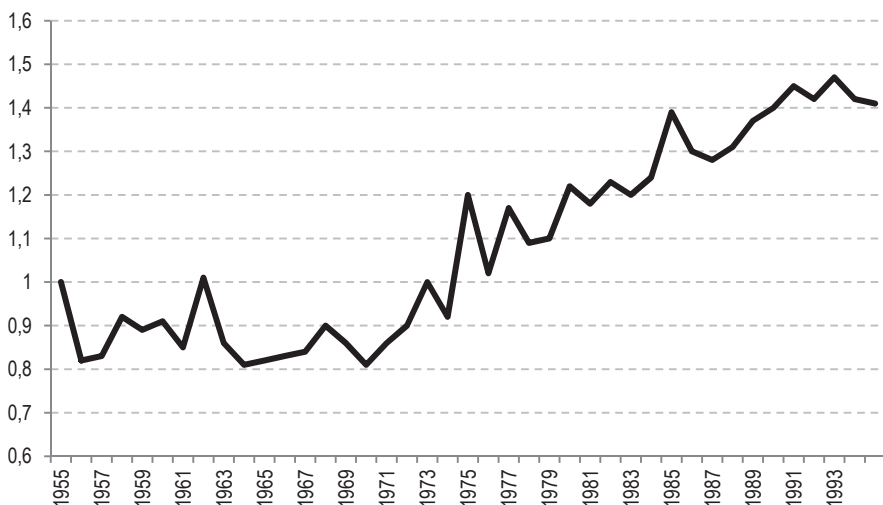

1. számú ábra: Szándékos, befejezett emberölések gyakorisága 1965–2021

A magyarországi statisztikában (2. számú ábra) nyoma sincs a Nyugat-Európában az 1970 után tapasztalt intenzív növekedési tendenciának (3. számú ábra, EISNER, 2003; idézi SPIERENBURG, 2012: 30–31).

2. számú ábra: Emberölés és erős felindulásban elkövetett emberölés – szándékos, befejezett, 1972–1990

3. számú ábra: Hét európai ország százezer lakosra jutó emberölési rátái összesítve, 1950–1995²

A nyugat-európai növekedési hullámot több tényezővel magyarázzák. Egyrészt az 1970-es évek óta az emberölések és a testi sértések elkövetése városi jelenséggé vált. Ettől kezdve napjainkig az emberölés a városokban koncentrálódik. A nagyvárosi területeken tapasztalható gyakoriság általában jóval meghaladja az országos átlagot. Másrészt az Európában évszázadokon át tapasztalt területi mintázatok teljes megfordulása következett be. Korábban a gyakoriságok Angliában voltak a legalacsonyabbak, és Dél-Európában a legmagasabbak. Az általános növekedési tendenciának megfelelően 1970 és 2000 között Olaszországban és Spanyolországban 50 százalék körüli átlagos emelkedés következett be, azonban Angliában több mint kétszeresére, Írországban pedig háromszorosára nőttek az esetszámok. Róma, amely egykor Európa vezetője volt a gyilkossági ráták tekintetében, a 90-es évek végére az országos bűnözési statisztikák alsó régiójába került a fővárosok között (SPIERENBURG, 1996).

A Nyugat-Európában tapasztalt területi átrendeződést Magyarországon is megfigyelhettük:

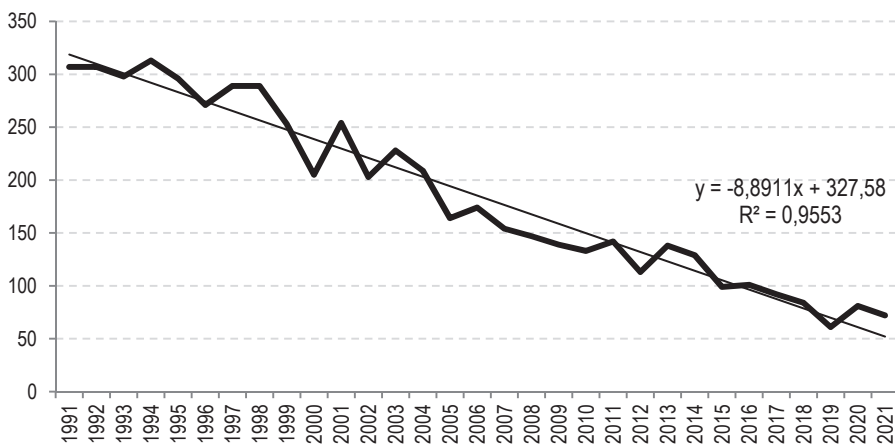
„Az 1960-as évek végén még túlnyomórészt falusi viszonyokra jellemző erőszakos bűnözés az 1980-as évek elejére már inkább városi bűnözéssé változott. Az erőszakos bűncselekményeket hagyományosan a szenvedély, a tartós kapcsolatból származó

² Svédország, Németország, Svájc, Olaszország, Anglia, Belgium és Franciaország egyesített adatai. Forrás: EISNER, 2003.

konfliktus motiválta. Az áldozatok az elkövetők közvetlen környezetéből kerültek ki. Ez a városi erőszak növekedésével átalakult és szükségletkielégítő, anyagi motívumok által sarkallt bűncselekménytípusok szaporodásában jelentkezett” (GÖNCZÖL, 1991: 647).

Hazánkban azonban ez a területi átrendeződés nem társult a Nyugat-Európában az emberölések számában tapasztalt intenzív növekedési tendenciával. Nálunk az emberölések száma 1990-ig megmaradt a korábbi, kb. 200 esetet jelentő szinten.

A magyarországi emberölési statisztikában a következő időszak a rendszerváltást követően indult, amely egy jelentős szintugrással kezdődött. A korábbi 200-as értékről 1991-ben 307-re nőtt a regisztrált esetek száma. Ez nem azt jelenti, hogy az emberölések számának változása kétéves csúszással reagált a társadalmi változásokra, valószínűleg az ENYÜBS-statisztika sajátosságai okozták az időbeli elcsúszást. Gyakran előfordul, hogy az emberölésekkel kapcsolatos eljárás nem zárul le az elkövetés évében, a statisztikában azonban csak akkor jelenik meg az eset, amikor a nyomozó hatósági, ügyészségi szakasz lezárult az eljárásban.

4. számú ábra: Emberölés és erős felindulásban elkövetett emberölés – szándékos, befejezett, 1991–2021

Először úgy látszott, hogy a rendszerváltás, a kialakult új társadalmi rend új pályára állítja a regisztrált emberölések gyakoriságát. A korábbi 200-as szintről mintegy 50 százalékos emelkedéssel 300 körüli értékre növekedtek az esetszámok. A demokratikusabb társadalmi berendezkedésre való áttérés után mintegy 100 esettel megnövekedett a szándékos emberölések száma. A demokráciákban

megfigyelhető magasabb bűnözési szintet kissé cinikusan a demokrácia árának is szokták nevezni. Kezdetben úgy tűnt, hogy ezt a több halálesetet jelentő árat hosszabb időszakon keresztül kell „megfizetnünk”. Ez a magasabb esetszámmal jellemezhető időszak 1998-ig tartott, akkor megtört a kialakulni látszó új trend, és 1999-től erőteljesen csökkenni kezdtek az esetszámok. A csökkenés nem volt teljesen egyenletes, időnként egy-egy kisebb emelkedés tarkította. Összességében azonban ez a második időszak egy csökkenő lineáris trenddel jellemezhető. A magas 0,9377-es R^2 érték egészen pontos illeszkedést mutat. Kérdés, hogy meddig folytatódik. A statisztikai számítások alapján előbb-utóbb be kell állnia egy új szintre.

A rendszerváltást követő hirtelen emelkedésnek valószínűleg a társadalmi változásokhoz kapcsolódó értékválság lehetett az oka (FÜSTÖS – TÁRNOK, 2013). A korábbi időszakban érvényes társadalmi normák meggyengültek. A szocialista időszakban érvényes elvek helyét más értékek vették át. Ez az értékekben megjelenő bizonytalanság vezethetett a magasabb bűnözési szint megjelenéséhez a 90-es években.

Ez a mintázat a legtöbb posztkommunista ország esetében is megfigyelhető a változást követő időszakban.

Az Egészségügyi Világszervezet (*World Health Organization, WHO*) adatai szerint az emberölési arányok százalékos változását előbb növekedés, majd csökkenés jellemezte 19 posztkommunista országban 1989 és 1993 között, valamint 1996 és 2000 között. Ezen országok többsége jelentős növekedést tapasztalt az emberölések számában a korai posztkommunista időszakban, bár a gyilkossági ráták növekedését nagy változatosság jellemzi a 11 százalékos romániai alacsony értéktől, az észtországi 232 százalékos csúcserték között (MARSHALL – SUMMERS, 2012).

Ezzel szemben az 1990-es évek második felében a legtöbb országban csökkenő emberölési arányt tapasztaltak, bár ez alól is voltak kivételek. Ezért, míg a posztkommunista átalakulások a legtöbb kelet-európai országban az emberölési ráták emelkedésével jártak, a gyors növekedés általában nem tartott az egész évtizeden keresztül (STAMATE, 2012).

A rendszerváltást követő megnövekedett szint nálunk öt évig tartott, majd a 90-es évek második felétől egyre kedvezőbbé kezdtek válni a számok.

Ez a csökkenő tendencia azóta is tart, és immár kapcsolódik az európai országokban megfigyelhető változásokhoz. Az 1990-es évek közepéig tartó növekedés a legtöbb európai ország esetében megfordult, és jelenleg csökkenő tendenciát mutatnak a nemzetközi adatok.

Nagyon érdekes és egyértelmű tendencia figyelhető meg a szándékos emberölés abszolút szintje tekintetében azon 28 európai ország esetében, amelyről 1995-re vonatkozóan is rendelkezésre álltak adatok. 1995 és 2008 között néhány kisebb kivételtől eltekintve, azt láthatjuk, hogy a 2008-as gyilkossági arányok az összes országban alacsonyabbak voltak az 1995-ben regisztráltaknál (MARSHALL – SUMMERS, 2012).

Úgy tűnik, hogy Magyarország is csatlakozott az európai, és a fejlett ipari országokban az ezredforduló óta megfigyelhető csökkenő bűnözést mutató trendhez. Az összes bűncselekményt tekintve a fejlett ipari országokban megfigyelhető csökkenést jelentősen meghaladó mértékben javultak a hazai adatok. Az összes regisztrált bűncselekmény száma erőteljesen csökkent, főleg a 2013-at követő időszakban, jelenleg a 1980-as években tapasztalt szinten áll. Az emberölések számában is hasonló tendencia figyelhető meg: 1964 óta, az ERÜBS hatálybalépésének évétől nem fordultak elő ilyen alacsony számok a statisztikában.

Az emberölések és a bűnözés egészének kapcsolata

A nemzetközi emberölési statisztikák közlését és összehasonlítását tipikusan két jellemzővel indokolják:

1. Az emberölések esetében alacsony a látencia.
2. Az emberölések esetében tér el legkevésbé az egyes országok büntetőjogi szabályozása.

Ezek az indokok azonban megkérdőjelezhetők. A látenciával kapcsolatos feltételezést nem támasztják alá tudományos vizsgálatok. Szeretjük ezt a feltételezést, mert megnyugtatóan hat. De amennyiben figyelembe vesszük, hogy minden országban jelentős (az emberölések számához viszonyítva) a végleg eltűnt személyek száma, egy kicsit elbizonytalanodhatunk. Az eltűnt vagy eltűntként keresett személyek többsége idővel előkerül, de Magyarországon minden évben több százra tehető azon személyek száma, akiknek nyomuk veszett. Sajnos előfordulhat, hogy egy részük emberölés áldozatává vált, csak a holttesteket nem találták meg. Ha az eseteknek csak az 1-2 százalékában áll ilyen sajnálatos esemény az eltűnések hátterében, akkor is jelentős mértékben módosítanak az emberölési adatokat. Ez persze csak feltételezés, de konkrét vizsgálatok hiányában elegendő ahhoz, hogy kétséget ébresszen az emberölésekkel kapcsolatban feltételezett alacsony látenciával szemben.

A jogi szabályozások azonosságával kapcsolatban is megfogalmazhatók jogos ellenvetések. Az ICCS-ben (2016) meghatározott szándékos emberölés (*intentional homicide*) kategóriája sem azonos a magyar Btk. meghatározásával, hanem több, a sértett halálával végződő szándékos bűncselekményt is magában foglal (OKRI, 2019).

A gyilkossági adatok nemzetek közötti összehasonlításakor a kutatóknak óvatosnak kell lenniük. Az adatok vakon történő kimásolása a weboldalakról nem tanácsos. Amint azt tanulmányunk kimutatta, számos statisztikai hivatal lehetővé teszi a statisztikák elérhetőségét. Ezeket az adatokat azonban hasonlónak kell tenni, például azáltal, hogy megvizsgáljuk, hogy a kísérletek szerepelnek-e benne, vagy sem. Figyelemre méltó, hogy számos ország nem tesz különbséget az előre megfontolt szándékkal elkövetett emberölések, és a gondatlan magatartásból bekövetkezett esetek között. Néhány országban ezért nem lehet ezeket az eseteket a nemzeti adatbázisokból kinyerni (MARSHALL – SUMMERS, 2012).

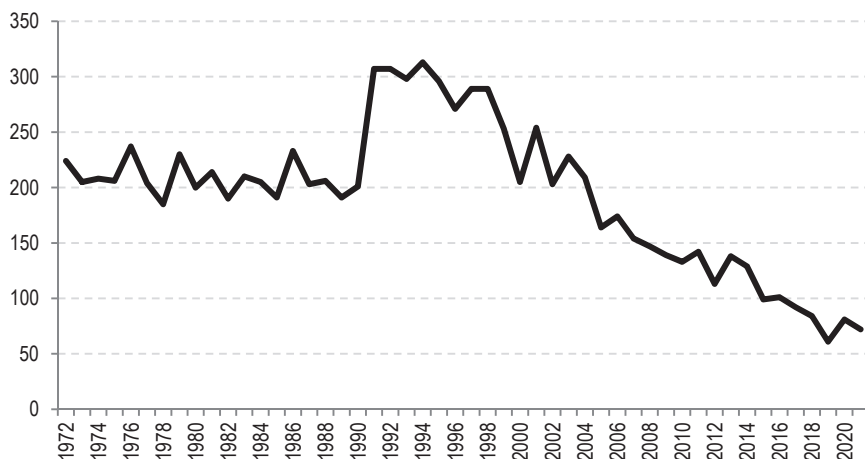
A kutatók tisztában vannak az emberölési adatok összehasonlításának nehézségeivel, de nem minden esetben sikerül a különböző forrásból származó információ közös nevezőre hozása. A laikusokat pedig sokszor megtévesztik az emberölésekkel kapcsolatban publikált adatok.

Ennek ellenére az emberölési adatokat, akár a nyers gyakoriságokat, akár a 100 000 lakosra jutó arányszámokat gyakran használják nemzetközi összehasonlításra. A cél az egyes országok bűnügyi helyzetének az összehasonlítása lenne, de sajnos erre az emberöléses adatok nem a legalkalmasabbak. Az emberölések a bűncselekmények nagyon speciális csoportját jelentik. A hosszú távú adatsorok elemzése azt mutatja, hogy ezek a bűncselekmények kevésbé mozognak együtt a többi bűncselekménnyel, így a bűnözésben bekövetkezett változások bemutatására sem alkalmasak. Ha összehasonlítjuk a hazai adatokat, nyilvánvalóvá válnak az eltérések.

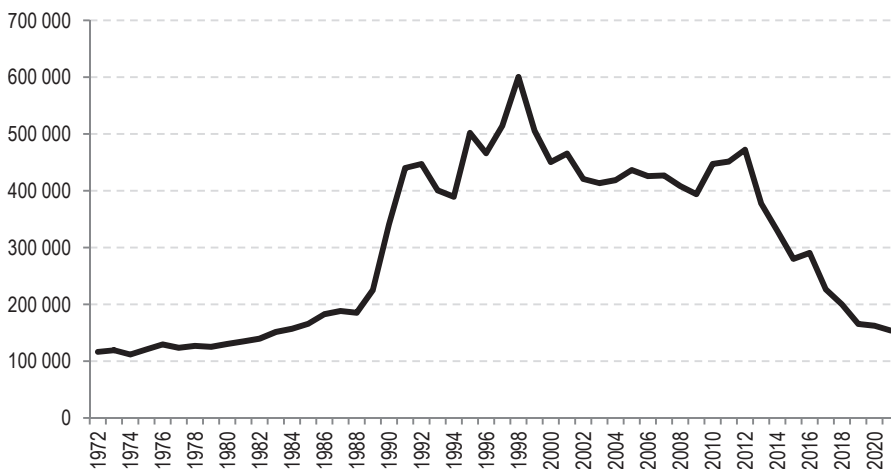
Az 5. és a 6. számú ábra az emberölések és a regisztrált bűncselekmények számának alakulását szemlélteti. A két grafikon, bár felismerhetők hasonlóságok is, egyértelműen különbözik egymástól. A rendszerváltáshoz kapcsolódó emelkedés mindkét esetben felismerhető, de mind a korábbi, mind a későbbi időszak eltérő jellegzetességeket mutat. *Az emberöléssel kapcsolatos adatsor alapján nem tudunk következtetni a bűnözés egészének alakulására.*

Az is kérdéses, hogy egyáltalán mennyire jellemzi általában egy adott ország bűnügyi helyzetét az emberölések alakulása. Hiszen – legalábbis a fejlett ipari országokban – a bűnözés legnagyobb részét a vagyoni elleni bűncselekmények teszik ki. A gazdasági bűncselekményekkel együtt akár az összes bűn-

cselekmény 90 százalékát is ezek a deliktumok jelentik. S mivel ezek alakulásában egészen más tényezők játszanak szerepet, mint az emberölések esetében, az utóbbiakkal jellemezni egy adott ország bűnügyi helyzetét legalábbis vitatható vállalkozás.

5. számú ábra: A szándékos emberölések száma 1972–2020

6. számú ábra: A regisztrált bűncselekmények száma 1972–2020

A társadalmi tényezők szerepe az emberölések alakulásában

Populációs hatás

A társadalmi változások és hatások leképezésére népmozgalmi, gazdasági és más devianciákhoz kapcsolódó adatokat vontunk be az elemzésbe.

A kutatás kezdetén feltételeztük, hogy a társadalmi változásoknak hatásuk lehet az emberölések alakulására. Például, ha több ember él az országban, akkor nagyobb népességben nagyobb arányban fordulhatnak elő bűncselekmények, és a bűncselekmények között az emberölések is. A kriminológusok többféle magyarázatot kínálnak az emberölési arányok nemzetközi különbségeire (LAFREE, 1999). Ezek a magyarázatok gyakran egy ország lakosságának összetételére vagy egy nemzet gazdasági helyzetére összpontosítanak. A témával foglalkozó kriminológusok egy része a faji vagy etnikai hovatartozást emeli ki mint meghatározó tényezőt az emberölések alakulásában (PETERSON – KRIVO, 1993). Ezek a nézetek azonban vitatottak (BLUMSTEIN et al., 2000).

Több kutatás is igyekezett megállapítani a statisztikai kapcsolatot a bűnözési ráta és a népesség nagysága között. Az elemzést elvégezték országok között és egy országon belül több településre vonatkozó adatokkal is. A kapcsolat azonban önmagában a népesség nagyságával nem volt igazolható (NOLAN, 2004). Nem a népesség abszolút nagysága a döntő tényező. Az egyes országok esetében egyedül a népesség nagysága nem határozza meg az emberölési ráta nagyságát, de minden ország esetében a népességszámhoz hozzárendelhető egy emberölési gyakoriság. Az emberölési ráta változása a népességváltozással kapcsolható össze. Amiben leginkább egyetértenek a kutatók, az a gyorsan növekvő népesség jelentősége a gyilkossági ráták alakulásában. A népességváltozás hatása kimutatható volt az emberölési ráták változásában. A nemzetközi kutatási eredmények alapján tehát mindenképpen indokolt a népesség változását bevonni az emberölési statisztikát vizsgáló elemzésbe.

Magyarországon a népmozgalmi adatok változása és a bűnözés kapcsolatát Vavró István vizsgálta, és sikerült is kimutatnia összefüggést az össz-bűnözés és a népesség alakulása között (VAVRÓ, 1994). Feltételeztük, hogy hasonló kapcsolat lehet az emberölések esetében is. Ezért a születések és halálozások számát is bevontuk a modellalkotásba.

Gazdasági hatás

A másik társadalmi jellemző, aminek sikerült kimutatni a hatását az emberölés alakulására, az a gazdasági fejlettség. Az egyes országok közötti gazdasági fej-

lettségi különbségek részben magyarázzák az emberölési rátában mutatkozó különbségeket. Általában minél kisebb a gazdasági fejlettség egy országban, az alacsonyabb egy főre jutó bruttó nemzeti össztermékben kifejezve, annál magasabb az emberölési ráta (GARTNER,1995). Japánban és a legtöbb nyugat-európai országban magas gazdasági fejlettségi szintet és alacsony emberölési arányt tapasztalhatunk. Vannak azonban kivételek is a gazdasági fejlettség és az alacsony emberölési ráta kapcsolatában, például az Amerikai Egyesült Államok. Amerikában a magas technológiai és ipari fejlettség magas emberölési rátával jár együtt. A kapcsolat tehát nem egyértelmű, de mindenképpen lehet szerepük a gazdasági tényezőknek a bűnözés alakulásában, és hatással lehetnek az emberölések előfordulási gyakoriságára is.

A kriminológusok nem csak a gazdasági fejlettség és az emberölések közötti összefüggést vizsgálják. Több kutatás is igyekezett kapcsolatot találni a vagyoni javakhoz való hozzáférés lehetősége és az emberölések gyakoriságának alakulása között. A vagyoni javakhoz való hozzáférés korlátozottságát, azaz a szegénységet gyakran hozzák összefüggésbe a bűnözéssel és ezen belül az emberölésekkel (MESSNER – ROSENFELD, 1999). A gazdasági deprivációt kétféle értelmezésben vizsgálják és kapcsolják az emberölések alakulásához.

Az első értelmezésben az abszolút deprivációt, a szegénységet hozzák összefüggésbe az emberölésekkel, amikor az emberek erőforrások hiányában nehezen tudják biztosítani alapvető szükségleteik kielégítését. Ebben az érvelésben a szegénység olyan feszültségeket teremt, amelyek az embereket arra készítetik, vagy arra kényszerítik, hogy elkötelezzék magukat az erőszakos cselekmények elkövetése mellett. A szegénység demoralizálja az embereket, gyengíti a társadalmi szabályok, tabuk érvényesülését, így esetükben nem érvényesül az erőszakos, vagy élet elleni cselekvéseket gátló társadalmi normák hatása. Ennek megfelelően, ha egy térségben nő a szegénység, az emberölési arányok is növekednek. Egyes tanulmányok közvetlenül összekapcsolják a szegénységet, egy terület szegénységét a gyilkossági rátával.

Strukturális egyenletmodellek azt mutatják, hogy a társadalmi tőke konstrukciója szignifikáns közvetlen hatással van a gyilkossági rátára, egyéb strukturális kovariánsok nélkül. Bár a társadalmi tőke kevéssé közvetíti a gazdasági depriváció szintjének az emberölésre gyakorolt hatását, a gazdasági nélkülözés több mint kétharmadát megmagyarázza az emberölési rátának (ROSENFELD et al., 2001).

Más tanulmányok azt mutatják, hogy nem a szegénység önmagában, hanem a mellette megjelenő más társadalmi körülményekkel együttesen – mint például az alacsony iskolai végzettség, vagy a nem megfelelő lakhatás és a családok

széthullása – azok a tényezők, amelyek hozzájárulnak az emberölések magas szintjéhez (MESSNER – ROSENFELD, 1999).

Bár ezek a kutatások valós összefüggésekre hívják fel a figyelmet, hiba volna pusztán a szegénységgel és az iskolázatlansággal összekapcsolni az emberölések számának emelkedését. Annak ellenére, hogy a gazdasági nélkülözés összefüggést mutat az emberölések számával, arányával, további kutatásra van szükség ahhoz, hogy e társadalmi helyzetet meggyőzően összefüggésbe lehessen hozni a halálos kimenetellel járó személy elleni erőszakkal.

Az elemzés során mi is éltünk azzal a feltételezéssel, hogy a népesség változásán túlmenően a gazdasági hatásoknak, változásoknak is szerepük lehet a bűnözés és az emberölések gyakoriságában, és nem csak egyszerűen a fejlettségi szint vonatkozásában. A hipotézis szerint a rosszabb gazdasági helyzet több feszültséget szül. A több feszültség több erőszakos bűncselekményhez és emberöléshez vezethet. A gazdasági tényező jelzésére három mutatót vontunk be az elemzésbe: a GDP változását, az infláció alakulását és a munkanélküliség mutatószámait. Várakozásaink szerint ezek a mutatók jól leképezik a gazdasági helyzet alakulását, és lineáris kapcsolatban lehetnek a bűnözés alakulásával. Ha nő az infláció és a munkanélküliség, akkor a bűnözés is növekszik, míg a GDP-vel való kapcsolat fordított irányú lehet: a javuló termelési adatok jobb megélhetéshez és alacsonyabb mértékű bűnözéshez vezethetnek.

Más társadalmi devianciák hatása

A társadalmi devianciák közül kettőt választottunk ki az elemzéshez: az *öngyilkosságot és az alkoholfogyasztást*. Gondolkodtunk a kábítószer-fogyasztás bevonásán is, de ennek mérésére nincsenek megbízható hosszú távú adatsorok. A bűnügyi statisztikában a kábítószer-fogyasztással összefüggő adatok a magas látencia miatt nem tükrözik a fogyasztásban bekövetkező változásokat, így ezeket nem találtuk alkalmasnak a modellben való szerepeltetésre.

Az alkoholfogyasztással összefüggő adatok esetében is felmerül a megbízhatóság kérdése. Általában az alkoholizmus közelítő mérésére a túlzott alkoholfogyasztás miatti májzsugorodásban elhunytak számát használják (Jellinek-formula), de ebben az esetben jelentős késleltetéssel kell számolni. A májzsugoros halálesetek nem a jelenlegi, hanem sokkal inkább a korábbi évek alkoholfogyasztásával mutatnak kapcsolatot. Az időbeli elcsúszás mértékét nem ismerjük pontosan, így a májzsugoros adatokat nem tudjuk az emberöléses adatokhoz illeszteni. Ezért inkább az egy főre jutó alkoholfogyasztás adataival számoltunk (Ledermann-modell). Ennek nagy előnye, hogy hosszú időszakra

vonatkozóan rendelkezünk adatokkal, s bár az adatok nem teljesen megbízhatók, azt feltételezzük, hogy a bizonytalanság nem változik olyan gyorsan, hogy az esetlegesen meglévő kapcsolatot bizonytalanná tegye.

A bűnözés és az alkoholfogyasztás összefüggése már régóta ismert tényező. Több empirikus kutatásról szóló tanulmány is vizsgálta már ezt a kérdést. Empirikus adatok felhasználásával sikerült kimutatni, hogy az alkoholnak jelentős szerepe van mind az emberölésekben, mind az egyéb erőszakos viselkedésben (GRAHAM et al., 1998). Becslések szerint az emberölések 24 százaléka világszerte az alkoholnak tulajdonítható (REHM et al., 2004). Ez érvényes a közvetlen környezetünkre is: az EU-ban elkövetett gyilkosságok közül minden negyedik az alkohollal kapcsolatos (ANDERSON – BAUMBERG, 2006).

Az alkoholfogyasztás mérésére használt eszközök azonban meglehetősen változatos képet mutatnak.

Az Egyesült Államokban *Parker és munkatársai* több vizsgálatot, elemzést is végeztek. Keresztmetszeti és idősoros elemzésekben is sikerült pozitív kapcsolatot kimutatni az alkoholfogyasztás és az emberölések között, ők közvetlenül fogyasztási adatokra támaszkodtak (PARKER, 1995, 1998; PARKER – REBHUN, 1995; PARKER – CARTMILL, 1998).

Oroszországban végzett elemzések során az alkohollal kapcsolatos haláleseteket használták a kapcsolat kimutatására (BYE, 2012). Az oroszországi elemzések többsége azonban az alkoholfogyasztást nem a hivatalos eladási adatokkal mérte, mert nagyon jelentős a hivatalos statisztikákból hiányzó otthoni fogyasztás. A vizsgálatok során az alkohollal kapcsolatos halálozási okot (alkoholmérgezés) tekintették a fogyasztás indikátorának, pontosabbnak ítélve a halálozási statisztikát a forgalmi adatoknál.

Nyugat-Európában folyó kutatások során, elsősorban az eladási statisztikákra alapozva, italspecifikus elemzéseket is végeztek. Az egyes alkoholtartalmú italok eladásai különböző összefüggéseket mutattak az emberölési rátákkal. A legtöbb európai ország esetében a sörreladások mutattak kapcsolatot. A dél-európai országokban a boreladások mérsékelt hatását lehetett kimutatni. A közép-európai országokra vonatkozóan azonban a kapcsolat nem volt szignifikáns (BYE, 2012).

Az adott ország alkoholfogyasztási szokásai meghatározók az emberölésekkel mutatott kapcsolat szorosságában. Ezért az egy főre jutó tisztaalkohol-fogyasztási statisztikák mérsékeltebben tükrözik a máshol kimutatott kapcsolatot.

Magyarországon meghatározó szerepe van az égetett szeszes italok fogyasztásának, így az elemzés során a WHO egy főre jutó tisztaalkohol-fogyasztási statisztikáit használtuk.

A társadalmi devianciák közül a másik, a modellbe bevont változó az öngyilkosságok számának alakulása volt. Az öngyilkosságokra vonatkozóan is rendelkezünk hosszú időszakra vonatkozó adatokkal, bár ezeknek az adatoknak a pontosságát is érték már kritikák, azonban a gyűjtés folytonossága és a módszer azonossága ellensúlyozhatja ezeket.

Az emberölés és az öngyilkosságok kapcsolata változatos képet mutat a szakirodalomban. Sokszor elkülönítve vizsgálják e két jelenséget, ugyanakkor a kapcsolatukat is kiemelik. Sokan ugyanazon agresszív készlet kétféle megnyilvánulásának tekintik. Mind az emberölés, mind az öngyilkosság az erőszak közös kontextusában áll. Míg az emberölést és az öngyilkosságot gyakran külön-külön kezelik, mint kutatási témákat, hosszú hagyománya van az erőszak e két formájának egyetlen jelenségként való értelmezésének (COREY, 2017).

A két cselekmény, a gyilkosság és az öngyilkosság, időnként a gyakorlatban is összekapcsolódik. Az Egyesült Államokban évente közel 600 gyilkossággal együtt járó öngyilkossági eset történik, ami összességében 1000-1500 halálesetet jelent. Ezek rendszerint olyan családon belül elkövetett cselekmények, amelyekben az egyik családtag vagy más, a közös háztartásban élő személy megöli a másikat, mielőtt öngyilkosságot követne el (SALVATORE, 2022).

A jelenség új formáját jelentik az iskolai, vagy más nyilvános helyen elkövetett lövöldözések. E cselekmények szintén gyakran az elkövető öngyilkosságával zárulnak: vagy saját kezűleg végez magával, vagy lelöveti magát a kivonuló rendőrökkel. Szerencsére ezek a cselekmények ritkák, de mindenképpen jelzik, hogy összekapcsolódhat a gyilkosság az öngyilkossággal.

Több kutatásban igyekeztek statisztikai eszközökkel is kimutatni valamilyen kapcsolatot az öngyilkosság és az emberölések között. A próbálkozások vegyes eredménnyel zárultak.

Az öngyilkossági és gyilkossági arányokat életkor szerint elemezték Kanadára és az Egyesült Államokra vonatkozóan, ami azt mutatta, hogy Kanadában magasabb az öngyilkossági arány, az Egyesült Államokban pedig az emberölés. Az eredmények pozitív összefüggést mutattak az Egyesült Államokban az emberölési és az öngyilkossági arányok között, Kanadában azonban e két halálozási arány nem állt szignifikáns kapcsolatban egymással (LEENAARS – LESTER, 1994).

Vannak makroszintű adatokkal dolgozó kutatások is. *Fountoulakis* az öngyilkossági és gyilkossági arányok nemzetközi viszonyát vizsgálta. A kutatás alapjául a WHO adatbázisának 82 országra vonatkozó statisztikai szolgáltak, és többszörös lineáris regressziós elemzést alkalmaztak, nem az egyes országok esetében, hanem az összesített adatok felhasználásával. Az elemzés során több modellt is felállítottak az egyes régiókra, valamint férfiakra és nőkre vonatkozó adatok felhasználásával. A férfiakra és nőkre vonatkozó adatok jelentős eltéréseket mutattak. A férfiak esetében a világméretű (82 országra vonatkozó) gyilkossági ráták az öngyilkosságok 55,4 százalékát magyarázták. A nők esetében a magyarázat gyengébb szinten érvényesül (22 százalék). Az első elemzésekre a 2000. év adatainak felhasználásával került sor, majd a vizsgálatot megismételték a 2005. év, és a 2010. év adataira vonatkozóan is. Érdekes, hogy az adatokban kimutatható kapcsolat az idő múlásával gyengül. A férfiak esetében az ezredfordulón tapasztalt 55,4 százalék 2010-re 41,7 százalékra csökkent. A nők esetében is gyengülő kapcsolatot sikerült kimutatni a későbbi adatsorokon: a 2000-ben kimutatott 22 százalékos magyarázóerő 2010-re 13,25 százalékra mérséklődött. Az elemzéseket területi szinten is elvégezték, és jelentős különbségeket tapasztaltak az amerikai, ázsiai és európai adatok felhasználásával végzett elemzésekben. Azt azonban sikerült bizonyítani, hogy az öngyilkosságok és emberölések alakulása mögött azonos tényezők állhatnak. E tényezők hatásmechanizmusa, és a hatás erőssége jelentősen különbözik a férfiak és nők, valamint az egyes régiók, illetve országok között (FOUNTOULAKIS – GONDA, 2017).

Arra a kérdésre a kutatók nem tudtak válaszolni, hogy a tapasztalt különbségek mennyire tulajdoníthatók az egyes régiókból származó adatok érvényességének és megbízhatóságának, eltéréseinek, és mennyiben állnak valóban különböző tényezők a háttérben.

Amikor a kutatás eszközeül a regressziós elemzést választottuk, nem járunk járatlan utakon. A nemzetközi eredményeket akartuk kontrollálni a hazai adatok felhasználásával. Arra voltunk kíváncsiak, hogy a magyar adatok igazolják-e a nemzetközi kutatásokból megismerhető kapcsolatot az emberölések és más társadalmi jellemzők között.

A regressziószámítás eredményei

Az elemzés során a többváltozós lineáris regresszió módszerét használtuk. Az elemzésben felhasznált adatok az ENYÜBS-ből, a KSH adatgyűjtési rendszeréből, és a WHO adatbázisából származtak.

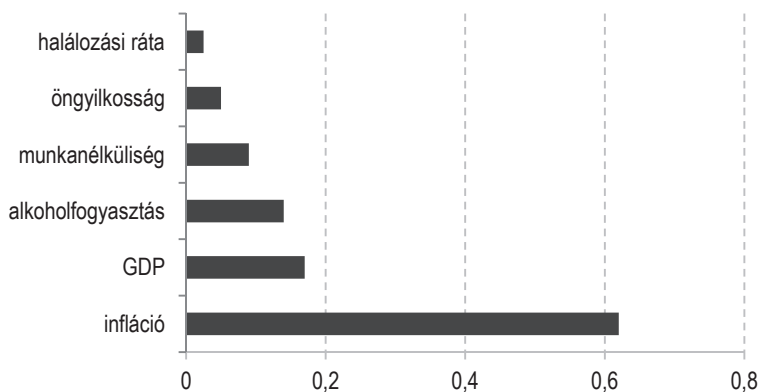
A modellszámításokba bevont változók a következők:

- szándékos befejezett emberölések száma, az adott évben;
- öngyilkosságok száma, az adott évben;
- a GDP éves növekedési rátája;
- az infláció éves változása;
- a munkanélküliek aránya az adott évben;
- egy főre jutó alkoholfogyasztás, tiszta alkoholban (literben), az adott évben;
- az élve születések száma, az adott évben;
- az éves halálozások száma.

A modellalkotás során az volt a cél, hogy a szándékos emberölések alakulásában ható társadalmi háttérváltozók szerepét meghatározzuk. A modell létrehozása során többváltozós lineáris regressziószámítás módszerét alkalmaztuk. A számítás során az enter módszert használtuk. A számítások eredményei alapján a modell magyarázóerejét nem javító változókat elhagytuk. A végső változatban csak azok a változók szerepelnek, amelyek szignifikáns hatást eredményeztek.

A demográfiai változók esetében felemás helyzetet tapasztaltunk az emberölésekkel való kapcsolatuk alakulásában. Az élve születések száma semmilyen összefüggést nem mutatott a célváltozóval, ezért elhagytuk a modellből. A halálozások esetében viszonylag gyenge, 0,083-es szintű kapcsolat mutatkozott. A végső modellben azonban ez elérte 0,14-os szintet, így a demográfiai változók közül a halálozás benne maradt a modellben.

A többi változónak az emberölések alakulására gyakorolt hatását mutatja a következő hisztogram (7. számú ábra).

7. számú ábra: Célváltozó: szándékos emberölés

Az ábrán jól látszik a gazdasági változók kiemelkedő hatása. A legdominánsabb az infláció szerepe, feltehetően azért, mert az infláció alakulása közvetlenül befolyásolja az emberek életét. Az infláció növekedése a megélhetési költségek emelkedéséhez vezet, emiatt növekszik az anyagi nehézségek miatti feszültség, ami elősegítheti az agresszió növekedését.

A GDP szereplése is a gazdasági tényezők jelentőségét jelzi. Bár problémát jelentett a pozitív kapcsolat interpretálása, az alaposabb elemzés során kiderült, hogy a GDP és a később szereplő öngyilkosság bevonása a modellbe erős multikollinearitást okozott.

„A standard lineáris regressziós modell egyik alapfeltétele a magyarázóváltozók lineáris függetlensége. Ezért, egyes forrásokban multikollinearitás alatt a tényezőváltozók lineáris függetlenségének hiányát értik. Ez a megközelítés a multikollinearitás egy speciális esetének tekinthető, melyet extrém multikollinearitásnak nevezünk. Ez az eset a gyakorlatban nem okoz különösebb problémát, mivel könnyen kezelhető” (KOVÁCS, 2008).

A probléma kezelése többnyire a gondokat okozó változóknak a modellből való eltávolítását jelenti. Mi is ezt az utat követtük. A két multikollinearitást okozó változó eltávolításával a modell rendeződött, a maradék változók multikollinearitása elfogadható, gyenge szintre süllyedt (VIF 1,687, illetve ez alá).

A maradék négy változóból a munkanélküliséget az inflációval való erős korreláció miatt kellett kizárni a további elemzésből. Mivel az infláció részvétele a modellben dominánsabb hatást jelentett, ezért inkább ezt a változót tartottuk meg.

A végső modellben tehát három magyarázó változó maradt: az infláció, az alkoholfogyasztás és a halálozás. A modell jellemzőit az 1. számú táblázat foglalja össze.

1. számú táblázat:

A modell eredményei

Modell	R ²	Korrigált R ²	Becsült szten- derd hiba	Statisztika				
				R ² válto- zása	F érték változása	Szabadság-fok df1	Szabadság-fok df2	Szignifi- kancia F
1	.656	.633	39.0735	.656	28.614	3	45	.0000

Függő változó: Szándékos emberölés

A modell eredménye, hogy a magyarázó változók segítségével az emberölésekre vonatkozó adatok varianciájának 65,5 százalékát tudjuk megmagyarázni. A magyarázó változók az emberölésekre vonatkozó adatok alakulásának közel kétharmadára magyarázattal szolgálnak. A modell által jelzett kapcsolatok szignifikánsnak tekinthetők.

A regressziós egyenes paramétereit vizsgálva megállapíthatjuk, hogy az infláció és az alkoholfogyasztás pozitív irányú kapcsolatban állnak az emberöléssel, a halálozás pedig fordított arányosságot, negatív kapcsolatot mutat (2. számú táblázat).

2. számú táblázat:
A modell jellemzői

Modell	Koefficiens ^a									
	nem standardizált koefficiens		standardizált koefficiens	t	szignifikancia	95,0% konfidencia Intervallum B		korreláció	kollinearitás statisztika	
	B	szten-derd hiba				Beta	alsó korlát		felső korlát	parciális
1 konstans	–	113,742		–	,147	–	61,251			
	167,837			1,476		396,925				
infláció	5,916	,824	,815	7,176	,000	4,256	7,577	,627	,593	1,687
alkohol-fogyasztás	9,847	2,821	,321	3,490	,001	4,164	15,529	,305	,903	1,108
halálozás	–31,208	10,835	–,321	–	,006	–53,031	–9,385	–,252	,615	1,627
				2,880						

^a Független változó: Szándékos emberölés

Mindez annyit jelent, hogy az infláció és az alkoholfogyasztás növekedése az emberölések nagyobb gyakoriságához vezet, míg a halálozás növekedése az emberölések számának csökkenését eredményezi.

A hibtagok ellenőrzése is elfogadható eredményt mutatott, az eloszlás jó közelítéssel normális eloszlást követ. A modell statisztikai jellemzői és az ellenőrzések eredményei alapján a feltárt összefüggéseket szignifikánsnak és érvényesnek tekinthetjük.

Eredményeink megerősítik a nemzetközi irodalomban megtalálható elemzések eredményeit. *A magyarországi adatok alapján is kimutatható az összefüggés az emberölések alakulása és az alkoholfogyasztás között.*

A népmozgalmi adatoknál általában a népesség növekedésének hatását vizsgálják. A magyar adatok felhasználásával ezt az összefüggést nem sikerült igazolni. Ennek az lehet a magyarázata, hogy a születések számában nem voltak olyan jelentős változások, amelyek éreztethették volna a hatásukat. A nemzetközi vizsgálatokban is a nagyobb, populációs változások hatását sikerült kimutatni. Ugyanakkor a halálozás a népességnövekedés ellentétének tekinthető. A halálozással kimutatott negatív kapcsolat megfeleltethető a népességnövekedés pozitív kapcsolatának. Ezt tekinthetjük a nemzetközi szakirodalomban megtalálható népességnövekedési hatások inverzének. Tehát ez valójában ugyanaz a kapcsolat lehet, amelyet már mások is igazoltak.

Az infláció ilyen kiemelkedő jelentőségét, mint ami a magyar adatokon alapuló modellből kirajzolódik, nem mutatják a nemzetközi elemzések. A gazdasági hatásokat azonban más változók (jövedelem, vagyoni helyzet) segítségével már többen kimutatták. Az erőssége ugyan nem volt olyan jelentős, mint a mi modellünkben, de ezt tekinthetjük magyar sajátosságnak.

A kapott modell működőképességét hamarosan a gyakorlatban is tesztelhetjük, hiszen jelenleg egyre növekvő inflációval kell együtt élnünk. Ez elméletileg az emberölések gyakoriságának növekedését vetíti előre. Amennyiben a következő években növekedni fog a regisztrált emberölések száma, akkor a modell valóban jól működik, de ha a jelenlegi csökkenő tendencia folytatódik, akkor az emberölések számának alakulására valamilyen más, a modellalkotás során figyelembe nem vett tényező erősebb hatást gyakorol. Ebben az esetben ennek a tényezőnek a felderítése lehet a következő kutatási cél.

Összegzés

A kutatás egyik legfontosabb eredménye, hogy a hosszú távú adatsorok elemzése alapján a halállal végződő élet és testi épség elleni bűncselekmények, és különösen az emberölések gyakorisága nem az összбűnözéshez igazodva alakul. Az emberölések számának alakulása nem követi a többi bűncselekmény gyakoriságában bekövetkező változásokat. Ezért az emberölések, nem alkalmasak az általában vett бűnözés, бűнözési szint mérésére és összehasonlítására. Az ezeken a bűncselekményeken alapuló nemzetközi összehasonlítások tévútra vezetnek, mert nem a tényleges бűнügyi helyzetet tükrözik és hasonlítják össze.

A kutatás második részében az emberölések gyakoriságára ható társadalmi tényezőket vizsgáltuk. Az elemzés során egy regressziós modellt készítettünk. A számításokban az 1970 és 2021 közötti időszak statisztikai adatait használtuk fel. A hosszú távú idősorok elemzésével sikerült magas magyarázóerővel jellemezhető modellt alkotni. A modellbe a következő társadalmi tényezőket vontuk be:

- A populációs hatás jellemzésére a születési és a halálozási arányszámokat.
- A gazdasági hatás jelzésére a munkanélküliségi rátát, a GDP növekedési ütemét és az infláció alakulását.
- Az egyéb társadalmi devianciák jelzésére az egy főre jutó alkoholfogyasztást, és az öngyilkosságok alakulását mutató gyakoriságokat használtuk.

A nemzetközi kriminológiai szakirodalomban minden bevont tényezővel kimutattak már kapcsolatot a бűнözés egésze és/vagy az emberölések alakulásá-

val kapcsolatban. A módszerek és a bevont adatok minősége nagy szóródást mutat. Ezért a nemzetközi eredmények legtöbbszörösen vitatott.

Az általunk használt módszer és adatbázis nemzetközi szinten is unikumnak számít. A legtöbb országban nem állnak rendelkezésre ilyen hosszú távú, lényegében azonos módszerrel gyűjtött adatok. Arra sem volt még példa, hogy a vizsgált társadalmi háttértényezőket így együtt egy modellben elemezzék. Az általunk használt módszer nemcsak arra adhat választ, hogy ezek a tényezők hatnak-e a vizsgált bűncselekményre, hanem azt tisztázhatja, hogy melyik tényező hatása a legdominánsabb.

A végső modellben a multikollinearitás kizárása és a megfelelő kapcsolatot nem mutató változók elhagyása után három magyarázó változó maradt: az infláció, az alkoholfogyasztás és a halálozás. Az infláció és az alkoholfogyasztás növekedése az emberölések nagyobb gyakoriságához vezet, míg a halálozás növekedése az emberölések számának csökkenését eredményezi.

Az eredmények alapján a kapott modell magyarázóereje magas, az R^2 értéke 0,656, ami teljesen elfogadható a társadalomtudományi elemzésekben. Nagy figyelmet fordítottunk annak tisztázására, hogy a modell valóban alkalmazható-e. A modell jellemzői és az ellenőrzések eredményei alapján a feltárt összefüggéseket szignifikánsnak és érvényesnek tekinthetjük.

Nemsokára alkalmunk lesz tesztelni a modell érvényességét. A jelenleg tapasztalható magas infláció a modell előrejelzése szerint magasabb emberölési számokat jósol. Ha a következő néhány évben valóban emelkedik a szándékos emberölések száma, akkor a modell tényleges társadalmi hatást tükröz, ha ez mégsem így lenne, akkor további elemzésekre lesz szükség.

Felhasznált irodalom

- ANDERSON, P. – BAUMBERG, B. (2006): *Alcohol in Europe: A public health perspective*. London: Institute of Alcohol Studies.
https://ec.europa.eu/health/archive/ph_determinants/life_style/alcohol/documents/alcohol_europe_en.pdf.
- BLUMSTEIN, A. – RIVARA, F. P. – ROSENFELD, R. (2000): The Rise and Decline of Homicide – And Why. *Annual Review of Public Health*, 21, 505–541.
<https://doi.org/10.1146/annurev.publhealth.21.1.505>.

- BYE, E. K. (2012): Alcohol and Homicide in Europe. In: LIEM, M. C. A. – PRIDEMORE, W. A. (eds.): *Handbook of European Homicide Research. Patterns, Explanations, and Country Studies*. New York–Dordrecht–Heidelberg–London: Springer, 231–246.
<https://doi.org/10.1007/978-1-4614-0466-8>.
- COREY, B. B. (2017): The Relationship between Homicide and Suicide: A Narrative and Conceptual Review of Violent Death. *International Journal of Conflict and Violence*, 11.
<https://doi.org/10.4119/ijcv-3088>.
- EISNER, M. (2003): Long-Term Historical Trends in Violent Crime. *Crime and Justice*, 30, 83–142.
- FOUNTOULAKIS, N. – GONDA, X. (2017): Differential correlation of suicide and homicide rates according to geographical areas: A study with population-level data. *Psychiatry Research*, 249, 167–171. <https://doi.org/10.1016/j.psychres.2016.12.059>.
- FÜSTÖS L. – TÁRNOK O. (2013): *Értékváltozás Magyarországon 1978–2009. Értékváltozás vagy értékválság?* Budapest: Present Művészeti és Szolgáltató Kft.
- GARTNER, R. (1995): Methodological issues in cross-cultural largesurvey research on violence, In: RUBACK, R. B. – WEINER, N. A. (eds.): *Interpersonal Violent Behaviors: Social and Cultural Aspects*. New York: Springer, 7–24.
- GRAHAM, K. – LEONARD, K. E. – ROOM, R. – WILD, T. C. – PIHL, R. O. – BOIS, C. – SINGLE, E. (1998): Current directions in research on understanding and preventing intoxicated aggression. *Addiction*, 93(5), 659–676.
<https://doi.org/10.1046/j.1360-0443.1998.9356593.x>.
- GÖNCZÖL K. (1991): A bűnözés és a bűnmegelőzés Magyarországon a rendszerváltás időszakában. *Magyar Jog*, 38. évf., 11. szám, 646–653.
https://www.fszek.hu/szociologia/szszda/gonczol_bunozes_bunmegeleozes.pdf.
- ICCS (2016): *International Classification of Crime for Statistical Purposes (ICCS). Version 1.0* [Bűncselekmények statisztikai célú nemzetközi osztályozása]. Vienna: United Nations Office on Drugs and Crime.
https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/statistics/crime/ICCS/ICCS_English_2016_web.pdf.
- KOVÁCS P. (2008): *A multikollinearitás vizsgálata lineáris regressziós modellekben. A PETRES-féle Red-mutató vizsgálata*. Szeged: Szegedi Tudományegyetem Gazdaságtudományi Kar Közgazdaságtudományi Doktori Iskola.
https://doktori.bibl.u-szeged.hu/id/eprint/559/1/disszert%C3%A1ci%C3%B3_kov%C3%A1csp.pdf.
- LAFREE, G. (1999): A Summary and Review of Cross-National Comparative Studies of Homicide. In: SMITH, M. D. – ZAHN, M. A. (eds.): *Homicide: A Sourcebook of Social Research*. Thousand Oaks, CA: Sage, 125–148.
- LEENAARS, A. A. – LESTER, D. (1994): Suicide and homicide rates in Canada and the United States. *Suicide Life Threat Behavior*, 24(2), 184–191.

- MARSHALL, H. I. – SUMMERS, D. L. (2012): Contemporary Differences in Rates and Trends of Homicide Among European Nations. In: LIEM, M. C. A. – PRIDEMORE, W. A. (eds.): *Handbook of European Homicide Research. Patterns, Explanations, and Country Studies*. New York–Dordrecht–Heidelberg–London: Springer, 39–70.
<https://doi.org/10.1007/978-1-4614-0466-8>.
- MESSNER, S. F. – ROSENFELD, R. (1999): Social structure and homicide: Theory and research. In: SMITH, M. D. – ZAHN, M. A. (eds.): *Homicide: A Sourcebook of Social Research*. Thousand Oaks, CA: Sage, 27–41.
- NOLAN, J. J. III (2004): Establishing the statistical relationship between population size and UCR crime rate: Its impact and implications. *Journal of Criminal Justice*, 32, 547–555.
- OKRI (2019): *Az Eurostat oldalán megjelent emberölési adatok magyar vonatkozásai*. Közlemény, május 28. Budapest, Országos Kriminológiai Intézet.
https://okri.hu/images/stories/Kozlemenyek/OKRI_KZLEMNY_emberlsek_szma_vgleges_20190528.pdf.
- PARKER, R. N. (1995): Bringing “Booze” back in: The relationship between alcohol and homicide. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 32(1), 3–38.
<https://doi.org/10.1177/0022427895032001001>.
- PARKER, R. N. (1998): Alcohol, homicide, and cultural context: A cross-national analysis of gender-specific homicide victimization. *Homicide Studies*, 2(1), 6–30.
<https://doi.org/10.1177/1088767998002001002>.
- PARKER, R. N. – REBHUN, L. A. (1995): *Alcohol and homicide: A deadly combination of two American traditions*. Albany: State University of New York Press.
- PARKER, R. N. – CARTMILL, R. S. (1998): Alcohol and homicide in the United States: Or one reason why U.S. rates of violence may be going down. *Journal of Criminal Law and Criminology*, 88(4), 1369–1398.
- PETERSON, R. D. – KRIVO, L. J. (1993): Racial segregation and Black urban homicide. *Social Forces*, 71, 1001–1026.
- REHM, J. – ROOM, R. – MONTERIO, M. – GMEL, G. – GRAHAM, K. – RHEN, N. – SEMPOS, CH. – FRICK, U. – JERNIGAN, D. (2004): Alcohol. In: EZZATI, M. – LOPEZ, A. D. – RODGERS, A. – MURRAY, C. J. L. (eds.): *Comparative quantification of health risks. Global and regional burden of disease attributable to selected major risk factors. Volume 1*. Geneva: World Health Organization, 959–1108.
https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/42792/9241580348_eng_Volume1.pdf;jsessionid=78F8E178E3DDDECCFC4D51F75E1BA315?sequence=1.
- ROSENFELD, R. – MESSNER, S. F. – BAUMER, E. P. (2001): Social Capital and Homicide. *Social Forces*, 80(1), 283–309.
- SALVATORE, T. (2022): Domestic Murder-Suicide: A Compound Tragedy. *Law Enforcement Bulletin*, 5 October. <https://leb.fbi.gov/articles/featured-articles/domestic-murder-suicide-a-compound-tragedy>.

- SPIERENBURG, P. C. (1996): Long-Term Trends in Homicide. Theoretical Reflections and Dutch Evidence, Fifteenth to Twentieth Centuries. In: JOHNSON, E. A. – MONKKONEN, E. H. (eds.): *The Civilization of Crime. Violence in Town and Country since the Middle Ages*. Champaign, IL: University of Illinois Press, pp. 63–105.
- SPIERENBURG, P. C. (2012): Long-Term Historical Trends of Homicide in Europe. In: LIEM, M. C. A. – PRIDEMORE, W. A. (eds.): *Handbook of European Homicide Research. Patterns, Explanations, and Country Studies*. New York–Dordrecht–Heidelberg–London: Springer, 25–38. <https://doi.org/10.1007/978-1-4614-0466-8>.
- STAMATE, J. P. (2012): The Effects of Political, Economic, and Social Changes on Homicide in Eastern. In: LIEM, M. C. A. – PRIDEMORE, W. A. (eds.): *Handbook of European Homicide Research. Patterns, Explanations, and Country Studies*. New York–Dordrecht–Heidelberg–London: Springer, 155–170. <https://doi.org/10.1007/978-1-4614-0466-8>.
- VAVRÓ I. (1994): A demográfiai – társadalmi tényezők és a bűnözés kapcsolata. *Statisztikai Szemle*, 72(1), 35–62.
- WHO (2004): *WHO global status report on alcohol 2004*. Geneva: World Health Organization. https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/42971/9241562722_%28425KB%29.pdf?sequence=1

NAGY LÁSZLÓ TIBOR*

A sportrendezvények néhány biztonsági kérdéséről

Absztrakt

A jelentős sportrendezvények, hazánkban különösen a frekventált labdarúgó-mérkőzések, biztonságos lebonyolítása rendkívül kemény munka. A tanulmány e komplex, sokrétű feladat három szegmensét vizsgálja: a sportrendezvények biztonsági kockázat szerinti minősítését, a beléptetés témáját, különösen a ruházátvizsgálásra fókuszálva, valamint a pirotechnikai eszközök stadionokban történő használatát. Célunk a szakmai tapasztalatok elemzése és átadása, a sportbiztonság előmozdítása törvényes eszközök alkalmazásával, a jogsértések megelőzése.

Kulcsszavak: *sportrendészet, sportbiztonság, futballhuliganizmus, pirotechnika*

Abstract

Some security issues regarding sports events

The safe organising of major sports events, especially the frequent football matches in our country, is an extremely serious challenge. The study examines three aspects of this complex, multifaceted task: the classification of sports events according to security risk, the issue of entry with a particular focus on clothing inspection, and controlling the use of pyrotechnic devices in stadiums. Our goal is to analyse and transfer professional experience, to promote sports safety by enforcing existing laws, and to prevent violations of the law.

Keywords: *sports police, sports safety, football hooliganism, pyrotechnics*

* Dr. Nagy László Tibor PhD, osztályvezető, tudományos főmunkatárs, OKRI; a Magyar Labdarúgó Szövetség Biztonsági Bizottságának tagja; a Sportrendezvényeket Biztonsági Szempontból Minősítő Bizottság legfőbb ügyészségi képviselője. ORCID: 0000-0001-6636-3312.

A sport manapság használatos terminológiája valójában csak a XVIII. században alakult ki Angliában, majd a következő évszázadban terjedt el a kontinentális Európában és a világ más részein. Korábban is létezett versengés (például az ókori olimpiai játékok vagy a középkori lovagjátékok), mozgáskultúra, iskolai testnevelés, ugyanakkor ezek a történelmi példák egyrészt időben megszakítottak voltak, másrészt alapvetően eltérő vonásokkal rendelkeztek a modern sporthoz képest (SÁRKÖZY, 2019: 15). Napjainkra a sport a társadalmi élet meghatározó, népszerű részévé vált, amely iránt hatalmas az érdeklődés. Mindazonáltal e folyamat során újfajta problémák, kihívások is megjelentek.

Az elmúlt évtizedekben világszerte a sport környezetében is egyre erőteljesebben jelentkezik az agresszió, ami első közelítésben a sport növekvő társadalmi jelentőségével hozható összefüggésbe (SZABÓ, 2003: 106). Ez a folyamat – különösen a labdarúgássportág terén – a szurkolók körében még fokozottabban érzékelhető. A mérkőzéseket kísérő egyéni és csoportindulatok a verbalitás szintjéről mindinkább a cselekvés szintjére emelkedtek.

A futball az érzelmek sportja: a mérkőzések során mámor, drámák, fájdalmak, kudarcok egyaránt előfordulnak. Az ember alapvető igénye a valahova tartozás. Összetartozunk, erősek vagyunk – így érzik és gondolják az ultra szurkolói csoportok tagjai, akik azt vallják, hogy nincs futball fanatizmus nélkül. Az azonos szemlélettel, a csapatuk iránti fanatizmussal feltöltött – főként fiatal – drukkerek a felerősödött indulataik nyomán gátlástalanná válnak, és olykor kritikátlan cselekvésekre vetemednek.

A tömeg mindig indulatgerjesztő generátorként működik, akaratlanul is azonosulásra, követésre késztet, az azonos irányú érzület kohéziós erőként fejti ki hatását, homogenizálja a tömeg tagjait. A tömeg olyan tettekre ragadtatja magát, amit a tömeget alkotó egyetlen egyén sem tenne meg egyedül. A részt vevő személyeknek megszűnik az egyéniségük, a tömeggel szinte eggyé válnak. A *lebonizmus elmélete* szerint a tömeg minden időben és minden esetben engedelmeskedik a külső ingereknek, így nem nehéz pusztító, deviáns magatartásra ösztönözni, minthogy egyáltalán nincs birtokában az előrelátás és a megfontolás képességének (TÓTH, 2017: 13–14). A hangadókra felnéznek, hiszik, hogy mindent mindenkinél jobban tudnak, mindenben igazuk van, és ezért olyan öntudatlan, spontán módon követik őket, mint az állati csordák a vezérhimet. Az egyedekben megszűnnek a gátlások, lefoszlik róluk a szocializációs máz, és eluralkodik rajtuk a szenvedély, a brutális megoldások vágya.

A sportrendezvényeken az említettek miatt is nem ritkák az olyan konfliktushelyzetek, amelyek veszélyeztethetik az eseményen részt vevő nézők, spor-

tolók, vagy a más hivatalos minőségben jelenlévők biztonságát. E kihívásokra reagálni kell, és keresni a megfelelő válaszokat.

Kétségtelen, hogy a társadalmilag hasznos emberi tevékenységek közül aligha akad még egy, amely tisztán önszerveződéssel a szervezettség olyan magas fokára jutott volna el, mint a sport (TÓTH, 2019: 16). A versenysport és különösen a sportrendezvények biztonságával kapcsolatos kérdések azonban egyre kifinomultabb jogi szabályozást is igényeltek.

A sportrendezvények biztonsági kockázat szerinti minősítése

Hazánkban a jelentősebb sportrendezvények biztonsági kérdéseit tekintve, a mérkőzésekre történő előkészületek során alapvető fontosságú a biztonsági kockázat szerinti minősítés, mivel ettől függ többek között az, hogy ki által és milyen módon, milyen eszközökkel történik majd a biztosítás.

A minősítési eljárás alapvetően az öt látványcsapatsportág: a labdarúgás-, a kézilabda-, a kosárlabda-, a vízilabda-, valamint a jégkorongsportágak országos sportági szakszövetsége által, illetve közreműködésével szervezett versenyrendszer legmagasabb bajnoki osztályában szervezett mérkőzésekre, a legmagasabb bajnoki osztályban szereplő sportszervezetek részvételével megtartott nemzeti kupamérkőzésekre, a nemzetközi kupamérkőzésekre, valamint a nemzeti válogatottak mérkőzéseire vonatkozik. A megjelölt sportágak tekintetében egyéb esetekben is minősíteni kell a sporteseményt, például ha a részt vevő sportszervezetek szurkolóival szemben – a csapatuk részvételével megrendezett sportrendezvénnyel összefüggésben a sportrendezvény időpontját megelőző évben – jogsértő cselekmény elkövetése miatt rendőri intézkedésre került sor, vagy ha olyan körülmény merült fel, amely a szurkolók, illetve a szurkolótáborok közötti várható összecsapásra utal. Ugyanakkor a szabályozás – a női kézilabda-mérkőzések kivételével – nem vonatkozik a női bajnokságok mérkőzéseire.¹

A sportról szóló 2004. évi I. törvény (a továbbiakban: Stv.) alapján a sportrendezvény biztonsági minősítése: *normál, fokozott, vagy kiemelt biztonsági kockázatú* lehet,² amelyről a *Sportrendezvényeket Biztonsági Szempontból Minősítő Bizottság* (a továbbiakban: minősítőbizottság) javaslata alapján az *Országos Rendőrfőkapitányság* (a továbbiakban: ORFK) határoz. A minősítőbizottság az ORFK, a katasztrófavédelem, az Országos Mentőszolgálat, az Országos Bírósági Hivatal

¹ A részletes szabályokat a sportrendezvények biztonságáról szóló 54/2004. (III. 31.) Korm. rendelet tartalmazza.

² Stv. 68/A. § (2) bek.

elnöke, a Legfőbb Ügyészség, a sportpolitikáért felelős miniszter, valamint a sportágak országos sportági szakszövetségei által delegált szakértőkből áll.

A minősítést arra figyelemmel kell kialakítani, hogy a sportrendezvényről az előzetesen rendelkezésre álló adatok alapján alaposan feltehető-e, hogy valamely, a nézők magatartására visszavezethető ok következtében nagyobb, meghatározatlan számú résztvevő életének, testi épségének, vagyonának sérelme vagy annak közvetlen veszélye fenyeget.

A döntésnek jelentős anyagi vonzata is van, hiszen míg a kiemelt biztonsági kockázatú sportrendezvény biztosítását a rendőrség közfeladatként (azaz díjtalanul) végzi, addig fokozott minősítés esetén a sportlétesítményen belüli biztosításért a szervezőnek térítési díjat kell fizetnie a rendőrség részére, valamint a rendezői létszámot is a rendőrség által meghatározott számra kell emelni.

Normál és fokozott biztonsági kockázatú sportrendezvényeken a sportlétesítményen belüli biztonságért a szervező felel. A fokozott biztonsági kockázatú sportrendezvény szervezője a sportrendezvény időpontját megelőző 15 napon belül köteles felkérni a sportrendezvény helye szerint illetékes helyi rendőrkapitányságot a sportlétesítményen belüli rend fenntartásában térítés ellenében történő közreműködésre. Normál biztonsági kockázatú sportrendezvényen a szervező a rendőrség közreműködését térítés ellenében igénybe veheti. A normál és a fokozott biztonsági kockázatú sportrendezvény térítés ellenében végzett biztosításához szükséges rendőri erő- és eszközigényt, valamint annak ellenértékét a rendőrség és a szervező a tervezett rendezői létszám, a sportlétesítmény biztonságtechnikai állapota, a sportrendezvény időtartama, valamint a szükséges rendőri létszám figyelembevételével határozza meg. Természetesen a közterületek biztosítását a mérkőzések idején közfeladatként szintén a rendőrség látja el.

Fokozott biztonsági kockázatú sportrendezvény esetében a szervező a biztonságos lebonyolítás érdekében köteles

- a) a sportrendezvény térítés ellenében történő sportlétesítményen belüli biztosítását kezdeményezni;
- b) a belépésre jogosító igazolások számáról a rendőrség részére tájékoztatást adni;
- c) a rendezői létszámot a rendőrség által meghatározott számra emelni;
- d) a szurkolók parkolását, az elhelyezett gépjárművek őrzését szervezni és biztosítani; valamint
- e) a rendezői listát előzetesen a rendőrség részére átadni.

Labdarúgássportág esetén külön előírások vannak a kiemelt biztonsági kockázatú mérkőzésre utazó sportszervezet tekintetében. A kiemelt biztonsági kockázatú

sportrendezvényre utazó sportszervezet vagy annak biztonsági felelőse a sportesemény biztonságos lebonyolítása érdekében köteles

- a) megszervezni a vendégjátékra utazó szurkolók szervezett utaztatását;
- b) intézkedni a sportszervezet szurkolóinak létszámával arányban álló számú, a vendég sportszervezet által biztosított utazó rendező biztosítási sáról; valamint
- c) részt venni a szurkolói beléptetésben és a vendégsektor biztosításában.

A kamerával történő megfigyelés esetén is fontos jelentősége van annak, hogy a sportrendezvény milyen biztonsági kockázatú minősítést kapott. A szervező – rendező alkalmazása esetén a rendező – és az utazó sportszervezet képviselője a sportrendezvények biztonságáról szóló kormányrendelet hatálya alá nem tartozó versenyrendszerben szervezett, valamint a normál és fokozott biztonsági kockázatú sportrendezvény ideje alatt – annak helyszínén, a beléptetésre váró szurkolók által elfoglalt közterületen és a nézők részére kijelölt parkolóban – a résztvevők személyi és vagyonszüksége érdekében jogosult a labdarúgáspörtag tekintetében a fokozott, valamint valamennyi kiemelt biztonsági kockázatú sportrendezvény ideje alatt köteles a résztvevőket a rendőrség által meghatározott helyszínekre, a rendőrség által meghatározott számban elhelyezett, valamint a szervező, vagy – rendező alkalmazása esetén – a rendező testére rögzített, a résztvevők egyedi azonosítását lehetővé tevő minőségű felvételt biztosító kamerával megfigyelni, és a felvételt rögzíteni.

A 2022-es évben 163 kiemelt és 1404 normál biztonsági kockázatra vonatkozó minősítés történt, míg fokozott nem volt. A kiemelt mérkőzések magas száma annak köszönhető, hogy ebben az időszakban rendezték meg az EHF EURO 2022 férfikézilabda-Európa-bajnokságot, valamint a FINA 2022 vízilabda-világbajnokságot, amelyek valamennyi mérkőzése a legmagasabb biztonsági kockázat szerinti minősítést kapta.³

A fokozott biztonsági szint az évek során egyre inkább kiüresedett, létjogosultsága kérdésessé vált. Ez nem véletlen, hiszen a szervező klubok vagy sportági szakszövetségek valójában ellenérdekeltek abban, hogy a sportrendezvény fokozott minősítést kapjon, mivel ebben az esetben térítési díjat kellene fizetniük a rendőrség részére. Többek között ennek okán is a nagyobb biztonsági kockázatot jelentő sportesemények inkább kiemelt fokozatúak lesznek, ami ugyanakkor ellentmondásosnak tekinthető, hiszen általában pont ezek a mérkőzések vonzanak több nézőt és generálnak magasabb bevételeket. Éppen

³ Az ORFK Közrendvédelmi Főosztály Csapatszolgálati Osztály adatigénylésünkre 2023. január 30-án adott válasza.

ezért megfontolandó a kétszintűre (normál/kiemelt) redukált minősítési rendszer bevezetése, illetve kiemelt sportrendezvény esetén is térítési díj fizetése (például a nézőszám vagy a bevétel meghatározott arányában).

Beléptetés és ruházatátvizsgálás

A szervező – illetve rendező szerv (rendező) alkalmazása esetén a szervező és a rendező egyetemlegesen – felelős a sportrendezvények előírásoknak megfelelő lebonyolításáért.⁴ E feladat teljesítése során kiemelt jelentősége van annak, hogy mely személyek milyen állapotban lehetnek jelen a sportrendezvényeken, milyen magatartást tanúsítanak, és milyen tárgyakat vihetnek be, illetve tarthatnak maguknál.

Ennek elsődleges ellenőrzésére az úgynevezett *beléptetésnél* van lehetőség, amit az Stv. is szabályoz. Hangsúlyozni szükséges, hogy nem könnyű feladatról van szó, mivel viszonylag rövid időn belül kell – sportszakmai szempontból kedvező esetben – nagyobb létszámú tömeget ellenőrizni.

Az Stv. 71–72. §-ai tartalmazzák a beléptetés szabályait, így többek között például azt, hogy a néző érvényes jegy vagy bérlet birtokában van, nem áll nyilvánvalóan alkohol, kábítószer vagy más bódító hatású szer befolyása alatt, tudomásul veszi, hogy a sportrendezvény ideje alatt róla kép- és hangfelvétel készíthető stb. A törvény meghatározza a tiltott tárgyak körét is. Ennek megfelelően a néző akkor léptethető be, ha nem tart magánál szeszes italt, kábítószer, valamint olyan tárgyat, amely a sportrendezvény megtartását, továbbá mások személyi és vagyonbiztonságát veszélyezteti, vagy amelynek a sportrendezvényre való bevitelét a szervező a belépőjegy vásárlása előtt megtiltotta, és erről a belépőjegy vásárlóját megfelelő módon tájékoztatta, valamint nem tart magánál mások iránti gyűlöletre uszító feliratot, zászlót vagy egyébként jogszabály által tiltott önkényuralmi jelképet.

De miként lehet ellenőrizni és megakadályozni a tiltott tárgyak bevitelét? Erre szolgál a *ruházat- és csomagátvizsgálás*. Ha csak a biztonsági szempontokat nézzük, akkor természetesen legmegfelelőbb minden személy teljes körű átvizsgálása lenne, a jogszabály azonban erre nem ad lehetőséget.

A törvény szerint „A sportrendezvényen résztvevő ruházatának, csomagjainak átvizsgálására a rendezvény biztosítását végző rendőr és a biztosítást végző rendező szerv

⁴ Stv. 66. § (1) bek.

alkalmazottja vagy a rendező is jogosult. Kényszerítő eszköz alkalmazására – ha törvény eltérően nem rendelkezik – kizárólag a rendőr jogosult.”⁵

A szabályozás azonban meglehetősen elnagyolt, ami kérdéseket vet fel és aggályosnak tekinthető. Nem véletlen, hogy a sportrendezvényre történő belépés előtt végrehajtott ruházatátvizsgálás gyakorlatával kapcsolatban az évek során több szurkoló emelt már panaszt, mivel szerintük a jelenlegi végrehajtás a személyiségi jogaikat sérti. A ruházatátvizsgálás gyakorlata a ruházattal fedett testfelület érintésével is jár, ami a hatályos jogszabályokat figyelembe véve felvethet célszerűségi, alkalmassági és arányossági kérdéseket.

Az egyik panaszos⁶ az alapvető jogok biztosához fordult, és beadványában részletezte a megítélése szerint jogsértő, megszegyenítő, megalázó, a testfelület végigtapogatásával járó – véleménye szerint jogszabállyal alá nem támasztott – ruházatátvizsgálási gyakorlatot, és javasolta annak felülvizsgálatát (BERNAU, 2019).

Az ombudsmani válasz lényege: az átvizsgálás pontos módozatát a jogszabályok nem írják le, a testfelület megtapogatására a vonatkozó törvények nem adnak lehetőséget. A biztonsági ellenőrzéssel kapcsolatos észrevételeivel, konkrét panaszaival forduljon a Magyar Labdarúgó Szövetség, valamint a Magyar Kosárlabdázók Országos Szövetsége elnökségéhez, ahol érdemben tudnak intézkedni hosszabb távon annak érdekében is, hogy a beléptetés kifogásolt jelenlegi gyakorlatát a legmodernebb biztonságtechnikai berendezések alkalmazása váltsa fel.

Ennek fényében érdemes áttekintenünk a jogi szabályozást és a törvényes lehetőségeket.

Kiindulópontként meg kell állapítani, hogy a *motozás* és a *ruházatátvizsgálás* lényegesen különbözik egymástól! A *motozás* az ügyész vagy a nyomozó hatóság által elrendelt olyan büntetőeljárás kényszerintézkedés, amely az emberi méltóság sérthetetlen alkotmányos jogát⁷ korlátozza, bizonyíték vagy elkobozható dolog megtalálása érdekében.

De valójában mit nevezünk ruházatnak? A *ruházat* azoknak az anyagoknak (elsősorban textíliáknak vagy bőröknek) az összefoglaló neve, amiket az ember magára ölt. Ehhez hasonló értelmező rendelkezést tartalmaz a *rendőrségi törvény*, amely szerint „*ruházat: az intézkedéssel érintett személy testén viselt, illetőleg*

⁵ Stv. 71. § (4) bek.

⁶ Dr. Hoós Tibor nyugalmazott törvényszéki tanácselnök, címzetes táblabíró.

⁷ Alaptörvény II. cikk.

az intézkedés helyszínén nála lévő, vagy a közvetlen felügyelete alatt, illetve rendelkezésére álló ruházat, csomag és tárgy”⁸.

A sportrendezvények biztonságáról szóló 54/2004. (III. 31.) Korm. rendelet a ruházatátvizsgálás kérdéséről egyáltalán nem ejt szót, a személy- és vagyónvédelmi, valamint a magánnyomozói tevékenység szabályairól rendelkező törvény azonban a következőképpen fogalmaz: „A vagyónőr a megbízó közterületnek nem minősülő létesítményének őrzése során jogosult: csomagja tartalmának bemutatására felszólítani, rajta és csomagján kizárólag fémtárgyak kimutatására alkalmas eszközt alkalmazni, ennek visszautasítása esetén a rendezvényen való részvételét megtiltani.”⁹

A sportlétesítmények pályarendszabályai csak általánosságban beszélnek ruházat- és csomagátvizsgálásról, annak konkrét végrehajtási módját nem jelelték meg.

A ruházatátvizsgálás véleményünk szerint elvileg kétféle módon hajtható végre:

- a) *A ruházatot viselő személytől elkülönítetten*, a ruházat levetésével, átadásával. Ez csak a felsőruházat egy részének ellenőrzésekor oldható meg viszonylag gyorsan és egyszerűen (például kabát), mivel egyéb ruhadarabok átadása már szeméremszétsétes lehet. Ezért e vizsgálati módszer alapos alkalmazásához megfelelő (állandó vagy ideiglenes) helyiségek kialakítása szükséges.
- b) *A ruházatot viselő személyen történő ellenőrzéssel*. Ez történhet szemrevételezéssel, műszeres vizsgálattal vagy tapogatással.

A sportrendezvényekre történő beléptetésnél a gyakorlatban jelenleg leggyakrabban a rendezők (személy- és vagyónőrök) a testfelület tapogatásával végzik a ruházat-ellenőrzést, mivel a biztonsági cégek ezt tartják a leggyorsabb, legegyszerűbb és legolcsóbb módszernek. Ez kétségkívül személyiségi jogot sértően megalázó lehet még akkor is, ha a vizsgálatot végző személy elkerüli a nemi szervek, intim testrészek érintését, bár e vonatkozásban a határvonalakat nehéz pontosan megállapítani és betartásukat megvalósítani.

A testfelület megtapogatásával történő ruházatátvizsgálásra – amint azt az alapvető jogok biztosa is megállapította – jelenleg egyetlen jogszabály sem ad lehetőséget.

Konkrét bírósági ítélet is megállapítja, hogy a sportrendezvény helyszínére kísérés során alaptalanul alkalmazott rendőri kényszerintézkedés (ruházatát-

⁸ 1994. évi XXXIV. törvény 97. § (1) bek. (b) pont.

⁹ 2005. évi CXXXIII. törvény 26. § (1) bek.

vizsgálás) megalapozza a felperes személyiségi jogainak megsértését. Bár a jogerős ítélet szerint „*más személy ruházatának az akarata ellenére történő jogellenes átvizsgálása megalázó, kellemetlen és az emberi méltóságot sértő cselekmény*”, e határozat nem vonható a sportrendezvényekre való belépés során történő ruházatátvizsgálás körébe, mivel a felperes átvizsgálására jogszabályi felhatalmazás nélkül, nem beléptetéskor, hanem egy bevásárlóközpont közelében, szurkolótársai közül kiemelve került sor. Témánk szempontjából ugyanakkor abból a szempontból van jelentősége, miszerint a bíróság személyhez fűződő jogot sértőnek tartja az indokolatlan ruházatátvizsgálást.¹⁰

A ruházatátvizsgálás jelenlegi gyakorlatának alacsony hatékonyságát támasztja alá az alábbi két adalék is, amely rámutat arra a problémára, hogy az intim testrészeknél tudatosan elrejtett tiltott tárgyak bevitelét a test tapogatásával történő ruházatátvizsgálással nem lehet megakadályozni.

Tóth Nikolett Ágnes (2019: 66) kutatási adatai szerint a válaszadó szurkolók legnagyobb százaléka többször juttatott már be stadionba pirotechnikai eszközöket, amelyeket többnyire a nadrágjukban rejtettek el, és számtalanszor vittek már be szűrő-vágó eszközöket is, mert a ruházatátvizsgálás sok esetben felületes volt.

Az utóbbi időben sportrendezvényen történt legsúlyosabb jogsértés (a 2017. november 4-én, a Groupama Arénában megrendezett FTC–DVSC-labda-rúgó-mérkőzés szünetében lincselésszerű tömegverekedés és késelés) kapcsán Baranyai Imre, az FTC biztonsági igazgatója a klub nevében a következő tájékoztatást adta: „*A verekedésekben résztvevőknek – a vizsgálatok lezárásáig – haladéktalanul felfüggesztjük a belépésre jogosító szurkolói kártyáját, annak is, aki kést hozott be, azoknak is, akik megszegtek bármilyen egyéb módon a pályarendszabályban foglaltakat. Azt azonban meg kell jegyezniünk, hogy a biztonsági szolgálat kizárólag ruházatátvizsgálására jogosult, testüreg motozást nem hajthat végre. Márpedig egy kést akár a farpofa közé elrejtve is behozhat bárki, vagy a cipőjében, kabátba varrva. A fémdetektoros kapuk használata lassítaná a beléptetést, akár 4-5 óra időtartamra is elhúzódhat. Ide nem szeretnénk eljutni*” (FTC, 2017).

Indokoltnak tűnhet, hogy – célszerűségi, alkalmassági, arányossági szempontokra, valamint a gyakorlati tapasztalatokra figyelemmel – nem valamenynyire, hanem főként csak a valószínűsíthetően sokkal nagyobb biztonsági kockázatot jelentő nézőknél (például bizonyos szektorba belépők, úgynevezett ultra szurkolók stb.) kellene alkalmazni a ruházatátvizsgálást. Így arra bizonyos esetekben alaposabb módon, elkülönítetten, technikai eszközök használatával

¹⁰ A Győri Ítélet tábla Pf.III.20.330/2017. számú ítélete.

is lehetőség nyílna. Ugyanakkor létezik olyan álláspont, amely szerint a nem mindenkire egyformán kiterjedő átvizsgálás diszkriminációnak minősülhet, valamint a rendőrség is közigazgatási bírsággal szankcionálja a nem teljeskörűen végrehajtott ruházatátvizsgálást.

A kérdés tisztázása érdekében állásfoglalást kértünk az Egyenlő Bánásmód Hatóságtól (a továbbiakban: EBH)¹¹ a következő kérdésben: *„Séríti-e az egyenlő bánásmód követelményét, ha a sportrendezvényre történő belépés előtt nem valamennyi szurkoló, hanem csak egyes személyek (pl. meghatározott szektorba belépni szándékozók) ruházatának átvizsgálása kerül sor?”*

Az EBH válaszában kifejtette, hogy az egyenlő bánásmódról szóló 2003. évi CXXV. törvény (a továbbiakban: Ebktv.) értelmében abban az esetben sérül az egyenlő bánásmód követelménye, ha valakit a törvényben felsorolt (valós vagy vélt) úgynevezett védett tulajdonsága miatt ér hátrány.

A védett tulajdonságok körét az Ebktv. 8. §-a határozza meg, amely szerint védett tulajdonság többek között például valakinek a neme, faji hovatartozása, bőrszíne, nemzetisége, fogyatékosága, vallási vagy világnézeti meggyőződése, szexuális irányultsága stb., valamint a felsorolás utolsó, t) pontja szerint egyéb helyzete, tulajdonsága vagy jellemzője (a továbbiakban együtt: tulajdonsága). Ez azonban nem jelenti azt, hogy a felsoroltakon kívül minden egyéb tulajdonság, jellemző védett tulajdonságnak minősülne. A t) pont körében is csak a felsoroltakhoz hasonló jellegű tulajdonságok jöhetnek számításba.

Az EBH arról is tájékoztatott, hogy a hatóság joggyakorlatában korábban előfordult már olyan eset, amikor a kérelmezők védett tulajdonságként arra hivatkoztak, hogy egy bizonyos futballcsapat szurkolói, és állításuk szerint emiatt hátrány érte őket. Jogszabályi hivatkozásként az Ebktv. 8. § j) pontját (más vélemény) és t) pontját (egyéb helyzet) jelölték meg. A hatóság az adott ügyben meghozott határozatában úgy foglalt állást, hogy *az, hogy valaki egy meghatározott futballcsapat szurkolója, nem értelmezhető védett tulajdonságként, sem a 8. § j), sem a t) pontja alapján, ezért a kérelmet – védett tulajdonság hiányára tekintettel – elutasította. Ezt a határozatot a bíróság felülvizsgálta, és osztotta a hatóság fentiek szerinti álláspontját.*¹²

¹¹ Az Egyenlő Bánásmód Hatóság 2021. január 1-jén beolvadt az Alapvető Jogok Biztosának Hivatalába, annak elkülönült szervezeti egységként működik Egyenlő Bánásmódot Felelős Főigazgatóság néven.

¹² A Fővárosi Közigazgatási és Munkaügyi Bíróság 8.K.31.540/2016/4. számú ítélete.

Úgy véljük, hogy a ruházatátvizsgálás kérdésköre tekintetében a magyar jogrendszerben *szabályozási hiány* tapasztalható, amely nem egyeztethető össze a jogállamiság elvéből levezetett normavilágosság követelményével, mert a szabályozás tartalom nélküli, értelmezhetetlen, nem kiszámítható és a címzetek számára nem előre látható és azonosítható jelentéstartalmat hordoz. A jogszabályok pontos, világos megfogalmazásának követelménye elengedhetetlen, hiszen az a funkciójuk, hogy az emberi magatartásokat kiszámítható, előre látható módon vezéreljék.

Az Alkotmánybíróság már a 9/1992. (I. 30.) AB határozatában megállapította, hogy *„A jogállam nélkülözhetetlen eleme a jobbiztonság. A jobbiztonság az állam – s elsősorban a jogalkotó – kötelességévé teszi annak biztosítását, hogy a jog egésze, egyes részterületei és az egyes jogszabályok is világosak, egyértelműek, működésüket tekintve kiszámíthatóak és előreláthatóak legyenek a norma címzettjei számára.”*

A 11/1992. (III. 5.) AB határozatban az Alkotmánybíróság kifejtette, hogy a jobbiztonság megköveteli a jogszabályok olyan világos és egyértelmű fogalmazását, hogy mindenki, akit érint, tisztában lehessen a jogi helyzettel, ahhoz igazíthassa döntését és magatartását, és számolni tudjon a jogkövetkezményekkel. Ideértendő az is, hogy ki lehessen számítani a jogszabály szerint eljáró más jogalanyok és állami szervek magatartását.

A sportrendezvényre történő belépés előtt végrehajtott ruházatátvizsgálással kapcsolatos törvényes gyakorlat kialakítása céljából, a fent megfogalmazottakra figyelemmel, az alábbiak javasolhatók:

- a) *Kodifikáció kezdeményezése a ruházatátvizsgálás pontos tartalmának és a végrehajtás részletes módjának meghatározására. A ruházatátvizsgálást végre lehet-e hajtani a ruházatot viselő személy testfelületének érintésével, ha igen, akkor mely testfelületeket érintően, vagy csak szemrevételezéssel, vizuálisan, illetve a ruházat átadásával, kizárólag a ruházat érintésével. Erre sor kerülhetne a sporttörvény 71. § (4) bekezdésének kiegészítésével.*
- b) *A kérdéskört egyértelműen rendező jogszabály hatálybalépéséig az alábbi szempontok figyelembevételét javasoljuk:*
 - A ruházat nem azonosítható az emberi testtel. A ruházatátvizsgáláskor kerülni kell a testfelület tapogatását, az nem a test átvizsgálását jelenti, ami valóban személyiségi jogokat sérthet.
 - A ruházatátvizsgálást, a célszerűségi, alkalmassági, arányossági szempontokra, valamint a gyakorlati tapasztalatokra figyelemmel, szurkolóbarát módon, szelektíven, az elenyésző jogsértő kisebbség miatt a jogkövető többséget nem büntetve, nem minden néző beléptetésekor lenne szükséges alkalmazni.

- A tapasztalatok azt mutatják, hogy az átvizsgálások jelenlegi gyakorlata ellenére is egyes sportrendezvényekre nagy mennyiségben jutnak be tiltott tárgyak, főként pirotechnikai eszközök. Ennek megelőzésére a ruházatátvizsgálás nem elegendő, nem elég hatékony. Célszerűbb egyéb (technikai és módszertani) megoldások alkalmazása, a klubok együttműködésével a jogsértő személyek következetes kizárása, kitiltása.

Pirotechnikai eszközök jogellenes használata

Az utóbbi években – főként a hatékonyabb, egyértelműbb jogi szabályozásnak és versenyszervezésnek, valamint a szakszerűbb hatósági fellépésnek köszönhetően – hazánkban sokat javult a sportrendezvények biztonsági helyzete, ami a nagyfokú nyilvánosság miatt is fontos társadalmi érdek. Az új, integrált megközelítésű biztonsági filozófia biztonság–biztosítás–szolgáltatás hármasszerében a stadionbiztonság, a megelőzés, a kommunikáció, valamint a személy- és vagyónvédelemhez nélkülözhetetlen infrastrukturális feltételek megteremtése vált a stratégia elvárásai szerint szükségessé. Ugyanakkor a *pirotechnikai eszközök* jogellenes használata az a terület, amelyen mindmáig nem sikerült érdemi előrelépést elérni és hathatós, eredményes prevenciót alkalmazni, az egyes klubokra kirótt, esetenként milliós nagyságrendű büntetések ellenére sem. A magyarországi stadionokban továbbra is gyakori, különösen a frekvenciáltabb mérkőzéseken, a pirotechnikai eszközök használata, és azok számos szurkolói csoport támogatását élvezik.

A pirotechnikai eszközök sportrendezvényeken történő jogellenes használata – eseti kivételektől eltekintve – kifejezetten a labdarúgó-sportrendezvényekre jellemző. Figyelemmel arra, hogy sérülés veszélyével járhat, a sportrendezvényeken történő, az előírásoknak nem megfelelő alkalmazásuk az élet- és vagyonbiztonságot súlyosan veszélyeztetheti. A szabálysértési törvény¹³ 182. §-ában meghatározott polgári felhasználású robbanóanyaggal és pirotechnikai termékkel kapcsolatos szabálysértés elkövetése miatt a rendőrségi szabálysértési hatóságok járnak el, emellett a közterület-felügyelő és a hivatásos katasztrófavédelmi szerv erre felhatalmazott ügyintézője helyszíni bírságot is kiszabhat.

A jogsértéseket jellemzően a stadiont övező közterületeken, a beléptetés során, illetve a mérkőzések nézőterein – helyszíni észlelés, illetve kamerafelvétel alapján – sikerül felderíteni. A Szabs. tv. 182. §-ában nevesített szabálysértésen

¹³ A szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról és a szabálysértési nyilvántartási rendszeréről szóló 2012. évi II. törvény (a továbbiakban: Szabs. tv.).

túl, a sportrendezvényen pirotechnikai termékekkel kapcsolatosan más szabálysértések (rendzavarás, garázdaság) is megvalósulhatnak, amelyek esetében a rendőrség előkészítő eljárást folytat le, a joghátrányt pedig az illetékes bíróság állapítja meg.

A Szabs. tv. 19. § (1) bekezdése szerint a sportrendezvényen való részvétellel, az odautazással vagy az onnan történő távozással összefüggő szabálysértés miatt az eljárás alá vont személy kitiltható bármelyik sportszövetség versenyrendszerében megrendezendő sportrendezvényről, valamint bármelyik sportszövetség versenyrendszerében megrendezett sportesemény helyszínéül szolgáló sportlétesítményből. A szabálysértési hatóságok az eljárások során többségében pénzbírságot szabnak ki, emellett indokolt esetben élnek a kitiltás alkalmazásával is. Figyelmeztetést jellemzően fiatalokú személyekkel szemben alkalmaznak.

Az ultra szurkolói csoportok véleménye szerint viszont a „pirózás” a szurkolói kultúra része, amely jobb és élénkebb hangulatot teremt, így tudják kimutatni a csapatuk iránti szenvedélyüket és támogatásukat. Úgy vélik, hogy a szervezett szurkolói csoportok tagjai a megfelelő eszközöket teljesen veszélymentesen tudják használni, nem betiltani, hanem bizonyos feltételek mellett engedélyezni kellene a pirotechnika alkalmazását, ezért a jogi szabályozás újragondolását javasolják.

A *pirózás* kétségkívül gyakran látványosnak és hangulatfokozónak tűnhet, valójában azonban rendkívüli biztonsági kockázatokat rejt magában. A pirotechnikai eszközök és fáklyák akár 2000 °C-on is éghetnek, és súlyos sérüléseket okozhatnak a használóknak és a nézőtársaknak. Számos olyan esemény is történt, amelyek légzési nehézségeket, szorongást és kényelmetlenséget okoztak az embereknek. Többször gyerekeket is elsősegélyben kellett részesíteni légzési nehézségek miatt (WEMBLEY, 2022), de robbanás miatti súlyos kézsérülések is előfordulnak gyerekeknél (NEMZETI SPORT, 2018).

A pirotechnikai eszközök nemcsak a szurkolókat veszélyeztetik, hanem a játékosokat is. Ebből a szempontból leggyakrabban a nézőkhöz általában legközelebb lévő kapusok válnak szenvedő alannyá (MARGITAY – MARGITAY, 2013: 48–49).

A FIFA és az UEFA fegyelmi szabályzata szerint a szövetségek és a klubok felelősek minden helytelen viselkedésért a mérkőzések megszervezésével kapcsolatban, ideértve a „*the lighting of fireworks or any other objects*” – tehát tűzijátékok vagy más tárgyak – begyújtását is, az MLSZ szabályai ugyancsak tiltják a pirotechnikai eszközök nézők általi használatát.

A pirotechnikai eszközök jogszabálytól eltérő felhasználása, sőt birtoklása is minden esetben szabálysértés, ami a rendőrök számára intézkedési kötelezettséget határoz meg. Ha a pirotechnikai eszközt a pályára bedobják, és a rendező az illetőt ki akarja emelni, az elkövető azonban erőszakkal vagy fenyegetéssel ellenáll, a rendbontás bűncselekményét valósítja meg.

Ugyanakkor mindenképpen meg kell említeni azt a kettős beszédet, kettős megnyilvánulást, amely nagyon sokszor tapasztalható a klubok részéről. Míg ugyanis hivatalosan tiltják a pirotechnikai eszközök használatát, a klubot bemutató, népszerűsítő anyagokban a szurkolótáborok gyakran éppen pirózás közben láthatók. Ugyanez figyelhető meg a média részéről is, mivel nem ritkán elismerően számolnak be a szurkolók *pirózásáról*.

Ugyancsak többször felmerült, bizonyos esetekben pedig nyilvánvalóvá is vált, hogy a stadionba a tiltott pirotechnikai eszközöket nem a szurkolók, hanem a játékosok, a stábtagnak, a büfések, tehát olyan személyek vitték be, akiket nem ellenőriztek a belépés során. Ezáltal természetesen a nézők ruházatátvizsgálása is ebből a szempontból elveszti jelentőségét. Az FTC korábbi masszőre például elmondta, hogy ő csempészte be a petárdákat a stadionba, majd átadta egy riporternek, aki kiadta a szurkolóknak (ÜLLŐI129, 2021).

Az UEFA 2017-ben széles körű szakmai egyeztetés keretében – nemzetközi szakértők és a szurkolói csoportok ernyőszervezeteinek bevonásával – megvizsgálta a pirotechnikai eszközök biztonságos felhasználásának lehetőségeit. Megállapítást nyert, hogy a pirotechnikai eszközök zsúfolt környezetben, így a stadionok lelátóin való használata súlyos – rövid és hosszú távú – egészségi és biztonsági kockázatokat jelent.

Kétségtelen, hogy a pirotechnikai ipar olyan alacsony füstkibocsátású és „hidegégésű” pirotechnikai termékek kifejlesztésén dolgozik, amelyek alapanyaga általában a nitrocellulóz, szemben a hagyományosabb szerves oxidálószerekkel és hajtóanyagokkal. Ám ezek az eszközök sem küszöbölnek ki minden olyan veszélyt, amelyet a hagyományos pirotechnikai eszközöknek más személyek közelében való használata hordoz magában.

A Szurkolói Iroda megkeresése után az MLSZ hasonlóan széles körű egyeztetést folytatott a rendőrséggel, a katasztrófavédelemmel és a Pirotechnikusok Érdekvédelmi Szervezetével együttműködve. E konzultációs folyamat eredménye szerint a pirotechnikai eszközök összetétele, feketelőpor-tartalma, a felhasználás sajátosságai, továbbá a szurkolói csoportok érdekei miatt nem lehetséges olyan felhasználási környezet létrehozása és termékkör kialakítása, amely a szurkolói igényeket és a biztonsági követelményeket is teljesíteni tudná.

Mindazonáltal elgondolkodtató egyes klubok azon álláspontja, amely szerint elvi aggályait is többször megfogalmazták a kollektívnek tartott büntetések (például zárt kapus mérkőzések elrendelése) miatt, különösen akkor, ha a vétkes elkövető beazonosítása megtörtént, és szankcionálható.

Bizonyos esetekben azonban lehetőség nyílik pirotechnikai eszközök jogszerű használatára a stadionokban, a program részeként, előzetes engedély alapján, szakemberek által történő működtetés során (KABÓK et al., 2009: 143–145). Erre több alkalommal is volt példa, nyitó- vagy záróünnepségek, bajnoki címek, kupagyőzelmek ünneplésekor.

Összegzés

A futball kétségkívül megváltoztatta a földkerekség kultúráját a XX. században, és ma a legnépszerűbb szórakozási forma a világon, óriási társadalmi hatással. Siker esetén nemcsak az illető ország labdarúgása értékelődik fel, de a gazdaságot is felpörgeti, sőt a sikeres szereplés az adott társadalmi berendezkedést is támogathatja.

A szurkolás sokszor euforikus közösségi élményt nyújt, a mérkőzések hatalmas érzelmeket képesek kiváltani játékosokból és nézőkből egyaránt. A nagy tömegeket megmozgató rendezvények biztonságos lebonyolítása önmagában is jókora erőpróba a szervezők számára, a sporteseményeknél pedig ehhez hozzájárul még az érzelmeik és indulatok gyakran kiszámíthatatlan, váratlan kitörése, változása is. Éppen ezért a sportrendezvények biztonságos megrendezése rendkívül komplex, sokrétű, alapos szakmai felkészültséget, tudást és tapasztalatot igénylő feladat. Jelen tanulmány e kérdéskör három szegmensét vizsgálta: a sportrendezvények biztonsági kockázat szerinti minősítését, a beléptetés témáját a ruházatátvizsgálásra fókuszálva, valamint a pirotechnikai eszközök jogellenes használatát. Az elemzés során az alábbi következtetésekre jutottunk: indokolt átgondolni a háromfokozatú (normál, fokozott, kiemelt) biztonsági kockázat szerinti minősítés rendszerét, mivel jelenleg többnyire a legnagyobb veszélyeket jelentő, „legbálszemből” szurkolókat maguk mögött tudó klubok járnak jól, mivel a kiemelt biztonsági kockázat szerinti, és jellemzően a legnagyobb bevételt hozó mérkőzéseket a rendőrség közfeladatként, azaz díjtalanul biztosítja. Ezt az álláspontot alátámasztja a fokozott biztonsági kockázatú minősítések minimális aránya is, amelyre 2022-ben már egyetlen alkalommal sem került sor.

A nézők a belépőjegyek megvásárlásával – a pályarendszabályok előírásai alapján is – valóban hozzájárulnak ruházatuk törvényes átvizsgálásához, ezt azonban nem lehet azonosnak tekinteni a testfelület megtapogatásához való

hozzájárulással. Az átvizsgálás részletes módját, pontos módozatát a hatályos jogszabályok nem határozzák meg, a testfelület megtapogatására nem adnak lehetőséget. Álláspontunk szerint a jelenlegi jogszabályi környezetben a ruházatátvizsgálás tapogatással történő végrehajtására csak túlzottan tág, kiterjesztő és emiatt nem megengedhető jogértelmezés nyomán kerül sor. Kétségtelen, hogy a nemzetközi gyakorlat is eltérő, különböző példákat lehet felsorakoztatni, ez azonban nem lehet akadálya a jogbiztonságot és az alkotmányossági szempontokat kielégítő, megfelelő hazai jogi szabályozásnak.

A hazai stadionokban az egyik leggyakoribb jogsértő magatartás a pirotechnikai eszközök jogellenes használata. E vonatkozásban kibékíthetetlennek tűnő ellentét áll fenn a sportági szövetségek (FIFA, UEFA, MLSZ) és az ultraszurkolói csoportok között. A szövetségek – kutatási eredményekre is hivatkozva – határozottan tiltják a pirotechnikai termékek stadionokban történő ellenőrizetlen alkalmazását, míg a szurkolói csoportok véleménye szerint a pirózás a szurkolói kultúra része, ami jobb és élénkebb hangulatot teremt. Hiába történnek időnként sérülések, veszélyhelyzetek, hiába kell esetenként a füstfelhő miatt szüneteltetni a mérkőzéseket, az ultraszurkolók nem mondanak le a pirózásról, amihez hozzájárul a világháló bizonyos oldalain [például az ULTRAS-TIFO (2021) és hasonló website-ok] való szereplés és versengés is.

Minden pirotechnikai eszköz működésének alapja, hogy a bennük lévő kémikáliákat égési melléktermékké alakítják és ezzel gázt, hőt, fényt, hangot vagy ezek kombinációját hozzák létre. Szükséges hangsúlyozni, hogy a pirotechnikai eszközök „normális” működés esetén is potenciális veszélyeket hordoznak, ezek az eszközök sem meghibásodásmentesek, mely esetekben „abnormálisan” működnek. A szabványoknak megfelelő pirotechnikai eszközökön mindig feltüntetik az úgynevezett „biztonsági távolságot”, ami mindenképpen nagyobb, mint a zsúfolt stadionokban rendelkezésre álló távolság. Éppen ezért a gyártók sem tartják biztonságosnak a pirotechnikai eszközök szurkolókkal teli lelátókon való használatát.

Felhasznált irodalom

- KABÓK J. – KÉPÍRÓ J. – KOVÁCS P. (2009): *Sportrendezvények biztosítása a gyakorlatban*. Budapest: Személy-, Vagyonvédelmi és Magánnyomozói Szakmai Kamara.
- MARGITAY R. – MARGITAY Zs. (2013): *Ferencváros–Újpest. A futballháború*. Budapest: ABA Könyvkiadó.

- SÁRKÖZY T. (2019): A sportjog fogalma, helye a jogrendszerben, belső tagozódása. In: SÁRKÖZY T. (szerk.): *A magyar sport jogi szabályozása*. Budapest: HVG-ORAC, 15–39.
- SZABÓ J. (2003): *Futballhuliganizmus*. Budapest: PolgART.
- TÓTH N. Á. (2017): A sportrendezvények biztosítása az elmúlt évszázad eseményeinek tükrében. *Gazdaság és Jog*, 25(1), 13–19.
- TÓTH N. Á. (2019): *Sportrendészet a sportigazgatás rendszerében*. Budapest: Nemzeti Közszerkeleti Egyetem.

További források

- BERNAU P. (2019): Jogsértő, mégis mindennapos a motozás a sportrendezvények előtt. *Népszava*, október 16.
https://nepszava.hu/3053719_jogserto-megis-mindennapos-a-motozas-a-sportrendezvenyek-elott.
- FTC (2017): A Ferencvárosi Torna Club biztonsági szolgálatának közleménye. *Fradi.hu*, november 6. <https://www.fradi.hu/labdarugas/elseo-csapat/hirek/kozlemeny-18650>.
- NEMZETI SPORT (2018): NB I: hanggránátot adott fia kezébe, súlyos sérülés lett a vége. *Nemzeti Sport Online*, május 27.
https://www.nemzetisport.hu/labdarugo_nb_i/nb-i-hanggranatot-adott-fia-kezebe-sulyos-serules-lett-a-vege-2637983.
- ÜLLŐI129 (2021): Bodnár gyúró a Dinó Sporthíradóban. *Üllői129.hu*, augusztus 23.
<https://ulloi129.hu/2021/08/23/bodnar-gyuro-a-dino-sporthiradoban/>.
- ULTRAS-TIFO (2021): Ferencváros – Újpest 26.29.2021. *Ultras-tifo.net*, szeptember 27.
<https://www.ultras-tifo.net/photo-news/6542-ferencvaros-ujpest-26-09-2021.html>.
- WEMBLEY STADION (2022): The dangers of pyrotechnics at football matches. *Wembleystadium.com*, 10 May.
<https://www.wembleystadium.com/news/2022/05/10/15/51/The-dangers-of-pyrotechnics-at-football-matches>.

KRIMINOLÓGIAI TANULMÁNYOK

REPERTÓRIUM 2013–2022

ISSN 1586-4596 (Nyomtatott)
ISSN 2939-7030 (Online)

Kriminológiai Tanulmányok 50. Jubileumi kötet¹

Országos Kriminológiai Intézet, Budapest, 2013

Szerkesztő: Dr. Vókó György

TAMÁSI ERZSÉBET	7–14. o.
Előszavak – utódokhoz	
GÖDÖNY JÓZSEF	15–26. o.
A bűnözés új jelenségei	
PUSZTAI LÁSZLÓ	27–64. o.
A bűnözés előrejelzése	
KRÁNITZ MARIANN	65–104. o.
Prostitúció fiatal korban – tinédzser prostituáltak	
RÓZSA JÁNOS	105–133. o.
Az emberölésekről	
MÜNNICH IVÁN	135–174. o.
Az emberölést elkövetett személy lélektanáról	
POLT PÉTER – GERENCSÉR BALÁZS – NAGY RÉKA	175–192. o.
A magyar ügyészség az Alaptörvény elfogadása után	
BELOVICS ERVIN ²	193–206. o.
A jogos védelem új rendszerének kialakulása a magyar büntetőjogban	
IRK FERENC	207–224. o.
Teljesítmény és biztonság viszonya a kockázattársadalom szervezeteinek működésében. Makrokriminológiai megközelítés	
VIRÁG GYÖRGY	225–244. o.
Miért erőszakolják meg a férfiak a nőket?	
Gondolatok és elméletek a szexuális erőszakról	
VÓKÓ GYÖRGY	245–260. o.
A büntetés-végrehajtás sajátosságai és tapasztalatai Európában	
<i>Repertórium 1962–2013</i>	261–290. o.

¹ 50. szám: https://www.okri.hu/images/stories/KT/kt50_2013_sec.pdf.

² Interneten nem érhető el.

Kriminológiai Tanulmányok 51.³

Országos Kriminológiai Intézet, Budapest, 2014

Szerkesztő: Dr. Vókó György

VÓKÓ GYÖRGY	7–8. o.
Előszó	
IRK FERENC	15–26. o.
A kockázattársadalom menedzserdevianciáiról	
KEREZSI KLÁRA – INZELT ÉVA – LÉVAY MIKLÓS	27–64. o.
Korrupciós bűncselekmények a büntető igazságszolgáltatás tükrében. Milyen cselekményeket rejtenek a jogerősen elítéltek aktái?	
RITTER ILDIKÓ	65–104. o.
Bevezetés a kábítószer-gazdaságban II.	
PÓCZIK SZILVESZTER	105–133. o.
Régi terrorizmus – újfajta terrorizmus I. Kritikai vizsgálódás a terrorizmuselméletek körében	
BÁRD PETRA	135–174. o.
A bűnügyi együttműködés csapdái: a Tobin-ügy	
KÁRMÁN GABRIELLA	175–192. o.
Bizonyítás az angloamerikai büntetőeljárás rendszerben	
TAMÁSI ERZSÉBET – BOLYKY ORSOLYA – SÁRIK ESZTER	207–224. o.
Az emberöléshez vezető út rizikófaktora fiatalok és fiatal felnőttek körében	
PARTI KATALIN	225–244. o.
A megbízható tájékoztatás elemei az online és a nyomtatott sajtóban – különös tekintettel az ügyészséggel való kommunikációra	
BARABÁS A. TÜNDE – WINDT SZANDRA	245–260. o.
Mediáció körben	
NAGY LÁSZLÓ TIBOR	
A sportrendészet aktuális kérdései	

³ 51. szám: https://www.okri.hu/images/stories/KT/kt51_2014_sec.pdf.

Kriminológiai Tanulmányok 52.⁴

Országos Kriminológiai Intézet, Budapest, 2015

Szerkesztő: Dr. Vókó György

VÓKÓ GYÖRGY	7–10. o.
Előszó	
TAMÁSI ERZSÉBET	11–40. o.
Békésebb világ – fiatal gyilkosokkal	
NAGY LÁSZLÓ TIBOR	41–58. o.
Több ember sérelmére elkövetett emberölések kutatása	
BOLYKY ORSOLYA	59–76. o.
A kiterjesztett öngyilkosságok kriminológiai háttere	
PÓCZIK SZILVESZTER	77–102. o.
Régi terrorizmus – újfajta terrorizmus II.	
A politikai erőszak forrásai és formaváltozatai Nyugat- és Kelet-Európában a XX–XXI. század fordulóján	
RITTER ILDIKÓ	103–121. o.
Kockázati bűncselekmények és cannabispolitika	
IRK FERENC	122–147. o.
A hatalommal és az erőfölénnyel visszaélés kriminológiai vonatkozásai	
KEREZSI KLÁRA – KOVÁCS KRISZTINA – PÁRKÁNYI ESZTER – SZABÓ JUDIT	148–191. o.
A pártfogó felügyelet szerepe a bűnmegelőzésben, különös tekintettel a jogintézmény tervezett változásaira	
SÁRIK ESZTER	192–210. o.
A vallásosság vizsgálata deviáns fiatalok körében	

⁴ 52. szám: https://www.okri.hu/images/stories/pdf_files/kt52_2015_sec.pdf.

Kriminológiai Tanulmányok 53.⁵

Országos Kriminológiai Intézet, Budapest, 2016

Szerkesztő: Dr. Vókó György

VÓKÓ GYÖRGY	7–8. o.
Előszó	
IRK FERENC	9–24. o.
Zöldkriminológia: szemlélet, súlypontok, irányzatok	
SÁRIK ESZTER	25–42. o.
Vallásosság és kriminológia	
KÓ JÓZSEF	43–63. o.
Az ENYÜBS rendszer kriminológiai szempontból	
BOLYKY ORSOLYA	64–80. o.
A terhelti védekezések bírói értékelése emberölési ügyekben	
KISS ANNA	81–97. o.
A hazai büntetőeljárás hatékonyságáról	
RITTER ILDIKÓ	98–117. o.
Remix – Új típusú pszichoaktív anyagok és a büntetőeljárás	
KÁRMÁN GABRIELLA	118–141. o.
Műtárgyhamisítás Magyarországon a büntető igazságszolgáltatásban. Egy empirikus kutatás tapasztalatai	
DERES PETRONELLA	142–167. o.
Néhány észrevétel az uzsora-bűncselekményről egy OKRI- kutatás tükrében	
NAGY LÁSZLÓ TIBOR	168–180. o.
Az ustawka és büntetőjogi megítélése	
SOLT ÁGNES	181–202. o.
Nők, férfiak, fiatalok a börtönben	

⁵ 53. szám: https://www.okri.hu/images/stories/KT/kt53_honlapra.pdf.

Kriminológiai Tanulmányok 54.⁶

Országos Kriminológiai Intézet, Budapest, 2017

Szerkesztő: Dr. Vókó György

VÓKÓ GYÖRGY	7–9. o.
Előszó	
BÁRD PETRA – WOUTER VAN BALLEGOOIJ	10–25. o.
Metszéspontok: uniós büntetőjog és alapjogok	
BELOVICS ERVIN	26–38. o.
A pártatlanság megítélése az Alkotmánybíróság 21/2016. (XI. 30.) AB határozatának tükrében	
POLT PÉTER	39–50. o.
Magyarország külkapcsolatainak hatása a büntetés-végrehajtásra	
BOLYKY ORSOLYA – NAGY LÁSZLÓ TIBOR – SOLT ÁGNES – SZABÓ JUDIT	51–84. o.
Az életfogytig tartó szabadságvesztés jogalkalmazási gyakorlata	
SOLT ÁGNES	85–102. o.
A feltételes szabadságra bocsátás intézményének magyarországi gyakorlata	
MÉSZÁROS ÁDÁM	103–115. o.
Az ártatlanság vélelme és a terhelt bűnösként kezelésének tilalma	
KISS ANNA	116–132. o.
A magánindítvány kettős természete	
KÁRMÁN GABRIELLA	133–154. o.
A szakértői bizonyítás jogi és szervezeti keretei mint a szakvélemény hiteltérdemlőségének biztosítékai	
PÓCZIK SZILVESZTER	155–180. o.
A migrációspecifikus bűnelkövetés néhány aspektusáról	

⁶ 54. szám: https://www.okri.hu/images/stories/KT/KT_54_2017/kt54_honlap2.pdf.

Kriminológiai Tanulmányok 55.7

Országos Kriminológiai Intézet, Budapest, 2018

Szerkesztő: Dr. Vókó György

VÓKÓ GYÖRGY	7–9. o.
Előszó	
PÓCZIK SZILVESZTER	10–28. o.
A határozással kapcsolatos bűncselekmények elkövetőinek szociológiai vizsgálata a Csongrád megyei büntetőeljárások alapján	
KOPASZ ZSOLT	29–46. o.
Ügyészési tapasztalatok az államhatár rendjét érintő bűncselekményekkel összefüggő büntetőeljárásokról	
SOLT ÁGNES	47–62. o.
A „gyermekbarát igazságszolgáltatás” repedéseiről	
PARTI KATALIN – SOLT ÁGNES – VIRÁG GYÖRGY	63–86. o.
Gyermekkorúak meghallgatása a büntetőeljárás során Magyarországon az európai és nemzetközi standardok tükrében	
PARTI KATALIN	87–102. o.
A civil szerveződések tevékenysége az iskolai kortárserőszak (bullying) terén Magyarországon	
KISS ANNA	103–119. o.
A különleges bánásmódot igénylő személyek jogai az új büntetőeljárás törvényben	
BARABÁS A. TÜNDE – KOPLÁNYI GERGELY – SZIGETI ÁKOS	120–152. o.
A bizonytalanságérzetet meghatározó problémák és kezelésük Budapest két városrészében	
NAGY LÁSZLÓ TIBOR	153–171. o.
A kifosztás empirikus kutatása	
RITTER ILDIKÓ	172–187. o.
A kábítószerrel összefüggő bűnözés etiológiája	
GARAI RENÁTA	188–204. o.
A hulladékgyűjtés rendje megsértésének jogalkalmazási kérdései	
FARKAS KRISZTINA	205–222. o.
A gyorsító megoldások rendszere az osztrák büntetőeljárásban	

⁷ 55. szám: https://www.okri.hu/images/stories/KT/KT55_2018/kt55_sec.pdf.

Kriminológiai Tanulmányok 56.⁸

Országos Kriminológiai Intézet, Budapest, 2019

Szerkesztő: Dr. Vókó György

VÓKÓ GYÖRGY	7–9. o.
Előszó	
NÁNÁSI LÁSZLÓ	10–29. o.
A Csemegi-kódex születése	
GARAI RENÁTA	30–47. o.
A kapcsolati erőszak bűncselekményének jogalkalmazási gyakorlata – a jogerős ítéletek tanulságai	
KÁRMÁN GABRIELLA	48–68. o.
Az illegális műtárgy-kereskedelem a büntetőjog-gyakorlatban Magyarországon	
FARKAS KRISZTINA	69–87. o.
A kulturális javak védelmének büntetőjogi megközelítése Olaszországban	
KISS ANNA	88–106. o.
Vádalku magyar módra?	
NAGY LÁSZLÓ TIBOR	107–120. o.
A kifosztás kriminológiai kérdéseiről	
BARABÁS A. TÜNDE – DALLOS ENDRE – MOLNÁR ISTVÁN JENŐ – PAPP JÓZSEF	121–142. o.
Környezetszenzitív bűnmegelőzés az okosvárosokban	
KÁRMÁN GABRIELLA – SZABÓ JUDIT	143–169. o.
A poligráf felhasználásának elvei és feltételei a bizonyítási eljárásban	
CSAPUCHA BERNADETT	170–185. o.
Az EJEB eseti döntésének hatása a magyar fogva tartási körülményekre	
SÁRIK ESZTER – BOLYKY ORSOLYA	186–210. o.
Bűnözői életutak a maslow-i szükségletelmélet tükrében	

⁸ 56. szám: https://www.okri.hu/images/stories/KT/KT56_2019/kt56_sec.pdf.

Kriminológiai Tanulmányok 57.⁹

Országos Kriminológiai Intézet, Budapest, 2020

Szerkesztő: Dr. Vókó György

POLT PÉTER	7–8. o.
Köszöntő	
VÓKÓ GYÖRGY	9–19. o.
Előszó: Gondolatok a tudományos kutatás társadalmi szerepéről az intézeti évfordulón	
KORINEK LÁSZLÓ	20–38. o.
Ment-e a kriminológia által a világ elébb?	
KEREZSI KLÁRA	39–67. o.
Miért csökken a bűnözés?	
GARAI RENÁTA	68–86. o.
A szexuális erőszak és a szexuális kényszerítés az országos jogalkalmazói gyakorlatban. Dogmatikai kérdések, eljárási és kriminológiai jellemzők	
SOLT ÁGNES	87–104. o.
Az újszülöttek sérelmére elkövetett emberölések jellemzői és az elmúlt évtizedek tendenciája	
BOLYKY ORSOLYA – SÁRIK ESZTER	105–128. o.
Talpon maradni... Reziliens életutak elemzése	
NAGY LÁSZLÓ TIBOR	129–144. o.
A kihívó közösségellenesség értelmezése a garázdaságnál	
FARKAS KRISZTINA	145–160. o.
Az integritáteszt alapjai nemzetközi tapasztalatok tükrében	
RITTER ILDIKÓ	161–178. o.
Alkoholfogyasztás és közlekedés – számokban	
KISS ANNA	179–191. o.
A járműipari fejlesztések várható hatása a felelősség kérdéseire	
WINDT SZANDRA	192–215. o.
Az emberkereskedelem és a kényszermunka jellemzői egy empirikus vizsgálat alapján	
FARKAS KRISZTINA – KÁRMÁN GABRIELLA	216–245. o.
Nemzetközi együttműködés a bizonyítékok beszerzésében – empirikus megközelítésben	
IRK FERENC	246–267. o.
Az elfogadhatatlan termelési kockázatokról és következményeiről	

⁹ 57. szám: https://www.okri.hu/images/stories/KT/KT57_2020/KT57_web_sec.pdf.

Kriminológiai Tanulmányok 58.¹⁰

Országos Kriminológiai Intézet, Budapest, 2021

Szerkesztő: Dr. Vókó György

BARABÁS A. TÜNDE	7–11. o.
Előszó	
VÓKÓ GYÖRGY	13–21. o.
Elmélkedés a büntetés-végrehajtási jog jelentőségéről	
MÉSZÁROS ÁDÁM	22–31. o.
A bűncselekmény fogalmának alapkérdései. A bűncselekmény fogalma és csoportosítása a magyar büntetőjogban	
KORINEK LÁSZLÓ	32–49. o.
Panopticonban élünk	
DERES PETRONELLA	50–67. o.
Digitális tér – Kiberbűnözés. Aktuális helyzetkép	
BOLYKY ORSOLYA – SÁRIK ESZTER	68–91. o.
A bünszervezet büntetőjogi szabályozása és a bizonyítás nehézségei a jogszabály-módosítás előtt	
RITTER ILDIKÓ	92–114. o.
A hazai narkógazdaság és hatósági észlelésének mintázatai	
WINDT SZANDRA	115–135. o.
Az ügyészek véleménye az emberkereskedelemről – egy attitűdvizsgálat alapján	
FARKAS KRISZTINA	136–156. o.
A büntetőeljárás időszerűségét célzó egyes újítások empirikus megközelítésben	
BARABÁS A. TÜNDE – FARKAS KRISZTINA – KISS ANNA	157–184. o.
Az új Be. egyes meghatározó jogintézményei. A sértetti pozíció erősödése, eljárásgyorsítás, -egyszerűsítés	
NAGY LÁSZLÓ TIBOR	185–202. o.
A rablás néhány büntetőjogi kérdéséről egy empirikus kutatás kapcsán	
GARAI RENÁTA	203–220. o.
Kitől kell védeni a gyermekeket? Kiskorúak sérelmére elkövetett szexuális bűncselekmények a tényadatok tükrében	
CSAPUCHA BERNADETT	221–236. o.
A kiskorúval való kapcsolattartás akadályozását büntető törvényi tényállás egy aktakutatás tükrében	

¹⁰ 58. szám: https://www.okri.hu/images/stories/KT/KT58_2021/KT58_honlap.pdf.

Kriminológiai Tanulmányok 59.¹¹

Országos Kriminológiai Intézet, Budapest, 2022

Szerkesztő: Dr. Virág György

VIRÁG GYÖRGY	7–10. o.
Előszó	
KORINEK LÁSZLÓ	11–28. o.
Paradoxonok a kriminológiában és a büntető igazságszolgáltatásban	
DERES PETRONELLA	29–46. o.
Kiberbiztonság, kiberbűnözés – Helyzetkép a Covid–19-pandémia időszakából	
SÁRIK ESZTER – WINDT SZANDRA	47–63. o.
Új képzési formák az online térben világjárvány idején – a CRITCOR-projekt tanulságai a Covid tükrében	
KÓ JÓZSEF	64–92. o.
A büntetőjogilag értékelhető korrupciós cselekmények indikátorai	
RITTER ILDIKÓ	93–107. o.
A digitalizálódó droggia	
KÁRMÁN GABRIELLA	108–128. o.
A Covid–19-járvány hatása az egészségügyi termékekkel való visszaélésekre	
GARAI RENÁTA	129–148. o.
Mennyi a bűn ára? A közvetítői eljárásokban kötött megállapodások vizsgálatának tapasztalatai	
KISS ANNA	149–163. o.
A kiskorú sértettek a büntetőeljárásban	
SOLT ÁGNES	164–180. o.
A szülő sérelmére elkövetett emberölés szociológiai háttere	
NAGY LÁSZLÓ TIBOR	181–201. o.
A rablások kriminológiai kérdéseiről	

¹¹ 59. szám: https://www.okri.hu/images/stories/KT/KT59_2022/KT59_websec.pdf.

Kiadja az Országos Kriminológiai Intézet

Szöveggondozó: Takács Andrea

Nyomda: P-T Műhely

A Kriminológiai Tanulmányok 60. száma méltó tükre az elmúlt időszak kutatásainak. Nagy lélegzetű, tudományokon átívelő összefoglalások, elméleti írások indítják a kötetet, amelyek között a büntető anyagi és eljárási jog hazai és európai kérdéseit elemző írásokból is válogathat az érdeklődő. Helyet kaptak a kiadványban a sportról és az emberölésről készült többlépcsős, éveken át tartó intézeti kutatások összegzései, valamint elemzések a fiatalokkorúakkal, a gyerekekkel kapcsolatos kriminalitás – így a gyermekbántalmazás, a pedofília, az áldozattá és egyben elkövetővé válás – különféle módosatairól. A kriminálstatisztikai kutatások eredményeiről ugyancsak olvashatunk a kötetben.